

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جریان بین المللی اطلاعات

گزارش و تحلیل جهانی

دکتر حمید مولانا

ترجمه یونس شکرخواه

دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها
۱۳۸۷

این اثر ترجمه‌ای است از:
*International Flow of Information
A Global Report and Analysis, Unesco Press
1985*

سرشناسه: ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
عنوان و نام پدیدآورنده:
مشخصات نشر: تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۷.
شابک:
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت : عنوان:
یادداشت:
یادداشت:
موضوع:
موضوع:
شناسه افزوده:
شناسه افزوده:
شناسه افزوده:
، مترجم.
رده‌بندی کنکره:
رده بندی دیویی:
شماره کتابشناسی ملی:

دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

دکتر حمید مولانا

جریان بین‌المللی اطلاعات

یونس شکرخواه

چاپ اول: ۱۳۷۱

چاپ دوم به صورت e-book: ۱۳۸۷

شابک ۱-۲۱-۹۹۳۴-۹۶۴-۱۹۸۷-30-978-964-6757-30

مقدمه ناشر

قافله بشری در سیر به سوی کمال علمی به قله‌های رفیعی از علم و دانش دست یافته است، هر چند راه‌های ناپیموده بسیاری را فراروی خود دارد، عوامل متعددی در فتح این قله‌های رفیع مؤثر بوده‌اند که "تبادل اطلاعات" از مهم‌ترین این عوامل است. همواره به میزان رشد امکانات تبادل اطلاعات، سرعت پیشرفت علم و دانش افزایشی دوچندان داشته است، به طوری که در جهان امروز "جریان اطلاعات" در تمام حوزه‌های معرفت بشری نقشی تعیین‌کننده و کارساز دارد. از سوی دیگر ارتباطات و پیام‌رسانی به پشتوانه رشد و گسترش تکنولوژی تمام جهان را تحت پوشش خود گرفته است به گونه‌ای که هیچ فرد و کشوری نمی‌تواند خود را مصون از تأثیر پیام‌های ناخواسته، و مستغنی از شرکت در جریان بین‌المللی اطلاعات بداند، بنابراین هم برای بهره‌وری از دانش بشر معاصر و نتیجتاً رشد و پیشرفت علمی و هم به لحاظ مقابله مؤثر با ابعاد مخرب جریان بین‌المللی اطلاعات که کیان مذهبی و ملی ما را هدف گرفته است، ناگزیر از حضوری قوی و مؤثر در این جریان هستیم، از لوازم اولیه این حضور شناخت هرچه بیشتر ابعاد "جریان بین‌المللی اطلاعات" است.

متأسفانه به دلیل قدرت و سیطره غرب بر جریان بین‌المللی اطلاعات، توزیع اطلاعات در جهان کنونی همچون اقتصاد، سیاست، ... ناعادلانه بوده و کاملاً یکسویه شده است. غرب با تمام امکانات ارتباطاتی و اطلاعاتی کشورهای جنوب را مورد هجوم امواج اطلاعاتی قرار داده و برای پیشبرد اهداف سلطه‌طلبانه خود به هدم فرهنگ و هویت ملی این جوامع و در نهایت هضم آنها در نظام ارزشی غرب کمر بسته است، خطری که از این ناحیه متوجه کشورهای جهان بوده است، آنها را بر آن داشته تا در چندسال اخیر خواستار اصلاح در ساختار جریان بین‌المللی اطلاعات شوند، اما علی‌رغم گذشت یک دهه از طرح این موضوع نه تنها کوچک‌ترین اصلاحی در ساختار جریان بین‌المللی اطلاعات بوجود نیامده است، بلکه غرب با به کارگیری هرچه بیشتر تکنولوژی ارتباطات، قدرت فائقه خود را بر جریان بین‌المللی اطلاعات استوارتر ساخته است، به طوری که اگر کشورهای جهان سوم به خود نیابند و در مقابله با این هجوم مغول‌وار پیام و تصویر چاره‌اندیشی نکنند، دچار مشکلات فراوانی خواهند شد. کشور ما نیز از زمره کشورهای است که مورد تهاجم امواج صوتی و تصویری قرار دارد، به ناچار باید برای مقابله با این هجوم و برای حفظ هویت دینی - ملی مان چاره‌اندیشی کرد و با همراهی دیگر کشورهای جهان به دفاع از ارزش‌ها و هویت فرهنگی خود برخیزیم. لازمه چنین مقابله‌ای آشنایی هر چه بیشتر با سیستم حاکم بر ارتباطات و شناخت نظام کنونی اطلاعاتی در جهان است.

کتاب *جریان بین‌المللی اطلاعات* که در پاسخ به نیاز کشورهای جهان در این زمینه توسط محقق ایرانی به رشته تحریر در آمده است، می‌تواند به عنوان مرجعی برای شناختن عمیق و آگاهانه از وضعیت کنونی نظام جهانی اطلاعات باشد. مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها که در کنار برنامه‌های تحقیقاتی خود به انتشار آثار علمی و تحقیقی در زمینه ارتباطات اهتمامی ویژه دارد، با موافقت مؤلف محترم، ترجمه و چاپ این اثر تحقیقی را در برنامه انتشاراتی خود قرار داد. در اینجا بر خود لازم می‌دانیم از مترجم آقای یونس شکرخواه که زحمت ترجمه کتاب را تقبل فرمودند، تشکر کنیم. امید است که این اثر مورد قبول و استفاده محققان، استادان، دانشجویان و علاقه‌مندان قرار گیرد.

مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها

فهرست

مقدمه نویسنده برای ترجمه فارسی کتاب

دیباچه

مقدمه: چارچوب تحلیل

خبر و دیدگاه‌ها

فصل اول. مقدمه؛ چارچوب تحلیل

فصل دوم. خبر و دیدگاه‌ها

فصل . جهان سخن پراکنی ، سخن پراکنی جهانی

فصل چهارم. صاحبان ذخایر اطلاعات و جریان فرامرزی داده‌ها

فصل پنجم. اساس فعالیت بین‌المللی ؛ جریان اطلاعات منابع جهانی (سباره‌ای)

فصل ششم. نتیجه؛ عوامل کارکردی و هم‌گرا در جریان بین‌المللی اطلاعات

گزیده کتاب‌شناسی

مقدمه نویسنده برای ترجمه فارسی کتاب

اطلاعات و ارتباطات رگ‌های هر سیستم حیاتی است؛ از سیستم‌های بیولوژی و فیزیولوژی گرفته تا سیستم‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و نظامی. جریان و گردش مناسب اطلاعات، لازمه حرکت‌ها و هدف‌های آرمانی این دستگاه‌ها هستند. در سیستم‌های مکانیکی و الکترونی و اورگانیک نیز از ماشین گرفته تا شیمی و فیزیک، واژه اطلاعات جایگاه ویژه خود را دارد و دگرگونی آن و قوانین مربوطه، مخصوصاً در قوانین ترمودینامیک، ریشه و آغاز علم سایبرنتیکس (Cybernetics) است. در حقیقت ارتباطات از جنبه علم سایبرنتیکس، رابطه دو اصل اطلاعات و کنترل است. این خود فصل و بحث مفصلی دارد که جای آن در این مقدمه نیست. این مختصر از این جهت ذکر می‌شود تا خوانندگان، به جایگاه و اهمیت علم اطلاعات و ارتباطات از جنبه کلی آشنایی اولیه داشته باشند. در این مقوله، ما به موضوع اطلاعات و ارتباطات از جنبه اجتماعی و سیستم‌های کشوری و جهانی توجه داریم که شامل مسائل و سیستم‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و نظامی می‌باشد. تکیه این کتاب روی نقش اطلاعات و ارتباطات در امور و روابط بین‌المللی است. به‌طور عامه، واژه لاتین (INFORMATION) در نوشته‌های فارسی به "اطلاعات" و واژه (Communication) به "ارتباطات" ترجمه و استفاده شده است. به عقیده من، لغت ارتباطات در فارسی به‌طور صحیح، آن مفهوم و درکی را که در این علم جایگزین است، به‌طور کامل نمی‌رساند و بیشتر تصویر حمل و نقل یا اتصال پیام‌ها یا اطلاعات را در بردارد، در حالی که در تعریف اصلی این علم یعنی (COMMUNICATION) جنبه‌های اشتراکی و درک ذهنی اطلاعات بین فرستنده و گیرنده، یک امر اساسی است. به عقیده من واژه‌ای مثل "هم‌گرایی" یا "هم‌گری" شاید بیشتر، این پدیده را روشن کند تا لغت "ارتباطات". به هر حال در این مجموعه برای سهولت، ما لغت ارتباطات را به کار می‌بریم.

اطلاعات و ارتباطات همیشه یک منبع ثروت و قدرت بوده است. در دنیای امروز به علت توسعه جمعیت، پیشرفت تکنولوژی و ابزار مخابراتی، وسعت حمل و نقل و مسافرت، گسترش تجارت و فرهنگ و پیچیدگی امور سیاسی و فرهنگی و رقابت ایدئولوژی‌ها در روابط بین‌المللی، نه تنها ما، با تبادل افکار و مواد صنعتی و مادی سروکار داریم، بلکه این‌گونه تبادل‌ها با اطلاعات و ارزش‌های به‌خصوص، همراه هستند. همان‌طوری که نقش فرهنگ در سیاست و اقتصاد مشخص شده و بالا گرفته، نقش اطلاعات و ارتباطات مربوط به آنها نیز اهمیت خاصی پیدا کرده است. در حقیقت، بدون جریان و تبادل اطلاعات نمی‌توانیم از روش‌های اقتصادی و سیاسی و فرهنگی و نظامی صحبت کنیم. در سیستم جهانی امروز، محیط ارتباطی قشر عظیمی را در شناخت جامعه‌ها تشکیل می‌دهد و سیر افکار عمومی و ذهن مردم با اطلاعات ارتباط مستقیم دارد. تصویرهای مخدوش و یا صحیح جهانی حاصل اطلاعات و ارتباطات افراد و ممالک مختلف و بنگاه‌های خصوصی و دولتی است که از نقاط مختلف و با انگیزه‌های گوناگون سرچشمه می‌گیرد. رشته ارتباطات بین‌المللی پس از جنگ جهانی دوم از دو جهت علمی و عملی گسترش پیدا کرد و مقام مهم امروزی خود را به‌دست آورد. از جهت علمی و تئوری، این رشته اغلب با نوشته‌های متراکم ولی فنی و تکنیکی یا حرفه‌ای سروکار داشت و شامل رشته‌های مطالعاتی مطبوعات و روزنامه‌نگاری و یا مخابرات تلفنی و تلگرافی و رادیویی بود. حتی این روزها در محافل عامه، رشته ارتباطات با این دانستنی‌ها و مشاهده‌ها مترادف و معروف است. در حالی که رشته روزنامه‌نگاری و مطالعات رسانه‌های جمعی، فقط جزئی از این کلیات بزرگ است. از طرف دیگر، رشته‌های علوم سیاسی و اقتصادی و جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی و روان‌شناسی و حتی حقوق به صورت مجزا مورد مطالعه قرار می‌گرفت. تحت این روش‌های قدیمی، علوم سیاسی، مطالعات سیستم‌های دولتی، قدرت و امنیت‌های مشروع و نامشروع و مسئله حاکمیت ملی و سلطه و اطاعت بری محسوب می‌شد، علم اقتصاد با پول و ثروت و گردش منابع مادی و تقسیم و توزیع آن سروکار داشت، روان‌شناسی انگیزه و رفتار افراد را بررسی می‌کرد و بالأخره رشته حقوق با قضاوت و ارزش‌های قانونی همراه بود. این‌گونه دسته‌بندی‌ها هنوز در بسیاری از کشورها و دانشگاه‌ها و سیستم‌های آموزش و پرورش رایج است. در سال‌های بعد از جنگ دوم، در بسیاری از ممالک صنعتی از جمله در اروپای غربی، امریکا، و شوروی این

تقسیم‌های مجزا با صورت کهن خود، عوض شد و رابطه بین سیاست و اقتصاد، جامعه‌شناسی و روانشناسی و غیره، از طرف اندیشمندان جدید به رسمیت شناخته شد. مهم‌ترین تحول روش این دوره یعنی نیم قرن گذشته این بود که تئوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، با این رشته‌ها آمیخته شد و از این طریق همبستگی جدیدی بین علوم اجتماعی به وجود آمد. در حقیقت روش‌ها و الگوهای ارتباطی و اطلاعاتی مانند پل، این رشته‌ها را تا حدود وسیعی به هم وصل کرد. "اقتصاد اطلاعاتی"، "سیاست‌های تصویری"، "جوامع اطلاعاتی" از جمله اصلاحاتی هستند که جایگزین عناوین قدیمی شده‌اند. در علوم فلسفه و ادبیات نیز روش‌ها و مفاهیم ارتباطی، نقش قابل توجهی را داشته است.

جهت دوم اهمیت علوم اطلاعاتی و ارتباطی در نیم قرن گذشته، علت عملی و بین‌المللی داشت. پس از جنگ دوم جهانی ابرقدرت‌ها و مخصوصاً آمریکا، پوشش جدیدی به سلطه‌گری و نفوذ خود در سراسر دنیا دادند و مسئله اطلاعات و ارتباطات را به طرز حیات، در تمام سیاست‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی خود قرار دادند. در حقیقت، سلطه‌گری اطلاعاتی و ارتباطی، یکی از ارکان مهم سیاست خارجی ابرقدرت‌ها شد. اختراع بمب اتمی و انرژی هیدروژنی، اگر چه قدرت عظیمی به آمریکا و شوروی و بعدها به چند کشور دیگر داد، ولی فکر استعمال این سلاح‌های نظامی در اختلافات سیاسی بین‌المللی و ارضی احتمال نبود کلی جمعیت و ثروت دارندگان آن را نیز بالا برد و به همین جهت دسترسی به هدف‌های سیاسی و اقتصادی از طریق نفوذ اطلاعاتی و ارتباطی مقام خاصی را در سیاست‌های بین‌المللی مخصوصاً آمریکا و شوروی به دست آورد. جنگ سردی که بین دو بلوک شرق و غرب بعد از جنگ بین‌المللی دوم به وجود آمد، در حقیقت یک جنگ روانی و اطلاعاتی و ارتباطی بود که هر دو طرف خواستند با اغتشاش‌های اطلاعاتی همدیگر را ضعیف کنند. این جنگ اطلاعاتی و روانی بین دو بلوک شرق و غرب باعث شد که خصومت‌های نظامی به‌طور غیرمستقیم در جنگ‌های کره و ویتنام و سایر کشورهای جهان، توسط آمریکا و شوروی درگیر شود و نه به‌طور مستقیم در مرزهای آنها.

از جنبه اقتصادی و فرهنگی نیز نقش اطلاعات و ارتباطات در سیاست‌های ملی و بین‌المللی اهمیت بزرگ‌تری را کسب کرد. تبادل فرهنگی، گسترش تجارت بین‌المللی، پیشرفت تکنولوژی، نقل و انتقال ارتباطات، پهناوری علم و صنعت در وسعت جهانی، مسافرت کثیر افراد و توسعه کنفرانس‌های بین‌المللی و غیره به‌طور جمع، سیر ارتباطات و اطلاعات را بین افراد و سازمان‌ها و کشورهای مختلف افزایش داد. ولی افزایش این ارتباطات هم از جنبه کیفیت و هم از جنبه کمیت یک طرفه و به سود کشورهای صنعتی شد. سازمان‌های اطلاعاتی و نشریاتی، بنگاه‌های بزرگ تجاری اقتصادی چندملیتی توانستند تحت این سیاست‌های به خصوص، و با استفاده از ابزار ارتباطی توسعه و نفوذ، خود را در کشورهای تحت حمایت خود و دنیای سوم زیاد کنند. تحت چنین شرایطی بود که در دهه‌های گذشته مسائل رشد و توسعه اقتصادی و سیاسی با سیاست‌های اطلاعاتی اصلاً آمیخته و مخلوط گردید. شرط اولیه برای موفقیت الگوهای رشد و توسعه اقتصادی و سیاسی غرب در دنیای غرب، گسترش برنامه‌های اطلاعاتی‌اش در این سرزمین‌ها و آمادگی و تغییر ذهن جمعیت و افراد این مناطق بود. رقابت در تجارت بین‌المللی مستلزم دسترسی به بازارهای جهانی بود و توسعه و قبول کالاهای تولید شده به بازاریابی علمی و همگانی احتیاج داشت و این خود یکی از متدهای سنجش افکار و اطلاعات بود.

پیشرفت حیرت‌انگیز تکنولوژی ماهواره‌های ارتباطی همراه با گسترش صنایع کامپیوتر و روش‌های جدید آن نه تنها اثر مهمی در زندگی روزانه افراد داشته، بلکه در بیست سال گذشته سیستم‌های نظامی و شبکه‌های جاسوسی و اطلاعاتی کشورهای مختلف، مخصوصاً ابرقدرت‌ها را تغییر کلی داده است. استفاده از ماهواره‌های جدید جهت کسب اطلاعات نظامی و سیاسی مخصوصاً در اختلافات و جنگ‌های اخیر منطقه‌ای از جمله جنگ ایران و عراق، ویتنام و آمریکا، کشورهای عربی و اسرائیل، دخالت‌های ابرقدرت‌ها در کوبا، نیکاراگوآ، پاناما و سایر کشورها برای همه امروز به‌طور کامل واضح است. آگاهی جهانی از این پدیده‌ها و مخصوصاً آگاهی دنیای سوم از این مسائل بود که تقریباً بیست سال قبل برای اولین بار مسئله تغییر نظام اطلاعاتی و ارتباطی جهانی را در سازمان‌های بین‌المللی مطرح کرد. در خواست دنیای سوم برای یک نظام جدید جهانی اطلاعاتی و ارتباطی جزو دستور و مورد

بحث و جدال سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل و یونسکو قرار گرفت. قوانین اطلاعاتی و ارتباطی و رسوم حاصله از آن که برای صدسال از طرف دول استعماری در سیستم‌های اقتصادی فرهنگی جایگزین شده بود، مورد انتقاد و حمله شدید دنیای سوم قرار گرفت. تلاش برای به دست آوردن یک نظام جدید و عادلانه جهانی اطلاعاتی و ارتباطی یکی از خواسته‌های دنیای سوم و ممالک کوچک است که تاکنون ادامه دارد.

بحث‌ها و قطعنامه‌هایی که در این مورد در دو دهه گذشته، چه در سازمان ملل و چه در جوامع دیگر بین‌المللی صادر شده، متأسفانه هنوز اثر عملی به خود نگرفته است. در سال ۱۹۸۰ میلادی کمیسیون بین‌المللی رسیدگی به مسائل ارتباطات به ریاست شان‌مک برآید یکی از سیاستمداران ایرلندی و تحت نظر یونسکو گزارش بزرگ و نسبتاً مفصلی در مورد مسائل ارتباطات بین‌المللی تهیه کرد. این سند تاریخی که به نام *گزارش مک برآید* معروف شده است، فاصله منابع ثروتی اطلاعاتی و ارتباطی بین کشورهای صنعتی و کشورهای در حال رشد را بیشتر روشن و مبرم کرد و خواستار یک تغییر اساسی در نظام ارتباطی و اطلاعاتی جهان شد. بسیاری از کشورهای غربی مخصوصاً آمریکا با این درخواست مخالفت کردند و بالأخره، این امر در ۱۹۸۴ به کناره‌گیری آمریکا و انگلیس از عضویت یونسکو منتهی شد.

جبهه مخالف جهانی این نظام که درباره‌اش بحث می‌شد، آمریکا و متحدان اروپایی و سیاسی‌اش بودند. در همین سال‌ها، دنیای سوم در سازمان ملل و مجامع دیگر بین‌المللی خواستار تجدید نظر در نظام کنونی جهانی اقتصاد و جایگزینی آن با یک نظام نوین جهانی اقتصاد بود که این نیز با مخالفت دول غربی مواجه شد. من به عنوان یک استاد دانشگاه و کارشناس این رشته‌ها در بسیاری از جلسه‌های بین‌المللی که در بیست سال گذشته تشکیل شده است، شرکت داشته و در سال ۱۹۸۲ در گیرودار این بحث‌ها تنها استاد دانشگاهی بودم که از طرف کمیسیون‌های مربوطه کنگره آمریکا دعوت شدم تا در این موضوع گزارشی تهیه کرده و نظر خود را اظهار کنم. متأسفانه، محیط آمریکا بسیار آلوده و علیه این‌گونه تقاضاها بود و صدای کارشناسان و فرهنگیان و متخصصان این رشته از جمله خود من که طرفدار تجدیدنظر در نظام بین‌المللی و جهانی ارتباطات و اقتصاد بودیم، اثری در تصمیم سیاست خارجی آمریکا در این امر نگذاشت و دولت رونالد ریگان و جانشینان بعدی او هنوز خصمانه به این موضوع نگاه می‌کنند. دولت آمریکا مخصوصاً در سال‌های اخیر که روابط بین شرق و غرب یعنی شوروی و اروپای شرقی و آمریکا و اروپای غربی رو به بهبودی گذاشته، از جوامع و تشکیلات بین‌المللی که دنیای سوم در آن اکثریت دارد، فاصله گرفته دوری دارد.

در سال ۱۹۸۲ مقارن با این بحث جهانی نظام جدید ارتباطی و اطلاعاتی بود که از طرف دبیر کل سازمان بین‌المللی یونسکو از من دعوت شد تا مدت کوتاهی به عنوان مشاور در مسائل ارتباطی و اطلاعاتی در دبیرخانه این سازمان در پاریس مشغول کار شده و گزارشی علمی در مورد پژوهش‌ها و تحقیقات و بررسی‌هایی که در موضوع سیر و جریان اطلاعات و ارتباطات بین‌المللی و جهانی در چند دهه اخیر به عمل آمده است، تهیه و تدوین کنم. کتاب کنونی که از نظر خوانندگان می‌گذرد حاصل این مأموریت من به یونسکو بود. این گزارش با تجدیدنظرهایی کلی و فصل‌های دیگر تحت عنوان:

Hamid Mowlana. *Global Information and World Communication: new Frontiers in International Relations*, Longman Publishing, White Plains New York and London, 1986.

به صورت یک کتاب در سال ۱۹۸۶ در آمریکا و لندن منتشر شده است. گزارش اصلی من به یونسکو تحت عنوان:

Hamid Mowlana. *International Flow for Information , A Global Report and Analysis* (Reports and Papers on Mass Communication , No, 99) Unesco Press, Paris, 1985.

از طرف یونسکو در ۱۹۸۵ به چاپ رسید و این کتاب ترجمه کامل آن است.

اکنون ده سال از انتشار گزارش کمیسیون مک برآید می‌گذرد. سؤالی که می‌توانیم بکنیم این است که وضع کنونی نظام جهانی اطلاعاتی و ارتباطی که این همه از آن صحبت می‌شود، در این مدت به کجا کشیده شده است؟

با تغییرهایی که در دبیر کلی سازمان یونسکو در چند سال اخیر به عمل آمده و فشارهایی که از طرف آمریکا و بعضی از

کشورهای اروپای غربی در این موضوع می‌شود، این سازمان بحث نظام جدید را به استراتژی جدید ارتباطات تبدیل کرده و با تغییر نام، این مسئله را فعلاً از بحث‌های سیاسی خارج کرده است.

از طرفی، کمیسیون امور اطلاعاتی سازمان ملل نیز در اوایل ۱۹۹۰ در جلسه‌های خود از این موضوع به صورت تجدیدنظر در نظام جهانی صحبت نمی‌کند. مع الوصف، و علی‌رغم تمام اینها در دهه گذشته با تغییرهایی که در سیاست‌های اقتصادی و تجاری و ارتباطی دنیا و مخصوصاً دول صنعتی به وجود آمده، همراه با گسترش بیشتر تکنولوژی ارتباطات، نظام جهانی ارتباطات و اطلاعات که اکنون بر دنیا حاکم است، وارد مرحله جدید شده است. در واقع نظام کهنه، جای خود را به نظام جدید داده است، ولی این نظام نوین نظامی نیست که جهان سوم خواستار آن بود. بر عکس نظام جدید ارتباطی و اطلاعاتی جهانی که در حال نمو است، یک نظام جهانی است که در آن ممالک غربی، از جمله ژاپن نقش مهمی دارند و آن را رهبری می‌کنند و این خود متأسفانه باعث بسی اختلاف بین ممالک دنیای سوم شده است. نظام جدید اطلاعاتی و ارتباطی که اکنون مشاهده می‌کنیم، جنبه اقتصادی و تجاری عمیقی پیدا کرده است. زیرا اطلاعات و ارتباطات تکنولوژی، خود یک متاع و کالای مهم تجاری شده است که هم همکاری و هم رقابت کشورهای غربی را دامن می‌زند. کسر بودجه آمریکا، الویت اقتصادی ژاپن و آلمان در اقتصاد بین‌المللی، حمل و نقل تکنولوژی ارتباطات و مخابرات از غرب به بلوک شرق و بین خود غربی‌ها، همه اینها مسائل جدید حقوقی و اقتصادی را پیش آورده است که در دگرگونی اقتصاد دنیا و سازمان‌های مسئول بین‌المللی مربوط به ارتباطات و اقتصاد تأثیر مهمی بر جای می‌گذارد. به‌طور خلاصه، نظام جدید حاکم که در ده سال گذشته در حال تکوین بوده، نظام جهانی کشورهای صنعتی غرب است، نه کشورهای در حال رشد و توسعه. از این جهت مسئله ارتباطات وارد یک مرحله جدید بین‌المللی شده است که در دهه آینده با شدت بیشتری دنبال شده و مورد بحث قرار خواهد گرفت.

پدیده دیگری که در نظام جهانی به وجود آمده، به عقیده من، پدیده خواستاری و نیازمندی برای یک نظام جهانی فرهنگی است. مسئله محیط جهانی فرهنگی، مخصوصاً بعد از انقلاب اسلامی ایران یکی از موضوعات مهم عصر ما شده است. سؤال مهمی که این مطرح کرده، این است که نظام ارتباطاتی و اطلاعاتی در محیط خالی واقع نیست و تکنولوژی ارتباطات با محیط فرهنگ جهانی مربوط است. این محیط فرهنگی که در آن سیاست و اقتصاد و ارتباطات رشد می‌کنند، سال‌هاست که تحت تسلط غرب است و بنابراین، نظام نوین جهانی فرهنگ باید جایگزین آن شود. به‌طور خلاصه به عقیده من مسئله محیط‌زیست فرهنگی یکی از موضوعات جهانی عصر ما شده است.

من سعی کرده‌ام که در کتاب جدیدی که اخیراً در مورد تئوری‌های رشد و نمو جامعه نوشته‌ام، این موضوع را تا حدی تشریح کنم و نظر آن عده از خوانندگان را که به این مسائل علاقه دارند، به این نوشته که تحت عنوان ذیل چاپ شده است، جلب می‌کنم.

Hamid mowlana and Laurie Jwilson, *The Passing of Modernity: Communication and the Transformation of Society*, Longman Publishing, White Plain, New York, and London, 1990

در خاتمه لازم می‌دانم از زحمات و نظریات آقای یونس شکرخواه که ترجمه جریان بین‌المللی اطلاعات، گزارش و تحلیل جهانی را بر عهده گرفتند و همچنین از آقای دکتر کاظم معتمدنژاد استاد علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی و سایر همکاران سپاسگزاری و قدردانی کنم.

دکتر حمید مولانا

استاد روابط بین‌المللی و رئیس قسمت مطالعات عالی

ارتباطات بین‌المللی دانشگاه «آمریکن» در واشنگتن، دی. سی

اردیبهشت ۱۳۶۹

دیباچه

یونسکو در دسامبر ۱۹۸۲ به من مأموریت داد تا در زمینه جریان بین‌المللی اطلاعات یک گزارش جهانی تهیه کنم. هدف این مأموریت و تحقیق آن بود که نتایج تحقیقات به عمل آمده قبلی از سوی نهادها و سازمان‌های گوناگون را راجع به تمامی جنبه‌های جریان بین‌المللی اطلاعات ترکیب و همگون کنم. قرار بود تا با توجه به جریان بین‌المللی اطلاعات، موقعیت دهه هشتاد را تصویر کرده و تحقیق را بر مبنای روش‌شناسی به گونه‌ای به عمل آورم که ارزیابی‌های آینده درباره تحولات این حوزه را تسهیل کند. اثری که در برابر شماست، نتیجه این پژوهش و ارزیابی است.

افراد و سازمان‌های بسیاری در تهیه این اثر، در بسیاری از جهت‌ها به من کمک کرده‌اند. سپاسگزاری از یکایک این افراد و نهادها، صفحات بی‌شماری را به خود اختصاص خواهد داد. امیدوارم سطور محدود ذیل در بیان قدردانی من از این مساعدت‌ها کفایت کند. ک. ای. ایپن دانشگاه کراال-هند، جورج گرینر دانشگاه پنسیلوانیا-آمریکا، کارل اریک رزنرگن دانشگاه لاند - سوئد، تاماس ژسکو مرکز تحقیقات ارتباطات جمعی رادیو و تلویزیون مجارستان، و فرانک اوگبوجاه دانشگاه لاگوس - نیجریه که این اثر را مطالعه و بازبینی و پیشنهادها و نظریه‌های ارزنده‌ای ارائه کردند، همه کمک‌های بی‌شماری به من کردند. گرچه برای گنجاندن نظریه‌های این افراد در این اثر تلاش زیادی به عمل آورده‌ام، اما با این همه هرگونه ضعفی که در این اثر وجود دارد، متوجه اینجانب بوده و دیگران که آن را بازبینی کرده‌اند، در قبال دیدگاه‌ها و نتایجی که گرفته‌ام هیچ مسئولیتی ندارند. مسئولیت کل این اثر تنها متوجه من است، و هر اشتباهی که در آن رخ داده، تنها از من سرزده است.

مایلم در قبال پژوهش‌ها، تقریرها و ویراستاری‌هایی که از مراحل اولیه تحقیق توسط این دوستان به عمل آمد، سپاس خود را ابراز دارم:

ابراهیم المحنا عربستان سعودی، نازندرا نات چیتی سریلانکا، مرواح داوود اندونزی، سوزان جی داگلاس آمریکا، شارون فیشر آمریکا، لئونرگیستی ونزوئلا، پیتر جی. هارمون آمریکا، هامورا اهارا ژاپن، شاری ام. ساشز آمریکا، ماری انجلانسی ونزوئلا، تنسی اچ، ولان آمریکا و به ویژه لاری جی. ویلسون آمریکا که از آغاز تا پایان طرح به عنوان یک مشاور نزدیک، دائمی و مؤثر عمل کرد. اینجانب همچنین به اعضای نشست ۱۹۸۲ ارتباطات بین‌المللی در دانشکده خدمات بین‌المللی دانشگاه امریکایی واشنگتن و سؤالات و پیشنهادهای انگیزه دهنده آنان مدیونم.

افزون بر اینها، این اثر نمی‌توانست بدون ابتکار و حمایت یونسکو کامل شود. از همکاری یونسکو و از اینکه فرصت این تحقیق را به اینجانب داد، سپاسگزاری می‌کنم. طبعاً ذکر این اسامی جامع نیست، از کلیه همکاران، دوستان، و نهادهایی که با بذل سخاوتمندانه وقت، دانسته‌ها و امکانات خود در تهیه این اثر همکاری کردند، عمیقاً سپاسگزارم.

حمید مولانا- واشنگتن، دی. سی

سپتامبر ۱۹۸۳

مقدمه: چارچوب تحلیل

«افزایش تأثیرگذاری، متنوع کردن و گویا ساختن پیام‌ها و در عین حال تقویت قوه درک و کشف رمزهای پیام‌ها، از اشتغال‌های اولیه بشر بوده است. انسان در طی تاریخ همواره درصدد رشد قدرت دریافت خود و جذب اطلاعات از محیط خویش بوده و به‌طور همزمان تلاش کرده است تا سرعت، صراحت و تنوع شیوه‌های انتقال این اطلاعات را افزایش دهد.»

کمیسیون بین‌المللی پژوهش

درباره مشکلات ارتباطات

یک جهان و صداهای بیشمار، ۱۹۸۰،

ص ۳

دهه گذشته شاهد رشد شگفت‌انگیز پژوهش‌ها در زمینه ارتباطات بین‌المللی بوده و عوامل ذیل در گسترش تحقیقاتی که درباره جریان بین‌المللی اطلاعات به عمل آمده‌اند نقش داشته است:

۱. توسعه تکنولوژی مدرن ارتباطات و اطلاعات، کاربرد و تأثیر آن بر ماهیت، حجم و محتوای اطلاعات و ارتباطات.
۲. افزایش آگاهی دولت‌ها ملت‌ها، نهادها و افراد از اهمیت جریان اطلاعات و عدم توازن آن، پیامدها و تأثیرهای آن بر روند تصمیم‌گیری در سطوح ملی و بین‌المللی (روزانه و دراز مدت) و همچنین تأثیرهای آن بر زندگی شخصی انسان‌ها در سراسر جهان.
۳. رشد فزاینده کارگزاران بین‌المللی و فراملی در اکثر ابعاد جریان بین‌المللی اطلاعات با شاخه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، به ویژه با توجه به قلمروهایی چون تجارت، بازاریابی، آموزش و فرهنگ.
۴. علاقه رشد یابنده به مطالعات تطبیقی بین فرهنگی و همچنین به مطالعات مربوط به انگاره‌ها و افکار عمومی، همزمان با مؤثرتر شدن ابزارهای پژوهش و گسترش ابزارهای جمع‌آوری، طبقه‌بندی، دریافت و تقسیم دادها.
۵. به‌طور اخص، بحث گسترده و تفصیلی در مورد نظم اقتصادی بین‌المللی و نظم نوین ارتباطات و اطلاعات جهانی در دهه هفتاد و مشخصاً بیانیه‌ها و فعالیت‌های یونسکو پیرامون سیاست‌های ارتباطات و جریان اطلاعات و بحث‌های متعاقب آن درباره رابطه جنبه‌های ارتباطی و اقتصادی در منابع جهانی.

در حالی که تدارک اطلاعات در حجمی فوق‌العاده، در سطوح داخلی و بین‌المللی رو به افزایش است اطلاعات و دسترسی یکسان به آن، به‌مثابه یک حامل برای کاهش وابستگی اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تلقی می‌شود. در مفهومی گسترده‌تر، تحقیق درباره جریان بین‌المللی اطلاعات، شکل دیگری از تحقیق در زمینه روابط بین‌المللی است. لذا، چنین امری نه تنها باید جریان اطلاعات و پیام‌ها را در کانال‌های تکنولوژیک و رسانه‌های سنتی در برگیرد، بلکه باید تمامیت و تنوع هر دو مورد، یعنی کانال‌ها و پیام‌ها را که اطلاعات را در طول مرزهای ملی انتقال می‌دهند، به حساب آورد.

این مسئله، همچنین مطالعه پیام‌های جاری در کانال‌هایی که به سوی فعالیت‌های انسانی و الگوهای هنری و علمی جریان یافته

است، را شامل می‌شود.

بنابراین، یک تحلیل جامع و واقع‌گرایانه، از جریان بین‌المللی اطلاعات، باید بررسی انواع فعالیت‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را نیز به گونه نمودار یک در برداشته باشد.

کانال‌ها و انواع جریان‌های بین‌المللی اطلاعات

جهت‌گیری تکنولوژیک و جهت‌گیری انسانی را باید یک پدیدهٔ مکمل، متقابل، و انطباق‌پذیر دانست. در عین‌حال، هنوز تحقیقی به عمل نیامده است که تمامی ابعاد مسئله را در بر گرفته و نوعی هم‌گرایی را در راستای یک تحلیل دقیق‌تر از جریان بین‌المللی اطلاعات ارائه دهد. از نظر تاریخی، مطالعهٔ جریان بین‌المللی برای بررسی جنبه‌های سیاسی بین‌المللی و همچنین جنبه‌های تکنولوژیک، فرهنگی و اقتصادی آن را نیز در بر گرفته است. در پرتو چنین امری، باید استنباط خود را از جریان بین‌المللی اطلاعات، از قالب‌های محدود رسانه‌های جمعی و کانال‌های رشد‌یابندهٔ تکنولوژیک فراتر برده و تمامی زمینه‌های بنیادی جریان اطلاعات را در نظر بگیریم و آن را در کلیت خود ارزیابی کنیم.

طبعاً انجام چنین کاری آسان نیست و نمی‌توان در حال حاضر نشانه‌ای را یافت که حاکی از موفقیت کامل در این موضوع باشد. تأکید اولیه باید بر مقدمهٔ فعالیت‌هایی باشد که حول جریان بین‌المللی اطلاعات دور می‌زند. در عین‌حال باید امیدوار بود که این نگاه گسترده‌تر بتواند، ضمن ایجاد انگیزه برای پژوهش در زمینه‌های غیرسنتی، جنبه‌های پراکندهٔ تحقیق در زمینهٔ جریان اطلاعات را هم‌سو کند.

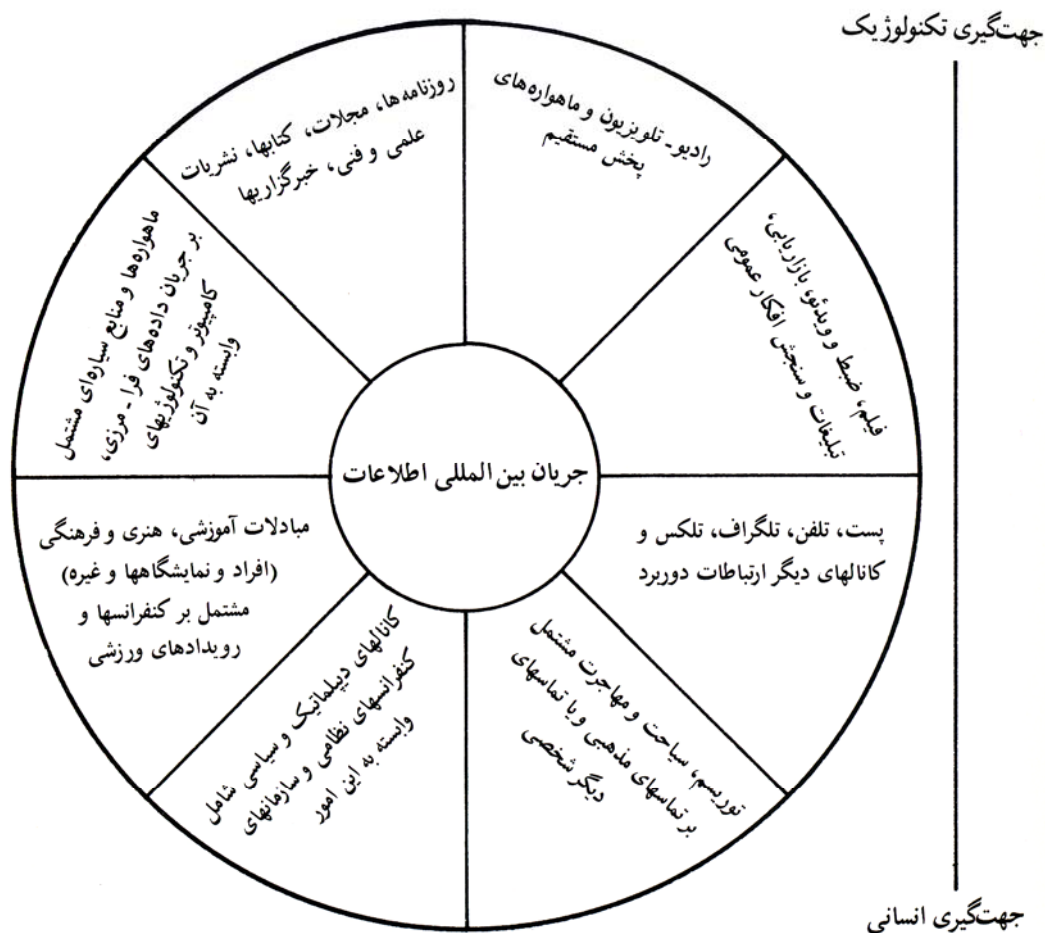
هدف و مرزهای این پژوهش

هدف این گزارش آن است که تحقیقات قبلی سازمان‌ها و نهادهای گوناگون در زمینهٔ جنبه‌های جریان بین‌المللی اطلاعات را - با توجه خاص به رسانه‌های جمعی و انتقال دادها از این سوی مرزهای ملی به آن سوی آنها - ترکیب کند و جمع‌بندی ارائه دهد. با این همه، تلاش شده است تا توجه خوانندهٔ این پژوهش به حوزه‌های گوناگون در زمینهٔ جنبه‌های جریان بین‌المللی اطلاعات جلب شود. پاره‌ای از این حوزه‌ها به این شرح است: توریسم، کنفرانس‌های بین‌المللی و تبادل اطلاعات علمی و جریان آموزشی، تبادل اطلاعات سیاسی و اقتصادی و روابط مردم در مرزهای ملی.

این پژوهش، موقعیت اوایل دههٔ هشتاد را در زمینهٔ جریان بین‌المللی اطلاعات بازگو می‌کند و روش‌شناسی آن به گونه‌ای است که برای ارزیابی تحولات مربوط به این قلمرو در آینده، قابل پی‌گیری باشد. هدف بعدی این پژوهش تجزیه و تحلیل آن دسته از عملکردهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، فنی، قانونی و حرفه‌ای است که بر جریان بین‌المللی اطلاعات تأثیر می‌گذارد. این پژوهش به‌طور ویژه ماهیت موانعی را مشخص می‌کند که در مراحل گوناگون تولید و انتشار وجود دارد.

سازگاری تکنیک و انسان در جریان بین‌المللی اطلاعات

نموداریک

در این تحقیق، جریان بین‌المللی اطلاعات، حرکت پیام‌ها از یک سوی مرزهای ملی به سوی دیگر آنها، میان دو یا چند نظام فرهنگی و ملی تعریف شده است.

تعریف جریان بین‌المللی اطلاعات باید هر دو جنبه ملی و بین‌المللی را در بر بگیرد. این اصطلاح برای توصیف حوزه‌ای از کندوکاو و تحقیق به کار می‌رود و انتقال پیام‌ها در شکل اطلاعات و داده‌ها به وسیله افراد، گروه‌ها و دولت‌ها و نیز ابزارهای فنی را شامل می‌شود. مطالعه نهادهای مسئول ارتقا و یا جلوگیری از انتقال پیام‌ها میان ملت‌ها و فرهنگ‌ها نیز در قلمرو این حوزه پژوهش همچنین بررسی کانال‌ها و نهادهای ارتباط را نیز شامل می‌شود. اما مهم‌تر از آن، به ارزیابی مفاهیم و معانی‌ای می‌پردازد که برای طرفین یا طرف‌های ارتباط، قابل قبول است و اساساً ارتباطات را امکان‌پذیر می‌سازد.

بنابراین، بررسی جریان بین‌المللی ارتباطات باید محتوا، حجم، سمت و سوی اطلاعات و همچنین عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، قانونی و تکنولوژیک مؤثر در آفرینش و انتشار آن را در نظر بگیرد.^۱

تلاش‌های به عمل آمده در زمینه بررسی جریان بین‌المللی اطلاعات تاکنون منظم نبوده است. گوناگونی بخش‌های عمومی، خصوصی و آکادمیک علاقه‌مند به جریان اطلاعات و دلایل گوناگونی که موجبات پژوهش‌ها را فراهم ساخته‌اند، مانع همکاری‌های پرثمر شده است. با این حال، همین موانع همکاری‌ها، خود دلیلی محکم است تا ضرورت اذغام تلاش‌های به عمل آمده را برای تولید حداکثر داده‌های کیفی توجیه کند. مساعی اخیر یونسکو برای ترغیب و تسهیل همکاری‌های پژوهشی در این زمینه بسیار مهم است، چرا که این مساعی، ضرورت همکاری پژوهشی و امید به ایجاد یک پیکره اطلاعاتی را در این حوزه حیاتی، به نمایش گذاشته است. چندین مانع عمده بر سر راه همکاری‌های پژوهشی در زمینه جریان اطلاعات وجود دارد. نخست آنکه، حوزه‌ها و بخش‌هایی که تحقیقات مربوط به جریان اطلاعات در آن به عمل می‌آید، بسیار متنوع است. این تحقیقات، در حوزه‌های آموزشی، صنایع خصوصی، دولت‌ها و حتی حوزه‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد. هر بخشی، انگیزه‌های خاص خود را برای انجام پژوهش دارد و این انگیزه‌ها ممکن است با انگیزه‌های سایر بخش‌ها متفاوت باشد. افزون بر این، کسانی که به تحقیق در زمینه جریان اطلاعات علاقه‌مندند، ممکن است از علاقه‌ها و مساعی دیگران در بخش‌های دیگر بی‌اطلاع باشند.

دومین مانع، گوناگونی جریان‌های بین‌المللی اطلاعات است که از علت‌های پراکنده بودن پژوهش‌ها در مورد جریان اطلاعات محسوب می‌شود. پژوهش‌ها بر عنوان‌های بسیار گسترده‌ای متمرکز شده که موارد ذیل از آن جمله است:

جریان خبرهای رادیو-تلویزیونی، ساختار خبرگزاری‌ها، توزیع مواد آموزشی، انتقال داده‌ها از ورای مرزهای و در سطح جهانی و همچنین حوزه‌های تخصصی نظیر توریسم، حقوق بین‌الملل و آموزش بین‌المللی. ممکن است در نگاه اول، میان عنوان‌های فوق، ارتباطی به چشم نخورد، اما اگر در چارچوب گسترده‌تر جریان اطلاعات به این عنوان‌ها بنگریم، ارتباط متقابل آن با یکدیگر آشکار خواهد شد. این ارتباط و هم‌گرایی می‌تواند بر گزاره‌ها، نحوه اجرا و نتایج پژوهش‌های آتی مؤثر واقع شود.

در مورد سومین مانع باید گفت، حتی در حوزه‌هایی از جریان اطلاعات که عنوان‌های، مشخصی دارد، هماهنگی پژوهشی چندانی در زمینه متغیرهای موجود در کل فرایند وجود نداشته است. لذا، بررسی صرف یکی از متغیرها، در هر حوزه مفروض، ممکن است متغیرهای مهم دیگری را از قلم بیندازد.

به عنوان نمونه، پژوهش‌های اندکی بوده است که هم متغیرهای درون رسانه‌ای و هم متغیرهای برون رسانه‌ای را در نظر گرفته است، هر چند که ممکن است روابط متقابل این متغیرها کاملاً بدیهی باشد.

چهارمین مانع هماهنگی، قطبی بودن دو بُعد جریان اطلاعات - انسان و تکنولوژی است - که خود مانع هماهنگی پژوهشی شده است. جنبه‌های مدرن و فنی ارتباطات به قیمت غفلت از جنبه انسانی قضیه، توجه بیشتری را به خود جلب کرده است. کوتاه سخن آنکه، متغیرهای تکنولوژیک بارها بر مساعی پژوهشی غلبه کرده و موجب شده است که متغیرهای اجتماعی و فرهنگی نادیده گرفته شود، حال آنکه متغیرهای اجتماعی و فرهنگی نیز می‌باید به‌طور همزمان مورد توجه قرار گیرد.

مطلوبیت‌های انسانی و اجتماعی در حد مطلوبیت‌های اقتصادی و تکنولوژیک مورد توجه قرار نگرفته است، و برای ارائه تصویری واقع‌گرایانه‌تر از جریان بین‌المللی اطلاعات، در جریان بررسی‌ها یک‌پارچه نشده است. و بالأخره، فقدان یک تعریف روشن و واضح از پدیده جریان اطلاعات، شناسایی آن دسته از متخصصان را که کار آنان کاربرد دارد را دشوار ساخته است.

پژوهشگران ممکن است در اکثر مواقع متوجه نشوند که در حال هدایت پژوهشی در مورد جریان اطلاعات هستند، زیرا مرزهای موضوع، به شکل تعریف اجزا و جنبه‌های فرایند، مشخص و تعیین نشده است.

جنبه‌های پژوهش درباره جریان اطلاعات

مطالعه جریان بین‌المللی اطلاعات نظیر سایر حوزه‌های تحقیق در مطالعات سیاسی و علوم اجتماعی، به دلیل سمت‌گیری معرفت‌شناسی، همواره موضوع یک بحث حرفه‌ای و تحقیقاتی بوده است. این گزارش به هیچ‌وجه در صدد انتقادهایی را که در ارتباط با ابعاد ذهنی و عینی شیوه پیشبرد تحقیق مطرح است، بررسی کند. این مسئله اخیراً به عنوان یک موضوع جالب و جذاب برای بحث، در جامعه ارتباطات بین‌المللی مورد توجه فزاینده قرار گرفته و مقالات متعددی که دقیقاً همین مسئله را دنبال کرده است، در این زمینه منتشر شده است و در عین حال این نکته شایان ذکر است که مبانی جریان بین‌المللی اطلاعات، دیدگاه‌های گوناگون روش‌شناختی و معرفت‌شناختی را به معرض نمایش می‌گذارد. طیف این دیدگاه‌ها از اثبات‌گرایی در برابر ضد اثبات‌گرایی، تا جزم‌اندیشی در برابر اندیشه‌گرایی را در بر می‌گیرد. به علاوه، این دیدگاه‌ها در زمینه چارچوب‌های فرضی ماهیت جامعه، شامل طیفی است که از وضعیت کنونی در برابر تغییر بنیادین، همراهی در برابر سلطه، همبستگی در برابر رهایی تا فعلیت در برابر امکانات بالقوه را در بر می‌گیرد.^۲ با این حال، با در نظر گرفتن ماهیت و با عطف به موقعیت جامعه‌شناسانه پژوهش‌های مربوط به جریان بین‌المللی اطلاعات در دهه قبل، اتفاق نظر بر آن است که پژوهش‌های اثبات‌گرا و تجربی که روزگاری حاکم بوده است، اینک به وسیله تئوری‌های مختلف و ارزیابی‌های نقادانه، کامل‌تر شده و در نتیجه دیدگاه‌های موجود درباره شیوه تحقیق در این زمینه، به طرز نسبی متنوع‌تر، چند جانبه‌تر و در واقع دگرگون شده است.

با توجه به سمت‌گیری‌های مختلف معرفت‌شناختی برای بررسی جریان بین‌المللی اطلاعات، چند جنبه مهم رشد و توسعه یافته است. باید متذکر شد که هیچ‌یک از این جنبه‌ها که در مورد آن بحث خواهیم کرد، الزاماً با یک دیدگاه خاص معرفت‌شناسانه، مورد شناسایی قرار نمی‌گیرد. ارزیابی دقیق مبانی، نشان می‌دهد که یک جنبه مفروض می‌تواند از سوی مکاتب مختلف فلسفی ارزیابی شود، اما در ارتباط با نوع شیوه‌های بررسی و تحلیل، نتایج متفاوتی در برداشته باشد.

روابط بین‌المللی به‌طور کلی و جریان بین‌المللی اطلاعات به‌طور ویژه، همانند سایر شاخه‌های علوم اجتماعی به‌طرز گسترده‌ای مشروعیت و انسجام خود را از جنبه‌ها و شیوه‌های بررسی کسب می‌کند. این کنبه‌ها و شیوه‌ها را افرادی که در این زمینه کار می‌کنند، به وجود می‌آورند. آنچه در ذیل می‌آید عمده‌ترین جنبه‌هایی است که حوزه وسیع جریان بین‌المللی اطلاعات را پوشش می‌دهد. باید متذکر شد که این جنبه‌ها را به هیچ‌وجه نمی‌توان غیرقابل جمع دانست، اما ممکن است در تلاش برای تشریح همه ابعاد، در قلمروی یکدیگر تداخل کند.

۱. روابط بین‌المللی و جنبه نظام‌ها

مجموعه‌ای از پژوهش‌ها در مورد جریان اطلاعات به این منظور صورت گرفته است تا پاره‌ای از جوانب پدیده‌ها و نظریه‌های مربوط به بین‌المللی را محک بزنند. در این مقوله می‌توان به این قلمروها برخورد: تئوری‌های امپریالیسم، هم‌گرایی، کشمکش و همکاری و فرضیه‌هایی که انگاره‌ها و ادراکات درون و بین ملت‌ها را هدف قرار داده است. به عنوان مثال، جریان بین‌المللی خبر در مقوله

امپریالیسم و در ابعاد مرکز- پیرامونی روابط بین‌المللی بررسی شده و جریان داده‌های ارتباطات دوربرد، نظیر پست و تلفن در چارچوب میزان هم‌گرایی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۲. ارتباطات و جنبه توسعه

این دیدگاه در بردارنده بررسی جریان بین‌المللی اطلاعات از جنبه تئوری‌ها و سیاست‌های توسعه - توسعه ملی و بین‌المللی - است و نظام‌های ارتباطی داخلی و خارجی یک کشور و همچنین توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن را در یک قلمروی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی بررسی می‌کند. این مقوله همچنین در زمینه‌های توازن و عدم توازن جریان اطلاعات و سمت و الگوی جریان؛ مطالعه کرده و در پاره‌ای از مواقع این پژوهش‌ها را به عواملی چون ایدئولوژی، مسئله قوم‌مداری، سوداگری و مسئله همجواری مرتبط می‌سازد. در این جنبه، تأکید پژوهش به‌طور کلی بر محتوای حجم و وفور ارتباطات و به‌طور ویژه بر پیام استوار است. جنبه توسعه در ارتباطات از دهه ۱۹۶۰ یک جنبه رشد یابنده بوده است.

۳. جنبه نهادی و تجاری

پخش گسترده‌ای از پژوهش‌های مربوط به جریان اطلاعات، نقش کارگزاران بین‌المللی و نقش تأثیر پیام‌های اقناعی و سیاسی را بر رفتار افراد و کشورها بررسی می‌کند. این جنبه، شامل تبلیغات و مطالعات سیاسی است و هدف‌های گوناگونی نظیر مدیریت کشمکش، سلطه و ارتقای تجاری و همچنین قالبی کردن اعمال و افکار و یا دخل و تصرف، در انگاره‌های ذهنی و کنترل آنها را دنبال می‌کند. افزون بر این، نقش آنها در جریان بین‌المللی ارتباطات، در همین جنبه گنجانده شده است. جنبه نهادی و تجاری، تأکید عمده خود را بر این موارد استوار کرده است: تحلیل محتوا، تحلیل مخاطب، بررسی خوانندگان و سنجش افکار عمومی، این جنبه که از دهه‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ جان گرفت، اکنون نیز تأثیر خود را بر بسیاری از پژوهش‌ها در زمینه جریان اطلاعات حفظ کرده است.

۴. جنبه اقتصادی سیاسی و ساختاری

این جنبه، از زاویه ساختارهای ارتباطی ملی و بین‌المللی و همچنین از زاویه اقتصاد سیاسی اطلاعات به بررسی جریان بین‌المللی اطلاعات می‌پردازد. این پژوهش‌ها به عناصر و عوامل مؤثر بر فرایند جریان بین‌المللی توجه دارد و ضمن در برگیری دروازه‌بانان و دروازه‌سازان، ابعاد انسانی و تکنولوژیک و ابعاد رسمی و غیررسمی ساختارهای نهادی تولید و توزیع را در فرایند جریان بین‌المللی اطلاعات بررسی می‌کند. جنبه اقتصاد سیاسی و ساختاری از دهه ۱۹۷۰ به یک خط رشد یابنده در پژوهش‌ها تبدیل شده است.

۵. جنبه فنی و حقوقی

این دیدگاه، آمیزه‌ای از جدیدترین و قدیمی‌ترین جنبه‌ها در ارتباطات است. پژوهش‌هایی که در این حوزه به عمل آمده مشتمل بر موارد ذیل است: تکنولوژی و شیوه‌های جمع‌آوری و پردازش اطلاعات بین‌المللی، محدودیت‌ها و معیارهای ملی و بین‌المللی در صنایع اطلاعات، جریان اطلاعات و نتایج مربوط به آن و همچنین جنبه‌های فنی مربوط به انتقال داده‌ها، اطلاعات و پیام‌ها در طول مرزهای ملی و یا از نقطه‌ای به نقطه دیگر. این انتظار وجود دارد که به دلیل توسعه سریع ماهواره‌ها، کامپیوترها، قدرت و اهمیت فزاینده سازمان‌های منطقه‌ای و توجه گسترده‌تر سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به مسائل پیچیده تکنولوژی و اطلاعات و خدمات، انجام پژوهش در جنبه فنی و حقوقی طی سال‌های آینده، فزونی یابد.

مشکلات سنجش

اکثر مطالعات در زمینه جریان اطلاعات، صرفاً حول سنجش رویدادهای تکراری دور زده و محققان به جای پرداختن به پیام فرد، در حد تحلیل‌هایی ایستا از خود پیام‌ها، متوقف مانده‌اند. برآوردهای کمی از جریان اطلاعات یا در مورد حجم و تواتر پیام‌ها در یک واحد زمانی بوده، یا در رابطه با نسبتی از حجم پیام‌ها قرار داشته و یا نسبتی از زمان و تسهیلات مربوط به پیام‌ها را در نظر گرفته است. سایر جنبه‌های مربوط به حجم پیام‌ها می‌تواند موضوعات سرعت انتقال پیام‌ها و میزان روشنی شکل و محتوای پیام‌ها را در فرایند انتقال شامل شود. این مسئله همچنین می‌تواند واحدهای رسانه‌ای را در ارتباطات و میزان فرستنده‌ها و دریافت کنندگان در برگیرد.

اگر فرایند جریان اطلاعات به سطح ارتباطات بین‌المللی ببریم، باید به کوچک‌ترین نسبت‌های برون‌دهی و درون‌دهی در ارتباطات بین کشورها و میان مردم دقت کنیم. این امر به معنی آن است که نه تنها باید مقدار و نوع اطلاعاتی را که یک کشور، سازمان یا نظام مخابره می‌کند ارزیابی کرد، بلکه همچنین باید مقدار و نوع اطلاعاتی را که (چه از نظر کمی و چه کیفی) از سایر کشورها و نظام‌ها دریافت می‌کند، مورد سنجش قرار داد.^۴

وقتی دسترسی به داده‌ها دشوار است، تناسب برون‌دهی - درون‌دهی می‌تواند تا حدود زیادی جریان دوطرفه اطلاعات را تصویر کند. به عنوان مثال، میزان خبرنگاران آمریکا در خارج از این کشور از ۵۶۳ تن در سال ۱۹۶۹ به ۴۳۵ تن در سال ۱۹۷۵ کاهش یافت.^۵ و این در حالی بود که میزان خبرنگاران سایر کشورها در آمریکا از ۲۰۰ تن در سال ۱۹۴۵ به ۸۳۵ تن در سال ۱۹۷۵ رسید.

یک سنجش عملی دیگر، بررسی نسبت فرایندهای درون‌مرزی یک کشور مفروض، در قبال نسبت فرایندهای برون‌مرزی آن با کشورهای دیگر است، که از آن کشور سرچشمه گرفته و یا به همان کشور ختم می‌شود، سایر نمونه‌های سنجش‌های تناسبی در این قلمرو عبارت‌اند از: نسبت خبرهای بومی به خبرهای غیربومی به خبرهای خارجی یا ارسالی و خبرهای داخلی در برابر خبرهای خارجی و ارسالی. نسبت‌های درونی - برونی جریان اطلاعات می‌تواند ابعاد ملی و بین‌المللی فعالیت‌های علمی، فرهنگی، تبادل دانشجو و تغییر جهت‌های احتمالی آن را توصیف کند.

لازم به یادآوری است که این بخش‌ها به لحاظ ماهوی، کمی بوده و انجام بخش‌های کیفی در بستر جریان بین‌المللی اطلاعات مشکل‌تر است و اگر چه تلاش‌های عدیده‌ای در این راستا به عمل آمده، اما نتایج حاصله از این تلاش‌ها با توجه به تنوع فرهنگی و روش‌شناختی، چندان رضایت‌بخش نبوده است.

پژوهش در مورد جریان اطلاعات، تا همین اواخر عمدتاً بر بررسی مجراها و محتوا استوار بود و به دو طرف فرایند یعنی به منبع و مقصد نمی‌پرداخت. اما اینک یک تکاپوی جدی برای بررسی منبع فرایند به عمل آمده است تا از این طریق کارگزاران جدید را کشف و همچنین دروازه سازان و پیام سازان را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. علاوه بر این تلاش‌های جدی دیگری نیز به عمل آمده است تا دقیقاً مشخص کند که هرکس از چه نوع اطلاعاتی استفاده می‌کند و اطلاعات در نهایت چگونه توزیع و توسط گیرندگان پیام جذب می‌شود؟

برای مثال، در این زمینه یک آگاهی فزاینده پژوهشی به وجود آمده است که اشاعه و نشر جهانی خبرها و اطلاعات، علاوه بر اینکه با عوامل نهفته در توزیع سروکار دارد، با عواملی فراتر از آن نیز ارتباط پیدا می‌کند. لذا، با توجه به آنچه گفته شد و نظر به فقدان پژوهش‌های منظم، وضعیت دانسته‌های موجود راجع به جریان بین‌المللی اطلاعات آنچنان متشتت است که تاکنون هیچ بررسی همه جانبه‌ای، تأثیرهای احتمالی نظام‌های بین‌المللی اطلاعات بر اقتصاد، سیاست و سیاست‌های بین‌المللی را تصویر نکرده است.

چارچوب بررسی جریان

من در جای دیگری نیز بر این ضرورت پافشاری کرده‌ام که در تحلیل نظام‌های ارتباطی، باید از تأکید را بر تحلیل فرایند توزیع پیام منتقل کنیم.^۷

در یک نظام ارتباطی که می‌تواند یک جامعه جهانی، یک کشور و یا واحدهای کوچک‌تر سیاسی باشد، کنترل فرایند توزیع پیام مهم‌ترین شاخص در چگونگی توزیع قدرت است. اگر تمایز فوق را قبول کنیم، می‌توانیم جریان اطلاعات را در نظام بین‌المللی، در یک قالب اصلی نظیر نمودار ۲ ارائه کنیم.

رشد تکنولوژی ارتباطی، توسعه بازار ملی و بین‌المللی و بروز سیاست‌ها و محدودیت‌های نهادی، همه باعث شده است که مرحله توزیع، به مهم‌ترین حلقه در زنجیره نظام‌های ارتباطی تبدیل شود. تأکید بر مرحله توزیع باعث می‌شود تا در تحلیل فعالیت‌های پیام‌رسانی کارگزاران ملی به یک امتیاز فوری دست یابیم. تا وقتی که یک کشور بر کل فرایند توزیع خود کنترل نداشته باشد، پیام‌هایش بدون تأثیر خواهد ماند.

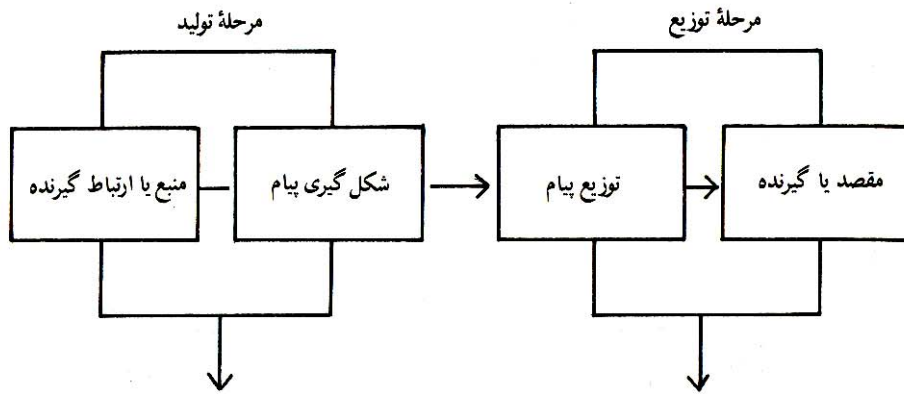
یقیناً پیامی که حتی در صریح‌ترین شکل ممکن تهیه شده باشد، اگر به جایی نرسد، تأثیر نخواهد داشت.

در نمودار ۳ جزئیات بیشتری در مورد فرایند توزیع اطلاعات در نظام بین‌المللی فراهم آورده شده است. در این نمودار محور تکنولوژی به محور ارتباطات افزوده شده است. نمودار ۳ که جریان بین‌المللی اطلاعات را نمایش می‌دهد، به خوبی نقش محوری تکنولوژی ارتباطی را در فرایند ارتباطات بین‌المللی روشن می‌سازد. در حد فاصل شکل‌گیری و توزیع پیام‌ها، ابزارهای توزیع (تکنولوژی ارتباطی) قرار گرفته که خود نیز به دو مؤلفه، قابل تفکیک است: سخت‌افزارهای ارتباطی و نرم‌افزارهای ارتباطی. سخت‌افزارها حاملان مادی پیام‌ها (نظیر ماهواره‌ها، تجهیزات فرستنده و گیرنده و ایستگاه‌های رله ماکروویو) و نرم‌افزارها در گسترده‌ترین مفهوم، مهارتی فنی و روش‌های بهره‌وری از سخت‌افزارها را در بر می‌گیرد (نظیر برنامه، محتوا، مهارت‌های انسانی و آموزش)

یافتن تمایز میان دو مؤلفه تکنولوژی ارتباطی — سخت‌افزار و نرم‌افزار — که نمودار ۳ نیز توجه را به همین مقوله جلب می‌کند، حائز اهمیت است. در عین حال، غالباً ضرورت این تمایز مورد غفلت قرار می‌گیرد و حتی در حالی که اهمیت کنترل تکنولوژی بر همگان مسلم است، گاهی چنین گمان می‌رود که مالکیت بر مؤلفه‌های مادی و بالفعل یک نظام کافی بوده و این مالکیت می‌تواند کنترل این مؤلفه‌ها را نیز فراهم کند.

اما همان‌گونه که قابلیت شکل‌گیری پیام، فی‌نفسه نمی‌تواند انتشار پیام را تضمین کند، کنترل صرف سخت‌افزارهای ارتباطی نیز نمی‌تواند تضمینی بر توزیع پیام‌های مورد نظر باشد. تنها هنگامی حاکمیت مطلق بر شکل‌گیری و توزیع پیام‌ها تضمین می‌شود که یک کشور بتواند مجاری سخت‌افزارهای خود را که پیام‌ها از طریق آن فرستاده می‌شود، کنترل کرده و همچنین به دانش لازم برای چگونگی توزیع مؤثر پیام‌هایش دست یابد.

متغیرهای درون و برون رسانه ها

متغیرهای درون و برون رسانه ها

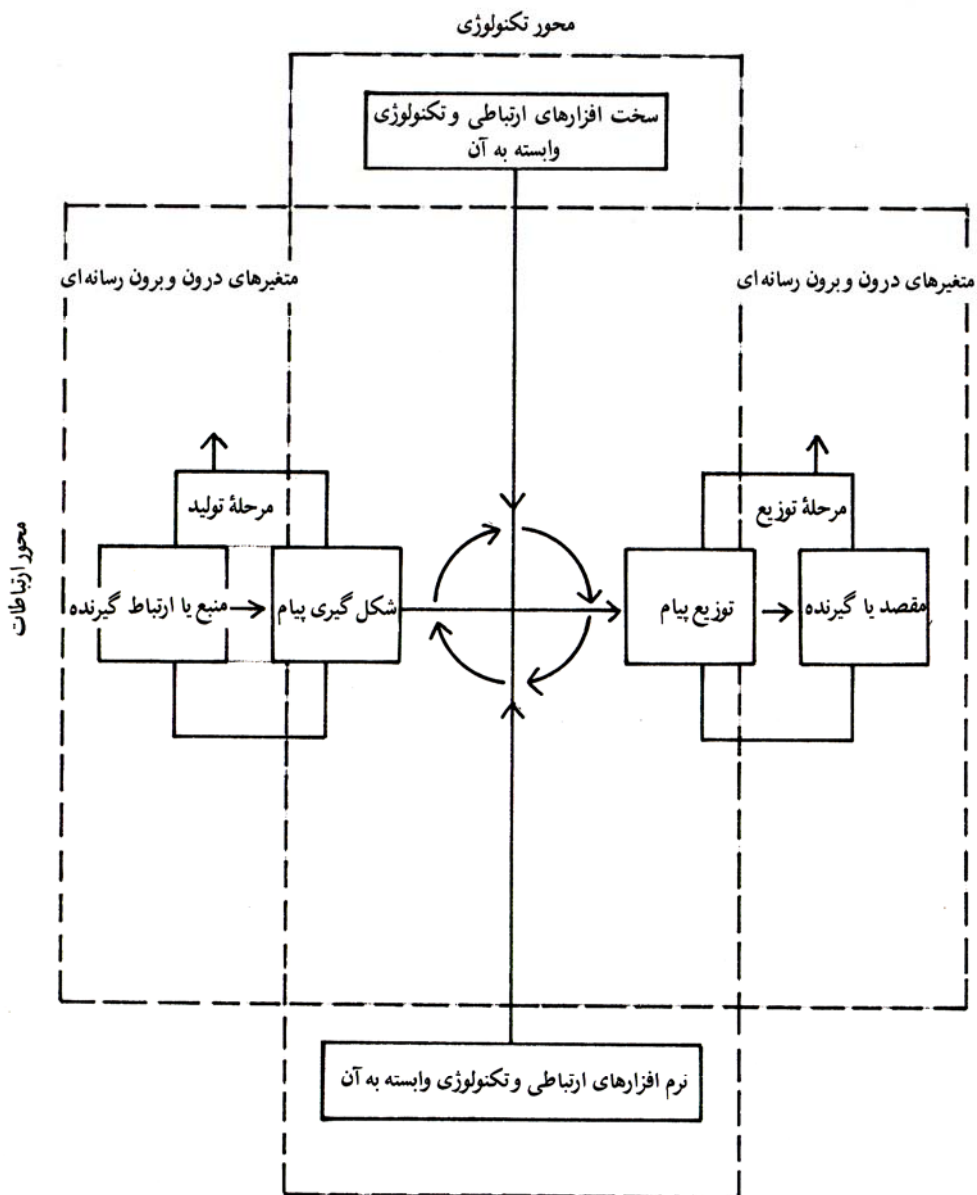
- مالکیت
- کنترل
- منابع اقتصادی
- گرایش و جابجایی درآمد
- بوروکراسی و مجاورت
- هدف ادراکی
- واحدهای رسانه ای و تکنولوژی
- انواع محتوا

- مالکیت
- کنترل
- منابع اقتصادی
- گرایش جابجایی درآمد
- بوروکراسی و مجاورت
- هدف ادراکی
- میزان حضور در برابر افکار عمومی و تکنولوژی
- انواع محتوا

نمودار ۲

دو مرحله جریان اطلاعات

نمودار ۳

مدل جریان بین المللی اطلاعات

بنابراین، کل فرایند جریان بین‌المللی اطلاعات را می‌توان با توجه به چهار ضلعی‌های دو محور ارتباطات و تکنولوژی در ذهن تصویر کرد (نمودار ۳). ملاحظاتی این مدل هنگامی روشن‌تر می‌شود که با توجه به مؤلفه‌های کنترل و خودمختاری در نظام ارتباطی، متغیرهای درون و برون‌رسانه‌ای را نیز به مراحل جداگانه تولید و توزیع بیفزاییم.^۸ اگر کنترل در هر یک از چهار ضلع یادشده نباشد، کنترل مؤثر نظام به یقین به دست مالکانی می‌افتد که این بخش‌ها را در اختیار دارند. به عنوان مثال، ممکن است کشوری دارای یک موقعیت پیچیده و غیر قابل تصور در زمینه پخش برنامه‌های تلویزیونی باشد و علاوه بر آن مهارت‌های فنی انتشار پیام از طریق آن را نیز دارا باشد، اما همین کشور تا وقتی که از جهت برنامه‌ها، محتوا، بازاریابی، پژوهش و توسعه نتواند پیام‌های خود را تولید کند، وابستگی‌اش به نظام بیگانه افزایش می‌یابد (سمت راست دایره تکنولوژی و ارتباطات در نمودار ۳). از نقطه نظر پژوهش‌ها و بررسی‌های به عمل آمده در زمینه جریان اطلاعات، هنگامی که تصویرهای روشن ملی، منطقه‌ای، بین‌المللی و جهانی دسترسی حاصل می‌شود که فرایند یک جریان مفروض با توجه به چهار ضلعی‌ها و متغیرهای ارائه شده مورد بررسی قرار گیرد (نمودار ۳).

چند مثال می‌تواند به بهره‌وری از این چارچوب تحلیل که در آن متغیرهای کنترل نیز به کارگرفته شده است، کمک کند.^۹ در مراحل تولید و توزیع یک جریان مفروض بین‌المللی، جنبه کنترل، روی هم‌رفته از نظر سنجش و پیچیدگی جزو مهم‌ترین متغیرها محسوب می‌شود. کنترل یک نظام می‌تواند شکل‌های گوناگونی به خود بگیرد. این کنترل می‌تواند از درون ساختارهای یک نظام رسانه‌ای مفروض صورت بگیرد و یا اینکه از بیرون آن نظام به آن تحمیل شود. بعضی از کنترل‌ها، بالفعل است (کنترل‌های رسمی و حقوقی). برخی از کنترل‌ها درک می‌شود (غیررسمی و مبنی بر قوانین و مقررات نامکتوب، اما قابل درک). بنابر این می‌توان متغیر کنترل را به چهار مقوله مشخص تقسیم کرد: ۱. کنترل بالفعل داخلی؛ ۲. کنترل ادراکی داخلی؛ ۳. کنترل بالفعل خارجی؛ ۴. کنترل ادراکی خارجی.

مثال‌های دیگری را نیز می‌توان درباره متغیرهای مالکیت و سرمایه ارائه کرد. این مسئله اثبات شده است که متغیرهای سیاسی و اقتصادی نظیر میزان جمعیت، تولید ناخالص ملی و داده‌های تجارت بین‌المللی می‌تواند بین یک تا دو دگرگونی در خبرهای سیاسی بین‌المللی را روشن کند.^{۱۰} گرچه شاخص‌های اقتصادی برای جریان بین‌المللی ارتباطات کاملاً ضروری است، اما نمی‌تواند به تنهایی، برخی از جنبه‌های بسیار مهم را در ابعاد اجتماعی و تکوینی عمل آمده تا فرهنگ را به عنوان یک عامل مهم و از نظرپاره‌ای نویسندگان جریان، مورد سنجش قرار دهد. بحث‌های ریشه‌داری نیز به عمل آمده تا فرهنگ را به عنوان یک عامل مهم و از نظر پاره‌ای نویسندگان به عنوان عامل نهایی - که بر روابط عینی و ذهنی شاخص‌های اجتماعی مؤثر است - وارد این قلمرو کند. با شناخت سه نوع از کارگزاران بالقوه فرایند جریان بین‌المللی اطلاعات (نمودار ۴) بخش‌های این پژوهش حول موضوعات ذیل سازمان یافته است:

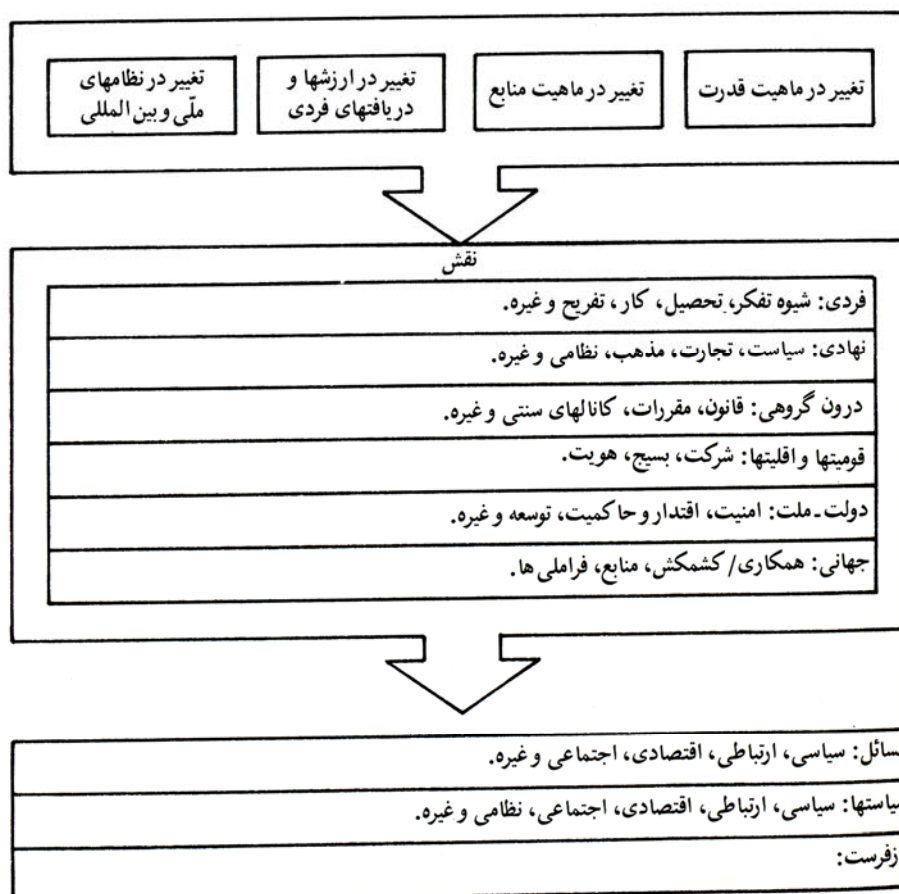
۱. انواع جریان‌های بین‌المللی اطلاعات.
۲. کارگزاران جریان بین‌المللی اطلاعات.
۳. عوامل مؤثر بر جریان.
۴. جهت‌ها و الگوهای جریان.
۵. نقش و آثار جریان.
۶. فرضیه‌ها و تئوری‌هایی که پژوهش درباره جریان و خود جریان را در بر می‌گیرد.
۷. محتوای جریان.
۸. مطالعات موردی و کمک‌های پژوهشی.

کارگزاران (گیرندگان)

کارگزاران (منبع)	دولتی	فراملی	فردی
دولتی	دولتی به دولتی	دولتی به فراملی	دولتی به فردی
فراملی	فراملی به دولتی	فراملی به فراملی	فراملی به فردی
فردی	فردی به دولتی	فردی به فراملی	فردی به فردی

جریان اطلاعات

نمودار ۴

انواع و نقش جریان بین المللی اطلاعات

مسئله مهم دیگری که باید بر آن تأکید کرد، این است که برخی از نمودارها و جدول‌های این پژوهش نمی‌تواند حکم یک بررسی و یا حکم یک محصول جامع جهانی را داشته‌باشد. در این باره فقط باید گفت که این‌گونه داده‌ها به راحتی به دست نمی‌آید. در مقابل ارائه تصویری منتخب از عناوین اصلی از زاویه‌ها و جوانب گوناگون، به این منظور صورت گرفته است تا به خواننده در یک ارزیابی متقابل و جامع یاری رساند. آنچه از کشورها و مناطق در این گزارش آمده است، مبتنی بر آخرین و بهینه‌ترین داده‌های موجود است. در راستای چنین انگیزه‌ای، منابع خارج از این پژوهش نیز هر جا که می‌توانسته است به روشن کردن موضوعات اصلی بحث کمکی بکند، ذکر شده است.

پی‌نوشت‌ها

1. Hamid Mowlana, «Communication in Intercultural and International Relations: Toward a New Framework» *Cultures*. Unesco, Paris 1983 (Forthcoming).
2. Karl Erik Rosengren, «Communication Research: One Paradigm, Or Four?», Department of Sociology, University of Lund, Lund, Sweden, November 1982, p. 2. To be published in E. M. Rogers and F. Balle, Eds, *Mass Communication Research in the United States and Europe*. Norwood, N. J.: Ablex Publishing Corporation, 1983 .
3. مراجع پژوهشی و کتاب‌شناسی این جنبه‌ها در فصل بعد آورده شده است. برای مطالعه در مورد جریان بین‌المللی خبرها به منبع زیر رجوع کنید.
Hamid Mowlana, *International Flow of News; 'An Annotated Bibliography*, Paris, Unesco. 1983.
4. Karl W. Deutsch, «Shifts in the, Balance of Communication Flows: A Problem of Measurement in International Relations» , *Public Opinion Quarterly*. XX: I, Spring 1956, p. 146.
5. Ralph Kliesch, «A Vanishing Species: The American Newsmen Abroad», *Overseas Press Club Directory*. New York, 1975, p. 17.
6. Hamid Mowlana, «Who Covers America,?» *Journal of Communication*. 25: 3, Summer 1975, pp. 86-91. According to Karl W. Deutsch (4), All foreign newspapers and news agencies together maintained in 1954 only about two hundred regular full-time correspondents in the United States», p. 147.
7. Hamid Mowlana, «A Paradigm for Source Analysis in Events Data Research: Mass Media and the Problems of Validity», *International Interactions*. 2:1 1975, pp. 33-44; and Hamid Mowlana, « A Paradigm for Comparative Mass Media Analysis»i, in Heinz-Dietrich Fischer and John C. Merrill, eds., *International and Intercultural Communication*. New York, Hastings, 1976, pp. 474-484.
8. Hamid Mowlana, «Political and Social Implications of Communication Satellite Applications in Developed and Developing Countries», In Joseph N. Pelton and Marcellus S. Snow, eds., *Economic and Policy Problems in Satellite Communications*. New York: Praeger, 1977, pp. 124-142; also in Brent D. Ruben, ed. *Communication Yearbook I*, New Brunswick, N. J., Transaction Books, 1977, pp. 427-438.
9. کنترل و سایر متغیرها در اثر حمید مولانا که در زیرنویس شماره هفت به آن اشاره شده، تشریح شده است.
10. Karl Erik Rosengren, p. 11.

خبر و دیدگاه‌ها

در بررسی جریان خبرها در مرزهای ملی، طی دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد، تقریباً نوعی از تصاعد هندسی به چشم می‌خورد! تقریباً دوازده سال بعد از آنکه اینجانب کتاب‌شناسی خود را در زمینه ارتباطات بین‌المللی منتشر ساختم، تغییرهای عمده‌ای در این حوزه به وقوع پیوست. در پایان دهه شصت، مطالعات انگشت شماری در زمینه جریان حقیقی بین‌المللی خبرها وجود داشت.

در فاصله سال‌های ۱۸۵۰ تا ۱۹۶۲، میزان انتشاراتی که در زمینه حوزه وسیع جریان بین‌المللی اطلاعات وجود داشت، از ۳۱۸ مورد تجاوز نمی‌کرد.^۲ در حالی که پژوهش‌های اولیه در حد یک نظام مجرد ارتباطی یا فقط در حد یک کشور متوقف می‌شد. گرایش کنونی به طرف مطالعات تطبیقی جغرافیایی، منطقه‌ای و بین‌المللی پیش می‌رود.^۳

در ارتباط با تهیه این گزارش، پژوهش‌های معاصر و مطالعات به عمل آمده در زمینه جریان بین‌المللی خبرها مشتمل بر مجموعه جدید کتاب‌شناسی یونسکو مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. افزون بر این، ۴۴۷ منبع مختلف درباره جریان خبرها مورد ارزیابی قرار گرفته و همچنین فهرست کامپیوتری منابع کتابخانه کنگره آمریکا نیز بررسی شده است. علاوه بر این، مجموعه سخنرانی‌های که در کنفرانس‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایراد شده و همچنین کتاب‌ها، مقاله‌ها و نشریه‌های گوناگونی که در فاصله سال‌های ۱۹۷۳ تا اوایل ۱۹۸۳ در این زمینه مطالبی داشته است، مورد پژوهش و بررسی قرار گرفته است. باید اضافه کنم که پژوهش‌های قدیمی نیز نظر به اهمیت سهم روش‌شناختی، جغرافیایی و موضوعی آنها مورد استفاده قرار گرفته است. مجموعه آثاری که برای تهیه این گزارش مورد بررسی قرار گرفته، از این قرار است: ۲۲۱ اثر از ۸۴ نشریه گوناگون، ۸۰ اثر منتشر نشده که به کنفرانس‌ها ارائه شده بود، ۱۱۰ کتاب و ۳۶ پژوهش که بصورت «تک پژوهی» و یا جزوه‌های ادواری منتشر شده است. تاریخ پاره‌ای از این پژوهش‌های خوب، به سال ۱۹۷۸، سالی که یونسکو در بیستمین کنفرانس عمومی خود بیانیه و سائل ارتباط جمعی را صادر کرد، باز می‌گردد. اگر از نظر جایگاه منطقه‌ای به این پژوهش‌ها نگاه کنیم، مناطقی چون آسیا، آمریکای لاتین و آمریکای شمالی بیشترین حجم تحقیقات و ارزیابی‌ها را به خود اختصاص داده است. توجه به این مناطق، در کارهای مطالعاتی انستیتوهای زیر که در زمینه ارتباطات تحقیق می‌کنند، ریشه دارد:

مرکز اطلاعات و پژوهش‌های وسائل ارتباط جمعی آسیا در سنگاپور، مؤسسه آمریکای لاتینی پژوهش‌های فراملی در مکزیکوسیتی و انستیتوی ارتباطات شرق و غرب در هونولولو، هاوایی. برای نخستین بار در تاریخ ارتباطات بین‌المللی، بخش گسترده‌ای از این پژوهش‌ها توسط محققان جهان سوم به عمل آمده است. در حالی که پژوهش‌های پیشین، مربوط به جریان خبرها، از سوی افراد و مؤسسات آمریکای شمالی و اروپا صورت می‌گرفت، اکنون حجم وسیع پژوهش‌های موجود، با همراهی و همگامی محققان آمریکای لاتین، آسیا و خاورمیانه جنبه عملی به خود می‌گیرد. این مسئله نوید یک بن‌بست‌شکنی تازه را می‌دهد و مرحله‌ای

است که در صورت تداوم، به عدم توازن موجود در زمینه پژوهش‌های ارتباطی پایان خواهد داد.

مسائل روش‌شناختی و مفهومی

تحلیل محتوای رسانه‌های جمعی و بررسی‌های مبتنی بر نمونه برداری، از منابع اولیه اطلاعات در چارچوب جریان بین‌المللی خبرها به‌شمار می‌رود. این منابع، اطلاعات ضروری را بر پایه میزان خبرهای خارجی و جریان خبرهای داخلی در فراسوی مرزهای ملی فراهم می‌آورد. پایه این اطلاعات بر ویژگی‌های واحدهای نمونه برداری شده مبتنی است تا این اواخر، اطلاعاتی از این قبیل صرفاً در دسترس پاره‌ای از کشورهای صنعتی قرار داشت، و بنابراین تعمیم الگوهای توزیع خبرها بر اطلاعات ناچیزی استوار بود. طی ده سال گذشته، به‌ویژه از هنگامی که نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات به بحث عمده یونسکو و سایر صحنه‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی تبدیل شد، اوضاع کاملاً تغییر کرد. از آن هنگام به بعد، پژوهش‌ها، گزارش‌ها و مقاله‌های بسیار زیادی در کشورهای توسعه یافته و رو به توسعه منتشر شده و به‌طرز فزاینده‌ای در بحث و ارزیابی مسائل ارتباطات بین‌المللی مورد استفاده قرار گرفته است.

بدبختانه رشد دسترسی به داده‌های موجود، با بهبود کیفیت در مسائل آماری، روش‌شناختی و نظریه‌ای همراه نبوده است. در بسیاری از موارد، علاقه فزاینده به موضوع، صرفاً به افزایش برآوردهای خام از توزیع و نشر خبرها در مناطق و کشورهای مختلف جهان منجر شده است. این برآوردها بر منابعی از اطلاعات استوار بوده که ممکن است بهترین داده‌های موجود باشد، اما الزاماً به اندازه کافی خوب نبوده است. بررسی همه‌جانبه این مشکلات، خارج از چارچوب این بحث مقدماتی است، اما در نظر گرفتن منابع اصلی مشکلات که در ذیل می‌آید، می‌تواند تا حدودی شاخص‌های اهمیت موضوع را مشخص کند:

اول این‌که، به دلایل آشکار، تعریف "خبر" در بسیاری از تحقیقات، از جامعیت و مقبولیت جهانی برخوردار نیست. در حقیقت در این زمینه تردید وجود دارد که بتوان به تعریفی همگانی از آنچه که خبر را تشکیل می‌دهد، رسید.

دوم آنکه، حتی اگر بتوان به تعریفی بالنسبه "صحیح" از خبر دست یافت، مشکل بعدی، چگونگی تعیین و برآورد آن در عمل خواهد بود. در دو سوی فرایند ارتباط — منبع و مقصد — مشکلات فراوانی بروز می‌کند، فرایند اشاعه خبر یک روند پیچیده است. به عنوان نمونه، سنجش خبرهای منتشره از سوی یک خبرگزاری مفروض بین‌المللی و یا برآورد ساده محتوای خبرها در یک روزنامه و یا یک رسانه مفروض، ممکن است توصیفی صحیح از جریان خبرها در یک کشور، یک نظام و یا کلاً در یک جمع تصمیم‌گیرنده نباشد. فرض گرفتن این نکته که ساختار اجتماعی یک نظام و یا یک کشور مفروض، می‌تواند در میزان اشاعه خبرها، بررسی هنجارها، موقعیت اجتماعی و الگوهای مطالعاتی و شنوایی و یا میزان اطلاعات‌جویی آن جامعه، حکم یک مانع و یا یک تسهیل‌کننده را ایفا کند، امری گریزناپذیر و جبری است.

افزون بر این، بررسی مسئله تأثیرگذاری سلسله مراتب سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نظام‌ها بر افراد و گروه‌های زیر نفوذ آنان نیز امری اجتناب‌ناپذیر است. این موضوع کاملاً بدیهی است که علاوه بر نخبگان قدرت، آمیزه‌ای از نیروهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در کنترل جریان خبرها در تمامی مراحل شکل‌گیری، تولید، توزیع و اشاعه آن حکم دروازه‌بانان خبری را ایفا می‌کنند.

دقت در ارزیابی توزیع خبرها میان مردم، در بررسی‌های مبتنی بر نمونه‌برداری و تحلیل محتوا نیز به همین موضوع می‌شود. دقت در برآوردهای مبتنی بر نمونه‌برداری به چند عامل از جمله به حجم نمونه‌برداری و میزان معرف بودن آن وابسته است. بسیاری از پژوهش‌های موجود در زمینه جریان خبرها بر نمونه‌برداری‌هایی استوار شده که از این جهت ناکافی است و لذا نتایجی از نمونه‌برداری به عمل آمده که هم دارای سمت‌گیری است و هم کاملاً متفاوت با یکدیگر است.

سوم آنکه، مسئله کمیّت در برابر کیفیت نیز در گزارش و اشاعه خبرها مطرح است تا وقتی که معیارهای مشخصی برای طراحی یک پژوهش در زمینه بررسی ماهیت و کمیّت آنچه که باید گزارش و یا اشاعه شود، وجود نداشته باشد، پژوهش درباره جریان بین‌المللی خبرها صرفاً در سطح کمیّت و حجم، متوقف خواهد ماند و به کیفیت و ماهیت موضوع مورد بررسی، توجه چندانی

نخواهد داشت. طبعاً انجام چنین امری بسیار مشکل است و شیوه تحلیل و ارزیابی کاملاً متفاوتی را می‌طلبد. این محدودیت‌ها به معضل آشنای تحلیل منتقدانه و تجربی منجر می‌شود.

تعریف‌هایی که از خبر به عمل می‌آید، غالباً از تمایز میان خبر و خبر گزارش شده عاجز است. به نظر می‌رسد که گرایش عمومی بر تعریف خبر، به‌مثابه یک محصول نهایی و به‌عمل آمده، استوار است و از همین زاویه است که این کلیشه قدیمی شکل می‌گیرد:

خبر، گزارش یک رویداد است، نه خود رویداد، آنچه یک گزارشگر می‌نویسد، خبر نامیده می‌شود.

علاوه بر این، در مفاهیمی که برای ارزیابی جریان خبرها به کار می‌رود، محدودیت‌هایی وجود دارد. یک مثال کلاسیک در این زمینه، موضوع "دروازه‌بانی خبری" است. می‌دانیم که در فرایند هر جریان (خبری)، یک مورد خبری خود بخود در کانال (خبری) به حرکت در نمی‌آید، بلکه این حرکت توسط یک فرد، یک نهاد و یا مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی صورت می‌گیرد.

بنابراین، سمت و سوی تحلیل دروازه‌بانی خبری جریان جهانی خبرها، به سمت نیروهایی است که مبتکر جریان هستند. در عین حال، پیش از آنکه عوامل مؤثر بر کارکرد دروازه‌بانی خبری را بررسی کنیم، چند سؤال بنیادین مطرح می‌شود:

دروازه‌سازان و مولدان دروازه‌ها چه کسانی هستند؟ ویژگی‌ها و ماهیت کانال‌های خبری چیست؟ نقش ابتدا به ساکن افراد، نهادها، دولت-ملت‌ها و تکنولوژی در تولید و خلق کانال‌های ارتباطی خبری چیست؟ پژوهش‌های سنتی در زمینه دروازه‌بانی خود را در برابر این سؤالات اساسی قرار نداده است.

از آنجایی که مقوله دروازه‌بانی از کار در "Kurt Lewin"، روانشناسی اتخاذ شده است، پژوهش‌های ارتباطی آن دوران نیز این مفهوم را در سنجش هنجارها و کنترل‌های اجتماعی مؤثر بر کانال‌های ارتباطی، بی‌آنکه به این سؤال پاسخ دهد که کدام نیروهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و تکنولوژیک این دروازه‌ها را به وجود آورده‌اند، به خدمت گرفته است. و بالأخره، صرف‌نظر از این نکته، لوین یک روان‌شناس علاقه‌مند به واکنش متقابل گروه‌های کوچک بود، نه یک اقتصاددان سیاسی که تغییرهای ساختاری نظام‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. شایان ذکر است که تلقی لوین تا مدت‌ها بر پژوهش‌های ارتباطی حکمفرما بود، بی‌آنکه محدودیت‌ها و نقیصه‌های آن به چالش فرا خوانده شود.

خطوط کنونی بررسی

در حالی که پژوهش در مورد جریان بین‌المللی خبرها طی ده سال قبل و با رشدی عمیق در اوایل دهه هشتاد توسعه یافته، خطوط نوین و متعددی نیز در زمینه بررسی به وجود آمده است. با توجه به پنج جنبه پژوهش، در زمینه جریان بین‌المللی اطلاعات که قبلاً به آنها اشاره شد و به‌طور اخص با نگاهی به مبانی جریان خبرها، می‌توان خطوط بررسی ذیل را که بیانگر موقعیت کنونی پژوهش‌های مربوط به جریان خبرهاست، ترسیم کرد:

۱. پژوهش‌هایی که جریان واقعی و محتوای خبرها را بررسی می‌کند.

۲. پژوهش‌های مربوط به فاکتورهایی که جریان خبرها را تعیین می‌کند.

در هر مقوله فوق، قلمروهای بررسی ذیل قابل مشاهده است:

نخستین مقوله — جریان واقعی و محتوای خبرها — می‌تواند به چهار قلمروی مستقل پژوهشی تقسیم شود. قلمروی اول به جریان و محتوای خبرها از یک کشور به کشور دیگر می‌پردازد و یا به طریقی مقایسه‌ای، سمت و میزان جریان را در یک منطقه و یا در سطحی بین‌المللی بررسی می‌کند. بسیاری از پژوهش‌های اولیه در زمینه جریان خبرها که توسط محققان آمریکایی به عمل آمده و همچنین بسیاری از پژوهش‌های فعلی که در گوشه و کنار جهان به عمل می‌آید، از این نوع است.^۴ در اوایل کار، این پژوهش‌ها به

جریان خبرها میان شرق و غرب می‌پرداخت، اما بعد از آنکه نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات در کانون تجزیه و تحلیل‌ها قرار گرفت، ثقل این پژوهش‌ها به بررسی جریان خبرها میان شمال و جنوب منتقل شد. هدف اولیه این روش، ارزیابی توازن و عدم توازن جریان خبرها، مقوله‌های گوناگون و چگونگی محتوای خبرها و تأکید بر پوشش رویدادهای مختلف بود. مشخصه دومین قلمرو، مطالعات فراوانی است که بر نقش مرکز — پیرامونی و سلطه — وابستگی در پژوهش‌های مربوط به جریان خبرها تأکید می‌کند. برای بسیاری از پژوهشگران اروپایی و آمریکایی، این نوع پژوهش‌ها هسته تحلیل را تشکیل داده و همچنین برای بسیاری از پژوهشگران دیگر حکم چارچوب کار را پیدا کرده است. بنیاد پژوهش‌هایی که بر وابستگی تکیه می‌کند، به‌طرزی مجزا در ایالات متحده، کشورهای اسکاندیناوی و خاورمیانه شکل گرفته است. به عنوان مثال، یک محقق به‌طرزی صریح و آشکار در تحلیل خود از ساختار امپریالیسم، مفاهیم فرهنگی و ارتباطی را به یکدیگر پیوند زده است.^۵

سومین قلمروی پژوهش‌ها بر مفهوم و ماهیت کمی خبرها از طریق بررسی انگاره‌ها و تصورات موجود در محتوای خبرها متمرکز است.^۶ به عنوان مثال تحلیل محتوایی یونکو در انگاره‌های بیگانه از این سیاق بوده و در زمینه جریان خبرها کاملاً بینش‌دهند است و بالأخره دیدگاه نهایی، رویدادها-تحلیل واکنش نام دارد. این عنوان از سوی محققان بی‌شماری که در زمینه سیاست خارجی و سیستم‌های بین‌المللی فعالیت می‌کنند، به این قلمروی پژوهشی اطلاق شده است. هدف این شیوه تفسیر واکنش ملت‌ها یا کارگزاران است، به صورتی که در تحلیل رویدادها یا داده‌های خبری منعکس می‌شود. نیویورک تایمز و روزنامه تایمز لندن در بسیاری از این تحلیل‌ها، به عنوان منبع داده‌ها مورد استفاده قرار گرفته و نحوه گزارش خبرهای بین‌المللی این دو نشریه، پایه تحلیل همکاری و کشمکش بوده است.^۷

تقریباً تمامی پژوهش‌ها در چهار قلمروی پژوهشی فوق، از طریق شیوه سنتی تحلیل محتوای خبرها صورت گرفته است. چه چیزی چاپ و یا پخش شده است؟ با چه چیزی توسط خبرگزاری‌ها مخابره شده است؟ چه کسی خبرها را فراهم آورده است؟ کدام کشورها گزارش شده است؟ و الگوهای منبع چه بوده است؟

دومین مقوله پژوهش‌ها-عوامل تعیین‌کننده جریان خبرها- به دو قلمروی پژوهشی تقسیم می‌شود: پژوهش‌های مربوط به عوامل رسانه‌ای مؤثر بر جریان خبرها^۸ و پژوهش‌هایی که عوامل ماورای رسانه‌ای مؤثر بر محتوا و جریان خبرها را بررسی می‌کند.^۹ این دو قلمروی پژوهشی که کانون پژوهش را بر عوامل ایدئولوژیک، اجتماعی، فرهنگی، اقتصاد سیاسی و عوامل ساختاری قرار می‌دهد، به‌طرز مقتدرانه‌ای طی پنج سال گذشته گسترش یافته است. بسیاری از این پژوهش‌ها در تکاپوی بررسی جریان خبرها در عرصه‌هایی چون جانبداری خبری و صحت خبرها بوده و برای زمان به عنوان یک عامل، نقشی مستقل قائل شده است. عده‌ای نیز بر تجزیه و تحلیل ساختاری نهادها، کارگزاران و بوروکراسی‌های درگیر در تولید و توزیع خبرها تأکید کرده‌اند. برای این‌گونه پژوهش‌ها، نمونه‌های بی‌شماری وجود دارد. این پژوهش‌ها نقش کارگزاران فراملی در جریان خبرها، موقعیت و تحرک خبرنگاران خارجی در سراسر جهان، عوامل فرهنگی، ایدئولوژیک، حقوقی و تکنولوژیک مؤثر بر جریان و محتوای خبرها را در بر می‌گیرد. گرچه برخی از تکنیک‌های تحلیل محتوای در این‌گونه پژوهش‌ها به‌کار گرفته شده است، اما پژوهشگران از منابع متعدد داده‌ها که ماهیتی همگرا داشته است، سود جسته و از تحلیل‌های مبتنی بر زمینه پژوهشی استفاده کرده‌اند.

سمت و سوی جریان خبرها

مطالعاتی که در زمینه جریان خبرها به‌عمل آمده، درباره سه مدل متمایز، فرضیاتی ارائه کرده است:

اولین مدل، نظریه مرکز-پیرامونی است که تئوری ساختاری امپریالیسم اثر جان گالتونگ (John Galtung) نمود یافته است. در این تئوری، جهان به دو بخش تقسیم شده است: مرکز یا جوامع حاکم و پیرامون که به مناطق وابسته اطلاق می‌شود. وی این سازه‌های تئوریک را به کنش‌های متقابل فرهنگی و ارتباطی ربط داده و به کنش متقابل عمودی به مثابه عامل عمده نابرابری ملت‌ها اشاره

می‌کند. از نظر وی، شبکه‌های فئودالی ارتباطات بین‌المللی که در کنترل ملل مرکز می‌باشد، به این نابرابری‌ها دامن می‌زند.

فرضیه "گالتونگ" را می‌توان در چهار محور وضعیت خبرهای بین‌المللی را مشخص می‌کند، خلاصه کرد:

۱. رویدادهای خبری "مرکز" که در سیستم‌های مطبوعاتی جهان گزارش می‌شود، از ثقل بیشتری برخوردار است.

۲. میزان تبادل خبرها میان ملل "مرکز" و "پیرامون" و میزان تبادل خبرها بین خود ملل "مرکز"، با یکدیگر تفاوت بسیار زیادی دارد.

۳. خبرهای ملل "مرکز" سهم بیشتری از رویدادهای خارجی را در رسانه‌های ملل "پیرامون" به خود اختصاص می‌دهد، حال آنکه سهم رویدادهای "پیرامون" در رسانه‌های "مرکز" کمتر است.

۴. تقریباً "جریان خبر" در میان ملل "پیرامون" بسیار ناچیز است و یا اصلاً وجود ندارد، این امر به ویژه در طول مرزهای به‌وجود آمده توسط استعمار بیشتری صادق است.^{۱۰}

چندین تلاش پژوهشی به عمل آمده است تا ثابت کند که نظریه گالتونگ، خود یک الگوی فئودالی است. با این‌همه در حالی که ملل پیرامون در انتروپی دیپلماتیک* (Diplomatic Entropy) سهم داشته‌اند، اما در حد چشمگیری به سوی الگوهای رویارویی طبقاتی نرفته‌اند.^{۱۱}

بویتنهویس (Buijtenhuijs) و باسیو (Baesjou) از بررسی دو روزنامه آفریقایی چنین نتیجه گرفتند که برخلاف اظهارات گالتونگ، در طول مرزهای پرداخته استعمار در آفریقا، جریان خبرها وجود دارد. در عین حال آنها بر سلطه خبرگزاری‌های مرکز در خبرهای دو کشوری که دو روزنامه آفریقایی آن مورد بررسی قرار گرفته، صحنه گذاشتند.^{۱۲} افزون بر این، پژوهش‌های مکنزی (Mckenzi) و اورتون (Overton) در سال ۱۹۸۱ که مبتنی بر تحلیل محتوای وسایل ارتباط جمعی استرالیا بود، تأیید دیگری بر فرضیه گالتونگ به شمار می‌آید. آنها چنین نتیجه گرفتند که جهت جریان بین‌المللی خبرها، به سوی استرالیا و از استرالیا به خارج از آن، عمدتاً تحت سیطره منابع خبری سنتی و استعماری است.^{۱۳}

مدل دوم بر این فرضیه مبتنی است که جریان خبرها، یک جریان عمودی است. این فرضیه می‌گوید، جریان خبرها از سوی کشورهای توسعه یافته (شمال) به سوی کشورهای رو به توسعه (جنوب) است و جریان‌های افقی درون جنوب که حجم دومی از اولی کمتر است، مکمل آن محسوب می‌شود. در حالی که جریان خبرها در حد مطلوبی از جنوب به سوی شمال وجود دارد، اما به طرز چشمگیری در مقایسه با حجم جریان خبرها از طرف شمال به سوی جنوب، از حجم کمتری برخوردار است. علاوه بر این، در مدل شمال-جنوب جهتی نیز وجود دارد که به آن **جریان مدور** می‌گویند. در این جریان، خبرهایی که خبرنگاران شمال در جنوب جمع آوری کرده‌اند، قبل از بازگشت نهایی به رسانه‌های جنوب، برای پردازش و ویراستاری به شمال فرستاده می‌شود.

پژوهش‌های عدیده‌ای وجود دارد که به فرضیه شمال-جنوب پرداخته است. ریزماتا (Reyes Matta) که در سال ۱۹۷۵ روزنامه‌های آمریکای لاتین را بررسی کرد، از جمله این پژوهشگران است. پژوهش‌های وی نشان داد که خبرهای خارجی در آمریکای لاتین، تحت سلطه جریان خبری شمال است، هر چند در پژوهش نام‌برده، سهم جریان خبری شمال کمتر از آن حدی بود که سایسپال (Ciespal) در پژوهش سال ۱۹۶۰ خود به آن اشاره کرد.^{۱۴}

اگر چه یک پژوهش به عمل آمده در سال ۱۹۷۴ چنین نتیجه گرفت که خبرهای آمریکای لاتین و آفریقا در روزنامه‌های استرالیا ضعیف ارائه شده است، اما تحقیق ۱۹۷۹ کاناراتنه (Gunaratne) درباره دو روزنامه عمده استرالیا تفاوت چشمگیری را در پوشش خبری خبرهای جهان نشان داد. یکی از آنها در پوشش خبرهای مربوط به توسعه دچار افت شده و دیگری در پوشش این‌گونه خبرها یک سیر صعودی را نشان می‌داد.^{۱۵}

* گرچه انتروپی در ارتباطات عمدتاً به مفهوم کارایی یک سیستم در میزان ارسال اطلاعات است، اما انتروپی دیپلماتیک در حقیقت نوعی هنجارستیزی در عرصه دیپلماسی به شمار می‌آید. مترجم.

اما با این‌همه، یک بررسی به عمل آمده در اواخر ۱۹۷۷ در مورد جریان خبرها در ۹ کشور عرب، بیانگر حضور غالب جریان جنوب - جنوب در آن منطقه بود.^{۱۶} تحقیقات کاپلان (Kaplan) دربارهٔ رسانه‌های آمریکا به ویژه در امر پوشش دادن رویدادهای جهان رو به توسعه، حکایت از یک نارسایی عمومی در حجم، میدان و نوع خبرهای منتشر شده داشت.^{۱۷} خبرگزاری‌های عمدهٔ کشورهای توسعه یافته آسوشیتدپرس، یونایتدپرس، اینترنشنال، فرانس‌پرس، رویتر و تاس خبرهایی را که از نظر آنان مورد توجه گیرندگان بومی آنهاست، پوشش می‌دهند. در مورد روزنامه‌های آمریکا، این توجه در ارتباط با ثروت، نخبه‌گرایی و توان بالقوه سیاسی خوانندگان شکل می‌گیرد.^{۱۸}

مدل سوم، یک جریان مثلثی است که شمال را به شرق و غرب تقسیم و سپس هر یک را به جنوب متصل می‌سازد. گرینر (Gerbne) و مروانی (Marvanyi) در یکی از جامع‌ترین پژوهش‌های مبتنی بر جغرافیا چنین نتیجه گرفتند که شرق و غرب در خبرهای خارجی خود، اولویت را به مناطق ژئوپولیتیک مورد علاقه و روابط شرق و غرب می‌دهند، حال آنکه رسانه‌های جهان به‌طور کلی، سهم عمدهٔ خبرهای خارجی خود را به شمال یعنی به شرق و غرب اختصاص می‌دهند. گرینر و مروانی همچنین دریافتند که اروپای غربی ثابت‌ترین منطقه‌ای است که در گوشه و کنار جهان از آن گزارش تهیه می‌شود. کشورهای سوسیالیستی از سوی مطبوعات غربی با کمترین توجه مواجه می‌شوند دو محتوای مطبوعات آمریکا مربوط به اروپای غربی، جنوب آسیا، خاور دور، آمریکای شمالی و خاورمیانه بود مطبوعات شوروی بیشتر از همهٔ مناطق به اروپای شرقی و سپس آمریکای شمالی پرداختند اروپای شرقی، خبرهای منطقهٔ خود را در صدر قرار داده و تا جایی که به مسئله پوشش خبری مربوط می‌شد، خبرهای اروپای غربی را نیز پوشش داد، به خبرهای شوروی کمتر از سایر نظام‌های مطبوعاتی پرداخت شوروی در مطبوعات جهان بیشترین پوشش را به خود اختصاص داد و این مسئله در قیاس با پوشش کمتری که سایر نظام‌های مطبوعاتی (تحت بررسی در پژوهش) به شوروی دادند، یک استثنا به حساب می‌آید. تهیه کنندگان پژوهش فوق گرینر و مروانی معتقدند که فرایند اطلاعات دو سویه ممکن است دیگر وجود نداشته باشد.^{۱۹} و در این اواخر، یک پژوهش به عمل آمده توسط استونسون (Stevenson) و کول (Cole) چنین نتیجه گرفت که «این یک امر آشکار است که ویژگی حاکم بر خبرهای خارجی، مجاورت منطقه‌ای است، اروپای غربی و آمریکای شمالی قابل رویت‌ترین مناطق در جهان رسانه‌ها هستند، حال آنکه اروپای شرقی و مناطق رو به توسعه از کمترین توجه برخوردارند».^{۲۰}

خبرگزاری‌ها و تبادل خبرها

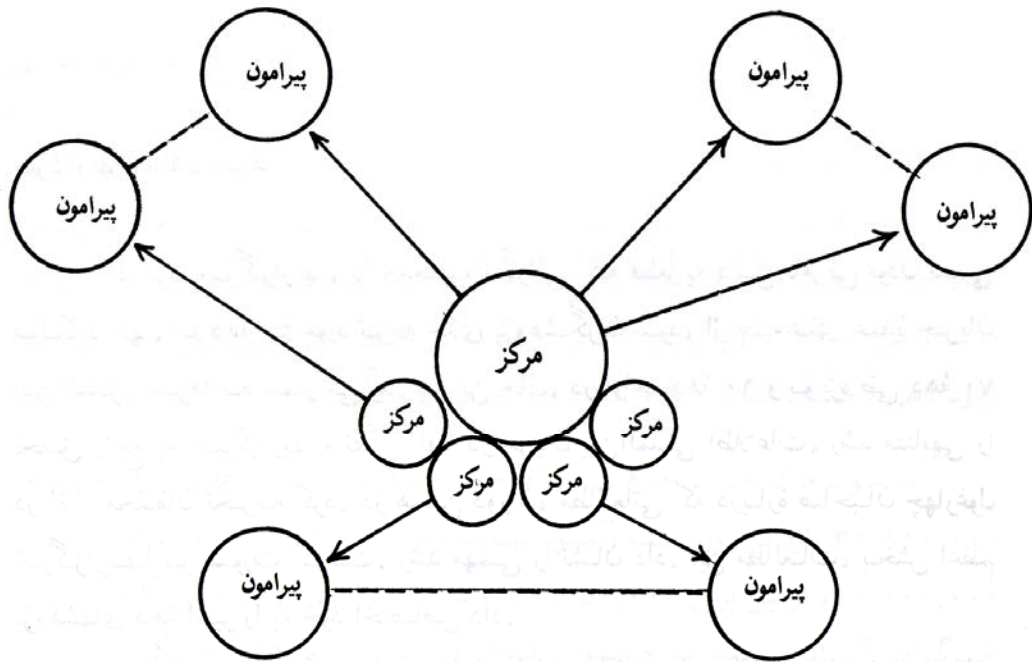
کارکرد خبرگزاری‌ها، یا خدمات تلگرافی که قطعاً به دلیل نامرئی بودن نسبی عمل‌کرد آنها، تا دههٔ شصت مورد توجه جدی پژوهشگران نبود، از جنبه‌های عمدهٔ جریان بین‌المللی خبرها به‌شمار می‌آید. با این حال، در اواخر دههٔ شصت و به‌ویژه طی دههٔ هفتاد تحقیق راجع به خبرگزاری‌ها و نقش آنها در جریان بین‌المللی اطلاعات، رشد متناوبی را در آثار محققان تجربه کرد. در همین دوران، مطالعاتی که دربارهٔ صاحبان چهار غول خبرگزاری‌ها نیز صورت گرفت، رشد مهمی را نشان داد. این مطالعات، بخش اعظم پژوهش‌های دههٔ اخیر را به خود اختصاص داد.

هیجان اولیهٔ این‌گونه پژوهش‌ها، در اواخر دههٔ هفتاد و اوایل دههٔ هشتاد، جای خود را به آرامش داد و محققان عمدتاً درگیر پژوهش‌های کمی و مبتنی بر جزئیات شدند و از مقالات تحلیلی، فاصله گرفتند. متعاقب این جریان، محدودهٔ پژوهش دربارهٔ خبرگزاری‌ها، گسترش یافت و فضای حاکم بر پژوهش‌ها بر سه عامل اصلی در این عرصه متمرکز شد:

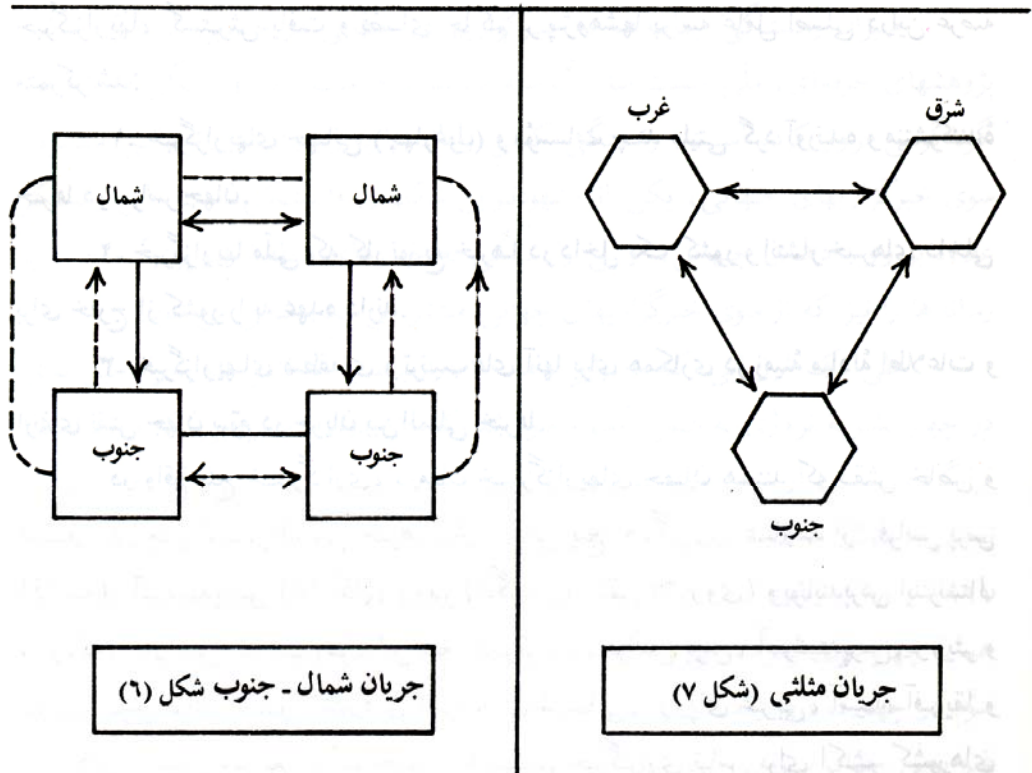
۱. خبرگزاری‌های جهانی (چهار غول) و مؤسسات چند ملیتی گردآورنده و منتشرکنندهٔ خبرها در سراسر جهان.
۲. خبرگزاری‌های ملی که کار توزیع خبرها در داخل یک کشور و انتشار خبرهای داخلی برای خارج از کشور را به عهده دارند.
۳. خبرگزاری‌های منطقه‌ای و ترتیب‌های آنها برای همکاری در زمینهٔ مبادلهٔ اطلاعات و ارتقای نقش جهان در جریان بین‌المللی

جریان مرکز- پیرامونی (شکل ۵)

جریان شمال - جنوب شکل (۶)

جریان مثلثی (شکل ۷)

سه مدل جریان بین المللی خبرها

در واقع پنج خبرگزاری، در میان خبرگزاری‌های جهان هستند که نقش خاص و وسیعی در جریان بین‌المللی خبرها دارند. این پنج خبرگزاری عبارت‌اند از: فرانس پرس (فرانسه)، آسوشیتدپرس (آمریکا)، رویتر (انگلیس)، تاس (شوروی) و یونایتدپرس ایترنشنال (آمریکا). در حالی که چهار غول این پنج خبرگزاری، فرانس پرس، آسوشیتدپرس، رویتر و یونایتدپرس برای اکثر کشورهای آمریکای شمالی، اروپای غربی، آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین منابع حاکم خبری هستند، یک منبع عمده خبری به حساب می‌آید. مطالعات اخیر درباره خبرگزاری‌ها تغییرهای ناچیز و در پاره‌ای از مواقع، در زمینه میزان تولید کل این خبرگزاری‌ها از اواخر دهه هفتاد به بعد، هیچ تغییری را نشان نمی‌دهد. اگر در این زمینه مقایسه‌ای با خبرگزاری‌های فراملی صورت پذیرد، میزان خبرهای منتشره از سوی خبرگزاری‌های ملی و منطقه‌ای هنوز ناچیز است، هر چند شواهدی در دست است که میزان کمی خبرهای خبرگزاری‌های ملی و منطقه‌ای چه در زمینه برون‌دهی و چه در زمینه درون‌دهی خبرها، به طرز یکنواخت رو به افزایش است.

به عنوان مثال میزان خبرهای روزانه چهار خبرگزاری عمده (چهارغول) مشتمل بر ۳۲,۸۵۰,۰۰۰ واژه در روز است (آسوشیتدپرس ۱۷,۰۰۰,۰۰۰، یونایتدپرس ۱۱,۰۰۰,۰۰۰، فرانس پرس ۳,۳۵۰,۰۰۰ و رویتر ۱,۵۰۰,۰۰۰ در حالی که کل تولید خبرگزاری آلمان متعلق به جمهوری فدرال آلمان (۱۱۵,۰۰۰)، خبرگزاری ایتالیا (۳۰۰,۰۰۰)، خبرگزاری اسپانیا (۵۰۰,۰۰۰)، خبرگزاری تانیوگ یوگسلاوی (۷۵,۰۰۰) و سرویس ایترپرس (۱۰۰,۰۰۰) فقط به ۱,۰۹۰,۰۰۰ واژه در روز بالغ می‌شود.

میزان وابستگی رسانه‌ها به خبرگزاری‌های جهانی در چندین اثر آکادمیک و پژوهش‌های حرفه‌ای، ملی بیست سال گذشته مستند شده است. این وابستگی در شکل‌های گوناگونی بروز کرده است. وابستگی کمی رسانه‌ها به رویدادهای جهانی منتشره از سوی خبرگزاری‌های جهانی، یکی از مشهودترین شکل‌های وابستگی است. این وابستگی علاوه بر رویدادهای جهانی، یکی از مشهودترین شکل‌های وابستگی است. این وابستگی علاوه بر رویدادهای جهانی، حتی وابستگی به خبرهای منطقه ژئوپولیتیک خود این رسانه‌ها را نیز که از سوی خبرگزاری‌های جهانی منتشر می‌شود، شامل می‌شود.

طی یک ارزیابی که در اوایل دهه شصت در ارتباط با انعکاس سه بحران بین‌المللی در چهار نشریه نروژی به عمل آمد، معلوم شد که ۸۷ درصد خبرهایی که مورد تحلیل قرار گرفته است، از سوی چهار غول خبرگزاری‌ها مخابره شده بوده است.^{۲۱} علاوه بر این، تحلیل محتوای ماهیانه اکثر روزنامه‌های مهم هند، کنیا، لبنان، ژاپن، نروژ در سال‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۶۸ نشان داد که حداقل نیمی از خبرهای بین‌المللی این روزنامه‌ها متعلق به همان چهار غول خبرگزاری‌ها بوده است.^{۲۲} یک دهه بعد، بررسی پوشش خبرهای جهان در چهارده روزنامه آسیایی در سال ۱۹۷۷ نشان داد که بیش از سه چهارم خبرهای غیربومی جهان از سوی خبرگزاری‌های بزرگ جهانی مخابره شده است.^{۲۳} یک سال بعد، یعنی در سال ۱۹۷۸، بررسی دو جانبه رویدادها در آمریکا و کانادا، بیانگر انعکاس ۷۰ درصد خبرهای آمریکا در روزنامه‌های کانادا بود.^{۲۴} مورد مشابه دیگری که به وضوح قابل رؤیت بود، ارزیابی فرناندو ریز ماتا (Fernando Reyes Matta) از ۱۶ روزنامه در ۱۴ کشور آمریکای لاتین بود. وی به این نتیجه رسید که ۸۰ درصد رویدادهای خارجی این روزنامه‌ها را "چهار غول" خبرگزاری‌ها مخابره کرده‌اند.^{۲۵} خبرگزاری‌های بزرگ، فقط به مخابره رویدادها و گزارش‌های مرسوم خبری اکتفا نمی‌کنند. آنها علاوه بر این، برای مشترکان خود، برنامه‌های تلویزیونی نیز پخش می‌کنند. به عنوان مثال، خبرگزاری‌های یونایتدپرس و رویتر از طریق ویزنیوز (Visnews) و یوپی‌ای‌تی‌ان (UPITN) برای تلویزیون‌ها، فیلم‌های خبرهای بین‌المللی را فراهم می‌سازد و به این ترتیب، وابستگی تام و بالقوه برخی از کشورها به این خبرگزاری‌ها از لحاظ ادبیت (تدوین) و پخش فیلم بسیار بیشتر است. گرچه برای مستند کردن این گونه از وابستگی‌های جهانی، داده‌های تجربی محدودی وجود دارد، اما پژوهش پیتیر گولدینگ (Peter Golding) و فیلیپ الیوت (Philip Elliot) در زمینه آنچه که رسانه‌های نیجریه در سال ۱۹۷۷ پخش کرده‌اند، نشان داد که مجموعه درون‌دهی خبرگزاری‌های رویتر، آسوشیتدپرس، فرانس پرس و ویزنیوز به عنوان منابع خبرهای خارجی، ۸۵ درصد کل خبرهای خارجی را تشکیل داده است.^{۲۶} با این‌همه، دو پژوهش تازه در این قلمرو، از نظر نمونه‌برداری و نتایج متفاوتی که به دست آورده، در خور توجه بیشتری است. اولین پژوهش که توسط اتود (Atwood) و شرام (Schram) به عمل آمده، جریان خبرهای

جهان سوم را تعقیب می‌کند. این مسیر شامل مقصد، چاپ مجدد در روزنامه‌ها و سپس در دسترس خوانندگان قرارگرفتن را در بر می‌گیرد. در این پژوهش که در سال ۱۹۷۷ صورت گرفت و سال ۱۹۸۱ منتشر شد، شرام و اتود محتوای خبرهای نوزده روزنامه آسیایی که با هشت زبان مختلف منتشر می‌شود، چهار خبرگزاری بین‌المللی (آسوشیتدپرس، یونایتدپرس، رویتر و خبرگزاری فرانسه) و خبرهای خبرگزاری تلگرافی چین را که برای مشترکان آسیایی خبر می‌فرستادند، بررسی کردند. نتیجه عمده پژوهش نامبردگان این بود که گردش خبرها در جهان، تنها بر حسب نقش خبرگزاری‌های بین‌المللی قابل درک نیست. خبرگزاری‌های بین‌المللی، کار خود را از نظر کمی در مقایسه با کیفی بهتر انجام می‌دهند و کمیت و کیفیت خبرهای جهان بیشتر به خبرگزاری‌های ملی کشورها مربوط می‌شود.^{۲۷}

سه ضعف در این پژوهش وجود دارد که نتیجه را در گرو تجربه قرار می‌دهد. نخست آنکه پژوهش شرام و اتود در ارتباط با خوانندگان صرفاً به یک روزنامه فیلیپینی محدود می‌شود، ضعف دوم این است که در بسیاری از کشورهای جهان سوم، نظر به منابع محدود و فقدان زیر ساخت‌های ارتباطی دوربرد، این دولت‌ها هستند که بر روند ورود و خروج خبرهای کشور دخالت دارند، حال آنکه ارزیابی اتود و شرام به حقیقت فوق‌الذکر نمی‌پردازد. این نکته، مسئله تعریف خبر و مطلوبیت کاربرد ارزش‌های خبری غرب برای قضات درباره جریان و محتوای خبر در روزنامه‌های آسیا می‌باشد. تهیه‌کنندگان پژوهش از این ضعف ارزیابی خود آگاه بوده‌اند، زیرا پیشنهاد می‌کنند که ارزیابی تفصیلی محتوا باید از طریق همکاری مشترک روزنامه نگاران آسیایی و غربی به دست آید و این پیشنهاد در واقع مؤید مشکلات موجود در مسیر یک ارزیابی کیفی است.

دومین پژوهش مورد بحث، متعلق به ویلهویت (Wilhoit) و ویور (Weaver) است. این پژوهش که در سال ۱۹۸۳ منتشر شد، در واقع پژوهش ۱۹۷۹ این دو تن را روزآمد کرد. این پژوهش، پوشش خبرهای خارجی و خدمات تلگرافی دو آژانس آمریکایی را از طریق تعقیب جریان خبرهای خارجی این دو آژانس به سوی ۱۱ روزنامه در ایندیانا، بررسی می‌کند. مقایسه در کانون توجه این پژوهش قرار دارد. داده‌های خدمات تلگرافی که در پژوهش اولیه این دو محقق، گردآوری شده در قیاس با نمونه‌هایی که دو سال بعد گردآوری شد، حکم نقطه شروع را دارد. این پژوهش، تحلیل محتوای اولیه را که مبتنی بر پروتکل نشانه‌گذاری (پروتکل نظامنامه) گروه تحقیقاتی یونسکو- آی - ام - سی - ار (Unesco- IAMCR) بود، تأیید می‌کند. به عقیده محققان فوق، ارزیابی‌های جداگانه در زمینه خبرهای کشمکش‌ها که طی یک سمینار پژوهشی نظریه پردازانه شکل گرفت، و یک پژوهش فشرده دیگر درباره استفاده روزنامه‌ها از خدمات تلگرافی، ابعاد تازه و مهمی به این اثر می‌بخشد.^{۲۸}

این پژوهش چنین نتیجه‌گیری می‌کند که: «پوشش ممتدی که نیمکره‌های مهم و مشابه از نظر ژئوپولیتیک اقتصادی (و در این مورد تقسیمات شمال - جنوب)، به کشورهای کم و بیش توسعه یافته می‌دهند، در دراز مدت با پوشش نسبتاً مساوی، سال به سال در حال تغییر است: خبرهای منابع رسمی دولت‌ها و خبرهای نظامی از همه مناطق جهان» محققان این پژوهش می‌گویند: «کار اگرچه با آمیزه‌ای نسبتاً غنی از خبرها آغاز می‌شود...، حتی خبرهایی که می‌توان آن را در زمره خبرهای توسعه شمرده...، اما با تصویری حقیر از یک جهان پر از خشونت و کشمکش، در روزنامه‌های کوچکتر به پایان می‌رسد...، تمایل خبرگزاری‌های کشورهای رو به توسعه نسبت به ارائه دائمی خبرهای کشمکش‌ها، با توجه به سهم بیشتری که روزنامه‌ها به این‌گونه گزارش‌ها دادند، بیشتر شد».^{۲۹} بنابراین، یافته‌های این محققان از توجه فزاینده به کشمکش‌های خشونت آمیز جهان حکایت می‌کند. اظهارات در پایان این پژوهش که حکم نتیجه‌گیری را دارد، بر بازمینی ارزش‌های خبری تأکید می‌کند:

«صرف‌نظر از دلایل برخورد متفاوت کشورهای رو به توسعه و توسعه یافته، اگر از مجراهای خبرها (News Funnel)* پایین برویم تا خوانندگان روزنامه‌های آمریکا در جوامع کوچک تا متوسط، تصویر کامل‌تر و کمتر تحریف شده‌ای از جهان داشته باشند، این پژوهش بر ضرورت بازمینی مفاهیم پایه‌ای ارزش‌های خبری، تأکید می‌ورزد».^{۳۰} اخیراً با مطالعاتی که بر روی خبرگزاری‌های ملی به

* اصلاحی که به تفاوت «خبر» و «رویداد» اصلی با آنچه به خوانند، شنونده و بیننده ارائه می‌شود، اشاره می‌کند. - مترجم.

عمل آمده، نقش آنان به عنوان یک عامل میانجی در کنترل و توزیع خبرها و به مثابه مکمل عملکرد شناخته شده چهار غول، مورد بررسی قرار گرفته است.^{۳۱} علی‌رغم نقش مشخص خبرگزاری‌های ملی به مثابه کارگزارانی مهم، اطلاعات محدودی در مورد آنان گردآوری شده است. این امر در ارتباط با اهمیت خبرگزاری‌های منطقه‌ای به عنوان وجه جایگزین، برای تقسیم اطلاعات میان مناطق و کشورهای رو به توسعه نیز صدق می‌کند. درباره خبرگزاری‌های منطقه‌ای، پژوهش‌های اندکی به عمل آمده است. با این حال، این مسئله کاملاً روشن است که خبرگزاری‌های ملی و منطقه‌ای، موضوع پژوهش‌های آتی خواهند شد، چرا که انجام چنین پژوهش‌هایی برای تعیین تأثیر خبرگزاری‌ها بر محتوا و سمت جریان بین‌المللی خبرها، از ضرورت بر خوردار است. پژوهش‌هایی که از نیمه دهه پنجاه تا اواخر دهه هفتاد درباره خبرگزاری‌های ملی صورت گرفته، دربردارنده سه نتیجه اساسی است:

۱. وابستگی قابل ملاحظه آنان به خبرگزاری‌های بین‌المللی برای کسب خبرهای خارجی.
۲. نقش مستقیم و لاینفک آنان در پخش خبرهای داخلی در داخل یک کشور.
۳. نقش فزاینده آنان در «برون‌دهی خبرهای جهان سوم» از طریق خبرگزاری‌های جهانی.

خبرگزاری‌های ملی، عملکردهای کمی و کیفی منتخب خود را در بازارهای داخلی دارند و از طریق همین خبرگزاری‌های ملی است که خدمات خبرهای جهانی در دسترس رسانه‌ها قرار می‌گیرد. پژوهشی که درباره خبرگزاری ملی کانادا به عمل آمده نشان می‌دهد که نفوذ اعمال شده از طرف خبرگزاری‌های جهانی به اندازه نفوذ خبرگزاری کانادا در برجسته‌سازی بین‌المللی (Setting International Discussion Agenda) ** برای مخاطبان خود نبوده است. افزون بر این، اگرچه خبرگزاری‌های جهانی درون‌دهی خبر را کنترل می‌کنند، اما خبرگزاری‌های ملی برای پرداختن به چهره جهان، عملکردهای گزینشی و دروازه‌بانی‌های کمی خاص خود را دارند، عملکردهایی که خبرگزاری‌های جهانی، هیچ کنترل مستقیمی بر آنها ندارند. طبق این پژوهش، خبرگزاری‌های جهانی به دلیل آنکه خبرگزاری‌های ملی کنترل کمی و کیفی خود را اعمال می‌کنند، بر انگاره‌سازی جهانی سلطه ندارند.^{۳۲} در پایان دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد به پژوهش‌های مربوط به خبرگزاری‌های ملی، توجه بیشتری شد. اکثر پژوهش‌هایی که در این دوره به عمل آمد، به سازمان و نظام‌های مالکیت می‌پردازد. سه نوع مالکیت در زمینه خبرگزاری‌های ملی وجود دارد:

۱. مالکیت دولتی و سوبسیدی، ۴۳ درصد مالکیت‌های موجود در زمینه خبرگزاری‌های ملی را در سطح جهانی تشکیل می‌دهد.
۲. مالکیت رسانه‌ای و یا تعاونی، ۳۱ درصد از کل مالکیت‌ها را تشکیل می‌دهد.
۳. مالکیت مختلط تجاری (دولت و مالکیت رسانه‌ها)، ۲۷ درصد را در بر می‌گیرد. طبق آخرین آمار، دولت‌ها در ۷۳ درصد از کل خبرگزاری‌های ملی موجود در جهان، سهم هستند.

درباره جریان خبرهای خبرگزاری‌های منطقه‌ای، چند پژوهش منظم موجود است. به غیر از مقاله‌هایی که در این مورد به کمیسیون بین‌المللی پژوهش درباره مشکلات ارتباطات (گزارش مک براید) در اواخر دهه هفتاد ارائه شد و به‌جز آثار گرتروید رابینسون (Gertrude Robinson) و اولیور بوید بارت (Oliver Boyd Batter) در اوایل دهه هشتاد و چند تک پژوهی اثر استیفتونگ (Stiftung) فردریک ایبرت (Friedrick Ebert) درباره تبادل خبرهای تلویزیونی که در سال‌های ۱۹۷۱ و ۱۹۸۱ ارائه شد، آثار عمده دیگری در مورد خبرگزاری‌های منطقه‌ای وجود ندارد.^{۳۳} اکثر انتشارات موجود در این زمینه، از یک ماهیت توصیفی برخوردار بوده و در حد چند گزارش گروهی، اصول و توصیه‌ها خلاصه می‌شود. پژوهش بوید بارت به خبرگزاری‌های منطقه‌ای در چارچوب خبرگزاری‌های

** این اصطلاح که از آن به عنوان برجسته‌سازی بین‌المللی یاد می‌شود عمدتاً به این روند اشاره می‌کند که چگونه رسانه‌ها با گزینش‌های خاص خود به حساسیت مخاطب در قبال یک رویداد بین‌المللی شکل می‌دهند و به آن رویداد بین‌المللی اولویت می‌دهند. - مترجم.

بین‌المللی، به نوع سازمان‌دهی و موقعیت آنها در زمینه دروازه‌بانی خبری می‌پردازد. تحلیل رابینسون جریان خبرها را از جنبهٔ تئوریک و روش‌شناختی و با توجه خاص به کانادا، ایالات متحده و یوگسلاوی بررسی می‌کند. خانم رابینسون دربارهٔ ارزش موقعیت سطح نظام‌های نهادی در درک جریان بین‌المللی خبرها بحث می‌کند.

مهم‌ترین تحول در قلمروی خبرگزاری‌های منطقه‌ای و تبادل خبرهای در سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۳، در دو قلمرو به وقوع پیوست. اولین قلمرو، توسعهٔ واقعی خبرگزاری‌های منطقه‌ای، و دومین قلمرو بهبود تکنیک و همکاری حرفه‌ای میان انجمن‌ها و اتحادیه‌های گوناگون خبری و سخن‌پراکنی در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین بود. این ترتیبات بر پایه‌های ژئوپولیتیک، اقتصادی، سیاسی و حتی مذهبی شکل گرفته و مشتمل بر موارد ذیل بود:

همکاری فزاینده میان سرویس‌های خبری تلویزیونی آسیایی و عرب، پروژه‌های تازه اتحادیهٔ سخن‌پراکنی آسیایی اقیانوس آرام برای مبادلهٔ خبرهای تلویزیونی در مناطق گوناگون آسیا، افتتاح شبکهٔ خبری آسیایی اقیانوس آرام توسط سازمان خبرگزاری‌های آسیایی برای توزیع خبرها از توکیو، مانیل، جاکارتا، دهلی نو و مسکو.

"اینترپرس سرویس" که در سال ۱۹۶۴ توسط گروهی از روزنامه‌نگاران آمریکای لاتین و اروپا بنیان‌گذاری شد و بر جنبهٔ جهان‌سومی بودن خبرها تکیه می‌کند، از پایگاه خود در رم و پاناما ترتیب چندین همکاری را داده است که مبادلهٔ سوژه، با اینترلینک پرس سرویس (سرویس‌نویس‌آمریکایی)، از آن جمله است. اینترلینک پرس سرویس خبرهای اینترپرس سرویس را در ایالات متحده توزیع می‌کند.^{۳۴} تلاش‌های مهم دیگری که صورت گرفته، عبارت‌اند از: تاسیس خبرگزاری کاراییب، خبرگزاری پان‌افریکن، خبرگزاری منطقه‌ای آمریکای لاتین و تأسیس خبرگزاری اوپک توسط اعضای اوپک در وین.

پژوهش‌های مربوط به انگاره‌ها و محتوا

گرچه چندین پژوهش، جنبهٔ محتوا خبرهای بین‌المللی را هدف قرار داده است، اما تعداد محدودی از آن به‌طور خاص بر محتوا متمرکز شده است و این پژوهش‌های محدود نیز بیشتر از زاویهٔ کیفی و نه کمی به ارزیابی محتوا پرداخته است. مطالعاتی که دربارهٔ این جنبهٔ جریان خبرها به عمل آمده، تلاش دارد تا نقیصه‌های جریان‌های کنونی خبرها را در جهان نشان داده و پنج نارسایی آن را در معرض نمایش قرار دهد.

اولین ضعف این است که خبرهای بین‌المللی غرب‌مدار است، چرا که منابع خبری، حتی در اکثر کشورهای جهان، خبرگزاری‌ها و خدمات تلگرافی غربی هستند.

دومین نکته که در چند پژوهش معاصر نیز مورد بحث قرار گرفته، این است که پوشش کنونی جهان سوم خبرهای منفی یا "بد" متمرکز است، یعنی به‌جای خبرهای توسعه یا خبرهای و اطلاعات آموزشی، بیشتر خبرهای مربوط به فاجعه‌ها، خشونت و فساد پوشش داده می‌شود. علاوه بر این، پژوهشی که توسط کول (Cole) و استونسون (Stevenson) صورت گرفته، نشان می‌دهد که خبرهای منفی نه تنها در رسانه‌های خبری غرب بلکه حتی در رسانه‌های جهان سوم هم جنبهٔ غالب را دارد. (Ume-Nwagbo) نیز که روزنامه‌های آفریقا را در پژوهش ۱۹۸۲ خود مورد بررسی قرار داده، به همین نتیجه رسیده است.

سومین مورد آن است که وقتی خبرهای بین‌المللی بر تمایلات سیاسی دولت‌ها متمرکز می‌شود، ترجیح می‌دهد به جای آنکه کشمکش‌های مؤثر بر کشورها و ملل را صریح و جامع پوشش دهد، سطحی و سهل‌انگارانه برخورد کند.

ضعف چهارم این است که خبرهای بین‌المللی به جای آنکه توده‌ها را پوشش دهد، نخبگان را پوشش می‌دهد و بالأخره آنکه تحقیقات نشان می‌دهد که تأکید خبرهای بین‌المللی بر رویدادهاست نه عواملی که به بروز رویدادها منجر می‌شود.

دستهٔ دیگر پژوهش‌ها که در اینجا مورد بحث قرار می‌گیرد، پژوهش‌های مربوط به انگاره‌ها نام دارد. این پژوهش‌ها مربوط به آن گروه از تحلیل‌های محتوایی است که تجزیه و تحلیل انگاره‌ها را هدف قرار می‌دهد، انگاره‌هایی که در جریان خبرها و مطالب

سرمقاله‌ها در روزنامه‌ها، مجله‌ها و در برخی از موارد در رادیو و تلویزیون ترسیم می‌شود. این پژوهش‌ها همچنین توجه آشکار و تلویحی خود را به اثر و تأثیر احتمالی کمیت و کیفیت جریان خبرها بر انگاره‌های ملی و بین‌المللی معطوف می‌دارد. یکی از مهم‌ترین پژوهش‌هایی که جریان خبرها را بر انگاره‌های ملی پیوند می‌دهد، پروژه مشترک یونسکو و انجمن بین‌المللی پژوهشی ارتباط جمعی است. این پروژه، بر پایه اهمیت بر حق رسانه‌های خبری در شکل دادن به نگرش مردم نسبت به خارج استوار است. اگرچه این پروژه بی‌نظیر تحقیقاتی-تطبیقی بین‌المللی، توانست کارنامه‌ای روزآمد از ارائه خبرهای بین‌المللی فراهم نماید، اما در ارزیابی انگاره‌هایی که در گزارش رویدادهای جهانی شکل می‌گیرد، نسبتاً ناکام ماند. این پروژه ارائه خبرها در مطبوعات و رسانه‌های سخن‌پراکنی را بررسی کرد و نظام‌های رسانه‌ای ملی تمام مناطق جهان را در نظر گرفت. داده‌های کمی، توسط سیزده تیم شرکت‌کننده گردآوری شد، این تیم‌ها از یک نظامنامه رسمی که برای اندازه‌گیری حجم خام و نمایش کلیه ساختارهای گزارش‌کننده خبرهای بین‌المللی طراحی شده بود، سود جستند.

"خبرها" به همراه احتساب مستقیم "تواتر"، بخش‌های تجزیه و تحلیل را تشکیل می‌داد. نتایج این پژوهش حاکی از سلطه خبرهای سیاسی در گزارش خبرهای بین‌المللی و اهمیت منطقه‌گرایی بود.^{۳۰}

در حالی که پاره‌ای از پژوهش‌ها به تجزیه و تحلیل محتوای غیر تجاری رسانه‌ها به مثابه منبع داده‌ها می‌پردازد، برخی نیز توجه خود را به محتوای خاص سرمقاله‌ها و مطالب صفحه سرمقاله معطوف می‌دارد. این پژوهش‌ها به سرمقاله‌هایی می‌پردازد که بر له مقوله مورد بررسی و یا بر له یک شخص، نهاد و یا یک کشور مفروض می‌باشد. برخی از پژوهش‌ها نیز به مقوله‌های مالی و اقتصادی می‌پردازد.

به عنوان نمونه، در یک پژوهش به عمل آمده از سوی کلارک (Clark) و مولانا که به محتوای خاص سرمقاله‌ها در مطبوعات پرداخته است، این نکته مشخص می‌شود که چگونه نخبگان سیاسی یک کشور- و در این مورد خاص نخبگان سیاسی ایران قبل از انقلاب- و تلقی آنان از اروپای غربی می‌تواند به نوبه خود تصویر خود آنان را مشخص نماید. غرض نویسندگان پژوهش فوق نشان دادن این نکته بود که چگونه می‌توان از طریق بررسی مواضع سیاسی و انگاره‌های موجود در مطبوعات، یک چارچوب ارزشمند برای درک تحولات ملی فراهم آورد. پژوهش مورد بحث چهارسال قبل از انقلاب ایران به عمل آمد. پایه این پژوهش، بررسی مواضع سیاسی بود که در دوران شاه از چندین کانال ارتباطی محدود صورت گرفت. روزنامه سراسری کیهان یکی از این کانال‌ها بود. سرمقاله‌ها و بیانیه‌های سیاسی به دو مرحله زمانی تقسیم شد، قبل و بعد از افزایش بهای نفت اوپک. سپس با انتخاب ۱۸ متغیر، تلقی ایران از ۵ کشور اروپای غربی و روابط ایران و اروپا نیز در نظر گرفته شد. طیف متغیرها، از قدرت تا انقلاب و فرهنگ را در بر می‌گرفت. نویسندگان پژوهش امیدوار بودند تا با مقایسه تلقی‌ها و انگاره‌های حاکم بر هر دو برهه زمانی، نشان دهند که تغییر در تلقی‌ها و هدف‌های سیاسی با دگرگونی تصویر خویش‌تغییر یابنده که در مطبوعات منعکس می‌شود، در ارتباط است. ستایش ایران از تخصص‌های تکنولوژیک و افول عوامل فرهنگی، مذهبی و ملی در داخل کشور، از مهم‌ترین روندها و گرایش‌های حاکم بر هر دو برهه مورد بررسی (۱۹۷۴ و ۱۹۷۰) بود. این پژوهش به این نتیجه رسید که دیدگاه نخبگان سیاسی وقت ایران درباره تکنولوژی چنین است:

«تکنولوژی فی نفسه سودمند است، زیرا در چارچوب توسعه به نحوی طبیعی حل می‌شود، حال آنکه نهادهای ایدئولوژیک و سیاسی نمی‌توانند این رویه را داشته باشند».^{۳۱}

مولانا در یک پژوهش دیگر که آن را ۵ سال قبل از انقلاب ایران در سال ۱۹۷۴ به عمل آورد، از مقایسه این انگاره‌ها با پیشینه خبرها و سمبل‌هایی که مساجد، بازار و سایر کانال‌های سنتی ارتباطی در ایران به وجود آورد، چنین نتیجه گرفت که این مباحثه‌ها و استدلال‌های مذهبی و ربانی هستند که می‌توانند موجبات انقلاب را فراهم آورده و رژیم غیر مردمی را از اریکه قدرت به زیر کشند.^{۳۲} در حقیقت، بر خلاف کانال‌های بزرگ متعارف ارتباطی نظیر روزنامه‌ها و تلویزیون، این آمیزه کانال‌های سنتی خبرها و رسانه‌های

کوچک مدرن - نظیر ضبط صوت و کاست - بود که مردم ایران از طریق آن، خبرهای انقلاب را کسب کردند و انقلاب ۹ - ۱۹۷۸ خود را به ثمر رساندند.^{۳۸}

طی پنج سال گذشته و حتی از هنگام وقوع انقلاب ایران، مجموعه متناهی از مقاله‌ها، رساله‌ها و در برخی موارد داده‌های تجربی به بررسی جریان و انگاره‌ها در مرزهای ملی و نقش رسانه‌ها در کشمکش بعدی ایران و آمریکا پرداخته است. از آن هنگام تاکنون در زمینه‌های ذیل مدارکی گردآوری شده است:

نقش رسانه‌های فراملی در مشروعیت بخشی، ضعف‌های رسانه‌ها در تفسیر رویدادها در پرتو عوامل فرهنگی و مذهبی^{۳۹}، اهمیت الگوهای مقدم اطلاعات در درک تحولات کنونی جهانی، اهمیت منافع ژئوپولیتیک و اقتصادی در اشاعه خبرها و اطلاعات، نقش ارتباطات دوربرد بین‌المللی در گزارش کشمکش‌ها و بحران‌ها و ماهیت سیاسی و تجاری رسانه‌ها.^{۴۰}

افزون بر این، تحقیقات دیگری که در باره جریان اطلاعات پیرامون انقلاب ایران و سایر بحران‌های ملی و بین‌المللی صورت گرفته، نشان می‌دهد که باید میان حجم و تأثیر جریان اطلاعات تمایز قایل شد. چرا که جریان اطلاعات می‌تواند از حجمی عظیم برخوردار باشد، اما در عین حال به دلیل تحریف‌های فرهنگی و سیاسی از تنزل کیفیت رنج ببرد.^{۴۱}

بررسی‌های موجود از محتوا و انگاره‌های روزنامه‌ها، مجله‌ها و پرونده‌های خبرگزاری‌ها تا یک بررسی منظم فاصله زیادی دارد. در حالی که پژوهش‌های اولیه با پوشش سیاسی و ایدئولوژیک خبرها و سرمقاله‌ها و با ارتباط بین محتوا و جهت‌گیری ایدئولوژیک مخاطب و سردبیران و همچنین با سهم اختصاص داده شده به موضوعات گوناگون و تلقی‌هایی که سران سیاسی ملی و بین‌المللی داشتند، سروکار داشت. سمت‌گرایش کنونی به سوی مطالعه مسائل خاص و انگاره‌های بخش‌های ویژه‌ای از جمعیت نظیر موقعیت اقلیت‌ها و زنان در رسانه‌هاست.

یکی از مقوله‌های مطرح در تحلیل محتوا که نوید بخش تلاش‌های پژوهشی آینده است، مقوله مورد بحث هویت فرهنگی است. با این همه، درباره این مقوله در میان پژوهش‌هایی که برای تهیه این گزارش مورد بررسی قرار گرفته، کنکاش کمتری به عمل آمده است. برخلاف پژوهش‌های مربوط به محتوای خبرها و سرمقاله‌ها، آنان که وارد این مقوله شده‌اند، نه تنها درگیر موضوعات سیاسی موجود در محتوای خبرها و سرمقاله‌ها نشده‌اند، بلکه با نگاهی تحلیلی مواد غیرخبری را کشف کرده‌اند، این مواد که بیشتر خاستگاه فرهنگی دارند، می‌توانند ملاک تمایز فرهنگ‌ها و ضرورت حفظ فرهنگ‌های بی‌همتا در یک فضای خاص باشد.

پژوهش وستنی (westney) و بینجر (Beniger) در بررسی گرافیک‌های (نمودارهای) ژاپن و آمریکا در راستای انعکاس نقش اجتماعی روزنامه‌ها شاهد این مدعا است. مقایسه کاربرد و سبک گرافیک‌های روزنامه‌های نیویورک تایمز آمریکا و آساهی شیمبون ژاپن، نویسندگان پژوهش را به این نتیجه رساند که عوامل سازمانی، فرهنگی و اجتماعی، باعث این تفاوت‌ها است. به عنوان مثال نقش اجتماعی نیویورک تایمز به عنوان گزارشگر، در برابر نقش سنتی آساهی به عنوان آموزش‌دهنده، به طرز شایسته‌ای در تفاوت‌های صوری و محتوایی نمودارهای هر یک از دو روزنامه ترسیم شده است. نمودارهای روزنامه نیویورک تایمز ماهیت آماری دارد و به بخش‌های اقتصادی و تجاری مربوط می‌شود. حال آنکه روزنامه آساهی بر خلاف نیویورک تایمز با نمودارهایی که خطوطی مواج دارد و از ساختاری بی‌تکلف برخوردار است، قرابت ژاپنی‌ها با القای بصری مفهوم را در نظر می‌گیرد و به نگاه نسبتاً خردمندانه آنان پاسخ می‌دهد. ۴۳ البته دلایل اینکه چرا مطالعات مربوط به محتوای خاص روزنامه‌ها و مجله‌ها در قیاس با پژوهش‌های کلی و همه جانبه مطالب غیر تجاری مطبوعات و خدمات تلگرافی تا این اندازه محدود است، قابل تعمق است. اما ظاهراً در رسانه‌های الکترونیک و دیداری- شنیداری به‌ویژه آنان که از کثرت مخاطب برخوردارند، نظیر رادیو و تلویزیون، دو شیوه متباعد پژوهشی وجود دارد. یکی از این گرایش‌های پژوهشی به خبرها و دیگری به برنامه‌های فرهنگی و تفننی می‌پردازد. طبعاً این امر ماحصل فرضیه‌های نزدیک‌بینانه برخی از پژوهشگران است که رسانه‌های چاپی به مثابه منابع حاکم خبری به حساب آمده و این تلقی نسبت به رسانه‌های دیگر به وجود آمده است که آنها از ملاحظه‌های فرهنگی مهم‌تری برخوردارند، و این چنین است که پژوهش‌های تجربی مربوط به آنچه که

پژوهش‌های غیرخبری خوانده می‌شود، در بررسی روزنامه‌ها و مجله‌ها به وفور به چشم نمی‌خورد.

درباره محتوا و جریان مجله‌ها

قریب به سی‌وهشت هزار مجله در سراسر جهان منتشر می‌شود. مجله‌های خبری به عنوان یک گروه از میان این مجله‌ها، از بیشترین توزیع بین‌المللی برخوردارند و به ویژه این مجله‌های خبری آمریکا هستند که بیشترین تیراژ را در سطح جهانی به خود اختصاص داده‌اند و علی‌القاعده حجم وسیعی از تحقیقات و پژوهش‌های به عمل آمده در زمینه محتوا، جریان و عملکرد مجله‌ها عمدتاً به نشریه‌های ادواری آمریکا اختصاص یافته است.

نشریه‌های ادواری آمریکا تیراژی جهانی و ماهیتی فراملی دارد.

ریدرز دایجست (*Readers Digest*)^{۴۴} به عنوان مجله‌ای که بیشترین تیراژ جهانی را داراست (۳۱,۶۸۴,۰۲۳) توسط چند محقق از جمله ارماند ماتلارت (Armand Mattelart) مورد بررسی قرار گرفته است. این محقق می‌گوید محتوای بومی این مجله در کشورهای کمتر توسعه یافته، تنها ۱۰ تا ۲۰ درصد است، حال آنکه در کشورهای توسعه یافته، میزان محتوای بومی می‌تواند به سطح ۵۰ درصد برسد.^{۴۵} مجله نشنال جئوگرافی نیز نتوانسته است توجه نسبتاً بالای محققان را به خود جلب کند. در میان این محققان، می‌توان به تام باکلی (Tom Buckley) و هربرت شیلر (Herbert Schiller) اشاره کرد.^{۴۶} هر دو نویسنده فوق‌الذکر، به نتیجه رسیده‌اند که میزان پوشش این مجله، پنهان نگاه داشته شده و مورد غفلت قرار گرفته است. نشنال جئوگرافی، یک مجله محافظه کار طرفدار وضعیت موجود و نظامی‌گرا است. گفته می‌شود این مجله، به طبقه متوسط آمریکا و توهّمات آن متوسل می‌شود، اما سعی نمی‌کند در نیل به درکی صحیح از جهان سوم کمک کند. عملکرد مجله‌های تایم و نیوزویک و همچنین سیاست‌های این دو مجله در سرمقاله نویسی چاپ بین‌المللی نیز مورد بحث پژوهش‌های متعدد نقادانه قرار گرفته است.^{۴۷} تایم از سال ۱۹۷۳ در زمینه مطالب اروپا به یک تمرکززدایی محدود دست زد، اما کنترل عمودی خود در آمریکا را حفظ کرده است. از سوی دیگر، چاپ بین‌المللی نیوزویک با چاپ آمریکایی آن تا حدود پنجاه درصد از نظر محتوا متفاوت است.^{۴۸}

مجله‌های تخصصی تجاری، سیاسی و اقتصادی، نظیر اکونومیست و بیزینس ویک در جریان بین‌المللی اطلاعات، به‌ویژه در محافل تصمیم‌گیرندگان و نخبگان، نقش بسیار خطیری دارند.^{۴۹} گرچه چندین بررسی توصیفی از عملکرد بین‌المللی این مجله‌ها وجود دارد، در زمینه محتوا، عملکرد و سودمندی آنان جز بررسی‌های سنتی در زمینه مطالب مورد علاقه خوانندگان و میزان خوانندگان، هیچ بررسی دیگری موجود نیست. بازار پر رونق بین‌المللی دیگر را مجله‌های تفتنی، مصرف‌کنندگان و مجله‌های علمی تشکیل می‌دهند. رساله‌های اخیر در مورد رخنه مجله‌های خارجی - به‌ویژه مجله‌های آمریکایی به ژاپن و مکزیک - از تقاضای فزاینده برای کنترل مالی و موضوعی نشریه‌های وارداتی حکایت می‌کند.^{۵۰} به عنوان مثال، ناشران ژاپنی نه تنها برای آنکه کنترل مالی خود را بر نشریه‌های علمی آمریکایی بیشتر کنند، دست به تلاش می‌زنند، بلکه آنها همچنین اصرار دارند که فقط ۵۰ درصد محتوای چنین مجله‌هایی از نسخه اصلی آمریکایی مجله‌ها باشد.^{۵۱} بررسی دیگری که در مورد چاپ نشریه کاسموبولیتین در مکزیک به عمل آمده، به طرز نسبی از چنین شباهتی برخوردار است. این بررسی یک پوشش سنتی منطبق بر ذائقه و فرهنگ بومی را به نمایش می‌گذارد.^{۵۲}

در حالی که اکثر بررسی‌ها در زمینه مجله‌های آمریکایی بوده، صرفاً چند پژوهش محدود در زمینه سایر مجله‌هایی که از توزیع بین‌المللی برخوردار است، صورت گرفته است. یکی از این رساله‌ها متعلق به کارن اف جانی (Karen F-Djani) است که مجله حوا (Howa) متعلق به زنان عرب را بررسی کرده است.^{۵۳} حوا در خاورمیانه از یک بازار بین‌المللی برخوردار است و تیراژ آن نزدیک به ۲۰۰,۰۰۰ نسخه است. این مجله، مسائل زنان شاغل و خانه‌دار را پوشش می‌دهد. تلاش‌هایی برای حفظ هویت فرهنگی به عمل آمده و از غرب‌گرایی در آن پرهیز شده است. پژوهش‌های اخیر همچنین حاکی از تمرکز شدید نشریه‌های نوپدید قومی در شهرهای چون لندن، پاریس، نیویورک و واشنگتن است. این مجله‌ها غالباً از سوی مهاجران و تبعیدی‌ها منتشر می‌شود و مسائل سیاسی، اجتماعی و

اقتصادی را در کانون توجهات خود قرار می‌دهد. برخی از این مجله‌ها از یک تیراژ وسیع منطقه‌ای یا بین‌المللی برخوردار است. در بازار جهانی رو به گسترش کنونی، کشورهای صنعتی شمال نه تنها در تکاپوی یافتن خوانندگان و سرمایه‌گذاری مشترک در مناطق کمتر توسعه‌یافته جنوب هستند، بلکه در عین حال در اروپا و آمریکای شمالی در یک رقابت شدید با یکدیگر گرفتار شده‌اند. طی سالیان گذشته، ورود شرکت سهامی تامسون (Thomson)، کمپانی انتشاراتی پیشتاز کانادا به بازار آمریکا، از جمله چشمگیرترین رویدادها در این قلمرو بوده است.^{۵۴} تامسون در حال حاضر نه تنها ۳۷ مجله آمریکایی به ارزش ۲۵۰ میلیون دلار را در تملک خود دارد، بلکه در صدد است تا با سرمایه‌گذاری بیشتر، موضع خود را در ایالات متحده آمریکا مستحکم‌تر سازد.

انتشارات اروپایی نیز راه خود را به بازار ایالات متحده باز کرده‌اند. به عنوان مثال برونر جار اینترنشنال (Bruner Jahr International) کمپانی انتشاراتی جمهوری فدرال آلمان صاحب مجله‌های جیو (Geo) و پرنترز (Parents) است که مجله نخست بسیار موفق عمل کرده است. یک شرکت انتشاراتی دیگر آلمان امتیاز مجله لوک (Look) را خریداری کرده و قصد دارد آن را مجدداً به بازار عرضه کند.^{۵۵}

علاوه بر موارد فوق، تعدادی پژوهش نیز وجود دارد که به بررسی موقعیت صنایع داخلی مجله‌ها در کشورهای گوناگونی چون ایتالیا، آلمان و فیلیپین پرداخته است. این صنایع داخلی در موارد عدیده، تحت بر نفوذ عمیق همتهای آمریکایی خود بوده و در پاره‌ای موارد نیز به آنها پیوسته است.^{۵۶}

پژوهش درباره محتوا و پوشش مجله‌هایی که تیراژ منطقه‌ای یا بین‌المللی دارد، نامنظم و حتی می‌توان گفت نادر بوده است.^{۵۷} این تحلیل‌های محتوایی نیز از چنین طیفی برخوردار است: بررسی چهره آمریکای لاتین و اتحاد جماهیر شوروی در ده مجله آمریکا در دهه ۱۹۶۰، پوشش خبری آسیا از سوی مجله‌های آمریکایی در دهه ۱۹۷۰ و پژوهش‌های مشابه دیگر درباره آفریقا دهه ۱۹۸۰. یافته‌های این پژوهش‌ها به دلیل بروز تغییرهای سریع در سطوح خوانندگان و روابط بین‌المللی به مثابه اجزای بازار، غالباً مختصر و آزمایشی بوده و قطعی نیست. اما با این همه ملاحظه‌های ذیل قابل طرح است:

لحن اکثر این مجله‌ها غالباً تشویق‌کننده و حمایت‌آمیز است. اکثر آنها بر عوامل منفی نظیر بحران و خشونت تأکید می‌کنند. گرایش آنها نادیده گرفتن توسعه داخلی کشورهای گوناگون است مگر اینکه این توسعه‌ها در سیاست خارجی کشورهای منتشرکننده مجله‌ها ملاحظه‌هایی را باعث شود. در پوشش رویدادهای بین‌المللی، به مباحث سیاسی - دولتی و مقاله‌های حاکی از بحران و مسائل پیش پا افتاده اهمیت داده می‌شود. یکی از تازه‌ترین پژوهش‌های محتوایی از سوی پرات (Pratt) صورت گرفته است. این پژوهش به تفاوت‌های چهره آفریقا در مجله‌های خبری (تایم، نیوزویک، یواسنیوز، اندورلد ریپورت) و فکری (نیشن، نیو ریپابلیک، نشنال ریویو) آمریکا می‌پردازد. با این حال پژوهش پرات شباهت‌های این دو قلمرو انتشاراتی (و حتی مجله‌های فکری در طرف دیگر طیف سیاسی) را بیشتر از تفاوت‌های آن نشان می‌دهد. مجله‌های فکری نسبت به مجله‌های خبری در مورد آفریقا، مقاله‌های بیشتری دارد اما در هر حال، این دو مجله، کمتر از چهاردرصد کل مطالب (کل سرمقالات) خود را به آفریقا اختصاص داده‌اند. تمامی این مجله‌ها چهره آفریقا را چنین ترسیم کرده‌اند: «قاره‌ای که از نظر سیاسی ساده‌لوح، بی‌تجربه و خام است و از نظر روند حرکت به طرزی مخاطره‌آمیز به قدرت‌های بزرگ وابسته است». سیمای قاره بحران زده نیز روشن است: «وقتی پوشش جغرافیایی و گونه‌شناسی واقعاً نادیده انگاشته می‌شود، پوشش کودتاها، اعدام‌های دسته‌جمعی و پوشش کشورهایی که در کانون‌های بحرانی واقع است، در صدر قرار می‌گیرد».^{۵۸}

بلد سو (Bled Soe) و همکارانش در بررسی پوشش روابط خارجی توسط نشریه‌های ادواری نخبگان و توده‌ای چنین گزارش می‌دهند که بیشترین پوشش به اروپا داده شده و این در حالی است که آسیا نیز در دهه هفتاد از اهمیت برخوردار بوده است. آمریکای جنوبی عملاً نادیده گرفته شده و به جای آنکه بر مقاله‌های بازبینانه تکیه شود، خبرهای نقاط آشوب زده مورد توجه قرار می‌گیرد. آنها چنین نتیجه می‌گیرند که «یک سمت‌گیری عمومی به سوی رویدادها و شخصیت‌های سیاسی وجود دارد که به طرد واقعی خبرهای مربوط به مسائل بنیادین منجر شده است».^{۵۹}

پژوهش‌های دیگری نیز دربارهٔ مجله‌های مصرف‌کنندگان و مجله‌های عمومی وجود دارد که چگونگی هم‌سو بودن آگهی‌های تجاری با سایر مطالب مجله‌ها را نشان می‌دهد. این همسویی غالباً به منظور تشکیل یک دایرهٔ مستحکم‌تر برای هر دو مقوله — آگهی و مطلب — صورت می‌گیرد. بنابراین، محتوای مجله‌ها، تحت تأثیر تصمیم‌های اقتصادی و مطالب آن است.

عوامل و اثرهای جریان: نتیجه

از بررسی‌های انجام شده بر روی سمت و سوی جریان بین‌المللی خبرها چهار نتیجه گرفته می‌شود. نخستین نتیجه این است که اکثر خبرهای بین‌المللی از مرکز یعنی شمال و یا غرب جریان می‌یابد. این کار به وسیلهٔ خبرگزاری‌های حاکم صورت می‌گیرد، یعنی در حقیقت، جریان عمودی است و از کشورهای توسعه یافته به سوی کشورهای رو به توسعه در جریان است. دوم اینکه ویژگی‌های مجاورت (جغرافیایی) طبیعی، روانی، فرهنگی، سیاسی، یک عامل مهم و تعیین‌کننده در پوشش خبری است. رسانه‌های بومی، در این چارچوب به خبرهای مربوط به منطقهٔ جغرافیایی خود گرایش بیشتری دارند. سومین نتیجه این است که اروپای غربی و ایالات متحده آمریکا در رسانه‌ها بیشترین پوشش خبری را به خود اختصاص می‌دهند. حال آنکه کشورهای سوسیالیست و جهان کمتر پوشش داده می‌شوند. بالأخره اگرچه جریان افقی هم در کشورهای توسعه یافته و هم در کشورهای رو به توسعه وجود دارد، اما این نوع از جریان اساساً در مقایسه با جریان عمودی یا مدور از سهم کمتری در کل پوشش برخوردار است.

خلاصهٔ کلام آنکه، ترسیم کامل وضعیت کنونی پژوهش در زمینهٔ خبرهای بین‌المللی امری مشکل است. چرا که اکثر محققان و حتی نظریه‌های موجود در این زمینه قادر به انجام بررسی‌های جامع در این قلمرو نیستند. مشکل دیگری که وجود دارد، مسئلهٔ عدم توافق و نتایج متعارضی است که در پژوهش‌های اخیر شرام، کول، استونسون، هستر (Hester)، ویور (Weaver)، ویلهویت (Wilhoit) و عدهٔ دیگری از محققان وجود دارد. با این همه در اکثر این پژوهش‌ها تقریباً یک نتیجه به چشم می‌خورد. گرچه در کمیت خبرهای بین‌المللی که توسط خبرگزاری‌های نوین یاد ملی و منطقه‌ای مخابره می‌شود بهبود حاصل شده، اما هنوز کیفیت جریان بین‌المللی خبر کماکان اسفناک است و اگر مجراهای خبرها بررسی شود خواهیم دید که این کیفیت نیز با تمرکز شدید بر کشمکش‌های خشونت‌آمیز جهان و بحران‌ها در حال وخیم‌تر شدن است. در حقیقت، ارزش‌های متضاد خبری در شیوهٔ ترسیم جهان و مسائل آن در رسانه‌ها، از جمله عوامل سیاسی محسوب می‌شود. بنابراین در پژوهش‌های کنونی پیرامون محتوای جریان خبر، فقدان ارزیابی کیفی، یک ضعف مشخص است.

بازنگری ادبیات موجود در این زمینه، شکاف عظیم اطلاعات ما را در مورد جریان خبرهای بین‌المللی نشان می‌دهد. به عنوان نمونه، ما دربارهٔ کمیت و کیفیت پوشش جهان در غرب بسیار بیشتر از چگونگی پوشش غرب — چه سوسیالیست و چه سرمایه‌دار — در جهان اطلاعات داریم. علاوه بر این، اطلاعات ما در زمینهٔ چگونگی حرکت خبرها در میان کشورهای رو به توسعه یا جهان بسیار ناچیزتر است.

این نکته را نیز باید افزود که یکی از جنبه‌های عدم توازن خبری، نابرابری توزیع در منابع ارتباطی است و دست کم، یکی از این نابرابری‌ها، خبرنگاران خارجی هستند. پژوهش سال ۱۹۷۵ مولانا نشان داد که ۸۵۶ خبرنگار خارجی در آمریکا خبرهای بین‌المللی را به رسانه‌ها مخابره می‌کنند.

در عین حال در نوع استقرار این خبرنگاران در آمریکا، تنوعی چشمگیر وجود داشت. هیچ خبرنگاری از آفریقا در میان این خبرنگاران نبود، ۲۳ تن اسرائیلی، یک نفر پاکستانی و ۲۳ تن تایوانی بودند. خبرنگاران اروپایی نیمی از این عده را تشکیل می‌دادند و این در حالی بود که خبرنگاران آمریکای لاتین و خاورمیانه در این میان جمع اندکی را به خود اختصاص داده بودند. برخی از کشورها نیز هیچ خبرنگار خارجی در این جمع نداشتند.^{۶۰} با این حال، همین پژوهش که در سال ۱۹۸۱ توسط مولانا روزآمد شده است نشان می‌دهد که در آن سال، ۱۲۶۲ خبرنگار خارجی، ایالات متحده آمریکا را پوشش می‌داده‌اند و این امر حاکی از ۴۵ درصد افزایش طی ۶

سال است.

۱۲ کشور جدید به این لیست اضافه شده است و اکثر آنها اعضای جهان هستند و هنوز در سطح منطقه‌ای، گزارشگری از آفریقا در این جمع وجود ندارد.^{۶۱} افزایش خبرنگاران، برای جریان خبر حامل چه چیزی خواهد بود؟ بدیهی است که یک تحلیل محتوا و جریان از کشورهایی که خبرنگاران (خارجی) خود را افزایش داده و یا آنان را در ایالات متحده آمریکا مستقر کرده‌اند، در اولین برخورد ممکن است چیزهایی را در زمینه حجم و کیفیت گزارش خبرهای بین‌المللی ارائه دهد. کوتاه سخن آنکه ارزیابی واقعی جریان دو طرفه مستلزم دسترسی بیشتر به نسبت درون‌دهی - برون‌دهی است و این مسئله همان استراتژی پژوهشی است که غالباً از آن غفلت می‌شود.

عوامل متعددی وجود دارد که بر جریان جهانی خبر تأثیر می‌گذارد. یکی از این عوامل که پیوسته در موضوع گردآوری و اشاعه خبر مورد بررسی قرار گرفته و در سطوح انفرادی، سازمانی، منطقه‌ای و جهانی تأثیرگذار است، علم اقتصاد است. اقتصاد به شیوه‌های گوناگون بر کمیت، کیفیت، میزان در دسترس بودن و توزیع خبر اثر می‌گذارد. از جمله این شیوه‌های تأثیرگذاری، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

توان منطقه‌های مختلف در ایجاد زیر ساخت‌های بومی برای گردآوری و مخابره خبر توان ایجاد رسانه‌های خبری به‌طوری‌که بتواند به نحو موفقیت‌آمیزی در زمینه‌های تبلیغات، موفقیت خبری، تأمین روزنامه‌نگار، تعرفه‌های ارتباطات دوربرد و در زمینه خرید محصولات خبری از سوی مردم با رسانه‌های فراملی به رقابت پردازد.^{۶۲}

فاکتورهای سیاسی نیز بر محتوا و جریان واقعی خبر تأثیرگذار است.^{۶۳} وضعیت سیاسی یک دولتی به‌طور مستقیم بر ارزش خبرهای بین‌المللی و مجموعه رویدادهایی که با آن دولت در ارتباط است، تأثیر می‌گذارد. این وضعیت سیاسی همچنین دارای اثرهای مستقیم دیگری هست که سانسور، کنترل ورود و خروج روزنامه‌نگاران و کنترل واردات و بازار محصولات خبری از این زمره است. افزون بر این، تلقی رسمی و غیر رسمی از ارزش خبر، نوع تلقی از عملکرد و نقش خبر و اطلاعات در یک نظام مفروض سیاسی یا در میان نظام‌ها، مستقیماً بر محتوا و جریان خبر در درون آن تأثیر می‌گذارد.

تفاوت‌های اجتماعی - فرهنگی یکی از پیچیده‌ترین عواملی است که بر جریان جهانی خبر تأثیر می‌گذارد.^{۶۴} باورهای فرهنگی، مذهبی و سنتی یک منطقه که به‌طرزی شایان توجه با باورهای یک منطقه و یا یک کشور دیگر متفاوت است، بر سر راه جریان هموار خبر و اطلاعات، موانعی جدی به وجود می‌آورد. قطعاً زبان، دشواری‌های ترجمه و تعصب‌های قومی از مهم‌ترین منابع مشترک چنین مشکلاتی به شمار می‌آید.

توسعه تکنولوژی و زیرساخت‌های وابسته به آن نیز یکی از بدیهی‌ترین عواملی است که در سطح بین‌المللی، بر محتوا و جریان خبرها اثر می‌گذارد.^{۶۵} در مناطق رو به توسعه، مناطقی که توسعه زیر ساخت‌ها حالتی بدوی و جزئی داشته و یا اصلاً چیزی به نام توسعه زیر ساخت‌ها وجود ندارد، گردآوری و توزیع خبرها به شیوه امروزی امری دشوار است. راه حل در این موارد، واردات خبر بوده و این واردات خبری در ارتباط با عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی - فرهنگی موجود در جریان جهانی خبر، به بروز نگرانی‌هایی منجر شده است.

عوامل برون رسانه‌ای دیگری نیز وجود دارد که همگام با عوامل فوق‌الذکر بر محتوا و جریان خبر تأثیر می‌گذارد، از جمله این عوامل می‌توان به میزان سواد، جمعیت و تجارت اشاره کرد.^{۶۶} در میان این عوامل، عواملی چون قرابت روانی، فرهنگی و فیزیکی که بر دیدگاه گروهی از جهان خارج تأثیر می‌گذارد، نیز وجود دارد. این عوامل در ترکیب با عوامل گسترده‌تر فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مستقیماً بر محتوا و انتشار خبر در هر حوزه مفروض تأثیر گذاشته و می‌تواند به جریان جهانی خبر شتاب بخشیده و یا به صورت مانع در آن عمل کند.

پژوهش‌های به عمل آمده در زمینه اثرهای احتمالی منفی و مثبت جریان بین‌المللی خبر، عمدتاً بر مسائلی نظیر محتوا، قالب‌های

ذهنی و رفتارهای قالبی، سلطه فرهنگی و توقعات متمرکز بوده است. ایجاد قالب‌های ذهنی از طریق خبر و اثرهای آن بر مخاطبان در آفریقا، آمریکای لاتین، آسیا و خاورمیانه مورد بررسی قرار گرفته است. عده نسبتاً زیادی از نویسندگان و محققان، جریان خبری تحت سلطه شمال (به مفهوم شرق و غرب) را در زمینه خبرهای پیشرفت‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی جهان رو به توسعه، یک جریان خبری تحریف شده ارزیابی می‌کنند. عده دیگری از پژوهشگران نیز علاوه بر اعتقاد به ارزیابی فوق‌الذکر، گامی فراتر نهاده و چنین نتیجه می‌گیرند که این سلطه خبری شمال به ایجاد یک فرهنگ مصرفی منجر شده است، فرهنگی که هدایت و اقتدار ملی را در نقاط گوناگون جهان می‌زدايد. با این حال تعداد محدودی تحلیل نیز وجود دارد که فرایند کارکرد نامتناسب عدم توازن را در کشمکش‌های بین‌المللی، نارضایتی ملی و نظم نوین بین‌المللی اقتصادی بررسی می‌کند. چند پژوهش نیز چنین نتیجه می‌گیرند که رسانه‌های خبری، وضعیت موجود را که حاکی از تقسیم جهان به ملل دون رتبه و عالی‌رتبه است، تقویت می‌کنند و جهان را به گونه‌ای کشمکش بارتر از آنچه که واقعاً هست ترسیم می‌کنند، تا بر کاربرد زور به جای راه حل‌های مسالمت‌آمیز تأکید کنند. در عین حال تحلیل‌هایی نیز وجود دارد که با این دیدگاه که رسانه‌های خبری گوشه و کنار جهان قادر به ترسیم یک تصویر دقیق و کامل از واقعیت عینی معاصر نیستند و باید به آنان فقط به‌مثابه یک منبع اطلاعات و نه تصویری طبیعی از جهان نگرست، با احتیاط بیشتری برخورد می‌کنند.

پی‌نوشت‌ها

1. Hamid Mowlana, ed., *International Flow of News: An Annotated Bibliography*, Paris, Unesco, 1983.

2. Hamid Mowlana, *International Communication: A Selected Bibliography*, Dubuque, Iowa, Kendall/Hunt Publishing Company, 1971.

همچنین رجوع کنید به آثار حمید مولانا که اثر دوم گسترده‌تر است:

«Trends in Research on International communication in the United States, *Gazette*, XIX: 2, 1973, pp. 79-90.

The Communication Dimension of International Studies in The United States: A Quantitative Assessment, «*International Journal of Communication Research* (University of Koln, Federal Republic of Germany), 1:1, Winter 1974, pp. 3-22. For earlier bibliographical publication in international Communication see Harold Lasswell, Ralph Casey and Bruce L. Smith, *Propaganda and Promotional Activities: An Annotated bibliography*, Minneapolis, Minnesota, The University of Minnesota Press, 1953.

۳. پژوهش ذیل در زمینه تحت بررسی، گسترده ترین پژوهش تطبیقی بین‌المللی است:

Alexander Szalai's, *The United Nations and the News Media*, New York: United Nations Institute for Training and Research 4UNITAR), 1972.

همچنین رجوع شود به انتشارات یونسکو:

Reports and Papers on Mass Communication, especially numbers 65, 69, 70, 74, 75, 76, 77,79, 81, 83,85, 86, 87,90 and 92.

۴. رجوع کنید به:

Jacques Kayser, *One Week's News: Comparative Study of 17 Major Dailies for a Seven Day Period*, Paris, Unesco, 1953; Wilbur Schramm, *One Day in The World's Press*, Stanford, California, Stanford University Press, 1960; International Press Institute, *The Flow of News*, Zurich Switzerland, International Press Institute, 1963; George Gerbner and Marvany, «The Many Worlds of The World's Press», *Journal of Communication*, 27: 1, Winter 1977, pp. 52-66; Al Hester, «Five Years of Foreign News on U. S. Television Evening Newscasts», *Gazette*, 24: 1, 1978, pp. 86-95; Robert L. Stevenson and Richard Cole, «Foreign News in Selected Countries», *Research Reports*, International Communication Agency, U. S. Government, Washington, D. C., July 1980; and Wilbur Schramm and Ervin L. Atwood, *Circulation of News in The Third World. A Study of Asia*, Hon Kong, Chinese University Press, -- 1981.

5. Johan Galtung, «A Structural Theory of Imperialism », *Journal of Peace Research*, 8:2, 1971, pp. 81-117; Johan Galtung ' and Mari H. Ruge, «The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus in Four Norwegian Newspapers», *Journal of Peace Research*, 2, 1965, pp. 64-91; Refael Roncagliolo, «Flow of News and Freedom of The Press», *The Democratic Journalist*, March 1979, pp. 7-11; Fernando Reyes Matta, «The Information Bedazzlement of Latin America», *Development Dialogue*, 2, 1976, pp. 29-42; and Herbert I. Schiller, «Freedom from the «Free Flow» *Journal of Communication*, 24:1, Winter 1974, pp. 110-117.

6. Peter M. Clark and Hamid Mowlana, «Iran's Perception of Western Europe: A Study in National and Foreign Policy Articulation», *International Interactions*, 4:2, 1978, pp. 99-123; International Association for Mass Communication Research/Unesco: «The World of The News: The News of The World», Final Report of The «Foreign Images» study undertaken by IAMCR for Unesco, London/Paris, 1980; Edward Said, *Covering Islam*, New York, Pantheon Books, 1981; James D. Halloran, and Virginia Nightingale. «Young TV Viewers and Their Images of Foreigners: A Summary and Interpretation of A Four Nation Study». Centre for Mass Communication Research, University of Leicester, Leicester, England, 1983; unesco, *Mass Media: The Image, Role and Social Condition of Women*, Reports and Papers on Mass Communication, No. 84, Paris 1979; and C. B. Pratt, «The Reportage and Image of Africa in Six U. S. News and Opinion Magazines: A Comparative Study», *Gazette*, 26:1, 1980, pp.31 - 45. These Are Examples of The Most Recent Studies Using News Stories and Editorial as The Base of Data. Studies Dealing With Perceptions and Images Using Survey Research and Other Sources Are Not Considered in This Study.

۷. برای نمونه های این روش رجوع کنید به اثر «چارلز مک کلند به نام:

«Answers to Common Questions About The World News Index and International Event Analysis», «Los Angeles: University of Southern California, July 1975; Philip M. Burgess and Raymond W. Lawton, «Indicators of International Behavior: An Assessment of Events Data Research», *International Studies Series*, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1972; Hamid Mowlana, «A Paradigm for Source Analysis in Events Data Research: Mass Media and The Problems of Validity», *International Interactions*, 2, 1975, pp. 33-44; and Robert Burrowes, Gary D. Hoggard, Russell J. Long, Hamid Mowlana, Sophia Peterson, Warren R. Phillips, and Alvin Richman, «Events- Interaction Analysis: Selected Bibliography of Recent Research», American Political Science Association Annual Meeting, Chicago, September 1971.

۸. برای دسترسی به نمودارها به مجموعه ذیل از انتشارات یونسکو رجوع شود:

For Illustrations See Unesco's Series on *Reports and Papers on Mass Communication*; «News Dependence», No. 93, 1980; «Transnational Communication and Mass Media Industries», No. 92, 1980; «Mass Media: Codes of Ethics and Councils», No. 86, 1979; «News Values and Principles of Cross-Cultural Communication», No. 85, 1979. See also Jim Richstad and Michael H. Anderson, eds., *Crisis in International News: Policies and Prospects* New York, Columbia University Press, 1981; Oliver Boyd-Barrett, *The International News Agencies*. Beverly Hills, California, Sage Publications, 1980; Friedrich-Ebert-Stiftung Television News in a North-South Perspective, Bonn, Federal Republic of Germany, 1981; and Thomas Szecsko, *Recent Studies (on Radio and Television) 1976-77*. Budapest: Mass Communication Research Centre 1978.

۹. برای بررسی داده‌های برون رسانه‌ای در جریان بین‌المللی خبر به منابع ذیل رجوع کنید:

Karl Erik Rosengren, «International News: Methods, Data and Theory». *Journal of Peace Research*, 11:2, 1974, pp. 145-156; and Hamid Mowlana, «A Paradigm for Comparative Mass Media Analysis» in Heinz-Dietrich Fischer and John C. Merrill, eds., *International and Intercultural Communication* New York, Hastings, 1976, pp. 474-484. Mowlana's Paradigm Integrates The Extra-Media Variables With Intra-Media Variables as Well as Making A Distinction Between Production and Distribution Of The Message In The Flow. Rosengren Directly Challenges The Approach by Galtung and Offers The Extra Media Approach as an alternative. For a Follow-Up and A Specification of Rosengren's Extra Media Data Notion See His «Bias in News: Methods and Concepts», in *Mass Communication Review Yearbook 1*, Edited by Cleveland Wilhoit, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1980, pp. 249-264.

10. Johan Galtung, «A Structural Theory of Imperialism», pp. 81-117.
11. Herb Addo, «Structural Bases of International Communication», *Peace Science Society*, 23, 1974, pp. 81-100.
12. Robert Buijtenhuijs and Rene Baesjou, «Center and Periphery in Two African Newspapers: Testing Some Hypothesis on Cultural Dominance», *Kroniek Van Africa*, 33:3, 1974, pp. 243-271.
13. Bruce McKenzie and Derek Overton, «International News Via Tasmanian/Australian News Media Outlets: An Analysis of Sources, Flow Biases, Weaknesses and Consequences» Paper for the ANZAAS Congress, Brisbane, Australia, May 1981. See also Jim Richstad and Tony Mnaemeka, «Information Regions: Context for International News Flow Research», Paper Prepared for Association for Education in Journalism Convention, Boston, Mass, August 1980.
14. Fernando Reyes Matta, «The International Bedazzlement of Latin America», pp. 29-42.
15. Shelton A. Gunaratne, «Reporting the Third World in The 1970s: A Longitudinal Content Analysis of Two Australian Dailies», *Gazette*, 29, 1982, pp. 15-29.
16. Gehan Rachty, «Foreign News in Nine Arab Countries», *Communication and Development Review*, 2:2 Summer 1978, pp.
17. Frank Kaplan, «The plight of Foreign News in The U. S. Mass Media», *Gazette*, 25:4, 1979, pp. 233-243.
18. Andrew K. Semmel, «The Elite Press, The Global System, and Foreign News Attention», *International Interactions*, 3:4, 1977, pp. 317-328.
19. George Gerbner and George Marvani, «The Many Worlds of The World's Press», pp. 52-66.

20. Robert L. Stevenson and Richard R. Cole, «Foreign News and The New World Information Order Debate», Foreign News in Selected Countries, Part II, International Communication Agency, U. S. Government, July 1980.
21. Johan Galtung and Mari H. Ruge, «The Structure of Foreign News: The Presentation of The Congo, Cuba and Cyprus in Four Norwegian Newspapers», pp. 64-91.
22. Barbara A. Salamore, «Reporting of External Behaviours in The World's Press: A Comparison of Regional Sources», paper presented at The Annual Meeting of The International Studies Association, Washington, D. C., February 1975.
23. Wilbur Schramm, «International News Wires and Third World News in Asia: A Preliminary Report», The Center of Communication Studies, Chinese University of Hong Kong, 1978.
24. Vernon M. Sparkes, «The Flow of News Between Canada and The United States», *Gazette*, 55:2, 1978, pp. 260-268.
25. Fernando Reyes Matta, «El Encandilamiento Informativo de America Latina », *La Circulation de Noticias en America Latina*, Mexico, Federacion Latinoamericana de Periodistas, 1978, pp. 115-139.
26. See Peter Golding and Phillip Elliot, *Making the News*, London, Longman 1979.
27. Wilbur Schramm and Erwin L. Atwood, *Circulation of News in The Third World: A Study of Asia*.
28. Wilbur Schramm and Erwin L. Atwood, *Circulation of News*
29. G. Cleveland Wilhoit and David Weaver, «Foreign News Coverage in Two U. S. Wire Services: An Update», *Journal of Communication*, 33:2, Spring 1983, pp. 132-147.
30. G. Cleveland Wilhoit and David Weaver, «Foreign News Coverage in Major U. S. Wire Services and Small Daily Newspapers», Paper Read at The International Association for Mass Communication Research, 13th Scientific Conference Paris, September 1982, p. 16.
31. G. Cleveland Wilhoit and David Weaver, «Foreign News Coverage in Two U. S. Wire Services: An Update», p. 147. For Their Earlier Study See, G. Cleveland Wilhoit and David Weaver, «Foreign News Coverage in Two U. S. Wire Services», *Journal of Communication*, 31:2, Spring 1981, pp. 55-63.
۳۲. به تک پژوهی‌های یک، دو، سه در مورد خبرگزاری‌ها از انتشارات کمیسیون بین‌المللی پژوهش دربارهٔ مشکلات ارتباطات - پاریس، یونسکو ۸۰-۱۹۷۹ رجوع کنید. همچنین رجوع شود به:
Oliver Boyd-Barrett, *The International News Agencies*, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1980; and Sophia Peterson, *International News Selection by The Elite Press: A Case Study*, *Public Opinion Quarterly*, 45:2, 1981, pp. 143-163. Also, G. J. Robinson, *News Agencies and World News in Canada and The United States and Yugoslavia*, 1981.
33. Gertrude Joch Robinson, *News Agencies and World News in Canada, The United States and Yugoslavia: Methods and Data*, Fribourg, Switzerland, University Press of Fribourg, 1981, pp. 206-210.
۳۴. همان جا، همچنین رجوع کنید به:
References to Monographs Published by The International Commission for The Study of Communication Problems, *Many Voices, One World*, Paris, Unesco, 1980, pp. 297-298; Oliver Boyd-Barrett, *The International News Agencies*; and Friedrich-Ebert-Stiftung, *Report of The URTNA Study Mission 1979 for The Feasibility for TV News Exchange in The URTNA Region*, Bonn, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1979; and Friedrich-Ebert-Stiftung, *Mass Media Manual: Television News in a North-South Perspective*, Bonn, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1981. For References to Other Regions of The World See Hamid Mowlana, ed., *International Flow of News: An Annotated Bibliography*, Paris, Unesco, 1983.
35. Cees J. Hamelink, *Cultural Autonomy in Global Communications*, New York, Longman, 1983, pp. 72-78.
۳۶. برای دستیابی به خلاصهٔ این گزارش رجوع شود به:
Sreberny-Mohammadi, «The World of The News: The News of The World», in *New Structures of International Communication?: The Role of Research*, Main Papers From The IAMCR Caracs conference (1980), Leicester, International Association for Mass Communication Research, 1982, pp. 183-193; for The complete Version See IAMCR/UNESCO, «The World of News: The News of the World».
37. Peter M. Clark and Hamid Mowlana, «Iran's Perception of Western Europe: A Study in National and Foreign Policy Articulation», p. 123.
38. Hamid Mowlana, «Mass Communication, Elites and National Systems in The Middle East», in *Der Anteil Der Massenmedien Bei Der Herausbildung des Bewusstseins in Der Sich Wandelnden Welt* (Proceedings of The International Association for Mass Communication Scientific Conference), Leipzig, DDR, September 1974, Karl-Mark-Universitat, pp. 55-71.
39. Hamid Mowlana, «Technology Versus Tradition: Communication in The Iranian Revolution», *Journal of Communication*, 29:3 (Summer 1979), pp. 107-112. The Study of The Iranian Revolution and The Flow of News and Political Messages Between The West and Iran Prior to The Revolution Underlined The Importance of An Appreciation of The Total Communication System in A Given culture. Mowlana in This Article Discusses The Conflict Between The Official Culture of The Government Which He Believed Was Dominated by The Western media Systems, and The Traditional Culture of The masses rooted in the Iranian National and Religious Traditions.

40. Edward Said, *Covering Islam: How The Media and The Experts Determine How We see The Rest of The World*, New York, Pantheon Press, 1981. Also See, William Adams, ed., *Television Coverage of The Middle East*, Norwood, N. J., Ablex Publishing, 1981.
41. Hamid Mowlana, «The Role of The Media in The U.S.-Iranian Conflict», Paper Presented at The Conference on The Role of The Media in National and International Conflict, East-West Center, Honolulu, Hawaii, September 1-10, 1981.
42. Hamid Mowlana, «Communication for Political Change: The Iranian Revolution», In George Gerbner and Marsha Siefert, eds., *World Communications: A Handbook*, New York, Longman, 1983.

برای پژوهش‌های اولیه نیز رجوع کنید به اثر دبلیو، دبلیو ویماک به نام:

«Editorial Pages in Wartime, Their Technique and Ideology» *Journalism Quarterly*, March 1942, pp. 34-38.; J. Zvi Namenwirth and Richard C. Bibbee, «National Distinctions: Mass and Prestige Editorials in American and British Newspapers», paper presented at The International Studies Association Meeting, New York, March 16, 1973; Wayne Wolfe, «Images of The U. S. in Latin American Press», *Journalism Quarterly*, 41, 1964, pp. 75-79; C. A.

43. Oliphant, «The Image of The United States as Projected by The Peking Review», *Journalism Quarterly*, 41, 1964, pp. 460-469; and Ithiel de Sola Pool, *The Prestige Papers. - A Study of Their Editorials*, Stanford, California, Stanford University Press, 1952. For A Most Recent Study of This Type See Godwin C. Chu and Leonard Chu, «Parties in Conflict: Letters to The Editors of The People's Daily », *Journal of Communication*, Autumn, 1981, pp. 90-96.
44. James R. Beninger and Eleanor Westney, «Japanese and U. S. Media: Graphics as a Reflection of Newspapers' Social Role», *Journal of Communication*, 31:2, Spring 1981, p. 27; See Also Alan Shuttleworth, «People and Culture», In Peter Dauson, Rolfe Mayersohn and Edward Shils, eds., *Literary Taste, Culture and Mass Communication*, Vol. 14, Teaneck, N. J., Somerest House, 1980. p. 153.

۴۵. تیراژ سال ۱۹۸۱ مجله «ریدرز دیجست» از طریق دفتر آن در نیویورک در تاریخ ۱۴ مارس سال ۱۹۸۳ تهیه شد.

46. Armand Mattelart, *Multinational Corporations and the Control of Culture*, London, The Harvester Press, 1979, p. 221.
47. Herbert I. Schiller, *The Mind Managers*, Boston, Beacon Press, 1973, pp. 86-94; and Tom Buckley, «With the National Geographic on its Endless, Cloudless, Voyage», *New York Times Magazine*, 9/6/197D, p. 13.
48. L. John Martin, «A merican Newsmagazines and The European Scene», *Gazette*, 2:6 1960, p. 209. 48. Armand Mattelart, pp. 213-220.

۴۹. در زمینه مجله‌های خبری رجوع کنید به:

Schabowska and Ulf Himmelstrand, *Africa Reports on The Nigerian Crisis: Netit,s, Attitudes and Background Information (Scandinavian Institute of African Studies)*, Uppsala: Homeland Meier, 1979. See also, Derry Eynon, «U. S. Business Periodicals for Overseas Readers», *Journalism Quarterly*, 48, Autumn 1971, p. 548.

50. Anna Lucia Zornosa, «Collaboration and Modernization: Case Study of Transnational Magazine», Paper presented at The Workshop on Sez-Roles in The Mass, International Association for Mass Communication Research Conierence, Paris, September 1982.
51. «U. S. Science Magazines Become Popular in Japan », *Business Week*, 6/28, 1982, p. 44.
52. Anna Lucia Zornosa, p. 6.
53. Karen Finlon Dajani, «Magazine for Arab Women: Hawa », *Journalism quarterly*, 59:1, Spring 1982, p. 117.
54. «Thomson Organization, LTD», *Business Week*, ' 6/28/1978, p. 128.
55. «Large European Publishers Expanding into the U. S.», *Business Week*, 5/24/1978, p. 118.
56. J. H. Schacht, «Italian Weekly Magazines Bloom Wildly but Need Pruning », *Journalism Quarterly*, 47:1, Apring 1970, p. 140.
57. See John R. Whitaker, *The Image of Latin American in U. S. Magazines*, New York, Magazine Publihsers Association, 1960; Sharif al Mujahid, «Coverage of Pakistan in Three U. S. Newsmagazines», *Tournalism Quarterly*, 47:1, 1970, pp. 126-130, 156; John Lent and Shanti Rao, «A Content Analysis of National Media Coverage of Asian News and Information », *Gazette*, 1:25, 1979, pp. 16-22; Daniel J. Leab, «Canned Crisis: U. S. Magazines, Quemoy and the Matsus », *Journalism Quarterly*, 44:2, Summer 1967, p. 341; Anita M. Dasbach, «U. S. Soviet Magazine Propaganda: America Illustrated and USSR », *Journalism Quarterly*, 43:1, Spring 1966, pp. 73-84; and Eugene J. Rosi, «How 50 Periodicals and The Times Interpreted The Test Ban Controversy », *Journalism Quarterly*, 41:3, Autumn 1964, p. 547.
58. C. B. Pratt, «The Reportage and Images of Africa in Six U. S. News and Opinion Magazines: A Comparative Study», *Gazette*, 1:26, 1980, p. 35.
59. Robert L. Bledsoe, Robert Handberg, William S. Maddox, David R. Lennox and Dennis A. Long, «Foreign Affairs Coverege in Elite and Mass Periodicals », *Journalism Quarterly*, 59:3, 1982, pp. 471-474.
60. Hamid Mowlana, «Who Covers America?», *Journal of Communication*, 25:3, Summer 1975, pp. 86-91.
61. Hamid Mowlana, «Who Covers America: An Update», School of International Service, The American University, Washington, D. C. 1983.

۶۲. برای تحقیق در زمینه عوامل اقتصادی مؤثر بر جریان خبر به بخش‌های آسیا، آمریکای لاتین و آفریقا در اثر ذیل، متعلق به حمید مولانا، رجوع کنید:

International Flow of News: An Annotated Bibliography, Paris, Unesco, 1983, pp. 104-202.

۶۳. عوامل سیاسی در پاره‌ای از آثار مورد بررسی قرار گرفته است که اثر ذیل یکی از آنهاست:

Anthony Smith's *Geopolitics of Information*, Oxford University Press, New York, 1980.

۶۴. برای تصویر عوامل فرهنگی - اجتماعی به کتاب ادوارد سعید با مشخصات زیر رجوع کنید:

Orientalism, New York, Vintage Books, 1979, and His *Covering Islam*; Also Hamid Mowlana, *Communication and Tradition* (forthcoming).

۶۵. برای مثال نگاه کنید به:

«Structural Issues in Global Communications, A Report Based Upon a Meeting at Leeds Castle, Kent, England, 1982», The Tobin Foundation, Washington, D. C., 1982; Edward W. Ploman, *The International Flow of Information: Legal Aspects*, In *Mass Media Annual: Television News in a North-South Perspective*, Friedrich -Ebert- Stiftung, Bonn, 1981; See Also Such Technical Reports as ITU, INTELSAT, etc.

66. Karl E. Rosengren, «International News: Methods, Data and Theory», *Journal of Peace Research*, 11:2, 1974, pp. 145-156; and His «Bias in News: Methods and Concepts», In *Mass Communication Review Yearbook 1*, edited by Cleveland Wilhoit, Beverly-Hills, California: Sage Publication, 1980, pp. 249-264.

۳

جهان سخن پراکنی؛ سخن پراکنی جهانی

بخش مهمی از جریان بین‌المللی اطلاعات در تکنولوژی و شیوه‌های سخن پراکنی، جریان می‌یابد. از این جنبه، سه حوزه تحقیقاتی در ارتباطات بین‌المللی جایگاه عمده‌ای را به خود اختصاص می‌دهد: تلویزیون، سخن پراکنی رادیویی بین‌المللی و جدیدترین تکنولوژی و پدیده در روابط بین‌الملل، ماهواره پخش مستقیم.

جنبه‌های جریان تلویزیون

پژوهش‌های اولیه در زمینه جریان بین‌المللی اطلاعات بر رسانه‌های چاپی و خبرگزاری‌ها متمرکز بود، اما طولی نکشید که تلویزیون توسط برنامه‌ریزان ملی و محققان مسائل ارتباطات به‌مثابه مهم‌ترین حوزه، نقش جداگانه‌ای یافت. پیشرفت‌های سریع تکنولوژیک این وسیله، به گسترش آن کمک کرد و به اهمیت آن افزود. به عنوان مثال، در سال ۱۹۵۰ تنها پنج کشور از خدمات دائمی تلویزیونی برخوردار بودند، حال آنکه در اواخر دهه هفتاد، چهارصد گیرنده تلویزیونی، در ۱۳۸ کشور وجود داشت.^۱ افزون بر این، چنین برآورد شده است که میزان تلویزیون‌ها در سطح جهان طی چهار سال، پس از انتشار آخرین آمار، چهار برابر افزایش یافته است.

ویژگی جریان‌های بین‌المللی تلویزیونی، از دو جنبه تاریخی قابل بررسی است. اولین جنبه، بررسی پیشرفت تحقیقات علمی و بررسی‌های موجود در این زمینه است که توسط اولین اثر تجربی نوردنسترنگ (Nordenstreng) وریس (Varis) ارائه شد. این اثر که در قالب یک گزارش به سال ۱۹۷۴ برای یونسکو تهیه شد، حکم اولین اثر مستند تجربی را در زمینه برنامه‌ریزی جریان‌های جهانی تلویزیونی پیدا کرد.^۲

نوردنسترنگ و وریس با گردآوری داده‌ها از طریق پرسش‌هایی که در بالغ از ۵۰ کشور جهان به عمل آمد و مشتمل بر عنوان‌هایی

چون محتوای کلی و درصد میزان واردات در برابر برنامه‌های تولیدی بود، توانستند دو روند مسلط بر برنامه‌ریزی تلویزیونی جهانی را شناسایی کنند. این دو روند، جریان یک سوی صادرکنندگان بزرگ به سایر جهان و سلطه برنامه‌های تفننی بود. براساس میانگین سالیانه ساعات برنامه‌های صادراتی تلویزیونی، تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان پیش‌تاز آن مقطع عبارت بودند از: ایالات متحده آمریکا (۱۵۰,۰۰۰ ساعت در سال)، انگلیس و فرانسه (هر دو ۲۰,۰۰۰ ساعت در سال) و جمهوری فدرال آلمان^۳ (۶۰۰۰ ساعت در سال).

نوردنسترنگ و وریس این امر واقف بودند که دامنه تحقیق آنان فقط به تبیین الگوهای واقعی و عمومی جریان‌های بین‌المللی در برنامه‌ریزی تلویزیونی محدود می‌شود. لذا دامنه محدود تحقیق، حذف مسائل مرتبطی چون مالکیت، تحلیل تاریخی جریان‌ها و بررسی عمیق ملاحظه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ترافیک یک سویه جهانی تلویزیونی را مجاز ساخت. علی‌رغم این محدودیت‌ها، یافته‌های آنان، برای دامن زدن به بحث و روشن ساختن ضرورت پژوهش بیشتر در این زمینه، حکم سکوی پرش را پیدا کرد.

دومین نگرش تاریخی در ارتباط با جریان جهانی تلویزیونی، بررسی رشد تلویزیون در برخورد با تولید و توزیع خبرها در درون یک کشور است. طی ده سال گذشته، به ویژه در فاصله سال‌های ۱۹۷۶ تا ۱۹۸۳، تعدادی از پژوهش‌ها در ارتباط با بررسی اهمیت خبرهای تلویزیونی به عمل آمده است. در میان این پژوهش‌ها می‌توان از پژوهش‌های کاتز (Katz)، نیومن (Neuman) و رابینسون (Robinson) نام برد که موضوعاتی چون برنامه ریزی تلویزیونی در جهان، الگوهای فراخوان در میان بینندگان تلویزیون و مسئله گسترده‌تر درک مطلب را مورد بررسی قرار داده‌اند.

تحقیقات مفصل‌تری نیز در زمینه انگاره‌ها، تأثیرها و الگوهای قالبی در محتوای برنامه‌های خبری صورت گرفته است. اگر با تحقیقات ساهین آدامز (Sahin, Adams)، دیویس (Davis) جان رابینسون و دیگران به صورت فشرده برخورد کنیم^۷، به تصویری از جهان خبرهای تلویزیونی خواهیم رسید. این تصویر از یک قلمروی یک‌پارچه متکی به خود و با منطق و پویایی درونی خاص خود حکایت می‌کند، قلمرویی که با راه‌های ویژه به تشکیل یک واقعیت اجتماعی گرایش دارد.

تحقیقات اخیر در مورد چگونگی پوشش تلویزیونی رویدادهای بین‌المللی از سوی سه شبکه تلویزیونی آمریکا، نشان می‌دهد که به استثنای خاورمیانه و ویتنام، پوشش خبری جهان در بهترین شکل خود، دارای یک نوع پراکندگی است. اکثر پژوهش‌های مربوط به خبرهای تلویزیونی بر بحران‌ها متمرکز شده و عمدتاً پوشش تلویزیونی جهان در آمریکا را بررسی کرده است. البته این امر به خاطر درگیری آمریکا به مثابه یک قدرت بزرگ در بسیاری از رویدادهای جهانی نیست، این امر بیشتر به این دلیل به وجود آمده که تلویزیون، برای بخش‌های بزرگی از مردم آمریکا به یک منبع عمده خبر و اطلاعات تبدیل شده است. خبرهای تلویزیونی به صورت فهرست‌وار و موجز، به سهولت در دسترس قرار می‌گیرد. مسئله اساسی در تحلیل وسیله در رویدادهای بین‌المللی، تنها در نظری بودن و هنجاری بودن آن خلاصه نمی‌شود (وسائل ارتباط جمعی چه می‌توانند و چه باید بکنند)، مسئله کارکردی بودن نیز مطرح است (وسائل ارتباط جمعی اکنون چگونه در شرایط خاص ساختاری و در واکنش علیه عوامل خاص محیطی عمل می‌کنند). برخی از تحقیقات، مسئله شرایط ساختاری خبرهای تلویزیونی را مخاطب قرار داده است، اما تحقیقات بیشتری نیز با بررسی الگوی پوشش تلویزیونی مسائل خاص بین‌المللی، کل مسئله خبر و پوشش خبری را مورد ارزیابی قرار داده است. در این زمینه، دو کار تازه منتشر شده در ایالات متحده، شایان وجه است. یکی از این اثرها به پوشش تلویزیونی خاورمیانه پرداخته و برخی از فشرده‌ترین مقوله‌های خبری گزارش شده را در دهه قبل بررسی کرده است. بحران گروگان‌گیری ایران، درگیری شوروی در افغانستان و سفر انورسادات به بیت المقدس از جمله موضوعات بررسی شده در این اثر می‌باشد.^۸ دومین اثر، حاوی ۱۳ مورد بررسی متنوع پوشش تلویزیونی از مقوله‌هایی چون تروریسم، جهان، ویتنام و آمریکای لاتین است.^۹ نقش پوشش تلویزیونی غرب در کشورهای رو به توسعه، درکانون این دو اثر قرار دارد. به عنوان مثال آدامز بحث‌های پوشش تلویزیونی رویدادهای بین‌المللی را بر حسب جامعیت در برابر سطحی

بودن، ایالات متحده در برابر برتری جهانی، چپ در برابر راست، هاب گرای (Hobbesian) در برابر پانگلوگرایی (Panglossion) (مدل لیبرال در برابر دیدگاه‌های چپ جدید)^{۱۱} بررسی کرده است. لارسون با بررسی پوشش رویدادهای بین‌المللی در شبکه‌های خبری شب آمریکا از سال ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۹ پراکندگی پوشش را به نمایش در آورده و از نتیجه‌ای که دیگران گرفته‌اند، حمایت می‌کند: بخش‌های بسیاری از جهان تا جایی که به بینندگان شبکه‌های تلویزیونی خبری آمریکا مربوط می‌شود، کمتر در صحنه قرار گرفته‌اند^{۱۱} بدبختانه، پوشش اروپا و مسائلی چون مسابقه تسلیحاتی و خلع سلاح، کمتر صورت گرفته است و هیچ یک از کشورهای سوسیالیست اروپای شرقی پوشش داده نشده‌اند و قاره فراموش شده آفریقا نیز دیگر هیچ محلی از اعراب ندارد.

یک تحقیق بیانگر این نکته است که سه انگیزه بی‌نظمی اجتماعی، توسعه ناقص و بدویت باعث پوشش جهان از طریق سه شبکه تلویزیونی آمریکا شده است. دالگرن (Dahlgren) چنین گزارش می‌کند:^{۱۲}

• براساس انگاره‌سازی‌های مترامی که گزارش‌های شبکه‌های خبری تلویزیونی ایجاد می‌کند، بی‌نظمی و نابه‌سامانی در جهان، ابدی جلوه می‌کند.

• این خشونت یک خشونت ویژه، آشکار، پرهیاهو و غالباً غیر منطقی است.

• غرب طرفدار منطقی است: غلبه علم بر سحر و جادو، هدف بر فعالیت، انسان بر طبیعت.

• فساد در جهان از یک کیفیت سیستماتیک برخوردار بوده و با نقض حقوق بشر نیز با خصیصه مشابهی برخورد می‌شود.

• در اکثر گزارش‌ها، بدویت به‌طور ضمنی ارائه شده و در برخی موارد، نسبتاً به‌طور صریح تصویر می‌شود.

• وقتی گزارش‌ها نمودهای بدویت را ترسیم می‌کنند، می‌توان دو انگیزه فرعی برای آنان قایل شد: ناهنجاری یا بربریت.

• گزارش‌های مربوط به جهان، نظیر سایر برنامه‌های خبری تلویزیونی شکل خاصی از حقیقت را به بیننده ارائه می‌کنند، یک حقیقت صوری از یک حقیقت محض.

تحقیقات به‌عمل آمده در انگلیس، سوئد و چندین کشور دیگر طی چند سال اخیر نشانگر آن است که جهان خبرهای تلویزیونی، در ترسیم تحولات بومی و داخلی به مخاطب قرار دادن نیازها و منافع طبقه‌های اجتماعی و نخبگان سیاسی و اقتصادی گرایش دارد.

دالگرن با ذکر این مسئله می‌افزاید: اگرچه گرایش خبرهای تلویزیونی به روندهای اقتصادی سیاسی عرصه بومی کمتر است، اما نحوه نگرش حاکم بر این خبرها در ارائه واقعیات اجتماعی و سیاسی، میان کشورها از یک دیدگاه برتری طلبانه حکایت می‌کند.^{۱۳}

طی چند سال گذشته به روندهای سیاسی- اقتصادی خبرها و برنامه‌های بین‌المللی تلویزیونی نیز توجه شده است. پاره‌ای از پژوهش‌های گروهی، منطقه‌ای و بین‌المللی، گزارش‌ها و اسناد، جریان خبرهای تلویزیونی را از جنبه شمال- جنوب مورد بحث قرار داده‌اند. به عنوان مثال، این مسئله محرز شده که مشکلات ارتباط تلویزیونی در حوزه آسیا - اقیانوس آرام به دو دلیل پیچیده شده است:

۱. فقدان شبکه‌های ارتباطی زمینی که می‌تواند کل و یا حتی بخشی از منطقه را پوشش دهد، این شبکه‌ها قادرند، برنامه‌های تلویزیونی را انتقال دهند.

۲. نرخ بالای تعرفه‌ها برای استفاده از ماهواره‌ها. تعرفه‌های ماهواره‌ها در حوزه آسیا - اقیانوس آرام در آگوست ۱۹۸۰ از ۶۰۰ دلار (مورد نیوزیلند) برای ده دقیقه اول تا ۲۰۰۰ دلار (مورد پاکستان) متفاوت بود. این نرخ برای سایر کشورهای منطقه در حدی پایین تر، بین ۶۴۰ دلار تا ۱۰۰۰ دلار برای ده دقیقه اول، متغیر بود.^{۱۴}

در عین حال، گرایش فزاینده‌ای نیز در قبال توسعه تلویزیون تجاری در چندین کشورهای اروپایی، به‌ویژه انگلیس و آلمان به وجود آمده است. از سوی دیگر به دلیل تغییرهای سیاسی داخلی و سیاست‌های ارتباطی برخی از کشورهای جهان نظیر ایران و نیگاراکوئه، تلویزیون تجاری و واردات برنامه‌های (تلویزیونی) خارجی به نفع هدف‌های خدمات عمومی و توسعه ملی محدود شده است.

جریان بین‌المللی برنامه‌های تلویزیونی

در سطح جهانی، جریان تلویزیونی را می‌توان فرزند دو جریان فیلم و سخن‌پراکنی که از قبل وجود داشت، به شمار آورد. بی‌آنکه تعجب برانگیز باشد، الگوهای معرفی و توسعه تلویزیون در بسیاری از کشورهای جهان، به الگوهای ایالات متحده آمریکا شبیه است، جایی که زیر ساخت‌ها و منابع سخن‌پراکنی و فیلم از قبل برای تغذیه رشد تلویزیون وجود داشت. این روند توسط آنتولا (Antola) و راجرز (Rogers) در آمریکای لاتین پی‌گیری شده است. در این مورد، مکزیک چه به عنوان تولیدکننده منطقه‌ای برنامه‌های تلویزیونی و چه به عنوان ناظر برنامه‌های آمریکایی که در آمریکای لاتین توزیع می‌شود، نقشی اساسی را ایفا می‌کند. مکزیک در اواخر، دهه ۵۰ هنگامی که دوبله کردن در کوبا دیگر امکان‌پذیر نبود، این موقعیت ممتاز را به دست آورد.

علت این امر آن بود که مکزیک، امکانات دوبله کردن را داشت و همچنین دارای زیرساخت مناسبی نیز بود که از صنعت فیلم آن ناشی می‌شد. بازار بالقوه و مجاورت مکزیک با آمریکا، سایر عوامل ضروری را برای این موقعیت تشکیل می‌داد. در همین حال، یک عرف نیز شکل گرفت که بر مبنای آن برنامه خارجی تلویزیونی، تنها در صورتی در آمریکای لاتین پخش می‌شد، که برای نخستین بار توسط مکزیک خریداری شده باشد.^{۱۵} اخیراً استودیوهای دوبله کردن فیلم در برزیل، پرو و چند کشور دیگر دایر شده که همراه با آرژانتین و ونزوئلا در زمینه برنامه‌های تلویزیونی آمریکای لاتین با مکزیک رقابت می‌کنند. علی‌رغم چنین رقابتی، مکزیک هنوز موقعیت کلیدی خود را به مثابه دروازه‌بان جریان تلویزیونی در آمریکای لاتین حفظ کرده است.

همان‌گونه که راجرز و آنتولا می‌گویند، پی‌گیری روندی که به واسطه آن، برنامه‌های خارجی تلویزیونی به آمریکای لاتین منتقل می‌شود، روشن‌گر است. تولید کنندگان برنامه‌های تلویزیونی در آمریکا، در جلسه سالیانه دو هفته‌ای نمایش فیلم که در ماه مه در لوس آنجلس تشکیل می‌شود، برنامه‌های مقدماتی و آزمایشی خود را به نمایش می‌گذارند. در این جلسه، خریداران برنامه‌های تلویزیونی برای آمریکای لاتین شرکت می‌کنند. وقتی خریداران علاقه‌مند به برنامه‌های شبکه‌های تلویزیونی آمریکا به تعداد مکفی برای پرداخت هزینه و بردن سود وجود داشته باشند، برنامه‌های تلویزیونی برای دوبله شدن به مکزیک فرستاده می‌شود. مکزیک این برنامه‌ها را برای سایر شبکه‌های تلویزیونی آمریکای لاتین که برای خرید آنها توافق کرده‌اند، می‌فرستند.^{۱۶}

کشورهای تولیدکننده عمده برنامه‌های تلویزیونی نیز در سایر نقاط جهان در آستانه این امر قرار گرفته‌اند تا به نقشی نظیر عملکرد دروازه‌بانی مکزیک در آمریکای لاتین دست یابند. لبنان و جمهوری عربی مصر از مراکز مهم تلویزیونی خاورمیانه و ژاپن از مراکز مهم تلویزیونی در خاور دور است.

جامع‌ترین تعریف‌های مربوط به جریان‌های بین‌المللی تلویزیونی را می‌توان در منابع ذیل یافت: اثر اولیه نوردنسترنگ و وریس (وریس و همکارانش اخیراً دست اندرکار روز آمد کردن اثر قبلی خود که برای یونسکو تهیه کردند، می‌باشند) داده‌های روزآمد کنونی اثر لی^{۱۷} و در تلاش متهورانه‌ای که با روش شناختی جدید از سوی انستیتو بین‌المللی ارتباطات لندن، برای ترسیم جریان بین‌المللی تلویزیونی به عمل می‌آید (گزارش تلاش‌های این مؤسسه به‌طور متناوب در مجله *اینترمدیا (Inter Media)* درج می‌شود. با توجه به این اثرها و همچنین مبناهای دیگری که مورد بررسی قرار گرفته است، می‌توان گفت پراکندگی جغرافیایی در پژوهش‌های مربوط به جریان تلویزیونی طی دهه قبل، تغییرهای ناچیزی داشته است. بخش اصلی داده‌های به دست آمده از پژوهش‌ها، پیرامون جریان‌های تلویزیونی در آمریکا و اروپای غربی است. این تحقیقات، هم جریان‌های درون آمریکا و اروپا و هم مناطق خارج از آن را در بر می‌گیرد. در حالی که پژوهش‌ها در قبال جریان‌های تلویزیونی در آمریکای لاتین اندکی افزایش یافته، با این حال هنوز فقدان تأسّف بار مطالب مربوط به اروپای غربی، خاورمیانه، آفریقا و آسیا (به استثناء جمهوری خلق چین و ژاپن) به چشم می‌خورد.

کانادا با نگرانی‌های خاص خود در قبال افزایش سخن‌پراکنی ایالات متحده آمریکا، برای آنکه صدایش را به گوش‌ها برساند، با انجام پژوهش و تلاش برای مشخص کردن سیاست‌های ارتباطی خود گام‌های بلندی برداشته است.

به منظور دستیابی به دیدگاهی دقیق‌تر از سمت و محتوای جریان بین‌المللی تلویزیونی، پژوهش‌های مختلفی در سطوح منطقه‌ای و ملی در دست اجراست.

علاوه بر این، پژوهش‌های دیگری نظیر تحقیق ۱۹۷۷ چاپمن (Chapman) در مورد جریان‌های بین‌المللی تلویزیونی در اروپای غربی، تغییرهای جریان را بر حسب زمان پی‌گیری کرده و نتایج به دست آمده توسط نوردنسترنگ و وریس را کامل کرده است.^{۱۸} با تکیه بر بررسی ۷ کانال تلویزیونی در سوئد، ایتالیا، فنلاند و انگلیس چنین نتیجه می‌گیرد که تغییرهای ناچیزی فراتر از آنچه نوردنسترنگ و وریس در زمینه الگوهای جریان تلویزیونی مطرح کرده‌اند، به وجود آمده است. اما چاپمن در عین حال در مورد الگوهای محتوا و دیدن، نظیر درصد زمان پخش برنامه‌های وارداتی که روز و ساعت پخش آن فهرست شده و همچنین پیشینه تغییرهای ماهیانه، توضیح‌های مفصل‌تری ارائه کرده است. این بررسی، نشان می‌دهد که برنامه‌های خارجی در زمستان بیشتر از تابستان پخش می‌شود. آمریکا تهیه‌کننده عمده برنامه‌های انگلیس و ایتالیاست. اگرچه ایتالیا از انگلیس و فرانسه نیز برنامه‌هایی را وارد می‌کند، سوئد و فنلاند برای برنامه‌های وارداتی، عمدتاً به منابع اروپایی تکیه می‌کنند. در حالی که برنامه‌های وارداتی اساساً سرگرم‌کننده و تفریحی است، اما محتوای برنامه‌های داخلی کاملاً متنوع است.

در ارتباط با اثر چاپمن، تحقیق جانسون (Johnson) که به‌طور مشخص درباره جریان‌های تلویزیونی سوئد طی سال ۱۹۷۷ صورت گرفته، این نکته را روشن می‌سازد که میانگین پخش برنامه‌های داخلی ۵۸ ساعت در هفته و برنامه‌های وارداتی ۳۳ ساعت در هفته بوده است. از میان ۴۴ کشوری که برنامه‌هایشان در تلویزیون سوئد به نمایش در آمده است انگلیس، ایالات متحده آمریکا، فنلاند، فرانسه، آلمان غربی، ایتالیا، نروژ و دانمارک بیش از یک ساعت در هفته برنامه داشته‌اند. جانسون با ثبت دقیق موضوعات برنامه‌های تلویزیونی وارداتی به این نکته پی‌برد که از سر برنامه‌های درام و مستند تلویزیونی، از منابع انگلیسی و فیلم‌های سینمایی از منابع آمریکایی بوده است. جانسون همچنین به این نکته نیز پی‌برد که برنامه‌های سبک هم توسط آمریکا و هم توسط انگلیس تولید شده است، برنامه‌هایی که مسائل اخلاقی را مخاطب قرار داده، متعلق به انگلیس، آمریکا، آلمان غربی، فنلاند و فرانسه بوده است.^{۱۹} یافته‌های جانسون در زمینه منابع تولید برنامه‌های تلویزیونی در زمینه سکس و خشونت، حاوی ملاحظه‌هایی جدی برای برنامه‌ریزان است. تولیدکنندگان پیش‌تاز برنامه‌های خشونت‌آمیز، برای سوئد این کشورها بوده‌اند: ایالات متحده آمریکا و انگلیس (به ترتیب ۳۳ و ۳۰ درصد) و فرانسه (۱۰ درصد) و در زمینه فیلم‌هایی که در بر دارنده سکس بوده است (۴۶ درصد) آمریکا (۱۴ درصد) و ایتالیا (۱۲ درصد).

در گزارش مشترک گولد (Gould) و جانسون می‌توان مقایسه میان پژوهش فوق و الگوهای سخن‌پراکنی کانال‌های یک و دو «بی بی سی» را یافت.^{۲۰} در این تحقیق، مشخص شد که برنامه‌های وارداتی دو کانال انگلیس در مقایسه با آنچه که در سوئد به نمایش در آمده، فیلم‌های خشونت‌آمیز ۳۰ درصد و فیلم‌های جنایی ۵۳ درصد بیشتر بوده است. ۹۰ درصد برنامه‌های خشونت‌آمیز ۳۰ درصد و فیلم‌های جنایی ۱۵۳ درصد بیشتر بوده است. ۹۰ درصد برنامه‌های خشونت‌آمیز که از کانال بی‌بی‌سی پخش شده از منابع آمریکایی بوده است. افزون بر این، طی یک مقایسه ۶ هفته‌ای، کانال‌های بی‌بی‌سی هیچ برنامه‌ای از اروپای شرقی پخش نکردند، در حالی که سوئد چندین ساعت برنامه درباره فنلاند، شوروی، لهستان و یوگسلاوی پخش کرد.

در پژوهش‌هایی از این دست، نظیر برآوردهای تفصیلی از ادغام سمت و سوی جریان‌های تلویزیونی با تحلیل محتوا، یک غنای ویژه در حال ظهور است. با این حال، علاوه بر این بینش‌فزاینده، پرسش‌های عدیده‌ای نیز در برابر محققان و تصمیم‌گیرندگان باقی می‌ماند تا به آنان پاسخ داده شود. در حالی که پژوهش‌های مربوط به جریان بین‌المللی به نتایج جالبی منجر می‌شود و فعالیت‌های روبه گسترش تلویزیونی کنجکاوی بیشتری را بر می‌انگیزد، ضرورت پژوهش‌های مستمر و پی‌گیر نیز آشکارتر می‌شود. تنها تماشای ۵ کانال تلویزیونی ژاپن، ۳۲۳ برنامه را برای طبقه بندی و بررسی ارائه کرد. اگر چه قریب به یک برنامه‌های خشونت‌آمیز تلویزیون ژاپن از آمریکا وارد شده بود، اما این رقم در قیاس با ده سال قبل که فقط ۲ درصد تمامی برنامه‌ها محتوای جنایی و خشونت‌آمیز ضد

انسانی بود، کاهش عمده‌ای را نشان می‌دهد.^{۲۱}

تغییرهای بالقوه و عمیق در برنامه‌ریزی برای تلویزیون و پیچیدگی فزاینده‌ای که در نظارت بر جریان‌های تلویزیونی وجود دارد، بیانگر مشکلات پژوهشگران در توصیف دقیق و به موقع جریان‌های جهانی تلویزیونی است.^{۲۲} علاوه بر این، آگاهی رشد یافته تصمیم‌گیرندگان ملی و بومی، مانند نمونه آمریکای لاتین، به تکوین تغییرها در ساختار برنامه‌ریزی تلویزیونی منجر شده است. آنتولا و راجرز بر این روند عمومی در آمریکای لاتین که بیشتر تولید و کمتر وارد کنند، صحنه گذاشته‌اند. آنتولا و راجرز معتقدند، گام‌های اولیه در این مسیر توسط مکزیک پیش‌تاز قدیمی این صنعت برداشته شده و ونزوئلا، برزیل و آرژانتین این روند را دنبال می‌کنند.^{۲۳} استرابهار (Straubhar) خاطر نشان می‌سازد که علی‌رغم افزایش میزان برنامه‌های وارداتی به برزیل طی سال‌های ۱۹۶۳ تا ۱۹۷۷ درصد نسبی مخاطبان کاهش یافته است.^{۲۴}

در میان بحث‌انگیزترین آثار منتشره طی سال‌های اخیر، می‌توان از انتشارات ذیل نام برد: «پژوهش پیرامون سخن پراکنی جهانی» اثر تومو مارتلنس (Tomo Martelanc) مجموعه مطالعات همکاری‌های فرهنگی و تجارب ۳ هفته‌ای تلویزیون، یک تحقیق تطبیقی بین‌المللی که به همت یونسکو صورت گرفته است.^{۲۵}

گسترش شدت بحث بر سر نظم نوین جهانی اطلاعات - ارتباطات، تلاش‌های یونسکو برای ترغیب و اجرای پروژه‌های پژوهشی جمعی چند ملیتی و یافته‌های مقدماتی (اگرچه جامع نیست) گزارش‌های پژوهشی نظیر موردی که در اینجا ذکر شد، به حد کافی برای بسیاری از رهبران ملی، این انگیزه را به وجود آورده است تا روندهای قبلی تصمیم‌گیری در مورد برنامه‌ریزی تلویزیونی را با جدیت مورد بازبینی قرار داده و به دنبال آلترناتیوهای مناسب باشند.

کارگزاران جریان تلویزیونی

دولت و انستیتوهای ملی نخستین کارگزاران تولید، توزیع و مبادله برنامه‌های تلویزیونی هستند. زیرا تسهیلات سخن پراکنی اکثر کشورها متعلق به دولت‌هاست و توسط آنها اداره می‌شود با این حال درجه ادغام نظام‌های عمومی با فعالیت‌های تجاری خصوصی به طرز چشمگیری میان کشورهای مختلف جهان متفاوت است.

در یک محیط تجاری، سازمان‌های منفردی که به مرور زمان شکل می‌گیرند و همچنین گروه‌هایی از سازمان‌ها که خود را با محیط وفق می‌دهند، از نظر همگرایی افقی و عمودی و هم چنین تنوع سرمایه‌ها و سهام آنها برای حفظ موضع رقابت آمیز خود به عنوان کارگزار در جریان تلویزیونی، گسترش یافته است. فوم براون (Fombrun) واستلی در تعقیب شبکه‌های این روند در بخش‌های گوناگون صنعتی دریافته‌اند که سازمان‌هایی که قبلاً به طور غیرمرتبط در زمینه برنامه‌های سرگرم‌کننده و اطلاع‌رسانی به کار مشغول بودند، اکنون از طریق اقدامات مشترک و سودآور متحد شده‌اند.^{۲۶}

برای مثال، کمپانی‌های نظیر آی. بی. ام، وسترن یونیون (Western Union)، ای تی اند تی (IT And T) و هوانوردی هیوز (Hughes) که در ارتباط با صنعت اطلاع‌رسانی بودند، اکنون تلویزیون مدار بسته، ضبط ویدئو کاست، ویدئو تکس (Videotex) و پخش ماهواره‌ای را نیز به مجموعه خدمات کنونی خود افزوده‌اند. این خدمات در برابر بخش سرگرم‌کننده قرار گرفته و تمایز میان بخش‌های مختلف درون جامعه بین‌المللی ارتباطات دور برد را به طرز فزاینده‌ای دشوار می‌سازد.

نقش و اثرات جریان‌های تلویزیونی

در کانون بحث پیرامون جریان بین‌المللی تلویزیونی، مسئله نقش و اثرهای آن بر بینندگان اطراف و اکناف جهان قرار دارد و در همین حوزه است که مسئله ارزش‌ها و اولویت‌ها در پژوهش‌ها غالباً مدنظر قرار داده می‌شود. در کلی‌ترین شکل مسئله، شرکت‌کنندگان در

این قلمرو را می‌توان در سه گروه طبقه بندی کرد یک گروه چنین استدلال می‌کند که نقش تلویزیون فشرده و به‌طور کلی فراگیر است و لذا مسئله فرموله کردن سریع سیاست‌های ملی در مورد رسانه‌ها را برای مقابله مؤثر با نفوذهای فزاینده دیگر، الزام‌آور می‌سازد. گروه دوم بر این نکته پای می‌فشارد که فقدان داده‌های تجربی، مانع بررسی ماهیت نقش تلویزیون می‌شود و لذا برای آنکه تصمیم‌گیرندگان بتوانند تصمیم‌های خود را بر مبنای اطلاعات دقیق اتخاذ کنند، انجام تلاش‌های فشرده پژوهشی ضرورت دارد. گروه می‌گوید، سیاست‌های ارتباطی ملی به محدودیت‌های مضر در جریان آزاد برنامه‌ریزی تلویزیونی می‌انجامد و اگرچه اکنون یک عدم توازن در این قلمرو حکم فرماست اما به مرور زمان و اعمال محدودیت‌های کمتر، این روند به توازن دست خواهد یافت.

الگوی آمریکایی برنامه ریزی تلویزیونی تجاری، یک مسئله اولیه فرهنگی است که احتمالاً به مصرف‌گرایی و همگن‌سازی منجر می‌شود.

بسیای از کشورهایی که تلویزیون را به مثابه یک وسیله آموزشی بر پا کردند، متعاقباً به سوی تجاری کردن سیستم‌های تلویزیونی گرایش پیدا کردند. افزون بر این، رابطه میان هویت فرهنگی، زبان و کشمکش‌های سیاسی در مقوله مربوط به تأثیرهای زبانی بررسی می‌شود. اگرچه پژوهشگرانی چون کولین چری (Colin Cherry) افزایش میزان زبان‌های مورد استفاده توسط کانون‌های سخن‌پرانی جهانی را به ثبت رسانده‌اند، اما کاهش برنامه‌هایی که به زبان‌های اقلیت در آمریکا و سایر کشورها پخش می‌شد، نیز نگرانی‌هایی را پیرامون همگن شدن زبان‌ها ایجاد کرده است.^{۲۷} تحقیق پیرامون اثرهای روانی تلویزیون، نتایج گوناگونی داشته است. در حالی که به این نتیجه می‌رسد که تغییر معنی به منزوی شدن مفاهیمی که در سطح عمومی قابل درک بوده است، می‌انجامد هولمز (Holmes) و دوب (Doob) در گزارش خود به این نتیجه می‌رسند که نمادهای دیداری، همیشه از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر قابل انتقال نیست.

یکی از مواردی که به تلویزیون به مثابه حامل برنامه‌هایی که بیننده را از واقعیت‌های پیرامون دور می‌کند می‌نگرد، پژوهش گرینبرگ (Greenberg) و کولومینا دوریورا (Colomina De Rivera) است. اما با این همه مک منامین (Mc Menamin) در چارچوب کلاس به این نکته رسید که تأثیر یک معلم هنگامی که از تلویزیون تدریس، می‌کند، کاهش می‌یابد.^{۲۸} به نظر می‌رسد که شرایط متفاوت و تداخل متغیرها به نتایج گوناگون منجر می‌شود. سردرگمی ایجاد شده در اثر نتایج متفاوت، ضرورت شدید پژوهش‌های کامل‌تر در این زمینه را مشخص می‌سازد.

بلتران (Beltran) که تأثیرهای برنامه‌های آمریکایی بر آمریکای لاتین را مورد تجزیه و تحلیل قرارداد و همچنین گالا گر (Galla Gher) که انگاره‌های جهانی زن را در رسانه‌های گروهی بررسی کرد، در مستند کردن شیوه‌هایی که تلویزیون با استفاده از آن، رفتارهای قالبی قدیمی را حفظ می‌کند، سهیم بوده‌اند. از آنجا که بچه‌ها به رسانه‌ها نیاز ویژه‌ای دارند و به آسانی در پیام‌های تلویزیونی ذوب می‌شوند، برخی از محققان به تأثیر نقش تلویزیون بر کودکان و به ملاحظه‌های سیاست‌های مربوط به این زمینه پرداخته‌اند و در نتیجه، مجدداً با نتایج متفاوت رقابت آمیز در تحقیقات افراد ذیل مواجه می‌شویم: گرابر (Graber)، مایو (Mayo)، بلتران، کیدر (Beltran Kader) و استرابهار.^{۲۹}

نقش و تأثیرخسونت‌های تلویزیونی و مسئله واقعیت‌ها و تأثیر تخیل‌های تلویزیونی بر بخش‌های مختلف بینندگان تلویزیون، از عمده‌ترین مباحث بحث‌های انتقادی موجود است. تحقیق جرج گربنر (George Gerbner) در مورد تلویزیون و شاخص‌های فرهنگی، آن نمونه‌ای است که با این موضوع مرتبط است.^{۳۰} تحقیق گربنر به دلیل آنکه از بحث‌های آشنایی چون کودکان و خسونت فراتر رفته و شبکه‌های فرعی عمیق‌تر و گسترده‌تری را مطرح می‌سازد، بی‌ظنیر و مهم است. نتیجه‌گیری وی که مبتنی بر برنامه‌های تلویزیون آمریکاست از این قرار است، که تماشاگران برنامه‌هایی که بهترین ساعت‌ها را به خود اختصاص می‌دهد، به‌طور کلی با تصویر تحریف شده‌ای از جهان واقعی مواجه می‌شوند، جهانی که بینندگان آن را با آمادگی بیشتری در مقایسه با خود واقعیت می‌پذیرند. گربنر همچنین نتیجه می‌گیرد که بنابراین، بدیهی است که خسونت تلویزیونی به تماشاگران خود درکی را القا کند که جهان خود را، جهانی خشن‌تر و خطرناک‌تر از آنچه هست، تلقی کنند.

برخی از یافته‌های گربنر به قرار ذیل است:

- مردان بازیگر در پربیننده‌ترین ساعت‌های تلویزیون آمریکا بیشتر از زنان هستند و این میزان ۳ در برابر یک است. از مردان تصویری قوی ارائه می‌شود، اما زن‌ها ضعیف‌تر، منفعل‌تر و مطیع‌تر تصویر می‌شوند.
- بزرگسالان (افرادی که بیش از ۶۵ سال دارند) به‌طور کلی در برنامه‌های تلویزیونی کمتر حضور دارند.
- تلویزیون در برخورد با سیاه‌پوستان عمدتاً از آنان یک انگاره نمایش می‌دهد و نه واقعیت سیاه‌پوستان را آنچنان که هستند.
- بینندگان پروپا قرص تلویزیون، در برآورد میزان آمریکاییان که به عنوان پزشک، حقوقدان، ورزشکار و صاحبان مشاغل شناخته شده‌اند، دچار مبالغه هستند.

مسئله علت و معلول بخش تفکیک‌ناپذیر یافته‌های گربنر است. این یافته‌ها، همانند قضیه «مرغ یا تخم مرغ» است. آیا این تلویزیون است که بینندگان پروپا قرص را وادار می‌سازد تا جهان را آنچنان که می‌بینند یا اینکه بینندگان از گروهی هستند که به‌خاطر ویژگی‌های محیطی و اجتماعی آن‌گونه که باید با جهان برخورد کنند، آن را می‌بینند.

گربنر با مسائل علت و معلولی، از طریق تحلیل همبستگی میان بخش‌ها و از طریق نمونه‌برداری از طرفداران پروپا قرص، از هر سن و سالی، با هر درآمد و تحصیلاتی و در هر سطحی و از هر قومیتی برخورد می‌کند. گربنر برای تغییر این فرایند، نقش فعال و شرکت جویانه‌ای را برای بینندگان در کل روند تولید و توزیع برنامه‌های تلویزیونی پیشنهاد می‌کند.^{۳۱}

در یک بررسی دیگر و در بخشی از پروژه نوردیک (Nordic) که راجع به زنان است، این چنین نتیجه‌گیری شده است که دو عامل همراه وابستگی متقابل، در تعیین برداشت از واقعیت مؤثر است و این امر در مورد تصویری که از زن در تلویزیون نمایش داده می‌شود نیز صدق می‌کند. این دو عامل عبارت‌اند از:

الف. جایگاه رسانه در جامعه و موفقیت مدیریت.

ب. ساختار خبری ملی و بین‌المللی (که غالباً از شرایط اقتصادی جامعه مورد نظر ریشه می‌گیرد، اما از طریق معیارهای حرفه‌ای روزنامه‌نگاری و روش‌های برتر اداره می‌شود).

این پژوهش اعلام می‌دارد: زنان از بسیاری از جهت‌ها با اصول تولید و تدوین مخالف هستند، مخالفتی که اگر به حساب آورده شود، تأثیری مهم، حتی بر محتوای سخن‌پراکنی خواهد داشت.^{۳۲}

طی ۵ سال گذشته، مسائل روش‌شناختی مربوط به جریان و نقش آن، در کانون پژوهش‌های تلویزیونی بوده است. به عنوان مثال، یکی از اولین مسائلی که به محض بررسی اثرهای مربوط به جریان جهانی تلویزیونی به چشم می‌خورد، فقدان توافق است. در زمینه ابزارهای مقتضی برای پژوهش و بررسی جریان، توافق وجود ندارد.^{۳۳}

در عرصه سیاسی، سمت و سوی پژوهش‌ها به طرف مسائلی چون حاکمیت دولت، رضایت اولیه برای سخن‌پراکنی تلویزیونی خارجی و نقش و میزان کنترل دولت است.

در این عرصه، یک ارتباط به خوبی مشهود است و آن ارتباطی است که میان ظرفیت ارتباط برقرارکردن و توان بقای اقتصادی وجود دارد. در اینجا نیز مسئله اهمیت راه‌بری سرمایه‌گذاری بیشتر برای تسهیل تصمیم‌گیری رهبران بر اساس دسترسی به اطلاعات موثق، بار دیگر مورد تأکید قرار گرفته است و عجیب اینجاست که گروه‌هایی که توان مالی اجرای چنین پژوهش‌هایی را دارند، در این زمینه دست به اقدام پژوهشی نمی‌زنند و آن کسانی که ضرورت شدید دستیابی به اطلاعات بیشتر را درک می‌کنند، منابع مالی لازم برای دسترسی به اطلاعات را در اختیار ندارند.

عوامل کندکننده و تسهیل کننده جریان

عوامل متعددی وجود دارد که در جریان برنامه‌های تلویزیونی از یک کشور به یک کشور دیگر مانع بوجود آورده و یا این جریان را تسهیل می‌سازد. مایو به یک زیر ساخت نارسا در کشورهای آمریکای لاتین اشاره می‌کند که در دریافت و تطبیق برنامه‌های خارجی نظیر برنامه خیابان سه‌سم (Sesame Street) مانع ایجاد می‌کند.

جنبه ملموس این قضیه، کمبود سرمایه لازم برای حمایت از ضرورت‌ها و خدماتی است که از طریق آن یک سیستم سخن‌پراکنی به کار خود ادامه می‌دهد. علاوه بر این، کمبود تکنسین‌های مجرب، سناریست، هنرپیشه، مترجمان، تولیدکنندگان و سایر مواد و تسهیلات ضروری و همچنین فقدان ارتباطات متقابل افراد، در بروز این مسئله تأثیر داشته است.

آمیزه این عوامل به خوبی علت اینکه چرا اکثر کشورهای رو به توسعه ترجیح می‌دهند، ساعت‌های پخش خود را با برنامه‌های از پیش آماده شده و کم خرج آمریکایی پرکنند روشن می‌سازد. همین عوامل باعث می‌شود که این کشورها به بهبود سیستم موجود تولید و توزیع خود نپردازند. و همین امر نیز موجب می‌شود که وقتی هدف‌های توسعه و ارتباطات به‌خوبی مشخص نشده، بسیاری از رهبران ملی به کاروان تحسین تکنولوژی غربی پرداخته و از این رهگذر بدون در نظر گرفتن دقیق هدف‌هایی که به خاطر آن، تکنولوژی باید به خدمت گرفته شود، پروژه‌های ارتباطی را توجیه کنند. میزان پراکندگی نوآوری‌ها نیز عامل دیگری است که با این مسئله در ارتباط است. پیامد ارزیابی غلط، به خوبی توسط انقلاب ایران ترسیم شده است. آنچه شاه، تحت عنوان سیستم مدرن ارتباطی اجرا کرد با شبکه‌های سنتی ارتباطی و نظام‌های ارزشی و فرهنگی مردم ایران در تعارض قرار گرفت.^{۳۴}

همان‌گونه که بحث شد، دولت‌ها نقش بسیار مهمی در جریان تلویزیونی ایفا می‌کنند.^{۳۵} برخی از کشورها برای اعمال کنترل بیشتر بر روندهای تولید و توزیع، سیاست‌هایی را به مورد اجرا گذاشته‌اند.^{۳۶} به عنوان مثال، کانادا تصریح کرده است که حداقل ۶۰ درصد برنامه‌هایی که روزانه پخش می‌شود باید از محتوا و مشخصه‌های کانادایی برخوردار باشد.

رقابت، انگیزه‌های تجاری، قوم‌مداری، موانع زبانی و میزان تشابه فرهنگی کشورهای تولید کننده و وارد کننده، از جمله سایر عواملی است که بر جریان تولید برنامه‌های تلویزیونی تأثیر می‌گذارد. ۳۷ قرابت کشورها به‌ویژه در مورد اروپا، چه در اثر رشد برنامه‌های سخن‌پراکنی و چه به دلیل وجود سیستم‌های رسمی مبادله برنامه، در چارچوب تلویزیون اروپا (Eurovision)، جریان‌های تلویزیونی را گسترش داده است. معیارهای متفاوت برای سیستم‌های پخش سراسری مستقیم تلویزیونی نیز بیانگر موانع فنی است. اکنون سؤال این است که آیا تکنولوژی وارداتی ارتباطی می‌تواند مهارت‌های ضروری، برای تولید داخلی را نیز منتقل کند؟ این مسئله تعجب برانگیز نیست، کشورهایی وجود دارند که سخت‌افزارهای توزیع برنامه‌ها را به خدمت گرفته‌اند، اما مهارت‌های تولید نرم‌افزار و برنامه‌ریزی از این طریق به این کشورها انتقال نیافته است. در کشورهایی که سیستم تولید برنامه‌های داخلی‌شان به تازگی جان گرفته، تولیدکنندگان داخلی، برنامه‌های تلویزیونی خود را با برنامه‌های وارداتی خارجی و معیارهای تثبیت شده حرفه‌ای غرب در رقابت می‌بینند. لذا، در تدوین سیاست‌های ملی ارتباطی، باید تضاد منافع میان مفاهیم سنتی، گرایش به حرفه‌ای بودن بر رسانه‌ها و تمایل دستیابی به نظارت بر هدف تولید در جریان‌های تلویزیونی را حل کرد.

فرضیات مشترک

تغییر الگوهای ارتباطی به تغییر نظریات حامی آنها می‌انجامد. نگاهی به فرضیه‌های مشترک موجود در مبنای جریان‌های تلویزیونی، آموزنده است. باید به خاطر داشت که دیدگاه‌های تغییر یابنده جهانی باعث می‌شود تا پژوهشگران در اثرهای خود به سؤالات گوناگون

- و نتایج متفاوت برسند. فرضیه‌هایی که تاکنون استخراج شده، به قرار ذیل است.
- تلویزیون، قدرتمندترین رسانه است و برنامه‌های آن یقیناً تأثیرگذارتر است.
- تأثیر جریان تلویزیونی به‌ویژه بر زنان، کودکان و مردم کشورهای کمتر توسعه‌یافته، (بیشتر) قوی‌تر است.^{۳۸}
- جریان نابرابر مضر است و باید از طریق فرموله کردن سیاست‌های ملی ارتباطی اصلاح شود.^{۳۹}
- جریان نا برابر، یک جریان موقت است که به مرور زمان به توازن می‌رسد.^{۴۰}
- با در نظر گرفتن ماهیت “دگردیسی تولید” در انتقال برنامه تلویزیونی، جریان آزاد برنامه‌ها مطلوب‌تر از تحمیل مقررات و سیاست‌های ملی ارتباطی است.
- سیستم جهانی کنونی جریان‌های تلویزیونی، توسط تولید کنندگان حاکم بر برنامه‌های تلویزیونی غربی شکل گرفته (به‌ویژه ایالات متحده آمریکا) و هدف آن حفظ شرایط کنونی است.^{۴۱}
- انتقال تکنولوژی، اگر در چارچوب و هدف‌های یک برنامه مفروض حفظ شود، سودمند است، اما این روند می‌تواند توسط رسانه‌های بومی تحقق یابد.^{۴۲}
- نه الگوی حاکم غربی و نه الگوی زیر ساخت‌های تلویزیونی سوسیالیستی، هیچ‌یک برای تحقق نیازهای کشورهای رو به توسعه کافی نیست.^{۴۳}

سخن پراکنی بین‌المللی رادیویی

از هنگام اختراع رادیو در دهه ۱۹۲۰، سخن پراکنی رادیویی به یک بخش رشدیابنده جریان اطلاعات تبدیل شد. در عین حال سخن پراکنی بین‌المللی نیز به ویژه به یک قلمرو مهم که در کانون توجه قرار گرفت، تبدیل شده است. اهمیت فزاینده این کانال ارتباطی، در گزارش ۱۹۸۰ یونسکو تصویر شده است.

این گزارش از ۵ برابر افزایش در ایستگاه‌های مخابرات موج‌های کوتاه طی ۲۵ سال گذشته خبر می‌دهد. داده‌های دیگر این گزارش حاکی از آن است که در حالی که در سال ۱۹۵۰ تعداد فرستنده‌های موج کوتاه ۳۸۵ عدد بوده، این رقم در سال ۱۹۷۹ به ۱۵۰۰ عدد رسید و در سال ۱۹۸۳ قریب به ۲۲۰۰ فرستنده موج کوتاه که قدرت آن افزایش یافته، وجود داشته است. به عنوان مثال V.O.A مدعی است که در هفته ۱۰۴ میلیون شنونده بزرگسال به برنامه‌های آن گوش می‌دهند و این در حالی است که بنگاه سخن پراکنی B.B.C میزان شنوندگان همیشگی خود را ۷۵ میلیون بزرگسال برآورده کرده است.^{۴۴}

علی‌رغم بدیهی بودن اهمیت این رسانه، در جریان بین‌المللی اطلاعات، در سطوح جهانی توجه کمی از سوی بنگاه‌های سخن پراکنی به پژوهش در زمینه مخاطبان اعمال شده است. در عرصه جهانی، بنگاه‌های سخن پراکنی داخلی نیز اطلاعات زیادی درباره مخاطبان خود ندارند. به قول یک نویسنده، در حقیقت در عرصه سیاسی هیچ‌کس در پی آن نیست که مایل به دانستن حقایقی باشد که از طریق پژوهش‌های مربوط به مخاطبان افشا می‌شود.^{۴۵} در نظامی که بازفرست مثبت به حفظ خود کمک می‌کند، بازفرست منفی که دور شدن از هدف‌ها را مشخص می‌کند، ممکن است نادیده گرفته شده و یا سرکوب شود.

تحقیق پیرامون سخن پراکنی رادیویی، در سایر قلمروها نیز از توازن برخوردار نیست. به کارهای سخن پراکنی بین‌المللی در زمینه صنعت حمل‌ونقل — هوایی، زمینی و دریایی — و در زمینه کاربردهای تجاری توجه چندانی نشده است. افزون بر این، مسئله سخن پراکنی در اکثر مناطق جهان چه در حیطه سخن پراکنی بین‌منطقه‌ای و چه در حیطه جریان‌های جنوب به شمال مورد توجه قرار نگرفته است. ضرورت تحقیق، تا جایی که به جریان بین‌المللی اطلاعات مربوط می‌شود، در زمینه‌هایی که سخن پراکنی رادیویی مورد غفلت قرار گرفته، کاملاً بدیهی است.

سخن پراکنی بین‌المللی را می‌توان تکاپوی هدف‌دار ایستگاه‌های یک کشور در راستای دستیابی به شنوندگان کشور دیگر دانست.

این ارتباط با عبور از مرزهای ملی از طریق مجراهای تکنولوژیک و ارتباطی دوربرد صورت می‌گیرد. مجراهای ارتباطی دوربرد با کشف ماهواره به امکان فرستنده‌های فرکانس‌های فوق بالا یعنی «SHF» دست یافته‌اند، فرستنده‌هایی که سریع‌تر عمل می‌کنند، کیفیتی برتر دارند و نسبت به سایر فرکانس‌ها، فرستادن پارازیت بر روی آنها بسیار مشکل‌تر است.

جریان، از سوی دفاتر مرکزی ایستگاه‌ها که سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در آنجا شکل می‌گیرد، با استفاده از دستگاه‌های رله، که در کشورهای خارجی مستقر شده‌اند، به‌طور مستقیم برای شنوندگان فرستاده می‌شود. با این همه، هنوز انواع دیگری از جریان‌ها که از مرزها عبور می‌کند، وجود دارد. یکی از آنها این است که فرستنده‌های بین‌المللی برای بنگاه‌های سخن‌پراکنی داخلی که برای تکمیل سخن‌پراکنی‌های خود از خدمات خارجی نیز بهره می‌گیرند، برنامه ارسال می‌کنند. این نوع از جریان اکنون روبه کاهش است.

خدمات مانیتوری شکل دیگری از جریان بین‌المللی سخن‌پراکنی است که در راستای جمع‌آوری و اشاعه اطلاعات صورت می‌گیرد. این خدمات، عمدتاً به تصمیم‌گیری سیاسی و هدف‌های سیاست خارجی مربوط می‌شود. برآوردها حاکی از این است که این نوع از جریان، در مقایسه با سخن‌پراکنی مستقیم، شنوندگان بیشتری را تحت پوشش قرار می‌دهد. می‌توان با دو الگوهای متمایز به سمت و سوی جریان بین‌المللی سخن‌پراکنی نگریست:

الگوی اول، یک جریان عمودی است که ایستگاه‌ها در آن، در چارچوب شرق به غرب (میان و بین‌هردوقطب) و در چارچوب شمال به جنوب برای مخاطبات خارجی برنامه پخش می‌کنند. اگرچه در جنوب (یا جهان) سخن‌پراکنی بین منطقه‌ای وجود دارد، اما جریان جنوب - شمال اصلاً مؤثر نیست.

دومین الگوی متمایز، سخن‌پراکنی دورانی نامیده می‌شود. در این الگو، علائم‌ها هدف‌دار (علائم موج‌های کوتاه الکترومغناطیس) کشف و به مقصدهای دیگر هدایت می‌شود. این امر عمدتاً از طریق مانیتور سرویس‌های سخن‌پراکنی که برای طراحان سیاسی و تصمیم‌گیرندگان، اطلاعات تهیه می‌کنند به کار گرفته می‌شود.

پراکندگی جغرافیایی فرستنده‌ها و گیرنده‌های سخن‌پراکنی، از اهمیت ویژه‌ای در الگوهای جریان برخوردار است. ایالات متحده آمریکا، اروپای غربی، کشورهای سوسیالیست و آمریکای لاتین در سال ۱۹۸۱، به لحاظ جغرافیا از جمله مناطقی بودند که بالاترین میزان مجموعه‌های رادیویی را به خود اختصاص داده بودند. به لحاظ میزان ساعت‌های سخن‌پراکنی در طی هفته، رده‌بندی فوق تقریباً صادق بود، به جز چین که به جای آمریکای لاتین در مقام چهارم قرار گرفت. مناطق عمده سخن‌پراکنی، بیشترین خدمات چند زبانی را نیز ارائه می‌کنند. ایستگاه سخن‌پراکنی ترانس ورلد (Transworld) به برنامه‌ریزی با ۷۰ زبان و لهجه کمک کرده است.^{۴۶}

کارگزاران و عوامل

سه کارگزار، در جریان بین‌المللی اطلاعات در عرصه سخن‌پراکنی رادیویی وجود دارد: کارگزاران دولتی و خبرگزاری‌ها، نهادهای بین‌المللی و سازمان‌های خصوصی.

کارگزاران دولتی و خبرگزاری‌ها دو نقش ایفا می‌کنند: یک نقش آنها وضع مقررات و دروازه‌بانی در جریان خبرها است و نقش دیگر، شرکت واقعی در سخن‌پراکنی بین‌المللی در راستای خدمت به منافع ملی است.

نهادهای بین‌المللی نیز همان نقش دولت‌ها را در سطحی دیگر و میزانی متفاوت ایفا می‌کنند. افزون بر این، نهادهای بین‌المللی تسهیلات سخن‌پراکنی را فعال می‌کنند تا برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و خبری مخابره شود. نهادهایی چون سازمان ملل، قطعنامه‌هایی را در ارتباط با جریان سخن‌پراکنی جهانی به تصویب رسانده‌اند. اگرچه قابلیت اجرایی این قطعنامه‌ها در حد مقرراتی نیست که از سوی دولت‌ها وضع می‌شود. اما به هر حال این قطعنامه‌ها - کم یا زیاد - در حد خود بر اعضای سازمان ملل و بنگاه‌های سخن‌پراکنی تأثیر گذاشته است.

سازمان‌های خصوصی، مقوله نهایی کارگزاران عمده در سخن‌پراکنی بین‌المللی رادیویی است. این سازمان‌ها مشتمل بر

سازمان‌های آموزشی، تجاری، سیاسی غیررسمی و مذهبی است. این مقوله، متنوع‌ترین کارگزاران را در خود دارد که هدف‌ها و مقصدهای سخن‌پراکنی‌های آنان در بسیاری از موارد، کاملاً با یکدیگر متفاوت است. این برنامه‌ها، طیفی از برنامه‌های میسیونری، آموزشی زبان و تبلیغات ایدئولوژیک تا برنامه‌های تفریحی آگهی‌های تجاری را در برمی‌گیرد.

هدف سخن‌پراکنی، عاملی است که هم بر محتوا و هم بر جریان سخن‌پراکنی‌های بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. یکی از هدف‌های عمده سخن‌پراکنی، مطلع کردن شنونده و یا تأثیرگذاری آکادمیک، فرهنگی اجتماعی و سیاسی بر اوست. از سخن‌پراکنی‌رادیویی هم به عنوان ابزار دیپلماسی عمومی و هم به مثابه عامل جنگ روانی سود برده شده است.^{۴۷} به عنوان مثال، بررسی سخن‌پراکنی بین‌المللی کوبا در سال ۱۹۸۱ نشان داد که کوبا در سخن‌پراکنی‌های خود برای آمریکای شمالی، عنوان‌های متعددی را پوشش داده که در آنها برخی‌های آمریکای لاتین و آفریقا تأکید شده است. و این در حالی بود که صدای امریکا در سخن‌پراکنی اسپانیایی خود، عمدتاً به مسائل داخلی و مسائل سیاست خارجی امریکا پرداخت.^{۴۸} آموزش زبان مهم‌ترین بخش برنامه در سخن‌پراکنی‌های آموزشی و فرهنگی است. موسیقی کلاسیک نیز در برنامه‌های فرهنگی از استقبال عام برخوردار است.

قدرت تکنیک که علاوه بر تسهیلات موجود فنی، مسئله قدرت پارازیت فرستادن بر روی علائم ناخواسته ارسالی را نیز شامل می‌شود، یکی دیگر از عواملی است که بر سخن‌پراکنی بین‌المللی تأثیر می‌گذارد. افزون بر این، توانایی چندزبانی بودن، عاملی است که در تلفیق با قدرت تکنیک، حجم و تنوع شنوندگان را گسترش می‌دهد.

قدرت مالی بنگاه‌های سخن‌پراکنی و همچنین قدرت مالی گیرندگان سخن‌پراکنی‌ها بر دامنه و ماهیت تولید و توزیع سخن‌پراکنی تأثیر می‌گذارد. قدرت مالی حتی بر دامنه ارسال جریان سخن‌پراکنی نیز، اثر گذار است. به عنوان مثال، بنگاه سخن‌پراکنی بی بی سی مجبور شد به ذیل محدودیت‌های مالی، سه برنامه خود را که به زبان‌های مختلف پخش می‌شد، متوقف سازد. هزینه بالای حفظ خبرنگار در خارج و استخدام پرسنل که غالباً باید از شهروندان کشور گیرنده پیام باشد، همه از عوامل محدودکننده جریان سخن‌پراکنی است. همچنین این نکته را باید اضافه کرد که قدرت خرید یک مخاطب خاص نیز عامل دیگری است که بر نوع، مقدار و امکان برنامه‌ریزی تأثیر می‌گذارد.

عوامل جغرافیایی به عوامل مالی و فنی مربوط می‌شود و نوعاً بخشی از موقعیت ملاحظه‌های مالی و فنی را تشکیل می‌دهد. به عنوان مثال، مسافت و موانع طبیعی نظیر کوه‌ها و یا تداخل‌های جوی، نه تنها به‌طرزی مستقیم برحسب محدودکردن کارایی، بر تجهیزات فنی تأثیر می‌گذارد، بلکه هزینه حفظ یا تأمین تجهیزاتی را که بتواند بر موانع جغرافیایی غلبه کند، افزایش می‌دهد. مثال‌های مشابه دیگری را نیز می‌توان ارائه داد و آن هنگامی است که مانع جغرافیایی نه یک مانع طبیعی بلکه یک مانع انسانی مثل پراکندگی گسترده شنوندگان است.

روابط و مقررات دولت‌ها عامل دیگری است که بر سخن‌پراکنی رادیویی اثرگذار است نهادهای بین‌المللی و سازمان‌هایی چون اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دوربرد و سازمان‌های سخن‌پراکنی منطقه‌ای، به‌جریان جهانی سخن‌پراکنی تا اندازه‌ای از نظر فنی شکل می‌دهند.

از سوی دیگر، باید افزود که مقررات ملی و روابط دیپلماتیک نیز بر جریان‌هایی که از مرزها عبور می‌کند، چه به لحاظ محتوا و چه از نظر فرایند، تأثیری مستقیم دارد.

رویدادهای جهانی، بحران‌ها و زمان نیز از مجموعه عوامل تأثیرگذار بر جریان سخن‌پراکنی به حساب می‌آید. به عنوان مثال، در میان بنگاه‌های سخن‌پراکنی، یک گرایش جهانی برای پوشش دادن بحران‌ها از طریق ایجاد سرویس‌ها یا به‌دست آوردن موقعیت در مناطق بحران‌زده وجود دارد. این گرایش فی‌نفسه بر محتوا، حجم و سمت جریان تأثیر دارد و در عین حال باید گفت، زمانی که صرف برپایی این سرویس‌ها می‌شود و همچنین دامنه زمانی بحران نیز تأثیری در حد همان گرایش فوق‌الذکر دارد.

و بالأخره، عوامل انسانی و ایدئولوژیک را نیز باید از نظر اثرهای مستقیم و غیرمستقیم آن بر جریان سخن‌پراکنی مورد بررسی

قرار داد. سمت گیری ایدئولوژیک تولیدکنندگان، یک عامل قدرتمند در تعیین محتوا است. اما قرابت یا تقابل عقیدتی در قلمرو عمل کرد، از نفوذ کمتری برخوردار است. پرسنل خدماتی و مترجمان ارائه می شود. اگرچه مالکان می توانند ایدئولوژی را دیکته کنند، اما کانال های انسانی جریان تولید و توزیع، از طریق تصمیم های اندک اما متناوب کارکنان و تکنسین ها که همه روزه در چارچوب تلفی ها و اراده های شخصی گرفته می شود، می تواند بر محتوای پیام و حتی در برخی از موارد بر سیاست های اجرایی نیز تأثیرگذار باشد.^{۴۹}

همان گونه که قبلاً گفته شد، به دلیل بی علاقه بودن نسبی بنگاه های سخن پراکنی به پژوهش در زمینه شنوندگان، نقش و تأثیر سخن پراکنی بین المللی رادیویی در میان شنوندگان در حد یک قلمرو پژوهشی که مورد غفلت قرار گرفته، باقی مانده است. با این همه کارهایی نیز در این زمینه صورت گرفته که می توان از آن با عنوان شاخص های تأثیرگذاری یاد کرد. فرستادن پارازیت، عموماً شاخص آن است که جریان به نوعی تأثیرگذار بوده و از نظر سازمان های کنترل کننده، این تأثیرگذاری — چه سیاسی، اجتماعی — نامطلوب تشخیص داده شده است. علاوه بر این، نامه هایی که از طرف شنوندگان به بنگاه های سخن پراکنی فرستاده می شود، شاخص دیگری است که دال بر اثرگذاری است. اما برنارد بامپوس (Bernurd Bumpus) عضو بنگاه سخن پراکنی بی بی سی در قبال نتیجه گیری های برخاسته از میزان شنوندگان و یا عکس العمل آنان نسبت به برنامه ها از طریق ارسال نامه، هشدار می دهد.^{۵۰} با این حال، در مواردی که امکان مخاطب پژوهی نیست، هنوز نامه ها منبع اولیه بازفرست به شمار می آید.

در حوزه سخن پراکنی منطقه ای، زیر ساخت ها و تسهیلات فنی در مرکز پژوهش ها قرار گرفته است. پژوهش در مورد مخاطبان، عمدتاً در مناطقی چون اروپا، آمریکای شمالی، اتحاد جماهیر شوروی و تا حدودی در خاورمیانه صورت گرفته است. اگرچه ساختارها و تکنیک های سخن پراکنی در این قلمرو، یک محور پژوهشی را تشکیل داده است، اما در مورد جریان کوچک سخن پراکنی درون منطقه ای، سخن پراکنی بین کشورهای جهان سوم و سخن پراکنی از جنوب به شمال، داده های ناچیزی وجود دارد. یک عدم توازن آشکار در پژوهش های مربوط به این قلمرو به چشم می خورد، و اکثراً داده های مربوط به سخن پراکنی منطقه ای و بین المللی رادیویی به وسیله ایستگاه های بزرگ که استطاعت و منابع مالی اجرای چنین پژوهش هایی را داشته اند، فراهم و توزیع شده است. سخن پراکنی مذهبی یک حوزه پژوهشی دیگر است که اخیراً مورد توجه واقع شده است. اگرچه ایستگاه های رادیویی مذهبی به ندرت در میان فهرست بنگاه های سخن پراکنی عمده قرار می گیرد، اما براون (Browne) می گوید، دست کم چهار ایستگاه رادیویی مذهبی واتیکان، "FEBC" و "HCGB" و ترانس ورلد به لحاظ میزان ساعت های پخش برنامه طی هفته، در میان بیست ایستگاه بین المللی سخن پراکنی قرار دارد.^{۵۱}

آنها همچنین در ارائه برنامه ها به زبان های گوناگون پیشتاز هستند. مرکز سخن پراکنی ترانس ورلد به هفتاد زبان و رادیو واتیکان به ۳۰ زبان برنامه پخش می کنند. سخن پراکنی مذهبی در کشورهای متعدد جهان به ویژه در آسیا گسترش یافته است. گروه های مسیحی اجازه یافته اند تا ایستگاه های سخن پراکنی خود را دائر کنند و اکنون در کشورهای اندونزی، استرالیا، کره جنوبی، تایوان و فیلیپین از سخن پراکنان مذهبی عمده به شمار می آیند. تفاوت های چشمگیری نیز از نظر شیوه و نگرش در میان گروه های سخن پراکنان مذهبی وجود دارد. به عنوان مثال، در حالی که ایستگاه های سخن پراکنی مسیحی توسط سازمان های مذهبی اداره می شود، ایستگاه های سخن پراکنی اسلامی عموماً به مثابه بخشی از اقتدار سخن پراکنی ملی در میان جوامع اسلامی عمل می کند.

تحلیل مخاطبان، یک قلمرو پژوهشی دیگر در عرصه سخن پراکنی بین المللی رادیویی است. تا این اواخر، تحلیل شنوندگان اروپای شرقی و اتحاد جماهیر شوروی بیشترین حجم پژوهش های مربوط به به تحلیل شنوندگان را به خود اختصاص داده و این در حالی بود که در مورد شنوندگان آمریکایی، پژوهش های مختصری صورت گرفته بود. در یک پژوهش تازه پیرامون بازفرست، در سخن پراکنی بین المللی که توسط کولینز (Collins) گیبسون (Gibson) و مولانا صورت گرفت، مشخص شد که روش شناختی های مشترکی که توسط ایستگاه های سخن پراکنی بین المللی در سراسر جهان به کار گرفته شده، عبارتند از مخاطب پژوهی، تحلیل نامه های

شنوندگان و خاطره‌های شنوندگان. ظاهراً تحلیل نامه‌های شنوندگان، بیشتر در خارج از اروپا و آمریکای شمالی به کار گرفته شده و نتایج حاصله از یافته‌های پژوهشی، غالباً در امر برنامه‌ریزی رادیویی مورد بهربرداری قرار گرفته است. بنگاه‌های سخن‌پراکنی داخلی به صورت مشابهی علاقه‌مند به برآورد حجم مخاطبان خود، و بنگاه‌های سخن‌پراکنی خارجی نگران درک و دریافت مخاطبان خود از ایستگاه و میزان اعتبار آن بوده‌اند.^{۵۲}

و بالاخره، مقوله‌نهایی پژوهش در جریان رادیویی، در امر برنامه‌ریزی و جریان بین‌المللی آن ریشه دارد. این جریان، یا با سخن‌پراکنی مستقیم و یا با مبادله برنامه، میان ایستگاه‌ها صورت می‌گیرد. مبادله برنامه میان ایستگاه‌ها، توسط سازمان‌های بین‌المللی، هماهنگ و کنترل می‌شود. افزون بر این، ایستگاه گیرنده نیز که سخن‌پراکنی بین‌المللی را به خدمات داخلی مرتبط می‌کند، به نحوی از انحا در این کنترل شرکت می‌جوید. برنامه‌ریزی به‌طرزی گسترده‌تر و با تمرکز بر محتوا، موقعیت اقتصادی - اجتماعی فرستنده و گیرنده مورد پژوهش واقع شده است.

سخن‌پراکنی مستقیم ماهواره‌ای

پاره‌ای از مسائل اساسی در جنبه‌هایی خاص از ارتباطات بین‌المللی، طی دهه‌های اخیر دستخوش تغییر شده است. عوامل بنیادی مؤثر در این تغییرها، نوآوری‌های تکنولوژیک پدیداری بوده است. این نوآوری‌ها، هنجارهای حقوقی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی گوناگون را دگرگون ساخته است. اخیراً مسئله تکنولوژی نوین ارتباطی، به‌ویژه در شکل ماهواره‌های پخش مستقیم، به‌طرز فزاینده‌ای در بحث‌های مربوط به ارتباطات بین‌المللی، جایگاه خود را باز کرده است.

این تکنیک در چندین کشور جهان بر پایه‌های تجربی به‌کار گرفته شده و اینک توسط شبکه‌های تلویزیونی و شرکت‌های (خدماتی) تلگرافی در ایالات متحده آمریکا به کار برده می‌شود. با این حال، آنچه اینک به بحث و جدل در میان جامعه بین‌المللی و سازمان‌ها دامن زده است، مسئله کاربرد احتمالی پخش مستقیم در سطح بین‌المللی و در طول مرزهای ملی است، بی‌آنکه رضایت اولیه گیرندگان این برنامه‌ها در نظر گرفته شود. مجمع عمومی سازمان ملل، در سال ۱۹۸۲ از قطعنامه‌ای حمایت کرد که در آن بر ضرورت توافق بین‌المللی در قبال این مسئله تأکید شده بود. این قطعنامه مجموعه‌ای از اصول را برای نیل به چنین توافقی مشخص کرد.

تکنیک رله مستقیم ماهواره‌ای برنامه‌های تلویزیونی برای گیرندگان، بی‌آنکه از ایستگاه‌های گیرنده زمینی عبور کند، یکی دیگر از مسائل مورد بحث است. بر اساس برآورد کارشناسان صنعت ارتباطات در ایالات متحده آمریکا و اروپا، طی ده سال آینده، برای آنکه این برنامه‌های تلویزیونی به انبوه مخاطبان در سراسر جهان برسد، وسیله مورد نیاز برای دریافت این برنامه‌ها، به حد کافی ارزان خواهد شد. در فراسوی این بحث و جدل، یک محرک اصلی وجود دارد و آن وجود این اعتقاد در جامعه بین‌المللی که بر ماهواره‌های پخش مستقیم هیچ مقرراتی حاکم نیست و این ماهواره‌ها برای حاکمیت ملی یک تهدید جدی است. این خطرهای ادراکی در حیطه مقوله‌هایی چون تبلیغات، سلطه تجاری و تخریب فرهنگی قرار می‌گیرد.

از سوی دیگر، از این تکنولوژی سود غیر اغماضی حاصل می‌شود. ماهواره‌های سخن‌پراکنی، ابزارهای ارزان‌تر و انعطاف‌پذیرتری را برای مبادله پیام‌ها در مسافت‌های طولانی ارائه می‌کنند. این تکنولوژی به‌طور بالقوه، این توانایی را دارد که ارتباطات مناطق غیرقابل دسترس را امکان‌پذیر سازد. ماهواره‌های پخش مستقیم به دلیل مخاطره‌ها و منافع ذاتی خود به یک مناقشه داغ بین‌المللی دامن زده‌اند. این مناقشه به این دلیل غامض‌تر شده که با استفاده از فضای کیهانی سروکار دارد، حوزه‌ای که برای استفاده از آن، قوانینی وضع نشده است. به همین دلیل این مناقشه از سوی کشورها مهم تلقی شده است، زیرا در ایجاد رویه‌های قضایی در حقوق بین‌المللی نقش دارد. یکی از مسائلی که مایه نگرانی است، آینده کنترل فضای کیهانی است و دو اصل رقابت‌آمیز اقتدار ملی و جریان آزاد اطلاعات در کانون این مسئله قرار دارد.

ماهواره‌های پخش مستقیم، اساساً شکل تازه‌ای از ارتباطات نیستند، بلکه آنها نتیجه توسعه ماهواره‌های ارتباطی می‌باشند. ماهواره

پخش مستقیم، یک ماهواره ارتباطی قوی تر با کاربردهای متفاوت است که یک علامت را به طور مستقیم از ماهواره به یک گیرنده ساده مخابره می کند. سیستم پخش ماهواره ای بر دو نوع است:

- دریافت از طریق "گیرنده های جمعی" و پخش مجدد آن.
- دریافت مستقیم تلویزیونی از طریق آنتن های کوچک، بدون کمک فرستنده زمینی یا جمعی.

این نوع دوم پخش ماهواره ای است که جنجال برانگیز می باشد، زیرا نوع اول برای کنترل و اعمال مقررات بر آن مستعدتر است. مقررات اتحادیه بین المللی ارتباطات دوربرد، در زمینه رادیو که توسط کنفرانس اداری رادیوی جهانی برای ارتباطات دور برد فضایی مورد تجدید نظر قرار گرفته است، سخن پراکنی ماهواره ای را چنین تعریف می کند: سخن پراکنی ماهواره ای نوعی از سرویس دهی ارتباط رادیویی است که در آن علائم مخابره شده از طریق ایستگاه های فضایی و مخابره مجدد آن، به منظور دریافت مستقیم عامه مردم صورت می گیرد.^{۵۳}

مقررات اتحادیه بین المللی ارتباطات دوربرد، در مورد رادیو چنین تصریح می کند که عبارت دریافت مستقیم باید به هر دو جنبه دریافت فردی و جمعی تعمیم داده شود. از طرف دیگر دریافت فردی این چنین تعریف شده است. دریافت برنامه های پخش شونده از ایستگاه فضایی، در سرویس دهی پخش ماهواره ای توسط تأسیسات داخلی ساده و به ویژه کسانی که صاحب یک آنتن کوچک هستند. برای دریافت جمعی نیز چنین تعریفی ارائه شده است: دریافت برنامه های پخش شونده از ایستگاه فضایی، در سرویس دهی پخش ماهواره ای توسط تجهیزات دریافت که در برخی از موارد ممکن است پیچیده شود و دارای آنتنی بزرگ تر از آنتن های مورد استفاده اشخاص باشد. این آنتن ها ممکن است توسط یک گروه و یا عامه مردم در یک منطقه و در چارچوب یک نظام توزیع که منطقه کوچکی را پوشش می دهد، مورد استفاده قرار گیرد.^{۵۴} باید در دریافت جمعی نیز در این که آیا دریافت مستقیم و یا غیر مستقیم است، تمایز قائل شد.

دریافت جمعی مستقیم نوعی از دریافت است که در آن، انتقال برنامه ها از نقطه ... توسط ماهواره، به نقطه ... صورت می گیرد و نقطه ... جایگاه تأسیسات پخش مجدد است که می تواند به سرعت علائم مخابره شده را به تلویزیون های افراد برساند. اگر در نقطه ... برنامه مخابره شده، به وسیله تأسیسات زمینی به شهرهای دیگری رله شود که از آنجا برای مردم پخش شود، به این نوع از توزیع، دریافت جمعی غیر مستقیم می گوئیم.

در ارتباط با کاربرد این نوع دریافت ماهواره ای، دشواری های متعددی وجود دارد. یکی از عمده ترین مشکلات در گذشته، ماهیت اقتصادی موضوع بوده است. در آغاز بهره برداری از ماهواره های ارتباطی، هزینه های ایستگاه های گیرنده زمینی بسیار بالا بود، به طوری که صدها تا هزاران میلیون دلار هزینه را صرف خود می کرد و این مخارج به حدی زیاد بود که اعتقاد به دریافت مستقیم برنامه های ماهواره ای در منزل را عملاً غیر قابل طرح می ساخت. به دلایل اقتصادی، استفاده از پخش مستقیم ماهواره ای در مقایسه با شبکه های موجود پخش زمینی، به ویژه در کشورهای رو به توسعه، راه حل مفیدی به نظر نمی رسید. در حقیقت، از دهه قبل بود که بروز نوآوری های فنی در طراحی ماهواره ها، گیرنده های ماهواره ها و آنتن های دریافت، به کاهش هزینه در سیستم انجامید. به عنوان مثال، در فاصله چهار سال از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۹ بهای یک ایستگاه گیرنده از ۱۲۵,۰۰۰ دلار به کمتر از ۴۰۰۰ دلار رسید.^{۵۵}

افزون بر این، چنین تصور می شد که دریافت، توسط ایستگاه های بزرگ زمینی و سپس توزیع آن از طریق کابل، یک امر مقرون به صرفه خواهد بود، تا آنکه دریافت مستقیم توسط جمع زیادی از بینندگان از طریق آنتن های گیرنده کوچک زمینی صورت گیرد. اما در واقع اکنون چنین برآورد شده است که نوع دوم برای هر بیننده، کمترین هزینه را در بردارد. به عنوان مثال، در یک کشور مفروض با ۱۶ میلیون منزل که هر یک قادر به دریافت مستقیم از ماهواره باشد، هزینه توزیع برای هر خانه در طی یک سال ۵۰ سنت خواهد بود. این هزینه در قیاس با هزینه سیستم شبکه زمینی به طرز چشمگیری کمتر است. علاوه بر این، هزینه یک آنتن، مدولاتور و یک گیرنده،

در شرایطی که یک میلیون تولید شود، بین ۲۵۰ تا ۵۰۰ دلار خواهد شد.

یک پژوهش در ایتالیا نشان داد، برای پوشش ۹۸ درصد جمعیت باید ۴۵ فرستنده زمینی UHF و ۷۷۰ ایستگاه رله UHF داشت. برای شبکه دوم با پوشش ۹۶ درصد جمعیت، ۴۸ فرستنده اصلی UHF و ۳۹۶ ایستگاه رله UHF مورد نیاز بود. با این فرض که عمر متوسط یک شبکه ۲۰ سال باشد، کل هزینه توزیع در سال تقریباً به ۱۲۷۵ میلیون دلار خواهد رسید. در همین رابطه، سیستم ماهواره‌ای فقط ۶ تا ۸ میلیون دلار هزینه خواهد داشت.^{۵۷}

در آینده، هزینه پخش ماهواره‌ای حتی از دو دهه قبل نیز کمتر خواهد شد. وقتی سیستم فضایی شاتل (Shuttle) نهایتاً تحقق یابد، کاربرد ماهواره‌های سنگین‌تر که بتوانند تکرار کننده‌های فضایی (ترانسپوندر) بیشتری را حمل کنند، امکان‌پذیر خواهد شد. در حال حاضر اگر ماهواره‌ای از کار بیفتد—حتی اگر بسیاری از اجزای آن هنوز کاملاً کار خود را انجام دهد—مداخله برای راه‌اندازی آن امکان‌پذیر نیست و باید آن را به حال خود رها کرد. پروازهایی که برای تعمیر و نگهداری ماهواره‌ها صورت می‌گیرد، چه از طریق اعزام انسان و چه از طریق تعمیر اتوماتیک، در مقایسه با قیمت خود ماهواره، بسیار پرهزینه‌تر است. با توسعه شاتل فضایی در آینده نزدیک، تعمیر و نگهداری در فضا ممکن خواهد شد و تعویض قطعات ماهواره‌ها با هزینه کمتری صورت خواهد گرفت.^{۵۸} ضربه اقتصادی در آینده خود را بیشتر نشان خواهد داد، زیرا بازپرداخت هزینه، مدت‌ها پس از پایان عمر ماهواره نیز ادامه خواهد داشت.

افزون بر این، در آینده نزدیک، فرض بر این نکته که ایستگاه‌های متعدد فضایی در مدار پایین به یکدیگر متصل شده و سپس به مدار همزمان فرستاده شود، غیر واقعی نخواهد بود.^{۵۹} تحقیق چنین امری یک انقلاب در سیستم‌های پخش ماهواره‌ای خواهد بود، چرا که هزینه سیستم فضایی را کاهش می‌دهد و ایجاد ماهواره‌های قوی‌تر را متحقق می‌سازد. این مسئله همچنین به کاهش هزینه آنتن‌های گیرنده از طریق کاهش حجم وسایل آن منجر می‌شود.

در کنار این آینده نوید بخش، دومین مسئله عمده که باید آن را در نظر گرفت، موضوع مدارها و طیف فضایی است. اگرچه در مدار همزمان جای کافی برای ماهواره‌های بیشتری وجود دارد، اما در عین حال مسئله دیگری نیز وجود دارد و آن نزدیکی مدارهای ماهواره‌ها (شعاع عمل آنها) می‌باشد. در اثر افزایش ماهواره‌های ارتباطی، مسئله‌ای در زمینه فضای مداری بروز کرده است که ظرفیت باند خوانده می‌شود. ظرفیت باند فرکانسی حداکثر میزان اطلاعاتی است که یک باند می‌تواند آن را مخابره کند. به عبارت دیگر ظرفیت باند فرکانسی حداکثر میزان برنامه‌های تلویزیونی است که می‌تواند از یک مدار ثابت مخابره و با کیفیتی مطلوب در یک منطقه مفروض، دریافت شود.

پوشش ناخواسته، سومین مسئله عمده فنی است. این مسئله هنگامی بروز می‌کند که برنامه‌های مخابره شده در شعاعی ناخواسته پخش شده و در واقع از مرزهای یک کشور به کشور دیگر عبور می‌کند و موجب بروز مسائل حقوقی، اجتماعی و سیاسی می‌شود که بعداً به آن خواهیم پرداخت. در این مورد تردید وجود دارد که تکنولوژی آینده بتواند این مسئله را به‌طور ریشه‌ای حل کند. دستاوردهای مستمر تکنولوژیک به تدریج تا حدودی، درجه پوشش ناخواسته را در برخی از مناطق کاهش داده است. کاربرد علائم را دارای جهت‌دار و یا نقطه‌ای باعث شده است منطقه تحت پوشش ماهواره به طرز مؤثری مشخص و محدود شود.

ماهواره‌ها در مقایسه با روش‌های سنتی ارتباطی از مزایای بی‌شماری برخوردارند. از آنجایی که ماهواره‌ها در ارتفاع بالایی نسبت به سطح زمین قرار می‌گیرند، منطقه وسیع‌تری را در مقایسه با نظام‌های سنتی پوشش می‌دهند. علاوه بر این، افزایش منطقه تحت پوشش به معنی افزایش هزینه‌ها برای انجام این امر نیست.

مزیت دوم ماهواره‌ها این است که در مقایسه با سیستم‌های زمینی که متکی بر زیر ساختی از کابل‌ها و سیم‌ها است، انعطاف بیشتری دارد. قبل از هر چیز، ماهواره‌ها برای برقراری ارتباط به شبکه‌بندی‌های پرهزینه در منطقه تحت پوشش، نیاز ندارند و دوم آنکه برنامه‌های ماهواره‌ها می‌تواند به راحتی به مناطق دیگری نیز فرستاده شود، اما این مسئله در مورد زیر ساخت‌های فیزیکی صادق نیست.

ظرفیت بالای حمل پیام، یں مزیت نظام‌های ارتباطی ماهواره‌ای است. می‌توان از ماهواره‌ها برای مخابرات تعداد زیادی از انواع علائم الکترونیک سود جست.^{۶۰}

ضرورت‌های فزاینده برای برنامه‌ریزی تلویزیونی منطقه‌ای و داخلی در کشورهای صنعتی، باندهای زمینی UHF و یا VHF را اشغال کرده و برنامه‌های ملی باید در جست‌وجوی رسانه‌های دیگر و یا باندهای فرکانسی بالاتر باشند. بنابراین، پخش ماهواره‌ای در این کشورها مورد توجه قرار گرفته و امکان انتقال برنامه‌های اضافه‌سراسری را فراهم می‌سازد. این امر همچنین باعث می‌شود که شبکه‌های زمینی برای خدمات تازه به‌کار گرفته شود.

بسیاری از کشورها از این مسئله که این تکنولوژی به دریافته‌ناخواسته برنامه‌های خارجی منجر می‌شود، هراس دارند. این برنامه‌های خارجی در دو صورت متمایز، نمود می‌یابد: پوشش غیر عمدی، پوشش عمدی.

مورد اول، همان‌طور که از نام آن پیداست، بر انتقال تصادفی برنامه‌های تلویزیونی در مناطق مرزی دو کشور متمرکز است. این مسئله غیر قابل احتراز است زیرا نمی‌توان چارچوب‌های پخش را به شکل مرزهای بین‌المللی تبدیل کرد. این پوشش غیر عمدی و ناخواسته در هر شکلی از پخش وجود دارد. اما در هر حال در مساعی به عمل آمده در راستای پرهیز از پوشش ناخواسته، موفقیت‌هایی حاصل شده است. این تلاش‌ها در چارچوب تغییر الگوهای پخش صورت می‌گیرد.

شکل و محتوای برنامه‌ریزی تلویزیونی یکی از جنبه‌های اقتدار ملی است و این اقتدار، یکی از بنیادترین مسائل مطروحه است. مفهوم‌های سنتی اقتدار بر حسب عوامل جغرافیایی و مکانی شکل گرفته است، اما اینک به دلیل نگرانی‌های ناشی از اقتدار اطلاعاتی، باید مورد ارزیابی مجدد قرار گرفته و تحت عنوان مسئله‌تمامیت بررسی شود. این پدیده، بیانگر یک شناخت است و آن این که همه کشورها با یک تصمیم‌گیری ملی - سیاسی برنامه‌هایی را برای برنامه‌ریزی تلویزیونی ترتیب داده‌اند. این برنامه‌ریزی‌ها به‌گونه‌ای است که پاسخ‌گوی شرایط و نیازهای خاص داخلی آن کشورها باشد. در اکثر کشورها و به‌ویژه در اروپا، پخش برنامه‌ها عمدتاً تحت کنترل دولت است.

این نظام ملی یا مستقیماً توسط دولت اداره می‌شود، یا یک سازمان دولتی به اداره آن می‌پردازد و یا اینکه دولت برای اداره آن مقررات صریحی وضع کرده است. نظام کنترل بین‌المللی بیانگر یک تفاهم بین‌المللی نیست.

یکی از نگرانی‌هایی که در قبال پخش برنامه‌های تلویزیونی در طول مرزهای ملی ابراز شده، این است که بخش عمده این جریان یک‌طرفه است عرضه ماهواره‌های پخش مستقیم به خدمات قبلی بین‌المللی رادیویی و صادرات برنامه‌های تلویزیونی، به جای آنکه حاکی از توازن در مبادله اطلاعات میان کشورها باشد، بیانگر یک افزایش حجم در این جریان یک‌طرفه است و این خود یک نگرانی است که به توازن جریان مربوط می‌شود. اگر این جریان کاملاً و یا تقریباً یک‌طرفه نبود، اصل جریان آزاد اطلاعات مطلوب‌تر بود. برای کشورهای کمتر توسعه یافته که از نظر معیارهای غربی، به لحاظ رسانه‌ها و اطلاعات در فقر به سر می‌برند، هر بخش ناچیزی از اطلاعات نقش مهمی ایفا می‌کند.

وحشت بسیاری از کشورها به خاطر آنکه از طریق ماهواره‌های پخش مستقیم در معرض پیام‌های ناخواسته سیاسی قرار می‌گیرند، چندان بی‌پیشینه نیست. در مورد نقطه‌ای که در آن جریان آزاد اطلاعات، اقتدار ملی را به شدت مورد تجاوز قرار داده و به یک تهاجم تبلیغاتی تبدیل می‌شود، برداشت‌های گوناگونی وجود دارد. سال‌هاست که اکثر کشورهایی که توانایی فنی دارند، دست اندرکار سخن‌پراکنی بین‌المللی رادیویی شده‌اند. این امر به ویژه هنگامی حقیقت خود را آشکار می‌سازد که کشورهای فرستنده و گیرنده، به لحاظ سیاسی در وضعیت خصومت‌آمیزی قرار دارند. تاکنون، تنها راه حل کشورها برای مقابله با این پیام‌های ناخواسته، فرستادن پارازیت بر روی این پیام‌ها بوده است. یک مقابله پر هزینه است و کاملاً کارایی ندارد. افزون بر این، فرستادن پارازیت فرکانس‌های معدود سخن‌پراکنی را به هدر می‌دهد.

در عین حال، چنین ادعا می‌شود که کشورها در برابر پخش ناخواسته مستقیم تلویزیونی بی‌دفاع نیستند. علاوه بر فرستادن

پارازیت، عده‌ای از نویسندگان طرح‌های دیگری را هم داده‌اند. ممنوعیت دیدن برنامه‌های غیر قانونی، تهیه تلویزیون‌هایی که برنامه‌های مستقیم ماهواره‌ای را دریافت نکنند و یا حتی پیشنهاد سرنگون کردن ماهواره‌های متجاوز، از جمله این طرح‌ها هستند.^{۶۱} به دلایل آشکار هیچ‌یک از این راه‌حل‌ها ماندگار نیست. تنها راه حل موجود فرستادن پارازیت است، این امر در ارتباط با برنامه‌های تلویزیونی بسیار سخت‌تر و پرهزینه‌تر است.

ماهواره‌های پخش مستقیم و توسعه ملی

یکی از عمده‌ترین مزایای ماهواره‌های پخش مستقیم در مقایسه با روش‌های سنتی پخش تلویزیونی این است که ماهواره‌ها به زیر ساخت‌های پیوسته زمینی — برای آنکه یک منطقه بتواند تحت پوشش تلویزیونی قرار گیرد — نیازی ندارند. به همین دلیل، ماهواره‌های پخش مستقیم برای مناطقی که تسهیلات گسترده پخش زمینی برخوردار نیست، امیدواری‌های بیشتری را به همراه می‌آورد. افزون بر این، تکنولوژی پخش مستقیم ماهواره‌ای برای کشورهایی که دارای جمعیتی پراکنده هستند و کار تأسیس شبکه‌های زمینی سخن‌پراکنی در آن مناطق، مشکل و پرهزینه است، یک تکنولوژی مقرون به صرفه است. در حال حاضر آلاسکا، شمال کانادا، سیبری و جزایر این تکنولوژی استفاده می‌کنند.

اکنون روشن شده است که استفاده از ماهواره‌های پخش مستقیم، هزینه و زمان لازم برای احداث شبکه‌های تلویزیونی را به شدت کاهش داده است. مناطق دور افتاده می‌توانند به سادگی، با برپایی گیرنده‌های جمعی ارتباط خود را برقرار سازند. اکنون برای رهبران ملی، این موقعیت فراهم شده است که با برقراری ارتباط دیداری برای مناطق غیر قابل دسترس، توسعه و تمامیت ملی را ارتقا دهند. مسئله تمامیت ملی به‌ویژه در کشورهایی که مناطق و مردم آنها به دلیل موانع زبانی، فرهنگی و جغرافیایی از یکدیگر دور افتاده‌اند، یک مسئله حاد به‌شمار می‌آید. بسیاری از دولت‌های ملی امیدوارند تا از طریق سیستم‌های ارتباطی ماهواره‌ای، بر این موانع غلبه کنند و فرهنگ‌های متفاوت و جمعیت پراکنده را تحت مجموعه ارزش‌ها و نمادهای ملی متحد سازند. علاوه بر تقویت تمامیت ملی، چنین گمان می‌رود که یک نظام تمام عیار ارتباطی ملی بتواند برای برنامه‌ریزان ملی موقعیتی را فراهم سازد تا با استفاده از آن، وضعیت آموزشی و برنامه ریزی ملی بهبود بخشند.^{۶۲}

اولین ماهواره پخش مستقیم واقعی ماهواره تکنولوژی کاربردی - اف (Ats-F) بود که توسط آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا NASA در ماه مه سال ۱۹۷۴ پرتاب شد. این ماهواره بر فراز ساحل غربی آمریکای جنوبی در مدار همزمان مستقر شد. مأموریت این ماهواره تجربی نمایش پیشرفت‌های تکنولوژی فضایی و ارتباطی بود. این ماهواره در مخابره خدمات پیشرفته بهداشتی و آموزشی در فضا، پیشتاز بود. این خدمات برای بسیاری از آمریکایی‌ها در شهرهای کوچک مناطق دور افتاده کوهستان‌های راکی، اپالچیا و آلاسکا مخابره شد و این در حالی بود که دریافت برنامه‌ها از طریق تسهیلات زمینی برای این مناطق بسیار مشکل و پرهزینه بود.

در پایان این سال، که سال تجربه دستیابی به HEF (Health Education Telecommunication) بود. ماهواره تکنولوژی کاربردی از سال ۱۹۷۵ تا ۱۹۷۶ به مدار ۳۵ درجه شرقی منتقل شد تا برای هند ماهواره تجربی آموزش تلویزیونی (سایت) باشد. این تجربه، تحت موافقت‌نامه منعقد ۱۹۶۹ میان ناسا و دپارتمان انرژی اتمی هند عملی شد. هدف اولیه تجربه سایت این بود که در روند توسعه، از تلویزیون به مثابه یک ابزار تغییر اجتماعی و همبستگی ملی بهره‌برداری کند، تا از طریق آن، آموزش‌های درون و برون مدرسه‌ای با اولویت دادن به آموزش ابتدایی میسر شود. علاوه بر این، قرار شد از این ماهواره در راستای پخش برنامه در زمینه‌های علمی، تکنولوژیک، بهداشت و تنظیم خانواده سود برده شود.

* این حروف مخفف واژه‌های بهداشت، آموزش و ارتباطات دوربرد هستند که سه نوع از کاربردهای ماهواره تکنولوژی - کاربردی بودند، این ماهواره بیست کاربرد داشت - مترجم.

برنامه‌های آموزشی، سهم بیشتری را در روستاهای هند به خود اختصاص داده سات، حال آنکه برنامه تفریحی، نمایشی، موسیقی و رقص‌های محلی از محبوبیت کمتری برخوردار بود. برنامه‌های آموزشی به زبانی بسیار ساده و به تناسب تجربه‌ها و اطلاعات محدود روستاییان تهیه شده بود.^{۶۴}

ماهواره تکنولوژی ارتباطی دومین سیستم تجربی پخش مستقیم است که در کانادا شکل گرفت. این تجربه نشان داد که چگونه یک سیستم ماهواره‌ای با این اندازه و وسعت می‌تواند در ارتباط با یک نظام مجهز ارتباطی زمینی نظیر آنچه در جنوب شرقی کانادا است، مورد استفاده قرار گیرد. این ماهواره در مورد بهره‌وری از ماهواره‌های پر قدرت ارتباطی، اطلاعات ارزشمندی را فراهم کرده است. نه تنها جامعه‌های شمال کانادا، بلکه مناطق دور افتاده و توسعه نیافته کانادا و آمریکا نیز از ماهواره تکنولوژی ارتباطی سود بردند. این تجربه، توانایی دریافت گیرنده‌های کوچک، ساده و ارزان را نیز که نماینده و سائل سرگرم کننده خانگی است و می‌تواند علائم تلویزیونی را مستقیماً از ماهواره‌ها دریافت کند، بارز ساخت.

مؤسسه تلویزیون ماهواره‌ای در آمریکا که یک شعبه مؤسسه ارتباطات ماهواره‌ای است، اجازه تولید یک ماهواره را دریافت کرده که اولین سرویس دهی پخش مستقیم ماهواره‌ای برای منزل‌هاست. هم مؤسسه ارتباطات ماهواره‌ای و هم اتحادیه ارتباطات ماهواره‌ای که پایگاه آن در نیویورک است، در حال رقابت بر سر بازاری هستند که اگر چه هنوز وجود ندارد، اما ظرفیت بالقوه تجاری بسیاری بالایی را داراست.^{۶۵}

آمریکا و کانادا تنها کشورهایی نیستند که در حال تجربه و طراحی سیستم‌های پخش مستقیم هستند.^{۶۶}

کشورهای اروپایی از مدت‌ها قبل طرح‌های آماده و گسترده‌ای را در زمینه پخش مستقیم تلویزیونی و رادیویی برای منزل‌ها تدارک دیده‌اند. پیش‌بینی می‌شود این خدمات ظرف سه یا چهار سال آینده، کاملاً، به مرحله عملی برسد. مسئولان اجرایی دست اندکار پخش در اروپا، نه در اثر یک انتخاب، بلکه به دلیل ضرورت حل مشکلات فزاینده در زمینه‌های برنامه‌های داخلی، مالی و تولید مجبور شده‌اند که به پخش ماهواره‌ای متوسل شوند. دیگر به نظر نمی‌رسد که موضوع به کار افتادن نظام پخش مستقیم ماهواره‌ای مسئله اصلی باشد، بلکه اینک مسئله اصلی این است که آیا بیننده اروپایی طی دهه آینده تا زمانی که کار سیستم ماهواره‌ای تکمیل می‌شود، صبور و راضی خواهد ماند یا خیر؟ در واقع ممکن است چنین ادعا شود که اگر مسائلی در نظام پیشنهادی ماهواره‌ای پخش مستقیم اروپا وجود دارد، این مسائل عمدتاً تا آن حد که در درون ساختارهای رسانه‌هاست، ساختارهایی که پخش باید از درون آنها صورت گیرد، در خود نظام نیست.

از این رو، قصور قبلی در تطبیق این ساختارها با تغییرها، اتخاذ سیاست‌های خلاق در زمینه ارتباطات دوربرد را ضروری‌تر از هر زمان دیگر ساخته است.

تحولات ماهواره‌های پخش مستقیم بیانگر تغییرهایی در ماهیت مقوله ارتباطات بین‌المللی است که از دهه ۷۰ آغاز شده است. این تغییرها در جوهره خود بیانگر دگرگونی وسیع‌تری است که در ساختار جغرافیای سیاسی بین‌المللی صورت گرفته است. تغییرهای درونی سیستم سازمان ملل، تغییرهای نظم اقتصادی بین‌المللی و روندی که شکل سنتی منافع ملی را دگرگون کرده و شکل‌های تازه‌ای را به وجود می‌آورد، شاهد این مدعاست. از اوائل بحث پیرامون ماهواره‌های پخش مستقیم، بسیاری از کشورها برای پذیرش این تکنولوژی، بی‌آنکه بر کاربرد آن کنترل وجود داشته باشد، تمایلی نشان نداده‌اند. ارزش‌های سیاسی کشورها، نظیر تمامیت فرهنگی و هویت ملی، از آنچه که آمریکا و سایر کشورها آن را ارزش‌های مصلحت‌گرایانه‌تر می‌دانند، پیشی گرفته است.

بدیهی است که مسائل مهم‌تر، فنی‌تر، حقوقی‌تر، نهادی‌تر و مشکلات سیاسی این تکنولوژی جدید، تازه در آستانه ظهور قرار گرفته است.

پی نوشت‌ها

1. International Commission for The Study of Communication Problems, *Many voices, One World*, Paris, Unesco, 1980, p. 61.
2. Kaarle Nordenstreng and Tapio Varis, «Television Traffic A One-Way Street?», Reports and Papers on Mass Communication, No. 70, Paris, Unesco, 1974.
3. Ibid: P 30
4. Elihu Katz and George Wedell, *Broadcasting in the Third World*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1977.
5. Russell W. Neuman, «Patterns of Recall Among Television News Viewers», *Public Opinion Quarterly*, 40, Spring 1976, pp. 115-123.
6. John Robinson et al., «Comprehension of Television News: How Alert is the Audience? », Paper Presented at The Association for Education in Journalism Annual Convention, August 1980.
7. William C. Adams, «Covering The World in Ten Minutes: Network News and International Affairs» in William Adams, ed., *Television Coverage of International Affairs*, Norwood, N. J., Ablex Publishing, 1982, pp. 3-14.
See also chapters by Haluk Sahin, Dennis K. Davis and John P. Robinson and others.
8. William C. Adams, ed., *Television Coverage of The Middle East*, Norwood, N. J., Ablex Publishing, 1981.
9. William C. Adams, ed., *Television coverage of International Affairs*.
10. Ibid: pp. 3-14
11. Ibid: pp. 15-44
12. Ibid: pp. 45-65
13. Ibid: p. 62
14. Friedrich-Ebert-Stiftung, *Mass Media Manual: Television News in North-South Perspective*, Bonn, Friedrich-Ebert-Stiftung, 1981, p. 41.
15. Everett M. Rogers and Livia Antola, «Television Flows in Latin America» Paper Read at The Conference on Flow of Messages. Flow of Media in The Americas, Stanford University, Stanford. California, December 9-10, 1982.
16. Ibid. pp. 7- 7a, and 8.
17. Chin-Chuan Lee, *Media Imperialism Reconsidered: The Homogenising of Television Culture*, Beverly Hills, California, Sage Publications, 1980.
18. Graham P. Chapman, «International Television Flow in West Europe», Paper read at The International Institute of Communication Annual Conference, Strasbourg, Austria, September 7-10, 1981.
19. Jeffery Johnson, *Structure of Swedish Television Broadcasting*, IITFP Discussion Paper No. 12, Cambridge, University of Cambridge, England, 1980. Also, *Mapping an Atlas of International Television Flow*, IITFP Discussion Paper No. 9, Cambridge, University of Cambridge, England, 1979.
20. Peter Gould and Jeffery Johnson, «The content and Structure of International Television Flows», *Communication*, 5, pp. 46-63.
21. Peter Gould and Noriyuki Sugiura, *One Day in The Life of Japanese Television*, IITFP Discussion Paper No. 10, University Park: The Pennsylvania State University, 1980.
22. Peter Gould and Anne Lyew-Ayee, *The Structure of Jamaican Television A Pilot Study*, IITFP Discussion Paper No. 13, University Park: The Pennsylvania State University, 1981.
23. Everett M. Rogers and Livia Antola.
24. Joseph D. Straubhaar, «Estimating The Impact of Imported Versus National Television Programming in Brazil» in *Studies In Communication*, Vol. 1. Sari Thomas, ed., Norwood, N. J., Ablex Publishing, 1983.
25. Tomo Martelance, *External Broadcasting and International Understanding*; (Reports and Papers on Mass Communication, No. 81), Paris, Unesco, 1977; and Eduardo Contreras, et al., *CrossCultural Broadcasting* (Reports and Papers on Mass Communication, No. 77), Paris, Unesco, 1976.
26. Charles Fomburn and w. Graham Astley, «Telecommunications Community: An Institutional Overview», *Journal of Communication*, 32:4, Autumn 1982, pp. 56-68.
27. Eduardo Contreras et al., pp. 26-33.
28. Ibid: pp. 31-33

۲۹. رجوع کنید به اثر زیر:

Doris A. Graber, *Mass Media and American Politics*, Washington. D. C., Congressional Quarterly Press, 1980, pp. 97, 144, 146, 150, 274.

30. Geroge Gerbner, et al., «TV Violence Profile No. 8: The Highlights», *Journal of Communication*, 27:2, Spring 1977, pp. 171-180. See also G. Melisoek, K. E. Rosengren, and J. Stappers, eds., *Cultural Indicators: An International Symposium*, Vienna: Akademie der Wissenschaften,

1983.

31. Harry F. Waters, «Life According to TV», *Newsweek*, December 6, 1982, p. 140.
32. Else Jensen, «Television Newscasts in A Woman's Perspective» Paper Read at The International Association for Mass Communication Research Conference, Paris, September 1982.
33. Peter Gould, *How Shall We Classify Television Programs?*, IITFP Discussion Paper No. 5, University Park.- The Pennsylvania State University, 1978. See also, Peter Gould and Jefferey Johnson, «National Television Policy: Monitoring Structural Complexity», *Futures*, 12:3, June 1980.
34. Hamid Mowlana, «Technology Versus Tradition: Communication in The Iranian Revolution» *Journal of Communication*, 29:3, Summer 1979, pp. 107-112.
35. Joseph D. Straubhaar, «Television and Violence in Brazil», Paper Read at The Northeast Conference on Latin American Studies, Dartmouth, New Hamshire, October 1980.
36. Haluk Sahin, «Ideology of Television: Theoretical Framework and a Case Study» In *Media, Culture and Society*, 1979, pp. 161-169.
37. Hamid Mowlana, «The Limits of The Global Village» *Intellect*, November 1974, pp. 122-124. See also, John Mayo, et al., «The Transfer of Sesame Street to Latin America» Paper Read at The Conference on Flow of Messages, Flow of Media in The Americas, Stanford, California, Stanford University, December 9-10, 1982.
38. Luis Ramiro Beltran, «TV Etchings in The Minds of Latin Americans: Conservatism, Materialism, and Conformism», Paper Read at The International Association for Mass Communication Reseach Conference, Leicester, England, September 1976.
39. International Commission for The Study of Communication Problems, *Many Voices, One World*.
40. Ithiel de Sola Pool, «The Changing Flow of Television», *Journal of Communication*, 27:2, Spring 1977, pp. 139-249.
41. Herbert I. Schiller, *Communication and Cultural Domination*, White Plains, New York, International Arts and Sciences Press, 1976.
42. Mayo et al.
43. Hamid Mowlana, «Mass Media and Culture: Toward An Integrated Theory», In William B. Gudykunst, ed., *Intercultural Communication: Current Perspectives*, Beverly Hills, California, Sage Publishing, 1983, pp. 149-170.
44. Fred Collins, David Gibson and Hamid Mowlana, «Feedback in International Broadcasting: A Comparative Analysis», Paper Read at the International Association for Mass Communication Reseach Conference, Paris, September 1982.
45. Sydney Head, *Broadcasting in Africa*, Philadelphia, Pennsylvania, Temple University Press, 1974.
46. BBC Handbook 1982, London, England.
47. See Rutger Lindahl, *Broadcasting Across Borders: A Study on The Role of Propaganda in External Broadcasts*, Goteborg, Sweden: C. W. K. Glerup, 1978. For Further Reading in This Area, Especially From Geopolitical Point of Views See: David M. Abshire, *International Broadcasting: A New Dimension in Western Diplomacy*, The Washington Papers, 4:35, Beverly-Hills, Sage Publications, 1976; Georgi Arbatov, *The War of Ideas in Contemporary International Relations*, Moscow: Progress Publishers, 1973; A. F. Panfilov, *U. S. Radio in Psychological Warfare*, Moscow: International Relations Publishers, 1967; Julian A. Hale, *Radio Power: Propaganda and International Broadcasting*, Philadelphia: Temple University, 1975; Donald R. Browne, *International Broadcasting: The Limits of The Limitless Medium*, New York: Praeger, 1982; and James O. H. Nason, «International Broadcasting as An Instrument of Foreign Policy», *Millenium, London*, 6:2, 1977. For a More Recent Example See Glenn Hauser, «Monitoring the Falklands Crisis», *Popular Electronics*, 20:94, September 1982, pp. 94-96.
48. Howard Frederick, «Ideology in International Broadcasting: Radio Warefare Between Voice of America and Radio Havana Cuba», Paper Read at The 30th Annual Conference of The International Communication Association, Acapulco, Mexico, -- May 20. 1980.

۴۹. برای عوامل تأثیرگذار بر جریان سخن‌پراکنی رادیویی رجوع کنید به:

Burton Paulu, *Television and Radio in The United Kingdom*, Minneapolis, Minnesota, University of Minnesota Press, 1981; Donald Browne, *International Radio Broadcasting: The Limits of the Limitless Medium*, New York, Praeger, 1982; and Douglas A. Boyd, *Broadcasting in The Arab World: A Survey of Radio and Television in The Middle East*, Philadelphia, Pennsylvania, Temple University Press, 1982.

50. Fred Collins, David Gibson and Hamid Mowlana, p. 18.
51. Donald R. Browne, pp. 300-305.
52. Fred Collins, David Gibson and Hamid Mowlana, p. 18.
53. H. Kaltenecker, «Direct Broadcasting by Satellite: An Overview of The Work of The United Nations», *EBU Review*, May 1977, p. 91.
54. *Ibid.* p. 92
55. «European Space Agency/European Broadcasting Union Symposium on Direct Broadcast Satellite», *EBU Review*, September 1977, p. 22.
56. *Ibid.* p. 23
57. *Ibid.* p. 45
58. Rosetti, «Prospects Opened up to The Broadcasters by The Use of Satellites», *EBU Review*, May 1977, p. 29.

59. James Redmond, «Direct Broadcasting to The Home Via Satellite: Possible Application In the United Kingdom» *EBU Review*, January 1977, p. 9.
60. Benno Signitzer, *Regulation of Direct Broadcasting from Satellite*, New York, Praeger, 1976, pp. 3-4.
61. O. W. Riegal, «Satellite Communication and Political Power», In George Gerbner, ed., *Mass Media Policies in Changing Cultures*, New York, John Wiley Sons, 1977, p. 69.
62. Hamid Mowlana, «Political and Social Implications of Communication Satellite Applications in Developed and Developing Countries» In Joseph P. Pelton and Marcellus S. Snow, eds., *Economic and Policy Problems in Satellite Communication*, New York, Praeger, 1977, p. 135.
63. *Ibid*, p. 139. See also, SnehlataShukla, «The Impact of SITE on Primary School Children» *Journal of Communication*, 29:4, Autumn, 1979, pp. 99-105.
64. For an Excellent Discussion of The Significance of Rural Realities and Values in Intended Effective communication Exercises See K. E. Eapen, «The Cultural Component of The SITE», *Journal of Communication*, 29:4, Autumn, 1979, pp. 106-111. Also See His «Social Impacts of Television on Indian Villages: Two Case Studies», in godwin C. Chu et al, eds., *Institutional Exploration in Communication Technology*, Honolulu, East-West Communication Institute, 1978, pp. 89-108.
65. Michael Schrage, «2 Firms Race to Space for Lead in DBS TV» Washington Business Section, *The Washington Post*, March 12, 1983, p. 1; and Michael, Schrage, «2 Private Satellites Planned» Business and Finance Section, *The Washington Post*, BI, March 12, 1983, p. 1.
66. Eduard Haas «Possible Applications of Direct Broadcast Satellite» *EBU Review*, May 1977, p. 39.

۴

صاحبان ذخایر اطلاعات و جریان فرا - مرزی داده‌ها

طی دهه گذشته، نقش فزاینده مبادله داده‌ها یک گرایش مهم در فعالیت‌های اقتصادی بین‌المللی بوده است. صنایع مبتنی بر اطلاعات نظیر بانک‌داری، بیمه، خطوط هواپیمایی و شرکت‌های تجاری چند ملیتی، به شدت به دسترسی سریع به داده‌ها و توزیع آن در سراسر جهان نیازمندند. شرکت‌های تولیدی و تجاری که در بیش از یک کشور فعالیت دارند، برای مخابره اطلاعات حیاتی مربوط به مدیریت، باید خطوط قابل اتکای مبادله داده‌ها را میان شرکت اصلی و شعبه‌های آن برقرار سازند. دولت‌ها نیز برای تصمیم‌گیری و مبادله نظامی، دیپلماتیک و فنی، بر مبادله داده‌ها از طریق ماهواره و کابل تکیه می‌کنند.

این نوع از ارتباطات بین‌المللی موسوم به جریان فرا-مرزی داده‌ها، با توسعه سیستم‌های ارتباطی کامپیوتری که کامپیوترهای پیچیده یک کشور را به کامپیوترهای وابسته به آن در سایر کشورها و از آنجا به پایانه‌های دور پیوند می‌زند، امکان پذیر شد. ادغام عملی کامپیوتر و صنایع ارتباطی دوبرد برای پردازش، انباشت و بازیافت داده‌ها، به صورتی سریع و با هزینه مطلوب، در حقیقت پیش شرط تحقق جریان فرا - مرزی داده‌ها می‌باشد.^۱

در سال‌های اخیر، بسیاری از کشورها به رشد فزاینده شبکه بین‌المللی کامپیوتری که کار انباشت، انتقال، دست‌کاری و تغییر و بازیافت مقدار متناهی از اطلاعات را تسهیل می‌کند، علاقه‌مند شده‌اند. این اطلاعات، طیف گسترده‌ای دارد و از داده‌های پرسنلی در مورد شهروندان عادی تا اطلاعات مالی و داده‌های مربوط به فرایندهای علمی و فنی را در بر می‌گیرد. تعداد صناعی که در این فعالیت‌ها شرکت می‌جویند، روزبه‌روز در حال افزایش است.

خلاصه آنکه عرضه اطلاعات کامپیوتری مالی و تجاری اکنون به یک منبع رشدیابنده و بزرگ برای کسب سود تبدیل شده است. به عنوان مثال تله‌ریت ((Telerate) یک شرکت مستقر در نیویورک است که برای بسیاری از نهادهای تجاری، اطلاعات مالی تهیه می‌کند. درآمد این شرکت، بین سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۳ یازده برابر افزایش یافت و بنا به گزارش روزنامه فایننشال تایمز لندن، اکنون پایانه‌های تصویری (پایانه‌های پوششی) خود را به میزان ماهیانه ۲۰۰۰ عدد، در ایالات متحده آمریکا نصب می‌کند. همین گزارش می‌گوید: رویتر انگلیس که رقیب قدیمی و بزرگتر در جنگ اطلاعات در ماورای اقیانوس اطلس به حساب می‌آید، سودی برابر با ۵۴ میلیون دلار را در سال ۱۹۸۲ به دست آورد و این در حالی است که رویتر، ۳۲,۰۰۰ پایانه را مستقر کرده و طرح‌های بلند پروازانه‌ای برای توسعه دارد.^۲

همین گزارش حاکی است که کل درآمد ناشی از خدمات مستقیم پایگاه‌های داده دهی تنها در اروپا از ۳۰۰ میلیون دلار در سال ۱۹۸۲ به ۸۹۶ میلیون دلار در ۱۹۸۷ خواهد رسید و این در حالی است که خدمات مالی تقریباً ۳ برابر شده و به ۴۵۳ میلیون دلار

خواهد رسید. گرچه آمار دقیقی از کل مبلغ این گونه دادوستدهای جهانی در دست نیست، اما چنین برآورد می‌شود که صنعت سودآور جریان فرا-مرزی داده‌ها، یک تجارت چند میلیارد دلاری است.

ایالات متحده آمریکا پیش‌تاز حوزه ارتباطات و تکنولوژی کامپیوتری است. تولید کنندگان آمریکایی بر بازار جهانی تجهیزات و نرم افزارهای این حوزه حاکم هستند. در سال ۱۹۸۱ هشتاد درصد مخابره و پردازش داده‌ها در جهان، توسط آمریکا صورت گرفت.^۳ روشن است که در این مرحله، کشورهای بسیاری وجود دارند که به خاطر فقدان توسعه تکنیکی، نمی‌توانند سیستم‌های کامپیوتری خود را ایجاد کنند. یک سؤال مهم برای کشورها این است که آیا به نفع آنهاست که مشترک یک شبکه بین‌المللی داده‌ها شوند، در حالی که سپس به وضوح نقش آنها وابستگی آور خواهد بود؟

برای پاسخ به این سؤال نظریه‌های متفاوتی وجود دارد. یک نظر این است که شبکه‌های اطلاعات باعث می‌شود تا کشورهای توسعه نیافته به تازه‌ترین یافته‌های علمی و فنی جهان توسعه یافته، دسترسی یابند و این دسترسی از نوع مژثر و کم‌خرج است.^۴ دیگران چنین ادعا می‌کنند که کشورهای جهان سوم در یک رابطه وابستگی آور گرفتار خواهند شد. این نظریه معتقد است که اطلاعاتی که به جهان سوم مخابره می‌شود غالباً مناسب منابع، نیازها و اوضاع جهان رو به توسعه نیست.^۵ به عنوان مثال، اکثر اطلاعات کشورهای فرانسوی زبان آفریقا در زمینه اعتبار و بیمه در کامپیوترهای فرانسه بایگانی شده است. در نتیجه، کشوری که در زمینه کامپیوتر پیشرفت نکرده، حتی برای اطلاعات حیاتی مربوط به خود نیز به کشور همسایه‌ای که در زمینه کامپیوتر غنی است، وابسته خواهد بود.^۶ این مسئله به موازات یک بررسی اولیه مطرح می‌شود و آن بررسی، این است که در فرایند انتقال تکنولوژی و دانش کاربردها، ۹۸ درصد پژوهش‌های علمی و فنی کنونی در کشورهای پیشرفته صنعتی و بر حسب تجربه خود آنان صورت گرفته و تنها یک درصد پژوهش مربوط به مشکلات خاص کشورهای رو به توسعه بوده است.^۷

انتقال واحدهای ارقامی اطلاعات، برای پردازش، انباشت یا بازیافت داده‌ها در فراسوی مرزهای ملی، تعریفی است که به‌طور خاص برای جریان‌های فرا مرزی داده‌ها، ارائه شده است. روند فنی جریان فرا-مرزی داده‌ها باید مشتمل بر این مراحل باشد: ۱. انتقال ۲. انباشت ۳. پردازش.

تلفن و تلگراف، هر دو، عمل انتقال را انجام می‌دهد، اما انباشت و پردازش از این طریق تأمین نمی‌شود. انباشت‌ها داده‌ها، دسترسی به پایگاه‌های بزرگ داده‌ها را تسهیل می‌کند و پردازش داده‌ها، دست‌کاری و تغییر داده‌ها را در شکل‌ها و فرامین گوناگون امکان پذیر می‌سازد.

اما این تعریف، جریان‌های فرا-مرزی ناشی از فرآورده‌های رسانه‌ای را نادیده می‌گیرد، سخن‌پراکنی خبری، برنامه ریزی تلویزیونی و خدمات ارتباطی سنتی دوربرد از جمله این فرآورده‌هاست.^۸

این تمایز فنی تا آنجا که به ریشه مشکلات خاص جریان‌های فرا-مرزی داده‌ها مربوط می‌شود، از اهمیت برخوردار است. به عنوان مثال، قوانین مؤثر بر داده‌های احراز هویت تا هنگام توسعه تکنولوژی‌های مربوط به پردازش و انباشت داده‌ها، وضع نشده بود. افزون بر این، جریان‌های فرا-مرزی داده‌ها از ماهیتی مالکانه برخوردار بوده و مبتنی بر روابط قراردادی میان طرفین می‌باشد. بنابراین، محصول‌های رسانه‌های الکترونیک که دست اندرکار اشاعه جمعی هستند، بخشی از جریان فرا-مرزی داده‌ها محسوب نمی‌شوند.

درک ماهیت جریان فرا-مرزی داده‌ها در چارچوب شرکت کنندگان در آن، محتوا، الگوها و سمت و سوی آن از اهمیت برخوردار است. برای آنکه اطمینان حاصل کنیم که این نوآوری جدید، به انسان در محیط جهانی‌اش خدمت می‌کند، باید مسائلی را که در حول و حوش جریان فرا-مرزی داده‌ها قرار دارد و همچنین ملاحظه‌های مربوط به سیاست‌های ارتباطی را بررسی کرده و سمت پژوهش‌های آینده را تعیین کنیم.

کارگزاران و شرکت کنندگان در جریان فرا-مرزی داده‌ها

دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های غیر دولتی نظیر کاربرهای خصوصی ارتباطات، دفاتر خدماتی پردازش داده‌ها، مؤسسات چندملیتی و اتحادیه‌های فراملی، عمده‌ترین کارگزاران جریان داده‌ها در طول مرزهای ملی به‌شمار می‌آیند.^۹

شرکت کنندگان در جریان فرا-مرزی داده‌ها برحسب منافع خاص خود ممکن است با استراتژی‌های متفاوت و شیوه‌های افزایش منافع خود، جریان اطلاعات را محدود کرده و یا آن را گسترش دهند و دقیقاً همین آمیزه پیچیده منافع متضاد است که دستیابی به یک توافق گسترده در قبال خط مشی مربوط به جریان فرا-مرزی داده‌ها را دشوار می‌سازد.^{۱۰}

دولت‌ها، مهم‌ترین کارگزاران در جریان فرا-مرزی داده‌ها هستند. آنها استفاده کنندگان عمده سیستم‌های بین‌المللی ارتباطات کامپیوتری بوده و علاوه بر نظارت بر کارکرد و مدیریت شبکه‌های داخلی ارتباطات، مالک آنها نیز هستند. این شبکه‌ها در تردد داده‌ها، چه در ارسال و چه در دریافت آن نقش دارند. سیستم‌های ارتباطی کامپیوتری در ایالات متحده آمریکا، یا توسط سازمان‌های خصوصی در منزل‌ها و یا توسط دفترهای خدماتی پردازش داده‌ها که برای مشترکان خصوصی داده‌پردازی می‌کنند، اداره می‌شوند. در کشورهایی که خدمات ارتباطی از سوی دولت‌ها ارائه می‌شود، مبادله داده‌ها از طریق تسهیلات پست، تلگراف و تلفن صورت می‌گیرد.

از نظر اهمیت، سازمان‌های بین‌المللی دومین مجموعه مهم کارگزاران در جریان فرا-مرزی داده‌ها محسوب می‌شوند. اگرچه استفاده این کارگزاران از ارتباطات کامپیوتری کاملاً محدود است اما این سازمان‌ها هم در قانون‌مند کردن تکنولوژی‌های ارتباطی و هم در حل و فصل اختلاف‌های مربوط به جریان فراملی داده‌ها، عرصه خاصی را به وجود آورده‌اند. اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دوربرد که یک آژانس تخصصی وابسته به سازمان ملل است، برای تسهیلات بین‌المللی ارتباطات از تلفن و تلگراف تا سخن‌پراکنی و مبادله داده‌ها برنامه‌ریزی کرده و ضمن استاندارد کردن عملکرد آنها، برای استفاده از این تسهیلات هماهنگی ایجاد می‌کند. اگرچه این اتحادیه، هیچ‌یک از تسهیلات ارتباطی را اداره نمی‌کند، اما کنفرانس‌های اداری که تحت نظارت این اتحادیه برپا شده، بر عملکرد این تسهیلات و همچنین اختصاص طیف فرکانس‌ها (به مشترکان) اقتدار خاصی را اعمال کرده است.

سازمان بین‌المللی ارتباطات دوربرد ماهواره‌ای اینتلسات (Intelsat) نظام ماهواره‌ای ارتباطی خود را اداره می‌کند. اکنون ۱۰۴ دولت به عضویت اینتلسات درآمده‌اند و هر یک برای استفاده از ماهواره، از سهم مشارکت خود استفاده می‌کنند.

سازمان‌های دیگری که در جریان فرا-مرزی داده‌ها نقش فعالی ایفا می‌کنند، عبارت‌اند از: سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، شورای اروپا و دفتر بین‌المللی انفورماتیک. این سازمان‌ها به‌طور مشخص در مسائل بحث‌های رو به رشد این حوزه جدید نقش دارند. علاوه بر کارگزاران دولتی که در پاره‌ای از مواقع در مالکیت و اداره تسهیلات ارتباطی نقش دارند، تعدادی از کاربرهای ارتباطی خصوصی و سازمان‌های بین‌المللی شبکه داده‌ها نیز در این روند نقش دارند. کاربرهای بین‌المللی داده‌ها نظیر ارتباطات جهانی (RCA)، ارتباطات جهانی (IT T) و وسترن یونیون اینترنشنال (W U I) به‌طور مشترک زنجیره‌های ارتباطات فراملی را با تلگراف و تلفن آمریکا و پست و تلگراف و تلفن دولتی اداره می‌کنند و مالک آنها هستند. شبکه‌های بین‌المللی داده‌ها نظیر سویفت (Swift) (سیستم انتقال بین بانک‌ها) و Sita (شبکه‌های خطوط هوایی اروپا) برای گروهی از مشترکان خاص، خدمات ارتباطی گمرکی فراهم کرده‌اند.

دفاتر خدمات پردازش داده‌ها، شکل دیگری از کارگزاری در جریان فرا-مرزی داده‌هاست. این سازمان‌ها به مثابه شکل به هم پیوسته‌ای از کاربرهای تخصصی ارتباطی، کار انتقال و پردازش داده‌ها را بر عهده داشته و برای طیف گسترده‌ای از کاربران (استفاده کنندگان)، در هر کشوری که قابلیت انتقال و اجازه استفاده از شبکه را دارد، مستقیماً خدمات کامپیوتری فراهم می‌کنند.

شرکت‌های چندملیتی بخش گسترده‌ای از خدمات داده‌ها را خریداری کرده و آنها را مورد استفاده قرار می‌دهند. این شرکت‌ها همچنین برای مقصدها و هدف‌های مدیریتی خود از انتقال داده‌ها در حیطه داخلی و بین‌المللی بهره می‌جویند. سازمان‌های متکی بر

اطلاعات نظیر بانک‌ها، شرکت‌های اعتبارات و خطوط تجاری هوایی از عمده‌ترین استفاده‌کنندگان خدمات خارجی هستند، حال آنکه شرکت‌های تولیدی باید برای تصمیم‌گیری سازمان اصلی، مقدار متناهی از داده‌ها را از داخل منتقل و ادغام کنند. افزون بر این، برخی از سازمان‌ها در امور معامله بین‌المللی ارزی، از تکنیک مبادله فوق‌العاده سریع داده‌ها استفاده می‌کنند.

مجموعه نهایی کارگزاران غیر دولتی در جریان فرا-مرزی داده‌ها را اتحادیه‌های ملی و فراملی تشکیل می‌دهند. بنیاد ملی علوم و انستیتو اسمیتسونین (Smithsonian) در این مجموعه قرار می‌گیرند. این سازمان‌ها دست‌اندرکار تولید داده‌های علمی و یا کتاب‌شناختی از طریق شبکه‌های ارتباطی کامپیوتری هستند.

انواع جریان فرا-مرزی داده‌ها

طیف مختلف نیازها، نحوه استفاده از نظام‌های فراملی ارتباطی کامپیوتری را برای یک کارگزار مفروض تعیین می‌کند. محتوا، الگوها و سمت و سوی جریان فرا-مرزی داده‌ها بیانگر و منعکس‌کننده وظایف ویژه‌ای است که برحسب نیازهای کارگزار، به مبادله داده‌ها محول شده است. اریک نووتنی (Eric Novotny) چهار نوع محتوای جریان داده‌ها را شناسایی کرده است.^{۱۱}

داده‌های عملیاتی؛ شامل جریانی از داده‌های فرا-مرزی است که به تصمیم‌گیری‌های سازمانی و یا حفظ عملکردهای خاص اداری کمک می‌کند. به عنوان مثال، شرکت‌های چندملیتی برای هماهنگ کردن آن دسته از عملکردهای تجاری خود که به لحاظ جغرافیایی پراکنده است، از این اطلاعات استفاده می‌کنند.

داده‌های داد و ستدهای مالی؛ اطلاعاتی را ارائه می‌کند که به انتقال پول، اعتبارها و بدهی‌ها منجر می‌شود. این داده‌ها حاوی اطلاعات مالی بوده و با داده‌های عملیاتی فرق می‌کند. اگرچه جریان نامحدود داده‌های مالی به تسهیل امور مالی می‌انجامد، اما در عین حال، کنترل معامله ارزی برای دولت‌ها را نیز دشوار می‌سازد.

داده‌های احراز هویت؛ حاوی اطلاعاتی است که به سوابق اعتباراتی و پزشکی، پیشینه جنایی، استخدام و رزرو جا برای مسافرت، نام‌ها و شماره شناسنامه‌ها مربوط می‌شود. داده‌های احراز هویت مستقیم می‌توانند در داده‌های عملیاتی و داد و ستدهای مالی نیز حضور داشته باشند.

داده‌های علمی و فنی؛ در بر دارنده نتایج آزمایش‌ها، بررسی‌ها، پژوهش‌های مربوط به محیط، هواشناسی و همچنین در بردارنده آمارهای اقتصادی است. سیستم‌های ارتباطی کامپیوتری علاوه بر این، پایگاه‌های داده‌های کتاب‌شناختی و نرم افزارهای لازم برای پردازش داده‌های خام را در اختیار جامعه بین‌المللی علوم قرار می‌دهند.

چنانکه نمودار شماره ۸ نشان می‌دهد، تحرک جریان فرا-مرزی داده‌ها نیز در چهار شکل مشابه صورت می‌گیرد.^{۱۲}

جریان نظریه‌های ارتباطات؛ توصیف‌کننده یک رابطه ساده فرعی است که در آن، یک واحد فرعی است که در آن، یک واحد فرعی در کشور A، اطلاعات را یک‌طرفه به ستاد مرکزی کاربر، در کشور B می‌فرستند. این ستاد اطلاعاتی را که از چندین واحد دریافت شده، ادغام می‌کند.

جریان توزیع؛ هنگامی تحقق می‌یابد که یک واحد متمرکز، داده‌ها را به چندین واحد فرعی ارسال کند. کاربرهای این نوع از جریان مشتمل بر دسترسی روز آمد به پایگاه‌های داخل داده‌ها، فرمان‌ها و گزارش‌های مالی و آموزش و اطلاعات مشابهی است که به واحدهای فرعی ارسال می‌شود.

جریان شبکه فراملی؛ عمدتاً در بر گیرنده پردازش‌های فرا - مرزی نظیر ترتیب‌های یک خدماتی است که در آن، واحدهای فرعی یک کشور از تسهیلات کامپیوتر پذیرنده (میزبان) در کشور دیگر استفاده می‌کنند. از آنجایی که هدف اصلی از دستیابی به کامپیوتر پذیرنده، استفاده از پایگاه‌های داده‌های آن است، تردد به صورت دو طرفه صورت می‌گیرد.

جریان شبکه چند ملیتی؛ یک الگوی پیچیده‌تر است که در آن مشخصه جریان‌های داده‌ها، کنش‌های متقابل کاربرهای متعدد و پذیرنده‌های متعدد است. در این نوع از جریان می‌توان اطلاعات و پردازش را تمرکز داد و یا اینکه آنان را توزیع کرد. دفترهای بزرگ خدماتی داده‌ها و یا شبکه‌هایی که وقت مشترک دارند، نوعاً به این شیوه عمل می‌کنند.

آنچه که باید در این فرایند مورد توجه بیشتری قرار می‌گیرد، این است که آیا ترتیب‌های یک جریان خاص داده‌ها، از مقبولیت حقوقی برخوردار است یاخیر؟ به‌طور کلی عواملی چون سمت جریان، موقعیت جغرافیایی عملیات پردازش و انباشت و مهم‌تر از همه موقعیت کاربر به شدت بر شرایط قانونی تأثیر می‌گذارد.

اگرچه در قبال ارزیابی حجم انبوه و سمت جریان‌های فرا- مرزی داده‌ها تلاش‌های ناچیزی صورت گرفته، اما تمرکز فشرده ماهواره‌ها و کابل‌های زیر دریایی ارتباطی در منطقه آتلانتیک شمالی و میان آمریکا و ژاپن حاکی از آن است که جریان فرا- مرزی داده‌ها در غرب صنعتی جنبه غالب را دارد. با این حال، در درون همین حوزه نیز نابرابری‌های وجود دارد. کانادا، فرانسه و سوئد به‌طور مشخص چنین احساس می‌کنند که برای تهیه محصولات داده‌های پردازش شده، بیش از حد به ایالات متحده آمریکا وابسته هستند. آنها همچنین براین باورند که بیشتر اطلاعات ارزشمند در ایالات متحده آمریکا انباشته شده، و به‌طور مساوی در جهت عکس برای آنان فرستاده نمی‌شود.^{۱۳}

توزیع نابرابر تکنولوژی ارتباطی کامپیوتری در میان کشورها، عاملی است که این الگوی جهت‌دار جریان را مستحکم‌تر می‌کند. ظرفیت محدود پردازش داده‌ها در کشورهایی که از نظر کامپیوتری غنی نیستند، بسیاری از این کشورها را که اکثراً در جهان هستند، وادار می‌سازد تا داده‌های خام را برای پردازش صادر کنند و سپس داده‌های پردازش شده وارد کنند. وقتی داده‌ها برای پردازش به خارج فرستاده می‌شود، درآمدها به جریان افتاده و متعاقباً مشاغل و داد و ستدها در صنعت اطلاعات رسانی رونق می‌گیرد.

همان‌طور که نمودار شماره ۹ نشان می‌دهد، روند گردش جریان داده‌های بین‌المللی، شبیه روندهای سایر مناطق تجاری است مناطقی که در آن، کشورهایی که به لحاظ صنعتی توسعه نیافته هستند، مواد خام را برای پردازش به کشورهای صنعتی توسعه نیافته هستند، مواد خام را برای پردازش به کشورهای صنعتی می‌فرستند و سپس محصولات پردازش شده را به بهایی گران‌تر خریداری می‌کنند. فقدان مبادله داده‌ها در میان کشورهای روبه توسعه کاملاً چشمگیر است. در غیاب ارتباطات مؤثر برای تمرکز منافع جهان، رابطه وابستگی آور آن با جهان صنعتی شدت پیدا می‌کند.

مسائل عمده

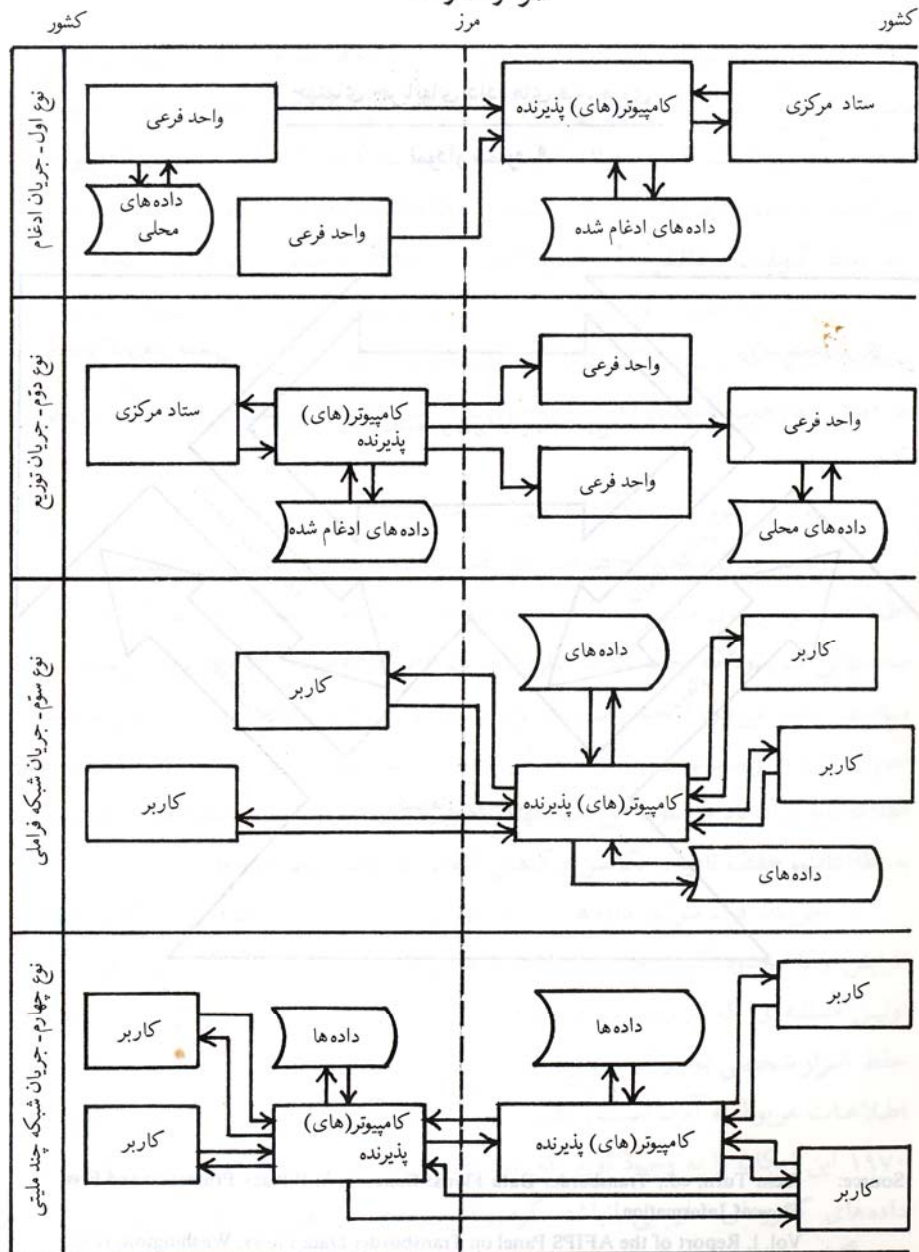
مسائل و بحث‌هایی که در جریان فرا - مرزی داده‌ها مطرح است، اگرچه از طیفی وسیع و ظاهراً ناهماهنگ تشکیل شده، اما این مسائل در واقع بیانگر چارچوب عمومی منافع متضادی است که در میان کارگزاران و شرکت‌کنندگان در ارتباطات کامپیوتری بین‌المللی وجود دارد. در یکی از نخستین پژوهش‌های مربوط به جریان فرا- مرزی داده‌ها که توسط گوتلیب (Gotlieb)، دالفن، (Dalfen) و کاتز (Katz) و در سال ۱۹۷۴ به عمل آمد، چنین نتیجه گرفته شد که مسائل ارتباطات کامپیوتری را باید در پرتو تنش‌های منافع متضاد دولت، درحیامت و حفظ و کنترل اطلاعات از یک طرف، و واردات و صادرات و مبادله نظرها از سوی دیگر، که هردو در چارچوب هدف‌های دولت و در حمایت از سیاست‌های ملی دنبال می‌شود.^{۱۴} بررسی کرد.

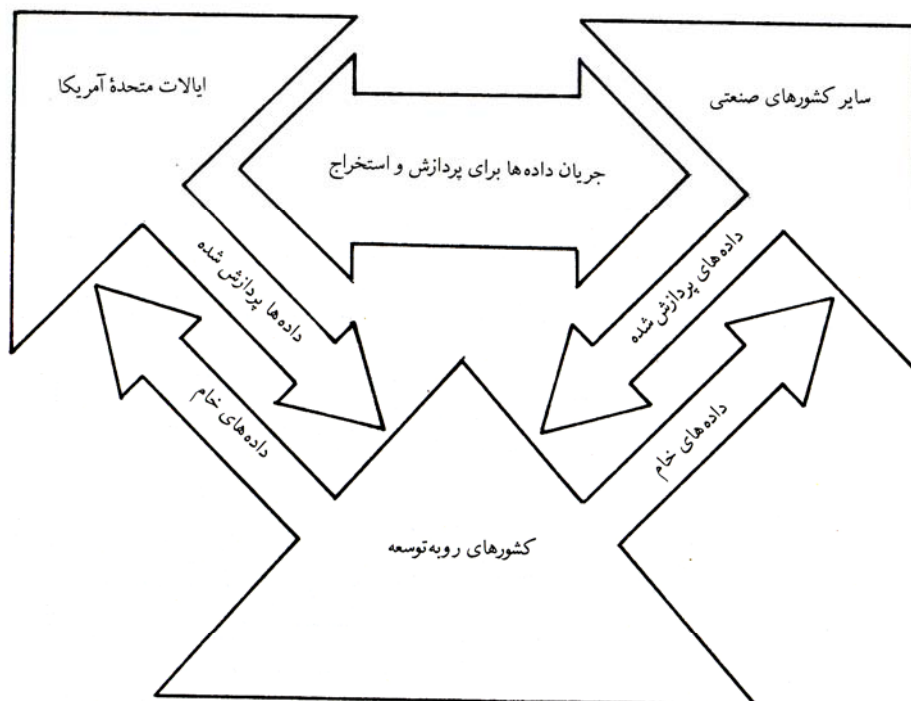

الگوهای حرکت جریانهای فرا- مرزی داده‌ها

نمودار شماره ۸
مرز

Source: Eric J. Novotny, «Transborder Data Flow Regulations: Technical Issues of Legal Concern.» *Computer/Law Journal*, 3:2, winter 1981, p. 111.

Source: Riein Turn, ed., **Transborder Data Flows: Concerns in Privacy Protection and Free Flow of Information**, Vol. I, Report of the AFIPS Panel on Transborder Data Flows, Washington, D.C., American Federation of Information Processing Societies, 1979, p. 5.

نووتنی نیز در سال ۱۹۸۰ به همین نتیجه رسید:

رقابت میان منافع اختصاصی در کنترل اطلاعات و منافع عام در انتقال نامحدود اطلاعات در مرزهای ملی، ریشه اصلی مناقشه است. منافع عام شامل اصول، رویه‌ها و سیاست‌هایی می‌شود که تحت عنوان کلی «جریان آزاد اطلاعات» از آن نام برده می‌شود. این سیاست‌ها باعث می‌شود تا مشارکت، کاربرد، بهره‌وری و مبادله داده‌های فرا-مرزی ارتقا یابد. اصول، رویه‌ها و سیاست‌هایی که بیان‌گر منافع اختصاصی است با عنوان «حاکمیت بر اطلاعات» از آن یاد می‌شود. این سیاست‌ها به کاربردهای کنترل شده، محدودیت در دسترسی به اطلاعات، حفظ، نادیده انگاشتن و کاهش انتقال اطلاعات منجر می‌شود.^{۱۵}

جریان فرا-مرزی داده‌ها در راستای ایجاد تعادل در منافع رقابت‌آمیز که در افزایش و یا محدود کردن جریان اطلاعات نقش دارد، با مسائل عدیده‌ای مواجه می‌شود. اولین مسئله‌ای که در رابطه با فعالیت‌های جریان فرا-مرزی داده‌ها بروز کرد، موضوع حفظ اسرار شخصی بود و آن حقوق افراد در قبال گردآوری، انباشت، توزیع و کاربرد اطلاعات مربوط به آنان است. وقتی توسعه تکنولوژی‌های

ارتباطی کامپیوتری در دهه ۱۹۷۰ این امکان را به وجود آورد که بتوان مقدار متنابهی از اطلاعات را در پایگاه‌های داده‌های کشورهای خارجی انباشته کرد این داده‌ها در چارچوب قوانین کشور پذیرنده قرار گرفت، پاره‌ای از کشورها تازه به این نتیجه رسیدند که باید برای حفظ اسرار شهروندان خود قوانین و سیاست‌هایی وضع کنند.

در حالی که قوانین یک کشور با کشور دیگر متفاوت است، اکثر کشورها از اصول حفظ اسرار شخصی در قانون رویه‌های عادلانه اطلاعات پیروی می‌کنند.^{۱۶}

۱. علنی بودن. نباید هیچ سیستم محرمانه ثبت اطلاعات شخصی وجود داشته باشد.
۲. دسترسی فردی. باید برای افراد راهی وجود داشته باشد که از طریق آن بدانند چه اطلاعاتی در مورد آنان گردآوری شده و استفاده از آن چگونه خواهد بود.
۳. شرکت افراد. باید افراد بتوانند اطلاعات گردآوری شده مربوط به خودشان را تصحیح و اصلاح کنند.
۴. گردآوری. باید در زمینه نحوه گردآوری اطلاعات از سوی سازمان‌هایی که اطلاعات مربوط به افراد را ثبت می‌کنند و همچنین در شیوه‌هایی که به کار می‌گیرند، محدودیت‌هایی وجود داشته باشد.
۵. کاربرد. باید برای افراد راهی وجود داشته باشد تا مانع کاربرد اطلاعات مربوط به خود در زمینه‌هایی غیر از آنچه که این اطلاعات برای آن گردآوری شده، شوند.
۶. افشا. باید برای افشای خارجی داده‌های پرسنلی توسط سازمان‌های گردآورنده این اطلاعات محدودیت‌هایی وجود داشته باشد.
۷. مدیریت اطلاعات. تمامی سازمان‌هایی که سوابق پرسنلی را تهیه، حفظ و یا به کار می‌برند، باید شیوه‌های مدیریت را در امر داده‌ها اجرا کنند.
۸. مسئولیت جوابگویی. سازمان‌هایی که سوابق پرسنلی را گردآوری می‌کنند، باید در قبال عملکردهای خود در زمینه داده‌های پرسنلی جوابگو باشند.

با این حال تمامی دولت‌ها، قوانین عادلانه اطلاعات و حفظ اسرار شخصی را به کار نمی‌بندند. در واقع، بخش اصلی نگرانی در قبال داده‌های پردازش شده کامپیوتری در مورد افراد، در دموکراسی‌های حوزه شمال آتلانتیک به چشم می‌خورد. در اکثر کشورهای دیگر، وضعیت اقتصادی و سنت‌های سیاسی به گونه‌ای نیست که به خاطر آن، اتخاذ مقررات حقوقی در مورد داده‌های پردازش شده کامپیوتری افراد، ضروری شود.

افزون بر این، ممکن است حقوق اسرار شخصی در یک کشور با کشوری که داده‌های پرسنلی به آن صادر می‌شود، همخوانی نداشته باشد. مسائل و مشکلات حقوقی بالقوه در مورد سطوح مختلف حفظ اسرار شخصی در کشورهای مختلف جهان باعث شده است تا چندین نهاد بین‌المللی برای ایجاد معیارهای استاندارد در این زمینه وارد عمل شوند. رهنمودهای سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه برای حفظ اسرار شخصی و داده‌های پرسنلی در جریان فرآیند داده‌ها، در سال ۱۹۸۰ از سوی ۱۸ دولت از ۲۴ دولت عضو ارائه شد.^{۱۷} در همان سال، شورای اروپا میثاق حفظ اسرار شخصی را با توجه به پردازش اتوماتیک داده‌های پرسنلی^{۱۸} منعقد کرد. در حالی که رهنمودهای سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، داوطلبانه بوده و حکم یک استاندارد موقت را بدون ایجاد موانع غیر منطقی در جریان فرآیند داده‌ها دارد، میثاق شورای اروپا تلاش می‌کند تا اصول عام رویه‌های عادلانه اطلاعات را بر اعضای خود اعمال کند. ایالات متحده آمریکا معتقد است مشکلات جریان فرآیند داده‌ها و موانع سیاسی ناشی از آن، در مراحل اولیه تحول قرار داشته و لذا حکم توافقی‌های الزام آور را ندارد و این نوع الزام‌ها به‌طرزی بالقوه برای کنش‌های متقابل اقتصادی مخرب است. دیدگاه ایالات متحده آمریکا در قبال میثاق شورای اروپا یک دیدگاه منتقدانه است.^{۱۹}

موضوع حاکمیت ملی یکی دیگر از مسائل جریان فرآیند داده‌ها است و آن هنگامی بروز می‌کند که اطلاعات حیاتی مؤثر بر

تصمیم‌گیری‌ها، در پایگاه‌های داده‌ها در خارج، پردازش و انباشته شود. حاکمیت ملی که در واقع قدرت نفوذ یک کشور بر مسیر تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی آن است، ممکن است در یک صورت تضعیف شود و آن هنگامی است که طیف راه حل‌های آن کشور در برابر یک کشور مفروض و در یک موقعیت مفروض، به دلیل دسترسی محدود به اطلاعات مربوطه و یا به خاطر فقدان توان کاربرد تکنولوژی‌های ضروری، محدود گردد.^{۲۰} قطع ناگهانی داده‌های مهم در اثر اشکال‌های کامپیوتری، فاجعه‌های طبیعی، فشارهای سیاسی یا نشت داده‌های حساسی که برای پردازش به لنگرگاه‌های داده‌ها ارسال می‌شود (کشورهایی که در آنها قوانین مربوط به حفظ داده‌ها وجود نداشته و غالباً سهل‌انگار هستند) می‌تواند یک کشور را در معرض مداخله خارجی قرار دهد.

بسیاری از دولت‌ها به دلیل ترس‌های ناشی از ضربه‌پذیری، اکنون در صدد ایجاد محدودیت‌های مشخص‌تر در جریان فرا-مرزی داده‌ها هستند. یک بررسی به عمل آمده از سوی دولت کانادا چنین نتیجه گرفت که دولت باید برای قانون‌مند کردن جریان‌های فرا-مرزی داده‌ها در راستای ایجاد این تضمین که اطلاعات حیاتی مربوط به حفظ حاکمیت ملی، از کنترل ما خارج نخواهد شد، به سرعت وارد عمل شود.^{۲۱}

بی‌تردید مهم‌ترین تأثیر تکنولوژی ارتباطی کامپیوتری بر حاکمیت ملی این است که مفهوم حاکمیت را که بر حسب شرایط جغرافیایی شکل گرفته، به حاکمیت اطلاعات تغییر داده است.^{۲۲} در حالی که نقش اطلاعات در مدیریت افزایش می‌یابد، این تلقی نیز که اطلاعات یک منبع است و دولت‌ها باید نفوذ خود را بر آن اعمال کنند، به سرعت در حال گسترش است.

با این حال، جریان فرا-مرزی داده‌ها، برای دولت‌ها یک مسئله اغفال‌کننده نیز هست. اکنون چنین عنوان می‌شود که کشورها حاکمیت سیاسی را بر حسب کنترل منابع و اطلاعات می‌سنجند. جریان‌های غیر قانونمند داده‌های فرا-مرزی، این حاکمیت را تضعیف می‌کنند. با این همه، وقتی صحبت از قانون‌مند کردن جریان‌های داخلی اطلاعات پیش می‌آید، دولت‌ها اعمال قدرت می‌کنند؛ مقامات دولتی به نام امنیت ملی، قدرت گسترده‌ای را برای مداخله در متوقف کردن ارتباطات دوربرد و مانیتور کردن داده‌های پردازش شده ذخیره می‌کنند.

حاکمیت یک کشور نه تنها توسط سایر کشورها، بلکه توسط شرکت‌های فراملی نیز که قوی‌ترین کارگزاران غیر دولتی در جریان فرا-مرزی داده‌ها هستند، تهدید می‌شود. یک تهدید اولیه در این زمینه، معامله بین‌المللی ارزی است. شرکت‌های چند ملیتی که به خاطر سیستم کامپیوتری بانکداری جهانی خود قدرتمند شده‌اند، این قدرت را دارند که سیاست‌های ملی-پولی را نادیده بگیرند. یک تحقیق که از سوی دولت فرانسه صورت گرفت، به این نتیجه رسید که جریان‌های نقدی بین‌المللی و توزیع اعتبار از طریق شبکه‌های تخصصی، مدت‌هاست که از کنترل دولت‌ها خارج شده است. این گزارش چنین نتیجه گرفت که: از آنجایی که انتقال جهانی ارز با استفاده از شیوه‌های الکترونیک صورت گرفته و سیستم‌های مبادله ارز را به تغییر دائمی می‌کشاند، امکان اجرای یک سیاست پیوسته مالی از بین رفته است.^{۲۳}

توسعه مستمر تکنولوژی‌های جدید، تهدیدهای موجود علیه حاکمیت ملی و واکنش دولت‌های مؤثر را شدیدتر می‌کند. یکی از مسائل مهم دیگر در بحث مربوط به اقتصاد جریان فرا-مرزی داده‌ها، این اعتقاد است که اطلاعات، یک کالا است و باید هنگام عبور از مرزها قانون‌مند شده و برای آن، مالیات وضع شود. برخی از کشورها برای حمایت از بازار و صنایع داخلی اطلاع‌رسانی در برابر نفوذ خارجی، به ایجاد موانع اقتصادی از قبیل، تعرفه، قیمت‌گذاری ترجیحی، استانداردهای ناسازگار، مانیتور اطلاعات، مقررات فزاینده دولتی و محدودیت ورود به بازارها پرداخته‌اند. فرانسه برای تحمیل گمرک به جریان‌های اطلاعات براساس ارزش جزء سیستمی را برای طبقه‌بندی جریان‌ها ارائه کرده است.^{۲۴} تیمشیر (Tymshare) که یک شرکت آمریکایی کامپیوتر است، چنین برآورد کرده است که قیمت اشتراک یک سرویس عمومی ارتباطات در ژاپن ده برابر بیشتر از هزینه استفاده از یک خط تلفن با هزینه ثابت است.^{۲۵}

دولت‌ها همچنین از طریق موانع غیر تعرفه‌ای نیز در کار جریان اطلاعات، مانع تراشی می‌کنند. برخی از این موانع عبارت‌اند از:

مقررات الزام آور در قبال ثبت پایگاه‌های داده‌ها (سوئد)، پردازش داده‌ها در کشور پذیرنده (آلمان غربی)، خرید تجهیزات ارتباطی و کامپیوتری در داخل (برزیل)، محدودیت استفاده از خطوط اختصاصی (ژاپن).^{۲۶}

بسیاری از شخصیت‌های دارای نفوذ تجاری، نگران آثار اقتصادی قوانین مربوط به حفظ اسرار شخصی هستند، زیرا این اسرار در برابر یک طرف ناخوانده در معرض خطر افشا است. آنها همچنین نگران انگیزه‌های احتمالی حمایت‌گرایانه‌ای نیز هستند که زمینه‌ساز تصویب چنین قوانینی می‌شود.^{۲۷}

دولت آمریکا و شرکت‌های تجاری، موانع جریان فرا-مرزی داده‌ها را تهدیدی جدی تلقی می‌کنند، تهدیدی که نه تنها بر عملکرد شرکت‌های خصوصی تجاری بلکه بر کارایی و رشد کلیه صنایع نظیر بانک‌داری تأثیر گذار است. به عنوان مثال، مقررات بانک‌داری در کانادا، بانک‌ها را ملزم می‌سازد تا از داده‌های مربوط به مشتریان کانادایی نسخه‌هایی را پردازش و حفظ کنند. به این ترتیب شرکت‌های خارجی، وادار به ایجاد تسهیلات غیرضروری داده پردازش می‌شوند.^{۲۸} در حالی که رقابت میان صنایع اطلاع‌رسانی بالا می‌گیرد، مشکلات موجود در جریان فرا-مرزی داده‌ها ممکن است در آینده بر حسب مناسبات تجارت بین‌المللی مورد بحث قرار گیرد.

نقش جریان داده‌ها

نقش جریان فرا-مرزی داده‌ها تنها در حیطه محدود کشورهای صنعتی غرب خلاصه نمی‌شود. تا جایی که اطلاعات، سنگ پایه قدرت محسوب شود، دسترسی به اطلاعات و توان بهره‌وری از آن می‌تواند برخی از کشورها را از نظر مزیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بر سایر کشورها رجحان دهد. کشورهای جهان سوم از این مسئله وحشت دارند که تکنولوژی توسعه نیافته کامپیوتر و عدم دسترسی به بازار داده‌های بین‌المللی، از شرکت آنان در اقتصاد جهانی که مبتنی بر اطلاعات رو به گسترش است، جلوگیری کند و وابستگی آنان را به جهان توسعه یافته دائمی کند.

چنان‌که گزارش مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل نشان می‌دهد، جریان داده‌های فرا-مرزی دارای توان بالقوه‌ای است که هم می‌تواند به روند توسعه جهان سوم کمک کند و هم مانع آن شود.^{۲۹} جریان فرا-مرزی داده‌ها با فراهم آوردن حوزه وسیعی از یافته‌های متنوع و روزآمد، می‌تواند به کشورهای روبه توسعه اطلاعات بیشتری در زمینه راه‌حل‌های متفاوت بدهد و به اختصاص مؤثرتر منابع بین‌المللی که به نوبه خود خلاقیت و رشد اقتصادی را شتاب می‌دهد، کمک کند. از طرف دیگر، عدم توازن موجود در بازار بین‌المللی داده‌ها و سطوح تکنولوژی‌های کامپیوتری مربوط به آن، بیانگر آن است که جریان فرا-مرزی داده‌ها تقسیم کار بین‌المللی را تثبیت کرده است، جهان سوم مواد خام (داده‌ها) را برای کشورهای توسعه یافته فراهم می‌کند و در مقابل کالاهای پردازش شده (داده‌ها) را از آنان دریافت می‌کند.

تکنولوژی‌های پیچیده و سرمایه بر، نظیر ارتباطات کامپیوتری دوبرد بر تراکم سیستم شرکت‌های چند ملیتی متمرکز بوده و وابستگی جهان سوم به سخت افزار، نرم افزار، آموزش و اداره سیستم را عمیق تر می‌کند. و به همین دلیل بود که در چندین گردهمایی بین‌المللی، نگرانی‌های جهان سوم در قبال توزیع عادلانه تر داده‌ها و تکنولوژی‌ها انعکاس یافت. در سال ۱۹۷۸ دفتر بین‌المللی انفورماتیک به اتفاق یونسکو مشترکاً بر یک کنفرانس بین‌المللی در زمینه استراتژی‌ها و سیاست‌های اطلاعات نظارت کردند. در این کنفرانس، کشورهای رو به توسعه شیوه‌های کاهش وابستگی خود به اروپا و آمریکا را در زمینه‌های پردازش، خدمات ارتباطی و فرآوردها مورد بحث قرار دادند.^{۳۰} در سال ۱۹۸۱ دفتر بین‌المللی انفورماتیک میزبان یک کنفرانس در مورد سیاست‌های جریان فرا-مرزی داده‌ها بود. به ابتکار این کنفرانس مجموعه‌ای از گروه‌های کاری، مسئولیت پژوهش در زمینه عنوان‌هایی چون حفظ داده‌ها، حاکمیت ملی و اثرهای اقتصادی جریان‌های فرا-مرزی را به عهده گرفتند.

مسئله‌ای که به طور فزاینده در گردهمایی‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد، فرض این نکته است که جریان داده‌ها در فراسوی مرزهای

ملی برای همگان سودمند است. شیلر (Schiller) خاطر نشان ساخته است که جریان آزاد اطلاعات، یک افسانه بوده و هست. گزینش کنندگان و نظارت کنندگانی وجود دارند که پیام‌های جاری در جامعه را جابه‌جا کرده و به آن شکل می‌دهند.^{۳۱} بیم و ناامیدی کشورهای جهان سوم نیز به واسطه شرکت‌های چندملیتی که مقدار متنابهی از جریان‌های جهانی داده‌ها را گزینش و کنترل می‌کنند، شدت می‌یابد.

در کنفرانس تکنولوژی‌های مدرن و نظم نوین بین‌المللی اطلاعات که در سال ۱۹۸۲ برپا شد، هیئت کوبا خواستار یک نظم جایگزین برای جریان بین‌المللی اطلاعات شد. هیئت کوبایی با نفی جریان آزاد، از اتخاذ سیاست‌های ارتباطی هماهنگ ملی و خودمختار، به‌طور خاص در ارتباط با بخش‌های فرهنگی و آموزشی حمایت کرد.^{۳۲} با این حال، با توجه به موقعیت اقتصادی و سیاسی کنونی که جریان فرا-مرزی داده‌ها را احاطه کرده است، چنین به نظر می‌رسد که کشورهای جهان سوم، راه دیگری را پیش گیرند و آن ایجاد توازن میان پذیرش مطلق و نفی مطلق نظریه جریان آزاد اطلاعات است.

درک فزاینده نقش حیاتی تکنولوژی‌های ارتباطی کامپیوتری در تحولات اجتماعی و اقتصادی باعث شده است تا برخی از کشورهای صنعتی و رو به توسعه برای بهره‌وری از صنایع و منابع اطلاع رسانی، استراتژی‌های جامعی را تدارک ببینند. از آنجا که جریان فرا-مرزی داده‌ها با طیفی از مسائل سیاسی و اقتصادی سروکار دارد، سیاست‌های ملی ارتباطی احتمالاً می‌تواند احتمالاً می‌تواند بیانگر دیدگاه‌های کشورها در قبال جریان بین‌المللی اطلاعات باشد.

جهت پژوهش‌ها

از آنجا که مسائل جریان فرا-مرزی داده‌ها طی دهه گذشته گسترش یافته و از نگرانی اولیه پیرامون حفظ اسرار شخصی به نگرانی در قبال حاکمیت ملی منجر شده است، ادبیات مربوط به جریان داده‌ها نیز به لحاظ حجم و دامنه، از رشدی اساسی برخوردار شده است. حجم نسبتاً زیاد پژوهش‌هایی که بر سیاست متمرکز بوده است، بیانگر این نکته است که پژوهش درباره ماهیت جریان فرا-مرزی داده‌ها، در تکاپوی دولت‌ها برای اتخاذ اقدام‌های مقتضی در زمینه تلفیق این فعالیت جدید ارتباطی با برنامه‌ریزی ملی، ریشه دارد و طبعاً این برنامه‌ریزی‌ها در راستای توسعه اجتماعی و اقتصادی صورت می‌گیرد. بحث‌های کنونی درباره جریان فرا-مرزی داده‌ها را می‌توان به عدم کارایی ساختار حقوقی بین‌المللی کنونی نسبت داد؛ ساختاری که نتوانسته است خود را با تغییرهای سریع ناشی از تحولات تکنولوژی ارتباطات کامپیوتری هماهنگ سازد. اینک، دیگر نمی‌توان مفهوم "حاکمیت ملی" را بر مبنای صرف شرایط جغرافیایی در نظر گرفت. اکنون این دیدگاه که اطلاعات، به‌طرز فزاینده‌ای در حال پا گرفتن است. مفهوم سنتی حفظ اسرار شخصی، اکنون در هر موقعیتی از سوی قابلیت کامپیوترها در پردازش و انباشت مقدار بسیار زیادی از داده‌ها، به چالش فرا خوانده شده است. مفهوم حق تألیف اینک می‌رود تا دستخوش تغییری پایه‌ای شود و این امر به دلیل قابلیت کامپیوترها در نوشتن، بازبینی، ویراستاری و تغییر دادن برنامه‌ها و متون، بدون استفاده از کاغذهای بسیار صورت می‌گیرد.

در پرتو این تحولات، چندین قلمرو برای پژوهش‌های آتی متصور است. نخست آنکه فرموله کردن زیر ساخت‌های بین‌المللی حقوقی یک ضرورت فزاینده است. اگرچه پیشنهاددهندگان جریان آزاد نگران این مسئله هستند که توافق‌های بین‌المللی ممکن است به جای آنکه محدودیت جریان داده‌های فرا-مرزی را کم کند، به افزایش آن بینجامد اما در عین حال آنها اعتراف می‌کنند که توافق‌های چندجانبه برای تسهیل تجارت بین‌المللی اطلاعات، ضرورت دارد.

در حالی که توافق‌های بین‌المللی، رو به گسترش و در حال تحقق است، این مسئله نیز از اهمیت برخوردار است که سمت کنونی و آتی تکنولوژی‌های ارتباطی تعیین شود. اکثر پژوهشگران آمریکایی معتقدند تصمیم‌های پیش‌رسی که به توافق‌های الزام‌آور می‌انجامد، مانع تحولات تکنولوژیک و عمل‌کردهای اقتصادی در آینده می‌شود. آنها معتقدند که با قوانین سیال برای کشمکش‌ها و چارچوبی گسترده‌تر برای حل مشکلات ناشی از تنوع مقررات و قوانین ملی^{۳۳}، بهتر می‌توان به جهان خدمت کرد.

از سوی دیگر، کشورهای اروپا و جهان معتقدند، تکنولوژی‌های ارتباطی کامپیوتری به سطحی رسیده‌است که باید توسط دولت‌ها برای حفظ منافع ملی تحت کنترل قرار گیرد. به منظور قانون‌مند کردن جنبه اقتصادی جریان فرا-مرزی داده‌ها، چنین پیشنهاد شده‌است که موافقت‌نامه عمومی در تعرفه‌ها و تجارت به کار گرفته شود.

عده‌ای معتقدند که موافقت‌نامه عمومی در تعرفه‌ها و تجارت می‌تواند حکم یک عرصه بین‌المللی قابل انعطاف را داشته باشد و قیمومیت خود را برای تطبیق با مسائل تازه تجاری مشتمل بر جریان‌های بین‌المللی داده‌ها گسترش دهد.^{۳۴} در حالی که یک گزارش سازمان ملل، این محیط نسبتاً نامشخص حقوقی را پیش شرط‌هایی مطلوب برای یک نگرش همیارانه می‌خواند، دیگران با بدبینی به آن می‌نگرند.^{۳۵} به نظر می‌رسد که هر نوع فرموله کردن زیر ساخت‌های بین‌المللی حقوقی، حکم تلاشی را خواهد داشت که در راستای ایجاد توازن میان نیازها و تقاضاهای دولت‌ها صورت می‌گیرد.

یک اولویت پژوهشی دیگر، بررسی تجربی محتوای جریان فرا-مرزی داده‌ها و نتایج حاصله از آن است. نظر به ماهیت تملک‌بردار داده‌هایی که از مرزهای ملی عبور می‌کند، شناسایی دقیق این‌که چه داده‌هایی و با چه اثرهایی در جریان قرار دارد، دشوار است. اکثر جریان‌های داده‌ها اختصاصی بوده و از دسترس بررسی دقیق عمومی خارج است. اما با این همه، یک پژوهش که در سال ۱۹۸۲ از سوی دولت ژاپن صورت گرفت، نشان داد که تجزیه و تحلیل تجربی جریان داده‌های فرا-مرزی غیرممکن نیست. در گزارش تهیه شده از سوی وزارت پست و ارتباطات دوربرد ژاپن برآورد شده و در عین حال این جریان‌ها برحسب صنعت تقسیم‌بندی شده بوده است مانند تجارت، شرکت‌ها، بانک‌داری و حمل‌ونقل هوایی.^{۳۶} این نوع پژوهش به دلیل بررسی دقیقی که از مختصات عمومی پذیرفته شده در جریان فرا-مرزی داده‌ها به دست می‌هد، از اهمیت برخوردار است.

در قبال بررسی تأثیر جریان‌های فرا-مرزی بر جهان سوم نیز علاقه‌مندی فراوانی به چشم می‌خورد. مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل در پی‌گیری مسائل جریان فرا-مرزی داده‌ها، از این جنبه بسیار فعال بوده است. مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل در گزارشی به دبیرکل تلاش کرد تا این نکته را مشخص سازد که جریان فرا-مرزی داده‌ها چگونه می‌تواند از سوی کشورهای پذیرنده مورد استفاده قرارگیرد، تا در مذاکره برای دستیابی به قراردادهای بهتر، در روابط آنان با جهان صنعتی به‌طور عام و شرکت‌های فراملی به‌طور خاص، به آنان یاری رساند.

متعاقب این مسئله، مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل برای تک‌پژوهی در مورد یک کشور، طرحی را ارائه کرد که اخیراً ژاپن و برزیل گزارش‌های خود را در این زمینه تسلیم این مرکز کردند.^{۳۷} گرچه ایالات متحده آمریکا ترجیح می‌دهد که موضوع جریان فرا-مرزی داده‌ها را در جمع کشورهای توسعه یافته دنبال کند، اما اخیراً با شرکت در پروژه مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل موافقت کرده‌است. در یک چارچوب وسیع‌تر از جریان بین‌المللی اطلاعات، جریان فرا-مرزی داده‌ها حاوی طیف وسیعی از مسائل است که هنوز باید مورد بررسی قرار گیرد. در حالی که تحولات سریع تکنولوژی‌های جدید، کماکان در حال تغییر دادن استنباط‌های سنتی سیاسی و اقتصادی است، باید در انتظار تغییرهای بنیادی در ساختار جهانی ارتباطات بود. پژوهشگران امور جریان داده‌های فرا-مرزی در نهادی کردن این تغییرها نقشی مهم و چالش‌گرانه‌ای ایفا خواهند کرد.

پی‌نوشت‌ها

1. United Nations Centre on Transnational Corporations (UNCTC), «Transnational Corporations and Transborder Data Flow: An Overview», Paper presented at The Seventh Session of UN Economic and Social Council Commission on Transnational Corporations, Geneva, Switzerland, August 31- September 14, 1981, Advanced Copy, June, 1981.
2. William Hall and Raymond Snoddy, «The Information Warehouses: The Billion-Dollar Demand for Instant Data», adopted from the *Financial*

Times (London) and Published in *World Press Review*, June 1983, p. 50.

3. W. Michael Blumenthal, «Transborder Data Flow and The New Protectionism», Paper Delivered Before The National Computer Conference, Chicago, I 11., May 6. 1981, p. 6.

۴. به عنوان نمونه رجوع کنید به:

Jonathan B. Tourtellot, «A World Information War? », *European Community*, January/February, 1978, p. 15.

۵. به عنوان نمونه رجوع کنید به:

John H. Clippinger, Review of *Datanets and the Third World*, By Ithiel de Sola Pool, Elliot Friedman, and Collin Warren, *Telecommunication Policy*, 1 June 1977, p. 264.

6. Jonathan B. Tourtellot, p. 140.

7. Hamid Mowlana, «The Multinational Corporation and The Diffusion of Technology», In A.A. Said and L. R. Simmons, eds., *The New Sovereigns: Multinational Corporations as World Poivers*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1975, p. 83.

8. Eric J. Novotny, «Transborder Data Flow Regulation: Technical Issues of Legal Concern», *Computer/Law Journal*, 3:2, Winter 1981, p. 107. See also, Mark B. Feldman and David R. Garcia, «National Regulation of Transborder Data Flows», *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulations*, 7:1, Winter 1982, p. 1.

۹. رجوع کنید به:

Eric J. :Novotny, «Transborder Data Flows and International Law: A Framework for Policy-Oriented Inquiry» *Stanford Journal of International Law*, 16, Summer 1980, pp. 150-156.

10. Rein Trun, ed., *Transborder Data Flows: Concerns in Privacy Protection and Free Flow of Information*, Report of The AFIPS Panel on Transborder Data Flows, 1, Washington, D. C., Federation of Information Processing Society, Inc., 1979, p. 39.

11. Eric J. Novotny, «Transborder Data Flows and International Law», p. 156.

12. Eric J. Novotny, «Transborder Data Regulations», pp. 111-112.

13. Eric J. Novotny, «Transborder Data Flows and International Law» p. 152.

14. Allen Gotleib, Charles Dalfen, Kenneth Katz, «The Transborder Transfer of Information by Communications and Computer Systems: Issues and Approaches to guiding Principles», *American Journal of International Law*, 68, 1974, p. 227.

15. *Eric J. Novotny*, «Transborder Data Flows and International Law» p. 145.

16. Rein Turn, «Privacy Protection and Security in Transnational Data Processing Systems», *Stanford Journal of International Law*, 16, Summer 1980. pp. 71-73.

17. Organization for Economic Co-operation and Development, «Guidelines Governing the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data», Paris, 1980.

18. Council of Europe, «Convention for The Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data» , Strasbourg, France, 1980.

19. United States Congress, House of Representatives, 96th Session, Committee on Government Operations, «International Information Flow: Forging A New Framework», December 11, 1980, Washington, D. C., Government Printing Office, 1980, p. 28.

20. United Nations Centre on Transnational Corporations, p. 28.

21. *Ibid*: P.29

22. Hamid Mowlana, «Political and Social Implications of Communications Satellite Applications in Developed and Developing Countries », in J. N. Pelton and M. C. Snow, eds., *Economic and Policy Problems in Satellite Communicationa*, New York, Praeger, 1977, pp. 124-142.

23. «Madec Expects TDF Dividents for France», *Transnational Data Report*, 5:6, September 1982, p. 291.

24. United States Congress, pp. 13-19.

25. Mark B. Feldman and David R. Garcia, «National Regulation of Transborder Data Flows» p. 14.

26. United States Congress, p. 24.

27. Mark B. Feldman and David R. Garcia, p. 14.

28. Joan Edelman Spero, «Information: The Policy Void», *Foreign Policy*, Fall 1982, p. 143.

29. United Nations Centre on Transnational Corporations, pp. 24-27.

30. Rein Turn, de., *Transborder Data Flows. Concerns in Privacy Protection and Free Flow of Information*, p. 29.

31. Herbert I. Schiller, *Who Knows: Information in The Age of Fortune 500*, Norwood, N. J., ABLEX Publishing Corporation, 1981, p. 20.

32. «Technology, TDF and The New International Information Order», *Transnational Data Report*, 5:4, June 1982, p. 206.
33. Ithiel de Sola Pool and Richard Jay Solomon, «Intellectual Property and Transborder Data Flows» *Stanford Journal of International LaW*, 16, Summer 1980, pp. 117-129.
34. Joan Edelman Spero, p. 153.
35. United Nations Centre on Transnational Corporation, p. 36.
36. «Japan Investigates TDF», *Transnational Data Report*, 5:8, December 1982, pp. 421-423.
37. «UNCTC Pursues Corporate TDF Impact», *Transnational Data Report*, -5:7, October/November 1982, p. 322

۵

اساس فعالیت بین‌المللی جریان اطلاعات منابع جهانی

در حالی که افق تازه تکنولوژی ارتباطی گسترش می‌یابد، همه در این باره سخن می‌گویند که اگر نوآوری‌های اخیر، درست به کار گرفته شود، برای بشریت منافع بالقوه‌ای خواهد داشت.

طرفداران سرسخت این نظریه، این پیشرفت‌های تکنولوژیک را طلیعه عصر تازه یک توسعه فزاینده و عادلانه برای انسان‌ها می‌دانند. دیگران می‌گویند این پیشرفت‌های تکنولوژیک ابزارهایی است که ثروتمندان را به بهای فقیرتر شدن فقرا، ثروتمندتر خواهد کرد، مگر آنکه جهت کاربرد آن در اوضاع کنونی به دقت تغییر داده شود.

تکنیک سنجش از دور آن‌گونه که توسط کمیته استفاده مسالمت‌آمیز از فضای کیهانی تعریف شده، عبارت است از: سیستمی از شیوه‌ها که برای تعیین موقعیت اجسام بر زمین و پدیده‌های موجود بر آن، زیر و ماورای زمین، توسط سنجنده‌های مستقر در هوا و فضا، مورد استفاده قرار می‌گیرد. بنابراین، اصطلاح سنجش از دور تنها به عملیات سنجشی ماهواره‌های پیچیده نظیر اطلاق نمی‌شود، بلکه این اصطلاح، عملیات سنتی عکس‌برداری هوایی را نیز در بر می‌گیرد.

اگرچه این تعریف، سایر سیستم‌های ماهواره‌ای را نیز در برمی‌گیرد (نظیر ماهواره‌های هواشناسی و دریایی)، اما سیستمی که بیشترین بحث‌ها و جدل‌ها درباره آن صورت می‌گیرد، سیستم "لندست" آمریکا است.

قدرت این ماهواره‌ها در سنجش و عکس‌برداری از کشورها از طریق مدار همزمان خورشیدی (Sunsynchronous)* که در فاصله ۷۰۵ کیلومتری زمین قرار دارد، به حدی است که بدون اجازه و اطلاع کشورها می‌توانند آنها را مورد پژوهش قرار داده و مقدار بسیار زیادی اطلاعات از منابع طبیعی آنان کسب کنند. قدرت این ماهواره‌ها باعث شده است که به بحث کنونی درباره مسائلی چون امنیت ملی و حاکمیت ملی دامن زده شود.

تکنولوژی سنجش از دور در بررسی زمین، برای برخی قلمروهای پژوهشی ارزش بالقوه‌ای دارد. در واقع تکنیک سنجش از دور برای بسیاری از قلمروها منافع سرشاری در بردارد. تکنیک سنجش از دور با فراهم‌آوردن تصویربرداری کلی و پیوسته از سطح زمین، به قلمروهایی چون مدیریت منابع، تجزیه و تحلیل بهره‌وری از زمین، مطالعه کیفیت آب، کمک به کنترل منابع طبیعی، پیش‌بینی وضعیت محصول‌ها و حفاظت از محیط، کمک‌های شایان توجهی می‌کند.

* این مدار از نظر زاویه خورشیدی تحت شرایط ثابتی قرار دارد - مترجم.

کارگزاران و شرکت کنندگان

ایالت متحده آمریکا با پروژه لندست در این قلمرو نیز مانند تکنولوژی پخش مستقیم ماهواره‌ای قدرت حاکم است. اما شوروی هم طی سال‌های اخیر به پیشرفت‌هایی در این زمینه نائل آمده است. در اوائل دهه هفتاد، موضوع سنجش از دور به یک مسئله بحث‌انگیز در کمیته فضای کیهانی سازمان ملل تبدیل شد. پیشنهاد اولیه فرانسه و اتحاد جماهیر شوروی نه تنها بر حاکمیت دولت بر منابع خود، بلکه بر حاکمیت روی اطلاعات مربوط به این منابع نیز تأکید می‌کرد. این پیشنهاد به این اصل تأکید می‌کرد که اگر کشوری از تکنیک سنجش از دور استفاده می‌کند، نباید بدون جلب رضایت اولیه دولتی که مورد سنجش قرار می‌گیرد، داده‌هایی را که از این طریق به دست می‌آورد برای یک کشور مخابره کند. این پیشنهاد بر این فرض مبتنی بود که سنجش از دور اکتشاف در فضای کیهانی نیست، بلکه اکتشاف در زمین با استفاده از فضای کیهانی است.^۱

طرفداران ضرورت تنظیم مقررات شدید بر این مسئله سنجش از دور از نظریه خود با تکیه بر ماده پیمان فضای کیهانی دفاع می‌کنند. این ماده تصریح می‌کند که دولت‌ها باید متعهد شوند که در اکتشافات و بهره‌وری از فضای کیهانی مطابق با قوانین بین‌المللی و منشور سازمان ملل متحد دست به فعالیت بزنند. برزیل و آرژانتین در سال ۱۹۷۴ طرحی را در قبال مسئله سنجش از دور ارائه کردند که به مراتب از طرح اتحاد جماهیر شوروی و فرانسه محدودیت‌آورتر بود.

پیمان پیشنهادی برزیل و آرژانتین نه تنها اطلاعات مربوط به منابع طبیعی را جزو حقوق حاکمیت هر کشور تلقی می‌کرد، بلکه از هر نوع فعالیت در زمینه سنجش از دور که بدون رضایت اولیه باشد با استناد به حوزه صلاحیت قضایی ملکی ممانعت به عمل می‌آورد.^۲

ایالات متحده آمریکا به شدت با پیش‌نویس‌های پیمان‌های فرانسه - شوروی و برزیل - آرژانتین مخالف بود. منطق آمریکا این بود که اشاعه بازو آزاد داده‌های گرفته شده از سنجش از دور ابداً مبنای حقوقی ندارد.^۳ اما آمریکا در عین حال مخالف دستورالعمل‌های نه چندان سخت نبود. کانادایی‌ها در سال ۱۹۷۶ با تسلیم یک گزارش کاری تلاش کردند تا یک راه‌حل میانه را بین طرفداران اشاعه باز و آزاد همه داده‌ها و کسانی که به دلایل سیاسی و اقتصادی خواستار وضع مقررات محدودیت‌آور برای انتشار داده‌ها بودند، بیابند. از طرف دیگر، موضوع نحوه ایجاد یک هیئت بین‌المللی بر این هماهنگی و نظارت بر روند سنجش از دور نیز در اجلاس کمیته استفاده مسالمت‌آمیز از فضای کیهانی مورد توجه قرار گرفت. در حالی که در سراسر دهه هفتاد بحث درباره این موضوع ادامه پیدا کرد، در عین حال بر سر برخی اصول توافق عمومی حاصل شد. سنجش از دور باید:

۱. به نفع و مصلحت همه کشورهای صورت گیرد.
۲. مطابق قوانین بین‌المللی باشد.
۳. همکاری بین‌المللی را افزایش و بهره‌وری را به اوج برساند.
۴. از بروز پدیده‌های مضر به حال محیط طبیعی زمین جلوگیری کند.
۵. توسط دولت‌هایی صورت گیرد که به سایر کشورهای ذی‌نفع مساعدت فنی می‌کنند.
۶. با استفاده از نقش سازمان ملل در هماهنگ کردن، فعالیت‌های سنجش از دور عملی شود.
۷. اطلاعاتی را که بیانگر یک فاجعه قریب‌الوقوع طبیعی است، به سرعت در دسترسی کشورهای ذی‌نفع قرار دهد.
۸. بدون کاربرد عمدی داده‌ها به نحوی که برای سایر کشورهای مضر باشد، صورت گیرد.

می‌توان این نقطه نظر را به‌طور قطعی ابراز داشت که در حالی که تکنولوژی رشد خود را ادامه می‌دهد، دهه هشتاد شاهد تلاش برای یافتن اصول حقوقی و تسهیل همکاری در این قلمرو خواهد بود. در عین حال این امر نیز محتمل است که علاقه شرکت‌های تجاری غربی (به‌ویژه در ژاپن، آلمان غربی و آمریکا) برای داشتن ماهواره‌های سنجش از دور، به نگرانی جهان سوم منجر شود. با پرتاب لندست در تاریخ ۱۶ جولای ۱۹۸۲، قدرت آمریکا در مخابره تصاویر با کیفیت عالی به ایستگاه‌های گیرنده زمینی، به‌طرز

چشمگیری افزایش پیدا کرد. علت این مسئله، اضافه شدن سیستم جدید تصویربرداری تی ام (TM) سیستم تصویر برداری ام. اس اس (MSS) بود، که قبلاً در سه لندست ۱ و ۲ و ۳ مورد استفاده قرار گرفته بود. سیستم جدید تصویر بردار تی ام به این منظور طراحی شده بود که روزانه ۳۰۰ تصویر از زمین داشته باشد و هر تصویر ۱۳,۲۵۵ مایل مربع را پوشش دهد. تصویرهایی که توسط سنجنده تی ام گرفته می شود دارای ۳۲ میلیون جزء تصویری است.

اما تصویرهایی که توسط سنجنده های ام اس اس گرفته می شود حاوی ۳۰۰ میلیون جزء تصویری است. در شرایط مطلوب، سنجنده های ام اس اس روزانه ۲۰۰ تصویر و سنجنده های تی ام روزانه ۱۰۰ تصویر را به سیستم زمینی مخابره می کنند. هر بخش از زمین، به استثنای مناطق قطبی، هر ۱۶ روز یک بار از طریق جابه جایی متوالی سنجنده ها بر روی مدارها، در معرض تصویر برداری دقیق قرار می گیرد و این تصویر برداری حوزه ای به وسعت ۱۱۵ مایل را در بر می گیرد.

شاتل فضایی نیز بخش دیگری از تجهیزات آمریکا را در سنجش از دور تشکیل می دهد. دومین پرواز آزمایشی شاتل در نوامبر ۱۹۸۱ به خوبی قابلیت شاتل را در گردآوری جهانی داده ها از طریق سنجش از دور نشان داد. این قابلیت در ارتباط با پژوهش های مربوط به زمین است که مفهوم خود را آشکار می سازد.^۴

اهمیت تصویر برداری لندست در کاربردهای متنوع آن ریشه دارد. این کاربردها مشتمل بر این موارد است:

تولید کشاورزی، مدیریت مراتع، مدیریت جنگل ها، مدیریت منابع آب، زمین شناسی، اکتشاف نفت و معادن، نقشه برداری، برنامه ریزی برای مناطق قابل سکونت (شهری و منطقه ای)، جمعیت نگاری، حفاظت محیط، دریاها، منابع، اقیانوس نگاری، مهندسی آب های ساحلی، هشدار در قبال فاجعه ها و برآورد آن و شناسایی زمین های زراعی که در معرض نابودی است.

این کاربردهای مختلف فقط به این دلیل امکان پذیر شده است که لندست قدرت کشف شکل گرفتن موارد رسوبی در آب های ساحلی، تشخیص افزایش دما در محصول های آسیب دیده و تشخیص بافت زمین های حاوی ذخایر نفتی و معدنی و بالأخره قدرت تصویر برداری دقیق از سطح زمین را داراست.

پرواز موسوم به SIR-A در نوامبر ۱۹۸۱، در شناسایی یک سیستم باستانی آبرسانی در زیر صحرا بسیار موفقیت آمیز بود. در این پرواز تا عمق ۱۶ پایی ماسه های خشک، از طریق تصاویر راداری در معرض دید قرار گرفت.^۵

در حال حاضر، ۱۱ ایستگاه زمینی در خارج از ایالات متحده آمریکا با استفاده از یک ماهواره رله به طور مستقیم داده های لندست را دریافت می کنند. این ایستگاه ها متعلق به آرژانتین، استرالیا، برزیل، کانادا، هند، اندونزی، ایتالیا، ژاپن، آفریقای جنوبی، سوئد و تایلند است. علاوه بر این کشورها، بسیاری از کشورهای دیگر نیز از این اطلاعات، که از طریق مرکز فضایی اروس (Eros) واقع در سیوکس فالس (Sloux Falls) داکوتای جنوبی به بازار آزاد فرستاده می شود، بهره برداری می کنند. این کشورها عموماً این تصویرها را مستقیماً خریداری کرده یا آنها را در چارچوب کمک های توسعه از طریق بانک جهانی و یا برنامه کمک های آمریکا دریافت می کنند.

به عنوان مثال، دولت بورکینافاسو که با بانک جهانی ارتباط دارد، در جهت یافتن منطقه ای برای چادر نشینی که در اثر فطحی به طرف جنوب مهاجرت می کنند، از داده های لندست استفاده می کند. یک مرکز منطقه ای سنجش از دور تحت نظارت کمیته ای مرکب از یازده کشور در اوآگادوگو (Ovagalougou) بر پا شده است. این یازده کشور عبارتند از: بنین، کامرون، ساحل عاج، غنا، گینه، بورکینافاسو، مالی، موریتانی، نیجر، سنگال و سیرالئون. در سال ۱۹۸۱، مرکز ۹۰ شرکت کننده را در زمینه تجزیه و تحلیل داده های سنجش از دور آموزش داد.

افزون بر این، کشورهای دیگری نیز هستند که هم به داده های سنجش از دور دسترسی داشته و هم از آنها استفاده کرده اند. مرکز داده های اروس به ۱۲۷ کشور تصویرهای خود را فروخته است.

تایلند، علاوه بر استفاده داخلی به توزیع داده هایی که از ایستگاه زمینی خود تهیه می کند، در سطحی منطقه ای اقدام کرده است. ۱۶ کشور با قلمروهای متمایز جغرافیایی به تمامی، پوشش داده می شوند و ۶ کشور دیگر نیز در حدی نسبی تحت پوشش قرار دارند. در

ارتباط با کشورهای عضو اتحادیه جنوب شرقی آسیا، تایلند می‌تواند به کلیه این منطقه سرویس دهد.^۶ این طرح با قصد آمریکا مبنی بر گسترش پوشش ایستگاه‌های زمینی سازگاری دارد. کشورهایی که دارای ایستگاه‌های زمینی هستند، سعی می‌کنند تا با توسعه بازار فروش تصویرهای خود، هزینه‌های اداره ایستگاه‌های خود را از این طریق جبران کنند.

استفاده خارجی‌ها از تصویرهای لندست فقط ۳۳ درصد از فروش داده‌های لندست را در سال ۱۹۸۱ شامل می‌شد. در همین حال در سال ۱۹۸۲ بیست و پنج درصد داده‌های لندست به کشورهای خارجی فروخته شده بود. دولت ایالات متحده آمریکا بزرگ‌ترین مصرف‌کننده داخلی داده‌های لندست است.

وزارت دفاع آمریکا طی دو سال گذشته برای جبران ضعف سیستم‌های پیچیده ماهواره‌های هواشناسی خود به طرز گسترده‌ای به تصویرهای لندست تکیه کرد. از دو ماهواره نظامی هواشناسی وزارت دفاع که اکنون در مدار قطبی است یکی از آنها از کنترل خارج شده و بلا استفاده به دور خود می‌چرخد و ابزارهای اساسی ماهواره دوم نیز از کار افتاده است. ماهواره هواشناسی نیروی هوایی آمریکا نیز وقتی موشک پرتاب کننده آن عمل نکرد، عملاً خراب شد.^۷

طی جنگ فاکلند، لندست تنها ماهواره‌ای بود که داده‌های کیفی بسیار خوبی را در دسترس قرار داد.

ماهواره‌های جاسوسی آمریکا به دلیل آنکه عمدتاً بر اتحاد جماهیر شوروی متمرکز شده‌اند، نمی‌توانند جنوب را پوشش دهند. دلیل دیگر این مسئله آن است که آنها در فضای بسیار بالایی قرار گرفته‌اند. از این رو وقتی از مناطق جنوبی عبور می‌کنند، نمی‌توانند آن را پوشش دهند. ماهواره اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی (Noaa) متعلق به وزارت بازرگانی آمریکا، داده‌های خود را در مورد دمای دریاها و مسیر یخ‌ها و شرایط وزش باد در راستای کاربردهای خصوصی، برای ماهیگیران و صیادان آلاسکایی که خرچنگ‌های دریایی را صید می‌کنند، به کشتی‌های آنان مخابره می‌کند.^۸ این کار از طریق فاکسی مایل رادیویی صورت می‌گیرد. لیست جامعی از کلیه استفاده کنندگان از داده‌های سنجنش از دور در دست نیست، ظاهراً داده‌های لندست به همراه عکس‌های هوایی و سایر اطلاعات به طرز نامنظم در نوارهای مختلف کامپیوتری اینجا و آنجا انباشته می‌شود. بر اساس اظهارات مقام‌های رسمی، تلاش برای ایجاد پرونده‌ای از کاربران داده‌ها که چند سال قبل صورت گرفت عملاً بی‌نتیجه ماند، زیرا وزارت کشور آن را نقض پیمان اسرار شخصی خواند.

در حال حاضر از تلاش‌های اتحاد جماهیر شوروی در زمینه سنجنش از دور اطلاعاتی در دست نیست. کشورهای بلوک سوسیالیست در اروپا سیستم ماهواره‌ای خاص خود را دارند که ایتر کاسموس (Intercosmos) خوانده می‌شود. در سال ۱۹۷۶ برای اولین بار فاش شد که برخی از ماهواره ایتر کاسموس به کار سنجنش از دور اشتغال دارد. این توان قبلاً نیز در ارتباط با فضا پیمای‌های شوروی سایوز (Soyuz) و سالیوت (Salyut) نیز مطرح بود.^۹

تصویر برداری از طریق تکنیک سنجنش از دور اینک توسط همین دو سیستم صورت می‌گیرد، اما تعدادی از کشورهای دیگر نیز برای ورود قریب‌الوقوع به این بازار، طرح‌هایی را در نظر گرفته‌اند. سیستم فرانسوی اسپات (Spot) از جمله رقیبان این بازار است. آلمانی‌ها نیز در زمره کارگزاران آینده در کار سنجنش از دور به حساب می‌آیند. آنها با آژانس فضایی اروپا قراردادی را منعقد کرده‌اند که کار سنجنش از دور را برای آنان از طریق شاتل فضایی صورت دهد.

ژاپنی‌ها نیز دست اندرکار توسعه ماهواره نظارت دریایی - ۱، موسوم به موس - ۱ (Mos-1) هستند. این طرح حکم اولین مجموعه از ماهواره‌های نظارت دریایی - زمینی را برای ژاپنی‌ها دارد. داده‌های سنجنده‌های این سیستم در مرکز بررسی زمینی خواننده و پردازش می‌شود. داده‌های لندست نیز در همین مرکز خواننده و پردازش می‌شود. افزون بر این، ماهواره منابع زمینی - ۱ (Jers-1) ژاپن نیز عمدتاً به این خاطر از سوی ژاپن توسعه یافته است تا بتواند نقشه‌های جغرافیایی را تهیه و منابع را مورد ارزیابی قرار دهد.^{۱۰}

مسائل و عوامل جریان

مسائل طرح شده در سنجش از دور متعدد است. از جنبه اقتصادی، تبدیل شدن سنجش از دور از یک طرح تجربی آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا (ناسا) به یک کالای قابل استفاده در بازار که تحت حمایت وزارت بازرگانی آمریکا صورت گرفت، به خوبی سرعت تغییرها را در قلمروی مورد بررسی نشان می‌دهد. انتقال عملیات سیستم قبلی به اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی که تحت پوشش وزارت بازرگانی است و تلاش اخیر موسسه ارتباطات ماهواره‌ای (Comsat) برای قبضه کردن این نظام و کل ماهواره‌های هواشناسی، همه به یک وضعیت پرتلاطم و متغیر انجامیده است که در آن تعیین این‌که چه کسی مسئول کدام خدمات و اطلاعات است، کاملاً دشوار می‌باشد، به دلیل تغییرهایی که در اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی رخ داد، واقعیت‌های اقتصادی سیستم لندست، ناشناخته مانده است. براساس گزارش شرکت متریکس (Metrics) آتلانتا در جورجیا، بازار جهانی مربوط به خدمات ماهواره‌ای سنجش از دور و همچنین تجهیزات و داده‌های مربوط به آن تا سال ۱۹۹۰ به ۴۰۰ میلیون دلار خواهد رسید. این پژوهش نشان داد که تدارک و تهیه سخت‌افزار، ممکن است از سطح سالیانه کنونی ۴۵ میلیون دلار به سطح ۱۵۰ میلیون دلار در سال ۱۹۹۰ بالغ شود. بر اساس همین گزارش، خدمات داده‌ای از سطح کنونی سالیانه ۳۸ میلیون دلار به سطح سالیانه ۱۵۰ میلیون دلار خواهد رسید.^{۱۱}

اگرچه اینک همه در این مورد اشتراک نظر دارند که از نظر اقتصادی، برای تسهیل امور تجاری سیستم لندست بازار وجود ندارد، اما پژوهش فوق خاطر نشان می‌سازد که این عرصه، در آینده بسیار سودآور خواهد بود.

در حقیقت، مرکز علم و تکنولوژی بتسدا (Bethesda) در مرینلد آمریکا در تکاپوی تحصیل سرمایه است تا از طریق آن مجموعه‌ای از ماهواره‌های سفارشی سنجش از دور را ساخته و در اوتال ۱۹۸۶ آنها را به فضا پرتاب کند. این مرکز می‌خواهد پاسخ‌گوی تقاضاهای قابل پیش‌بینی برای داده‌های ماهواره‌ای باشد. همان‌گونه که قبلاً گفته شد، مؤسسه ارتباطات ماهواره‌ای برای اداره عملیات لندست و ماهواره‌های هواشناسی یک پیشنهاد ۳۵۰ میلیون دلاری داده است.

فردریک هندرسون (Fredrick Henderson) عضو مرکز ژئوست (Geosat) که یک نهاد تعاونی مرکب از شرکت‌های بزرگ خصوصی و از مشترکین داده‌های لندست است، می‌گوید: «تکنولوژی از کاربردهایش فراتر رفته است».^{۱۲} وی تصریح می‌کند که بازار نهایتاً دو قسمت خواهد شد: کارکرد خود ماهواره‌ها و ارزش افزوده شده تحلیل داده‌ها برای مشترکان چون کمپانی‌های نفتی و شرکت‌های کشاورزی.

فروش داده‌های لندست از سال مالی ۱۹۷۸، هنگامی که مرکز داده‌های اروس در آمدی برابر با ۱,۹۷۶,۰۶۸ دلار را گزارش کرد، به تدریج افزایش یافته است. این فروش در سال ۱۹۸۲ به ۲,۹۴۱,۲۷۹ دلار رسید. رقم فروش تصویرها نیز افزایش مشابهی را نشان می‌دهد: ۱,۴۴۱,۳۶۸ دلار در سال ۱۹۷۸ و رقم ۱,۶۹۱,۱۱۹ دلار در سال ۱۹۸۲. در سال ۱۹۸۲ حدود ۳۶ درصد فروش‌ها به صنایع بوده و رقمی برابر با ۴۵۱,۷۰۰ دلار را نشان می‌داد.

با این‌همه، این رقم‌ها حقیقت ماجرا را بازگو نمی‌کند. گفته می‌شود که صنایع اطلاع‌رسانی تلاش می‌کنند تا فروش واقعی خود را از طریق طرف‌های، نظیر شرکت‌های مشاوره‌ای یا شرکت‌هایی چون ژئوست پنهان سازند. کمپانی‌های نفتی و معدنی تلاش بیشتری خواهند کرد تا منافع خود را از طریق خرید بیش از اندازه مخفی کنند (خرید تصویرها از سه یا چهار دولت مختلف به منظور سر در گم کردن ناظران در برابر منافع واقعی آنان، در قلمروی کوچکی که پنج مایل مربع وسعت دارد).

خریدهای داخلی و خریدهای دولت‌های ایالت‌ها نیز از طریق خرید از نهادهای خصوصی پنهان نگاه‌داشته می‌شود. نهادها نیز به نوبه خود با کپی کردن دقیق آنچه که خریددهنده و از طریق معامله‌های تهاتری با سایر نهادها، این تصویر را مخدوش‌تر می‌کنند. صورت حساب رسمی مرکز اروس برای سال ۱۹۸۲ حاکی از این موارد است: ۲۵ درصد به دولت ایالات متحده آمریکا، ۷ درصد به ایالات و دولت‌های ایالتی، ۲۵ درصد به کاربران غیر آمریکایی و ۳۶ درصد به صنایع.

جنبه دیگری که از نظر اقتصادی مطرح است، هزینه ساخت و تعمیر و نگهداری ایستگاه‌های زمینی در کشورهای دیگر است.

هزینه ساخت یک ایستگاه زمینی بین ۴ تا ۷ میلیون دلار و هزینه تعمیر و نگهداری آن سالانه یک تا دو میلیون دلار است. افزون بر این، نرخ دولت آمریکا برای دسترسی به داده‌ها ۶۰۰,۰۰۰ دلار است. بنابراین اگرچه ایالات متحده آمریکا موضوع سنجش از دور از نظریه انتشار و اشاعه آزاد داده‌ها حمایت می‌کند، اما در واقع این هزینه‌هاست که توانایی یک کشور برای شرکت در بهره‌وری از داده‌ها را تعیین می‌کند.

هزینه‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز یک هزینه دیگر است. لندست به کاربران آتی خود (دولت‌های خارجی و شرکت‌های خصوصی) پیشنهاد تجزیه و تحلیل داده را می‌کند و برای تحقق چنین امری هزینه‌ای بین ۱۰۰۰ تا ۳۰۰۰ دلار را بابت هر قطعه عکس طلب می‌کند.

دولت ایالات متحده آمریکا در مرحله نخست کاربران و ۳۰ درصد از صنایع خصوصی، و بخش گسترده‌ای از کمپانی‌های اکتشاف نفت و معدن‌ها دومین کاربران داده‌ها هستند.

علی‌رغم این هزینه‌های ثابت، هنوز تصویرهای لندست از مقرون به صرفه‌ترین راه‌های کسب اطلاعات هستند. هزینه تجزیه و تحلیل تصویرهای ماهواره‌ای برای هر مایل مربع ۱۶ سنت و هزینه تحلیل فیلم‌هایی که از طریق هوانوردی گرفته شده است برای هر مایل مربع یک دلار و سی سنت است.^{۱۳} این رقم‌ها ممکن است به خاطر بازنگری اخیر قیمت‌ها تغییر کرده باشد، اما معیار فوق در ارتباط با فیلم‌هایی که از طریق هوانوردی گرفته می‌شود، کماکان صادق است.

عوامل سیاسی و نهادی در سنجش از دور حول دولت ایالات متحده آمریکا دور می‌زند. انتقال عملیات از آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا به اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی در وزارت بازرگانی آمریکا به بروز فلسفه جدیدی در ماهیت برنامه منجر شده و آن فلسفه این است که: یا باید هزینه‌ها و درآمد برابر باشد و یا سود به دست آید. قدر مسلم این است که برنامه لندست در آغاز، یک برنامه تجربی بود و برای آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا بسیار دشوار بود که بتواند مسائل گسترش ایستگاه‌های زمینی و تقاضای دریافت تصویرهای را حل کند.

تأکید آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا بر نوآوری و ارتقای سیستم موجود بوده است، نه بر تولید داده‌ها و آن هم مبتنی بر شیوه‌ای که دائمی باشد. بحثی که اخیراً در زمینه خصوصی کردن این سیستم در گرفته به خوبی نشان می‌دهد که نقطه ضعف شناخته شده، اما در عین حال بیانگر ارائه سوبسید دولتی برای یک سازمان خصوصی و نه یک آژانس دولتی است. سوبسیدی که از کانال تضمین بازار، به مدت ۶ تا ۱۰ سال برای داده‌ها ارائه می‌شود. علاوه بر این، ادای شهادت ۱۴ آوریل ۱۹۸۳ مالکوم بالدريج (Malcolm Baldrige) در برابر کمیته علوم و تکنولوژی در مجلس نمایندگان آمریکا ظاهراً بیانگر عزم دولت آمریکا برای انتقال این سیستم به بخش خصوصی بود، علی‌رغم آنکه در برابر این اقدام، عوامل ناامیدکننده بسیاری نیز وجود داشت.

مسائل حقوقی مربوط به سنجش از دور متعدد و پیچیده است. بررسی ادبیات موجود در این زمینه که طی ۱۰ سال قبل بوجود آمده است، کاملاً نشان می‌دهد که دیدگاه‌های بین‌المللی جاذبه خود را از دست داده است، و این در واقع پیشرفت‌های فنی است که دیدگاه‌های بین‌المللی ارائه شده را منزوی کرده است. عدم توافق در مورد مسائل نیز باعث شده است تا یک نظام قانونمند برای این مسئله شکل نگیرد و در نتیجه آمریکا هم با استفاده از نبود چنین نظامی موضع جریان انتشار و اشاعه آزاد را اتخاذ کند. با این‌همه، بازبینی سریع برخی از اظهار نظرهای مهم به خوبی می‌تواند پیچیدگی این قلمرو را ترسیم کند.

سازمان ملل در سال ۱۹۶۸ کمیته استفاده مسالمت‌آمیز از فضای کیهانی را تأسیس کرد تا به امر عادی سازی رویه‌های استفاده از تکنیک سنجش از دور کمک کند کمیته علمی و تکنولوژیک که یک کمیته فرعی وابسته به کمیته، استفاده مسالمت‌آمیز از فضای کیهانی است، در سال ۱۹۶۹ توجه را به کاربرد تکنیک سنجش از دور در راستای برنامه‌ریزی جهانی برای منابع زمینی جلب کرد.

مسئله حاکمیت ملی نیز در این قلمرو از مسائل مورد بحث بوده است. در ارتباط با ترتیب‌های کشورهای که مخالف اشاعه آزاد هستند، دو نوع پیشنهاد ارائه شده است. اولین پیشنهاد یک راه حل فنی است. این پیشنهاد، یک سیستم فضایی-زمینی را توصیه می‌کند

که حیطة بررسی ماهواره‌های آن محدود به مرزهای مشخص یک کشور خاص و در واقع محدود به یک زاغه (Dump) خاص است که دارای شماره رمز دور سنجی است. این شماره برای هر کشور جنبه اختصاصی و انحصاری دارد. یک راه حل مبتنی بر شیوه‌های مشخص، دسترسی یک کشور به داده‌های مربوط به خود را در اولویت قرار داده و به این کشورها اجازه می‌دهد تا قبل از یک زمان از پیش تعیین شده برای مخابره عمومی، اطلاعات مربوط به خود را ببینند.^{۱۴}

از طرف دیگر ایالات متحده آمریکا به‌طور سنتی از سیاست آسمان‌های باز حمایت کرده و اظهار داشته است که نقض حاکمیت و موارد مربوط به آن، همه از مسائل قابل بحث است. ایجاد محدودیت در جریان انتشار و اشاعه به دو منفعت قطعی در سنجش ماهواره‌ای ضربه می‌زند: تصویربرداری گسترده و کلی از ویژگی‌های طبیعت، محیط و منابع که در کلیت خود می‌تواند امری چند ملیتی باشد و فراهم نمودن سریع داده‌های پویا که برای جامعه بین‌المللی به مثابه یک کل اهمیت دارد؛ این امر در مواردی که باید اقدام قاطع صورت گیرد، صدق می‌کند. نظیر بررسی وضعیت محصول‌ها.

از نظر ایالات متحده آمریکا، نظام‌های فضایی هر کشور اموال ملی آن کشور است و این نظام‌ها حق دارند که بدون هیچ مداخله‌ای در فضا حرکت کنند. در واقع ایالات متحده آمریکا مداخله هدف‌دار در نظام‌های فضایی هر کشور را نقض کننده حق حاکمیت آن کشور می‌داند.

ویلیام لازاروس (William Lazarus) در این جنبه، مشکل حاد کشورهای رو به توسعه را در هنگام مذاکره با شرکت‌های چند ملیتی، حتی هنگامی که هر دو طرف به داده‌های لندست دسترسی دارند، تشریح می‌کند:

حتی با بهترین اطلاعات که توسط صادق‌ترین و با صلاحیت‌ترین مشاوران خارجی، کارشناسان خارج از مرزهای ملی و توسط نهادهای بررسی منابع ملی فراهم شده باشند (یک شرایط فرضی بسیار مطلوب)، یک کشور توسعه نیافته به لحاظ توان کاربرد مؤثر اطلاعات در موقعیت بدتری قرار دارد. تجربه‌های داخلی حتی اگر در روند مذاکرات مطرح شود، در مقایسه با دسترسی شرکت‌های چند ملیتی به پایگاه‌های داده‌های کامپیوتری، گرافیکی و چاپی در موقعیت پایین‌تری قرار می‌گیرد. شرکت‌های چند ملیتی علاوه بر دسترسی به بهترین تجزیه و تحلیل‌های مربوط به داده‌های لندست، به طرح‌های بسیار پیچیده مربوط به زمین‌شناسی و به قرار داده‌ها و مذاکرات در سایر کشورها و همچنین به نرم‌افزارهای تصمیم‌گیری بسیار سطح بالا، برای استفاده از همه داده‌ها دسترسی دارند.^{۱۵}

بنابراین، تمایز اساسی میان داده‌های اولیه با اطلاعاتی که تحلیل شده می‌تواند در توان استفاده از تصویرهای سنجش از دور، حتی اگر این تصویرها آن‌گونه که آمریکا می‌گوید به‌طرز آزاد انتشار یابد، تفاوتی چشمگیر ایجاد کند. انتشار آزاد نمی‌تواند ضامن دسترسی مساوی به اطلاعات باشد، همان‌طور که جریان آزاد اطلاعات نیز نمی‌تواند به مفهوم جریان متعادل باشد. با این حال، با توجه به شرکت گسترده در بهره‌وری از تصویرهای لندست که طی ده سال گذشته اوج گرفته، و با توجه به این نکته که هیچ قانونی برای تکثیر مجدد عکس‌های خریداری شده وجود ندارد، مسائلی چون حاکمیت و امنیت که از سوی کشورهای رو به توسعه مطرح می‌شود، از جمله مسائل قابل بحث است. مقدمه این فصل نشان می‌دهد که عوامل فنی دارای نقش در سنجش از دور عواملی نسبتاً بدیهی است. عوامل منفی ابتدا بر حوزه تصمیم‌گیری مؤثر بوده است؛ حوزه‌ای که در آن پیشرفت‌های تکنولوژیک از هر توافق منسجم درباره گردآوری و توزیع داده‌ها فراتر رفته است. اضافه شدن سنجنده تی‌ام (TM) با قدرت ۳۰ متر [میزان نفوذ - م] به قدرت گردآوری داده‌های داخلی اصطلاحی که شوروی در پیشنهاد خود آن ارائه کرد، جنبه عملی داده است. از آنجا که این داده‌ها برای کسانی که قدرت خرید آنها را دارند، آزادانه انتشار می‌یابد، ارائه هرگونه طرحی در زمینه ایجاد محدودیت از طریق سازمان ملل، به خاطر آنکه زمان این‌گونه طرح‌ها سپری شده است، بی‌تأثیر خواهد بود.

نقش و اثرهای جریان

نقش این اطلاعات در کاربردهای وسیع آن بدیهی است. بدون تردید، تعداد کشورهایی که از کاربرد تصویرهای سنجش از دور

بهره‌مند شده‌اند، زیاد است. مثال‌ها و مواردی که در این اثر مورد اشاره قرار گرفته است، تنها به سطح کاربرد داده‌ها طی ده سال گذشته مربوط می‌شود. با بی‌طرفی کامل و با در نظر گرفتن همه احتمالات باید گفت وجود داده‌ها باعث شده است که شرکت‌های چند ملیتی به وسیله پرسنل خود و با استفاده از تجربه‌های خود، اطلاعاتی را که به بهترین وجهی مورد تحلیل قرار گرفته است، از داده‌های اولیه، (داده‌های کشورهای رو به توسعه - م) استخراج کنند. شبکه‌های فرعی سیاسی بین‌المللی نیز که در رابطه با تکنیک سنجش از دور به وجود آمده است، از حجم وسیعی برخوردارند.

اگرچه برآورد تأثیر این جریان بر صنایع خصوصی به دلیل خریدهای پنهانی که قبلاً ذکر آنها رفت غیر ممکن است، اما این حقیقت که بیشترین درصد خریداران را در سال ۱۹۸۲، صنایع تشکیل داده‌اند بیانگر این نکته است که این داده‌ها در قلمروهای مختلف دارای ارزش هستند. هربرت شیلر معتقد است میان بخش خصوصی و بخش دولتی که در مقوله سنجش از دور سرمایه‌گذاری می‌کنند، یک رابطه مخرب پنهانی وجود دارد. وی با ذکر شرکت کمیته ژئوست به عنوان مثال، از موضع آمریکا در تغذیه منافع بخش خصوصی و کاربرد سیاست آسمان‌های باز به عنوان سپری برای بهره‌برداری تجاری از اطلاعات، انتقاد می‌کند. ژئوست مؤسسه‌ای است که توسط صدکمپانی آمریکایی و غیر آمریکایی بین‌المللی نفت، گاز، معدن‌ها و مهندسی زمین شناسی اداره می‌شود و در مورد نیازهای فنی اعضای خود، با آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا (ناسا) مشورت می‌کند. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، ژئوست در راستای خرید تصویرهای ماهواره‌ای برای اعضای خود، از طریق خرید از یک طرف، حکم نماینده را دارد. طبعاً افشاگرانه‌ترین نقل قول شیلر از ادای شهادت دکتر دروین پیکوس (Ervin Pikuss) گرفته شده است:

یک مسئله در ارتباط با موضوع «حاکمیت بر اطلاعات مربوط به منابع طبیعی» مطرح است. ما به این نکته پی بردیم، بسیاری از کشورهای رو به توسعه، منابع طبیعی خود را با هراس حفظ می‌کنند. آنها کاملاً نگران این مسئله هستند که کشورهای پیشرفته به ضرر آنها از این منابع بهره‌برداری کنند. این مسئله موجب شده است که کشورهای رو به توسعه در مورد داده‌های مربوط به منابع طبیعی خود، مسائلی چون کنترل حاکمیت و دعاوی حاکمیت را مطرح کنند که البته ما نمی‌توانیم با آنها در این مورد توافق کنیم. این ادعاها قویاً از سوی پاره‌ای از کشورهای رو به توسعه مطرح می‌شود... ما مسئله حاکمیت بر اطلاعات را در کنترل دیگران تلقی نمی‌کنیم.^{۱۶} پیکوس در واقع تماماً موضوع ایالات متحده آمریکا را دایره بر نفی حاکمیت ملی (به جز حاکمیت ایالات متحده آمریکا) منعکس می‌کند.

هدف و نیت این جریان عمودی اطلاعات صرفاً یک هدف فنی است و آن هنگامی است که به هنگام ارزیابی نقش داده‌ها، پای مفروض‌های ارزشی به میان می‌آید. ادبیات این قلمرو بیانگر این شکاف است. ادبیات مربوط به این قلمرو تقریباً به سه حوزه متفاوت تقسیم می‌شود:

- آثار فنی در زمینه مسائل و مشکلات خاص در خور توجه علمی یا مهندسی.
- گزارش پروژه‌های این حوزه و تلاش‌های مربوط به انتقال تکنولوژی.
- پیش بینی مربوط به هزینه و فایده یا آثار مربوط به توان بالقوه و چشم انداز تکنولوژی در کشورهای رو به توسعه.

حوزه اول (آثاری) بخش گسترده ادبیات موجود در زمینه سنجش از دور را تشکیل می‌دهد. این آثار طیف گسترده‌ای را از جزوهای دستورالعمل درباره تفسیر فیلم‌های سنجش از دور تا توافق‌های بی‌نهایت فنی درباره کارکرد سنجنده‌های ام اس اس (MSS) و تی‌ام (TM) را در بر می‌گیرد. اکثر اطلاعات آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا در این مقوله قرار می‌گیرد.

حوزه دوم، که به آسانی قابل شناسایی است، مشتمل بر بیانیه‌های دولتی در مورد سنجش از دور و پیشنهادهای دولت‌ها برای کاربردهای مختلف آن است.

به نظر می‌رسد که گرچه دولت‌ها از اقتدار صاحبان تکنیک سنجش از دور ناراضی هستند، اما خود در آستانه به دست آوردن این

اقتدار قرار دارند.

سومین حوزه به طور برابر هم در دولت آمریکا و هم در منابع خارجی مطرح شده است. با این حال، جای هرگونه انتقاد از تکنولوژی در سطوح فنی به طرز چشمگیری مشهود است (به استثنای اثر هربرت شیلر). مسائل تازه‌ای که در ارتباط با پیشنهاد انتقال عملیات (سنجش از دور) به بخش خصوصی به وجود آمده و مطرح شده است، باید بیشتر مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد. از یک طرف، به عنوان مثال، به نظر می‌رسد که مسئله بازار توسعه یافته برای داده‌ها، موضوعی مربوط به ۶ تا ۱۰ سال آینده باشد. از طرف دیگر، این مسئله برای فرانسوی‌ها آنقدر جاذبه دارد که ورود آنان را به بازار رقابت در سال ۱۹۸۴ توجیه می‌کند.

به این ترتیب مسئله سنجش از دور چیزی جز یک موضوع کاملاً روشن و مشخص نیست. به خاطر وجود عوامل متعدد و شرایط متغیر تحولات، پیش‌بینی برای آینده حتی برای یک سال آینده نیز غیر ممکن است. ذکر این نکته کفایت می‌کند که سنجش از دور امری ماندگار است و بحث‌های داغ مربوط به کاربرد آن نهایتاً ممکن است به همراه مسائل مشابه کنونی در ارتباطات بین‌المللی به نتیجه برسد.

اگرچه منافع این تکنولوژی‌های نوین در حدی وسیع به سرعت در دسترس قرار خواهد گرفت، اما سیاست‌های برخورد با این منافع هنوز وجود ندارد، و در همین نقطه است که سیاست‌ها باید قبل از آنکه منافع از بین بروند، مشخص شود. عقب ماندن مستمر نهادهای اجتماعی از پیشرفت‌های تکنولوژیک یکی از مسائل شایع در سطوح ملی، بین‌المللی و جهانی است. اکنون این مسئله عموماً پذیرفته شده است که کاربرد مجموعه‌ای از اصول ناشی از شرایط محدود ملی، برای عملکرد تکنولوژی‌هایی که از ملاحظه‌های جهانی برخوردار است، دست کم از یک دیدگاه مغرورانه و در خدمت منافع شخصی حکایت می‌کند. این امر در حقیقت بیانگر دیدگاه کسانی است که در بهره‌وری بین‌المللی از تکنولوژی ماهواره‌ای، به جای یک دیدگاه همکاری جویانه، دیدگاهی رقابت آمیز را انتخاب می‌کنند.

ملاحظه‌های سیاسی و اقتصادی مرتبط به معلوماتی که از طریق سنجش از دور حاصل می‌شود، کاملاً بديهي است. به عنوان مثال، قدرت پیش‌بینی زیان‌های متوجه کشاورزی و وابستگی غذایی می‌تواند بر قضاوت‌های سیاسی و قیمت گذاری در بازار بین‌المللی تأثیرگذار باشد.^{۱۷} شرایطی که شرکت‌های خصوصی بر حسب آن عملیات سنجش از دور را تقبل کرده اند، بیانگر جنبه‌های اقتصادی و نهادی این تکنولوژی است. این شرایط شامل موارد ذیل است:

۱. رایگان کردن تسهیلات موجود؛

۲. تعهد دولتی برای تقبل پژوهش‌ها و دنبال کردن تحولات آتی؛

۳. اطمینان دولتی برای عدم ورود به رقابت‌ها و همچنین تضمین کردن یک بازار ثابت برای داده‌های سنجش از دور؛

۴. مدیریت دولتی آن دسته از مذاکرات بین‌المللی که فعالیت‌های مربوط به "سنجش از دور" آنها را ضروری می‌سازد.

در حال حاضر فعالیت‌های مربوط به سنجش از دور در آمریکا در حیطه اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی قرار دارد، اما در عین حال دولت آمریکا در صدد است تا این فعالیت‌ها را به بخش خصوصی منتقل کند. در واقع، در سپتامبر ۱۹۸۳، تجاری کردن فضا توسط شرکت‌های خصوصی آمریکا آغاز شده بود.^{۱۸}

پی‌نوشت‌ها

1. Valerie Hood, Mary E. Kimball, and David A. Kay. *A Global Satellite Observation System for Earth Resources: Problems and Prospects*, The American Society of International Law Studies in Transnational Legal Policy, No. 15, Washington, D. C.: West Publishing Co., 1977, p. 48.
2. Hamilton DeSausur, «Remote Sensing by Satellite: What Future for an International Regime», *The American Journal of International Law*. 71:4, October 1977, p. 720.

3. «U. S. Presents Guidelines for Remote Sensing of the Natural Environment From Outer Space», *Department of State Bulletin*. 72, March 31, 1975, p. 421.
4. J. W. Beck, «Earth Sciences and land Remote Sensing Applications in Development», paper read at the First Intergovernmental Meeting of Space Technology Experts, New York, February 4-5, 1983, p. 8.
5. John Nobel Wilford, «Spacecraft Detects Sahara's Buried Past», *New York Times*, September 27, 1982, p. 1A.
6. Sanga Sabhasri et al., «Remote Sensing Activities in Thailand », paper read at the Regional Meeting on Remote Sensing in Southeast Asia, Bangkok, Thailand, March 23-24, 1981, pp. 9-10.
7. Robert C. Toth, «Pentagon Can't Get its Weather 'Spies' to Work». *Los Angeles times*. September 27, 1982, p. 1A.
8. «Remote Sensing Aiding Alaskan Fisheries », *Satellite Week*. 3:9, March 2, 1981, p. 4.
9. Gijssbertha C. Reijnen, *Utilization of Outer Space and International Law*. Amsterdam: Elsevier Scientific Publishing Co., 1981, p. 63.
10. Kioshi Tsuchiga, «Land Remote Sensing Technology of Current Status and Future Prospect of Japan», paper read at the First Intergovernmental Meeting of Space Technology Experts, New York, February 4-5, 1983, p. 4.
11. «Industry Observer», *Aviation Week and Space Technology*. 116:6, February 8, 1982, p. 13.
12. Michael Schrage, «Scanning the Globe for Private Profits », *The Washington Post*. April 3, 1983, p. 1H.
13. William M. Feldman, «Remote Sensing in the Development Process-UNCSTD Initiative», Memo to Sander Levin, July 13, 1979, p. 2.
14. *Resource Sensing From Space: Prospects for Developing Countries*. Report of the Ad Hoc Committee on Remote Sensing for Development, National Academy of Sciences, Washington, D. C., 1977, pp. 146-147.
15. William Lazarus, «Landsats, Minerals and Development: A Qualitative Notion of the Down-side Risk», Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Mass., 1980, pp. 21-22.
16. Herbert I. Schiller, *Who Knows: Information in the Age of the Fortune 500*, Norwood, N. J.; ABLEX Publishing Corporation, 1981, p. 118.

۱۷. همان جا، صفحه های ۱۳۰ و ۱۳۱

۱۸. رجوع کنید به:

Michael Schrage, «Consortium Plans Private Satellite Venture», *The Washington Post*, September 8, 1983, D1, p. 1. According to this source, three young American companies would launch a new venture to provide «remote sensing» satellite data services by 1986. «The venture, called Space America, would put a privately owned satellite equipped with special sensors in a polar orbit to relay information on various earth resources such as agriculture, mineral deposits and water». According to one analyst estimates «the market will be worth \$ 1 billion by the end of the decade».

۶

عوامل کاربردی و همگرا در جریان بین‌المللی اطلاعات

به سوی یک دیدگاه همگرا

هدف این پژوهش، ترکیب و همگون کردن پژوهش‌هایی بود که قبلاً توسط نهادها و سازمان گوناگون در تمامی جنبه‌های جریان بین‌المللی اطلاعات صورت گرفته است. این پژوهش به‌طور خاص بر قلمروهای رسانه‌های جمعی، جریان فرا-مرزی داده‌ها، ماهواره‌ها و جریان اطلاعات منابع سیاره‌ای تأکید داشت. بررسی دقیق این قلمروهای مهم می‌تواند در تجزیه و تحلیل رویه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، تکنولوژیک و حرفه‌ای که بر جریان بین‌المللی اطلاعات تأثیر گذار است، کمک شایانی کند. گفتیم که بررسی ملاحظات کارکردی بین‌المللی در ارتباطات - چه به لحاظ انسانی و چه تکنولوژیک - نوع دیگری از پژوهش‌هاست که به پدیده پیچیده روابط بین‌المللی مربوط می‌شود. پس از بررسی دامنه و تعریف پدیده، تلاش کردیم تا برای شناخت و ارزیابی نقادانه دیدگاه‌ها، تئوری‌ها، مفهومی‌ها و تعریف‌های اصلی، سنگ پایه‌ای بنا نهیم. در این راستا به جنبه‌های تحلیلی همگرایی در چارچوب پژوهش، و به مسائل پیوستگی و تعاون میان رشته‌ای توجه خاصی مبذول شد. برای دستیابی به این هدف، یک چارچوب تحلیلی را ارائه کردیم به این امید که این چارچوب برای روش شناسی، حکم راهنمای عمل را داشته باشد و از طریق آن بتوانیم تحولات مربوط به این قلمرو را در آینده ارزیابی کنیم.

مراحل تاریخی پژوهش‌های مربوط به جریان

گرچه طی ده سال گذشته، پژوهش‌های مربوط به جریان بین‌المللی اطلاعات رشد چشمگیری داشته، اما از حجم و اندازه این رشد در قلمرو ارتباطات بین‌المللی بی‌اطلاع هستیم. یکی از مسائل عمده مورد بحث در این پژوهش این است که به خاطر توجه ویژه به چند کارگزار و عامل خاص و به خاطر فقدان پژوهش منظم، اطلاعات فعلی ما درباره جریان بین‌المللی اطلاعات، در یک حالت پراکنده قرار دارد. هیچ بررسی تمام عیاری که بتواند اثرهای احتمالی نظام‌های بین‌المللی اطلاعات را بر سیاست‌های بین‌المللی، سیاست و اقتصاد نشان دهد، هنوز صورت نگرفته است.

علی‌رغم این کوتاهی‌ها، امروز در مقایسه با یک دهه قبل در وضعیت بسیار بهتری قرار گرفته‌ایم و می‌توانیم نمای عمومی جریان

جهانی اطلاعات را ترسیم کنیم. باید امیدوار بود که بتوانیم از طریق تلخیص، ادغام و ارزیابی طیف متنوع پژوهش‌های مربوط به جریان بین‌المللی اطلاعات، به بیانی موجز از آنچه که می‌دانیم و آنچه که باید بدانیم، دست یابیم. نیاز به نظم بین‌المللی نوین اقتصادی که حکم سنگ پایه را در مذاکرات شمال-جنوب میان کشورهای توسعه یافته و رو به توسعه دارد، موضوعی کاملاً آشناست. نیاز مشابهی نیز نسبت به نظم جهانی نوین اطلاعاتی-ارتباطاتی وجود دارد. این نیاز در میان عامه مردم در اکثر کشورهای جهان ناشناخته است. این مسئله عمدتاً ریشه در تلقی‌های گوناگونی دارد که برای نظم جهانی نوین اطلاعاتی-ارتباطاتی اهمیت کمتری قائل می‌شود. دلیل اصلی دیگر این مسئله آن است که رسانه‌های عمومی، اهمیت نظم نوین اطلاعاتی-ارتباطی را بسیار ناچیز جلوه داده‌اند. و به همین دلیل است که مردم عموماً به درک مسائل اقتصادی - نظیر ارقام بازرگانی، تولید ناخالص ملی، قیمت سوخت و غیره - که به طریقی ملموس بر زندگی آنان تأثیر مستقیم دارد- تمایل نشان می‌دهند. اما به پدیده اطلاعات به‌طور نسبی به مثابه امری انتزاعی و یا کالایی غیر مادی نگریسته می‌شود و بنابراین طبیعی است که به لحاظ اولویت در تحولات، اطلاعات، در مرحله‌ای پایین‌تر قرار گیرد.

با این حال، طی ده سال گذشته بازبینی جریان بین‌المللی اطلاعات و ارزیابی مجدد ساختارهای ارتباطی موجود در جهان با تقاضایی فزاینده همراه بوده است. این تقاضا ابتدا در اجلاس‌های متخصصان امور اطلاعات در گروه غیر متعهدها مطرح شده و سپس بخشی از تقاضاهای جهان را برای دستیابی به مجموعه‌ای جامع از هنجارهای نوین جهانی تشکیل داده است. درک فزاینده نابرابری‌های موجود اقتصادی و درک نابرابری‌های مشابه در قلمروهای اطلاعات و ارتباطات و ضرورت ترمیم این نابرابری‌ها، به افزایش حجم پژوهش‌ها، نوشته‌ها و بحث‌ها منجر شده است. به برخی از جوانب بدیهی و دردآور این نابرابری‌ها در این کتاب اشاره شد و پژوهش‌های چند سال گذشته نیز به وجود نابرابری در منابع جهانی اطلاعاتی و ارتباطی اشاره کرده‌اند، به طوری که اکنون وجود نابرابری در این منابع از سوی همگان پذیرفته شده است. و دقیقاً در همین نقطه است که اگر از فرایند‌های واقعی و تحولات مفهومی که در این کتاب پیرامون آنها بحث شد، یک تحلیل شجاعانه‌تر تاریخی به عمل آید، درک این نکته که چگونه جریان اطلاعات به یکی از عمده‌ترین مسائل معاصر تبدیل شده، آسان خواهد شد. اگرچه هدف این کتاب تحلیل تاریخی فرایند‌های جریان بین‌المللی اطلاعات نبوده است، اما امیدواریم که ارائه آمیزه عوامل معاصر و تاریخی (در بخش‌های قبلی) توانسته باشد در ترمیم نقش مؤثر اطلاعات و ارتباطات در جهان پیرامون ما مفید واقع شده باشد. مسئله ارتباطات و اطلاعات که در دهه قبل یکی از مسائل مورد بحث کشورهای صنعتی و توسعه نیافته بود، اینک به مسئله‌ای جهانی تبدیل شده است.

بررسی تاریخی و کلیت تحلیل‌های به عمل آمده در زمینه جریان بین‌المللی اطلاعات نشان می‌دهد که پژوهش‌های مربوط به جریان اطلاعات از دو مرحله ویژه مرتبط به یکدیگر عبور کرده و مرحله نیز در حال پدیدار شدن است. مرحله اول، به تحلیل جریان بین‌المللی اطلاعات در دهه‌های پنجاه و شصت مربوط می‌شود. در این دو دهه، تأکید اصلی بر پیام و جنبه تولیدی رسانه‌های ارتباطی بود. در این دو دهه به جنبه‌های گسترده‌تر جریان بین‌المللی اطلاعات که می‌توانست با عبور از مرز رسانه‌های سنتی و ارتباطی دوربرد، به کانال‌های اطلاعاتی انسان‌مدار برسد، توجهی نشد. عمده‌ترین خصیصه این دوران، همان‌گونه که در این کتاب نیز نشان داده شد، ماهیت پراکنده تحلیل‌های محتوا و همچنین تأکید بر فرایند‌های تولید پیام برحسب عوامل تکنیکی و اجتماعی-اقتصادی بود. در این دوران پژوهش‌های پراکنده‌ای نیز صورت گرفته بود که هدف آن، بررسی جنبه‌های فرهنگی، آموزشی و علمی جریان بین‌المللی اطلاعات بود.

پژوهش‌های به عمل آمده در دهه هفتاد و به ویژه اواخر این دهه، خصوصیت‌های مرحله دوم پژوهش‌های مربوط به جریان بین‌المللی اطلاعات را مشخص می‌کند. پژوهش‌های این مرحله نسبت به پژوهش‌های مرحله اول حالتی نقادانه دارد و علاوه بر تأکیدی که بر جنبه‌های تولید و توزیع پیام دارد، بر اثرهای احتمالی محتوا نیز تأکید می‌کند. خلاصه کلام آنکه، در مرحله دوم، دیدگاه گسترده‌تری از جریان بین‌المللی اطلاعات مورد ارزیابی قرار گرفته است، به طوری که پژوهش‌های این مرحله از مرزهای سنتی مطالعات روزنامه‌نگاری و رسانه‌ای فراتر رفته و به فرایند‌های اقتصاد سیاسی و ساختاری خود نظام پیوند خورده است. تولد دولت-

ملت‌های تازه، تقاضای فزاینده شهروندان برای شرکت در روند تصمیم‌گیری‌های سیاسی-اقتصادی، تعداد رو به افزایش کارگزاران فراملی، افزایش تحرک‌ها و جابه‌جایی انسان‌ها در مرزهای ملی، توسعه جهانی تکنولوژی الکترونیک ارتباطی، آزمون‌های ناموفق در جهت استقرار یک شبکه بین‌المللی برای توزیع برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های مستند، رشد و سپس تبدیل شدن اطلاعات و خبرهای پراکنده به یک جریان وسیع اطلاعات و داده‌ها، غفلت و قصور در مقابله با نابرابری‌ها و مشکلات ناشی از طیف الکترومغناطیس و سیستم‌های کامپیوتری ماهواره‌ای، و بالاخره گسترش بحث سیاسی حول نظم نوین جهانی اطلاعاتی-ارتباطی که از موارد فوق کم اهمیت‌تر نیست، از جمله فرایندهای تاریخی دو دهه گذشته بوده است، با در نظر گرفتن این فرایندها می‌توان به درک بهتری از تحولات پژوهشی در دو دهه فوق‌الذکر رسید.

اینک در آستانه مرحله سوم قرار گرفته‌ایم؛ مرحله‌ای که به آن عصر فوق صنعتی یا عصر اطلاعات می‌گوئیم. این مرحله با تکنولوژی‌های ارتباطی دوربرد که از مرحله سنتی عبور کرده‌اند نظیر ویدئو تکست (Vodeo-Text)، تکنولوژی‌های ارتباطات کامپیوتری تله‌ماتیک (Telematic)، و جمعی از واحدهای وابسته به این تکنولوژی که غالباً با عنوان انفورماتیک (Informatiques) از آنان یاد می‌شود، در ارتباط است. انفورماتیک به ارتباطات پیچیده و سیستم‌های اطلاعات، و ارتباط متقابل آنان با عصر اطلاعات اطلاق می‌شود در این مرحله به ارتباطات بین‌المللی و جریان اطلاعات صرفاً در چارچوب سخت‌افزار و نرم‌افزار نگریده نمی‌شود، بلکه این نگاه در برگیرنده تحولات اجتماعی و رفتاری نیز هست. خلاصه آنکه، بررسی پدیده جریان اطلاعات در ابعاد انسانی و تکنولوژیک آن و در چارچوب مسائل و شبکه‌های انفرادی، ملی، بین‌المللی و جهانی آن یک ضرورت است.

انقلاب رسانه‌های ارتباطی به مفهوم گسترش تکنولوژی، نوآوری نظام‌ها و سرعت کمیت مخابره پیام بوده است. اما انقلاب واقعی انقلاب ارتباطات است — که بر حسب نیاز انسانی برای روابط متقابل و رضایت بخش، تعریف شده است — نه انقلاب رسانه‌های ارتباطی که از نگاه تکنولوژیک و گسترش نهادها و رشد آن تعریف شده است.

یکی از ویژگی‌های مرحله سوم این است که تفسیر سیاست‌های ارتباطی، دیگر محدود نیست و بخش اعظم انفورماتیک را در بر می‌گیرد. در اینجا سهم یونسکو در سال‌های اخیر، برجسته، متمایز و درخور توجه بوده است. اگر فلسفه سند یونسکو (COM/MD/24) که سیاست‌های ارتباطی را در سطح بین‌المللی برای نخستین فرموله کرد با برنامه میان مدت آن (4×C/4 1984-1989) تحت عنوان ارتباطات در خدمت بشر مقایسه کنیم، در می‌یابیم که همگرایی در قلمروهای ویژه اطلاعات و سیاست‌های ارتباطی که تاکنون مشخص شده‌اند، ضروری و امکان‌پذیر است.

ادغام نتایج پژوهش‌ها

در بخش‌های قبلی از طریق بررسی داده‌ها و ادبیات پژوهشی در حوزه‌های خاص جریان بین‌المللی اطلاعات به برخی از نتایج تجربی دست یافتیم. در اینجا روندهای عمومی و تصویر در حال ظهور جریان جهانی اطلاعات را ترسیم می‌کنیم، این تصویر با نظاره مجموعه پژوهش‌های تجربی قابل ترسیم است.

جهت‌دار بودن جریان

واژه جریان فی‌نفسه در بر دارنده یک کیفیت برداری است. سه الگو برای سمت و جهت جریان، ارائه شده است: مرکز - پیرامونی، جریان عمودی شمال - جنوب و جریان مثلثی (نوعی از جریان شمال - جنوب). در واقع عمودی بودن جریان شمال - جنوب، جریانی که از سوی کشورهای شمال (سرشار از اطلاعات) به طرف کشورهای جنوب (فقیر از نظر اطلاعات) سرازیر است، به مثابه یک فرض مشترک، جایگاه خود را به عنوان سنگ پایه برای پژوهش‌های آتی تثبیت کرده است. پژوهشگران عموماً تلاش کرده‌اند تا نشان دهند که سمت جریان‌ها از شمال به جنوب بوده است. گزینش رسانه‌ها و مقایسه‌هایی که به عمل آمده، نشان دهنده گرایش

است که جهت دار بودن جریان را به عنوان یک واقعیت می‌پذیرد.

با این حال، پژوهشگران واژه عدم توازن را به صراحت تعریف نکرده‌اند. این واژه برای پژوهشگران و سیاست‌گذاران مفاهیم متفاوت کمی و کیفی داشته است. به هر حال واژه عدم توازن هر مفهومی که در جریان‌ها و ساختارهای ارتباطی داشته باشد، غالباً به‌طور انتزاعی با آن برخورد شده است، حال آنکه باید آن را تبلور دیگری از نابرابری‌های عمیق سیاسی و اقتصادی دانست. جالب است بدانیم که ماهیت، الگو و جهت اقتصاد جهانی کم و بیش به‌طرزی موازی، جهت‌دار بودن جریان جهانی اطلاعات را ترسیم می‌کند. تقریباً در تمامی انواع جریان‌های اطلاعات، خواه جریان خبرها، خواه جریان داده‌ها، و خواه آموزشی، علمی و یا انسانی، الگو یکسان است.

دایره جریان در اینجا کاملاً به دوایر حوزه‌های بازرگانی شبیه است. در حوزه‌های بازرگانی، کشورهای کمتر توسعه یافته مواد خام خود را برای پردازش به کشورهای صنعتی صادر می‌کنند و سپس کالای پردازش شده را با بهای گزاف‌تر خریداری می‌کنند. فقدان مبادله داده‌ها، خبرها، اطلاعات، برنامه‌ها و تولیدهای فرهنگی و همچنین فقدان مسئله مرادده افراد در کشورهای رو به توسعه امری کاملاً چشمگیر است.

از طرف دیگر، توازن بسیار بهتری به لحاظ کمی و کیفیت، در میان و بین کشورهای توسعه یافته صنعتی به چشم می‌خورد (نک: نمودار ۹، فصل ۴) نمی‌خواهیم قرابت عوامل فرهنگی در تعیین جهت جریان را بی‌اهمیت جلوه دهیم، قصد این است که روابط مستحکم، مهم و غیر قابل انکاری را که میان کنترل سیاسی-اقتصادی منابع مادی و انسانی از یک سو و کنترل ارتباطی، اطلاعاتی و فرهنگی از سوی دیگر وجود دارد، به نمایش بگذاریم.

کیفیت در برابر کمیّت

گرچه طی چند سال گذشته در مبادله خبرها و اطلاعات در سطح بین‌المللی به لحاظ کمی بهبود حاصل شده، اما وضعیت کیفی کاملاً بهبود نیافته و پاره‌ای از موارد نیز ابداً بهبودی صورت نگرفته است. در حقیقت، برخی از مدارک پژوهشی از این نظریه که طی چند سال گذشته تحریف فرهنگی و عقیدتی بر قلمرو جریان خبرها حاکم بوده است، دفاع می‌کنند. آنها معتقدند این امر به‌طور مشخص درباره چندین رویداد و تحول آشکار بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی صدق می‌کند.

تکنولوژی‌های ارتباطی و سیاست‌های بین‌المللی

در مورد اینکه میان کشورهای توسعه یافته صنعتی و کشورهای رو به توسعه یک شکاف تمام عیار فزاینده وجود دارد، همگان اتفاق نظر دارند. این شکاف در ارتباط با توان پردازش و کاربرد اطلاعات ضروری برای توسعه سیاسی، اقتصاد و فرهنگی شکل گرفته است. در حالی که تحولی چون تداخل ارتباطات دوربرد و کامپیوتر، از یک گرایش در کشورهای صنعتی خبر می‌دهد. نیازهای فزاینده و قصد کشورهای رو به توسعه برای آنکه ارتباطات دوربرد را در خدمت سیاست‌های ملی و بین‌المللی خود در آورند، به صورت یک مسئله باقی مانده است. پژوهش‌ها حاکی از آن است که رشد تکنولوژی الزاماً به مهنی افزایش دسترسی مردم به اطلاعات چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی نیست و اتفاقاً میان فقیر و غنی نوعی نابرابری وجود دارد. در عین حال، نوعی رقابت نیز در میان و بین کشورهای صنعتی در حوزه‌های اجرایی و خدماتی در حال گسترش است. با این همه، طی پنج سال گذشته بر سر ارزش‌ها و ضرورت تغییر و تحول ساختاری در نظام ارتباطی جهانی، توافقی جهانی حاصل شده است.

ایجاد یک فرایند قانون‌گذار و معیارساز بین‌المللی و ایجاد تغییرهای نهادی در نظام کنونی ارتباطات بین‌المللی نیز یک نیاز فزاینده دیگر است؛ نیازی که در آینده به وظایف و مسئولیت‌های این نظام وجود دارد، تأمین نخواهد شد، مگر آنکه از هم‌اکنون گام‌های منطقی قانونی، ساختاری و بین‌المللی برداشته شود. در غیر این صورت، استمرار بافت کنونی ارتباطات بین‌المللی نه تنها سلطه برخی

از کشورهای صنعتی را کاهش نخواهد داد، بلکه موجب تقویت آنان نیز خواهد شد. علاوه بر این اگر وضع به همین منوال باشد، چالش سایر کشورهای صنعتی علیه سلطه آمریکا در بازار جهانی نیز جز فروپاشی اقتصادی نوین شکننده اطلاعات نتیجه دیگری در بر نخواهد داشت.

گرایش‌های موجود در سیاست‌های ملی

بحث‌ها و کتاب‌های موجود در زمینه مسائل ارتباطات و اطلاعات طی ده سال قبل باعث شده است تا دولت‌ها، چه در کشورهای صنعتی و چه در کشورهای رو به توسعه، به اتخاذ سیاست‌های ملی ترغیب شوند. این کشورها در پاره‌ای از مواقع برای مقابله با مشکلات ناشی از پیشرفت‌های کامپیوتری و تکنولوژی‌های ارتباطی، در راستای حفظ منافع حیاتی ملی، ناچار به اتخاذ برنامه‌هایی جامع شده‌اند. کشورهای رو به توسعه معتقدند وابستگی به کمپانی‌های خارجی و کارگزاران فراملی باعث شده تا مبنای تصمیم‌گیری‌های مهم ملی در خارج از مرزهای ملی آنان قرار گیرد. این سیاست‌های ملی برای هدف‌های ذیل طراحی شده است: حفظ حاکمیت ملی، تضمین امنیت ملی، تضمین دسترسی به اطلاعات موجود در بانک‌های داده‌ها، حفظ هویت فرهنگی، طراحی سیاست‌های مناسب هنری، علمی و آموزشی و در پاره‌ای از موارد حفظ "اسرار شخصی".

در حالی که برخی از این اقدامات در بعضی از مناطق جغرافیایی به نفع عامه مردم بوده است، اما مواردی نیز وجود دارد که در آنها سیاست‌های داخلی و ملی در راستای کنترل اقتصادی و سیاسی به محدودیت وسیع افراد و گروه‌های مناطق خاصی انجامیده است. در بعضی از کشورهای صنعتی نیز این تمایل وجود دارد که ارتباطات عمومی را به امری تجاری و خصوصی تبدیل کنند.

عدم توازن در پژوهش‌های مربوط به ارتباطات

در حالی که طی ده سال گذشته پژوهش پیرامون جریان بین‌المللی اطلاعات گسترش یافته، اوایل دهه هشتاد بیشترین رشد را به خود اختصاص داده و این رشد با چندین شیوه تحقیق همراه بوده است. در واقع می‌توانیم پنج سال گذشته را فعال‌ترین دوره تاریخ پژوهش‌های ارتباطی در سطح بین‌المللی دانست. تردیدی نیست که بحث پیرامون نظم نوین جهانی اطلاعاتی-ارتباطی در صحنه‌های گوناگون بین‌المللی، مشتمل بر فعالیت‌ها و بیانیه‌های یونسکو، در این گسترش مؤثر بوده است. برپایی کنفرانس‌ها بی‌شمار، سمپوزیوم‌ها و گروه‌های پژوهشی در بسیاری از نقاط جهان، میزان رو به افزایش نشریه‌های ادواری و ژورنال‌های مربوط به جنبه‌های مختلف اطلاعات و ارتباطات و حجم انبوه انتشارات در این حوزه، همه از دلایل آشکار پدیده مورد بحث است.^۲

یکی از یافته‌های این پژوهش این است که بخش اعظمی از این پژوهش‌ها توسط محققان جهان سوم به عمل آمده است. چنین تحولی در سال‌های آغازین پژوهش‌های ارتباطی وجود نداشته است. با این حال هنوز میان حوزه و مقولات، مسائل و قلمروهای جغرافیایی، سمت‌گیری‌های معرفت‌شناختی و فلسفی نوعی عدم توازن ارتباطی وجود دارد. اگر قرار است اصلاحاتی برای عدم توازن در ارتباطات صورت گیرد، این نیاز در حد نیاز به نظمی نوین در حیطه پژوهش‌های ارتباطی است.^۳

به عنوان مثال، در بررسی به عمل آمده برای انجام پژوهش، مشخص شد که هیچ کتاب عمده‌ای در زمینه روابط بین‌المللی در آمریکای شمالی و اروپا وجود ندارد که فصلی از خود را به ارتباطات بین‌المللی و جریان بین‌المللی اطلاعات اختصاص داده باشد. برای تلفیق ملاحظه‌های بین‌المللی ارتباطات و تکنولوژی اطلاعات در گستره وسیع‌تر امور بین‌المللی، تلاش‌های ناچیزی صورت گرفته است. نویسندگان کتاب‌های ارتباطات نیز متقابلاً در گنجاندن یافته‌های پژوهش‌های ارتباطی در متون مربوط به روابط بین‌الملل قصور کرده‌اند.

افزون بر این، اکثر پژوهش‌های مربوط به جریان اطلاعات عمدتاً بر مناطق خاصی از جهان نظیر آمریکای شمالی، اروپای غربی و در حدی گسترده‌تر بر آمریکای لاتین و آسیا تأکید کرده‌اند. بنابراین سهم پژوهش‌های مربوط به جریان اطلاعات در آفریقا، خاورمیانه

و کشورهای سوسیالیست در شرق کمتر به چشم می‌خورد. حتی وقتی پژوهش در دسترس قرار می‌گیرد مواردی چون زبان، ترجمه و توزیع به مثابه عوامل کُند کننده، مانع جریان اطلاعات می‌شود.

همچنین باید بر این نکته نیز تأکید کرد که بررسی ارتباطات بین‌المللی به‌طور عام و جریان اطلاعات به‌طور خاص در کانون شمال قرار داشته و به روابط جنوب به‌مثابه یک پدیده در ارتباطات و روابط بین‌المللی، کمتر توجه شده است. بررسی جریان بین‌المللی اطلاعات تا جایی که به نیمکره جنوبی جهان مربوط می‌شود، تحت عنوان "توسعه جهان سوم" در سیاست‌های بین‌المللی تحت عنوان "مدیریت کشمکش‌های منطقه‌ای" مطرح شده است.

غالب نویسندگانی که در زمینه توسعه و ارتباطات جهان سوم کار کرده‌اند، نه تنها از ماهیت تغییرهای مستقل از سیاست قدرت‌های بزرگ درک عمیقی نداشته‌اند، بلکه از ماهیت و جهت انقلاب فرهنگی بومی و تحولاتی که اکنون نیز در جهان سوم در جریان است، اطلاع چندانی نداشته و ندارند. بنابراین ادبیات موجود در این زمینه نیز قدرت توصیف و پیش‌بینی ویژگی‌های فرایندهای اجتماعی را ندارد و این امر هنگامی مصداق بیشتری می‌یابد که جهت‌گیری‌های معرفت‌شناختی نیز بر تألیف‌ها و پژوهش‌ها حکم فرما باشد. متأسفانه، این حوزه تا حدود زیادی قربانی اثبات‌گرایی محض، سمت‌گیری‌های خادم عقیدتی و تعصبات شده است. قابل ذکر است که شکست بسیاری از دانشجویان روابط بین‌المللی و ارتباطات بین‌المللی (چه در غرب و چه در شرق) در

پیش‌بینی تحولات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دهه قبل در نقاط گوناگون جهان، عمدتاً ناشی از سمت‌گیری فوق‌الذکر است. کوتاه سخن آنکه، در این زمینه سطح جانب‌داری بسیار بالا و سطح تحلیل بسیار پایین است. بنابراین در مرحله نهایی که نوبت به جمع‌بندی یافته‌های پژوهش‌های قبلی می‌رسد، یک ضعف بنیادین به چشم می‌خورد. خوشبختانه، یکی از جنبه‌های مثبت بحث و مجادله بر سر ساختار اطلاعات جهانی این است که این بحث و جدل به بحث‌هایی درباره ماهیت و سمت پژوهش‌های ارتباطی دامن زده است.^۴ این امید وجود دارد که چنین بحث‌هایی بر کیفیت پژوهش‌ها و آن نوع از کثرت‌گرایی که شدیداً مورد نیاز است، تأثیرگذار باشد.

نقیصه‌های پژوهش‌های مربوط به جریان

طی سه دهه گذشته در پژوهش‌های مربوط به جریان اطلاعات، نقیصه‌هایی کاملاً جدی به چشم می‌خورد. تحلیل‌های به عمل آمده به‌طور مشخص در زمینه‌های ذیل دارای نقص بوده است: عمدتاً به بررسی مجراها و محتوا پرداخته و از دو سوی روند منبع و مقصد غفلت کرده است. هیچ تلاش جدی به عمل نیامده است تا مشخص شود چه کسی، چگونه و از چه نوع اطلاعاتی در ارتباط با جنبه مقصد استفاده می‌کرده است. در این زمینه نیز که پژوهش از چارچوب رسانه‌ای فراتر رفته و به منابع اولیه پیام بپردازد، باز هم غفلت صورت گرفته است.

افزون بر این، سنت‌های پژوهشی جریان بین‌المللی اطلاعات در هر دو دوران ۶۰-۱۹۵۰ و ۸۰-۱۹۷۰ همگام با این فرض پیشرفته است که توزیع، مصرف و در معرض پیام‌های خارجی قرار گرفتن تأثیر مطلوب دارد. ادبیات مربوط به جریان اطلاعات بر میزان رشد رسانه‌ها تأکید کرده، اما نتیجه‌گیری خود را صرفاً بر تأثیر و تأثرهای احتمالی متمرکز کرده است.

در این زمینه که واقعاً برای مخاطبان پیام‌های خارج و داخلی که در معرض اطلاعات قرار می‌گیرند چه اتفاقی رخ می‌دهد، تأکید چندانی نشده است. به پویایی‌های ارتباطات اجتماعی، ارتباط بین انسانی و پیچیدگی فرهنگ‌ها در ارتباط با رسانه‌های جمعی و یا سایر پیام‌هایی که از مجراهای تکنولوژیک ابلاغ می‌شود، توجه خاصی مبذول نشده است. تا وقتی که این عوامل در طیفی از مجموعه‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی به حساب آورده نشوند، تا آنجا که به نقش و اثرهای اطلاعات بر افراد، گروه‌ها، تمامیت و نظام بین‌المللی مربوط می‌شود، چیزی جز قضاوت‌های متداول و کارهای حدس و گمانی عایدمان نخواهد شد. هر دو مرحله و سنت‌های پژوهشی آن دوران، ذاتاً به سمت بررسی یک نوع از جریان تمایل داشته است و آن جریانی بوده است که سمت و سوی

تکنولوژیک داشته، در آن راستا توسعه یافته و با تعریف‌های حاکم دربارهٔ رسانه‌های همگانی، رسانه‌های ارتباطی و رسانه‌های اطلاعاتی سازگاری داشته است. بنابراین پژوهش‌های گذشته نه تنها تأکید کننده نبوده است، بلکه در ابعاد وسیعی نیز نقش ایفا شده توسط مجراهای سنتی، انفرادی و گروهی را در فرایند جریان اطلاعات نادیده گرفته است.

از جنبهٔ بیرونی، تحلیل و ارزیابی جریان رسانه‌های ارتباطی در قلمروهایی چون آموزش، توریسم، مهاجرت، هنر و علوم به درون‌دهی و برون‌دهی اطلاعات، ارتباط داده نشده است. بنابراین، ماهیت پراکندهٔ پژوهش‌ها و مقاومت سنتی هر یک از آنها برای حفظ قلمرو خود مختار خود باعث شده است که پژوهشگران و برنامه‌ریزان هیچ‌کدام نتوانند به چارچوبی وسیع‌تر از جریان بین‌المللی اطلاعات دست یابند. آنها به همین دلیل نتوانسته‌اند چارچوبی گسترده‌تر مشتمل بر حوزه‌های انسانی، تکنولوژیک، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را ترسیم کنند.

تقریباً همهٔ پژوهشگران از بررسی نقش کسانی که خواننده، بیننده و شنونده نبوده و به دلایل گوناگون در جریان بین‌المللی اطلاعات در معرض پیام‌های رسانه‌های مدرن قرار نگرفته‌اند، غفلت ورزیده‌اند. آنها فقط به هدف‌هایی پرداخته‌اند که از طریق تکنولوژی رسانه‌های مدرن در معرض پیام قرار داشته است. به ماهیت و الگوهای اطلاعات نیز در میان اقشار مختلف اجتماعی نظیر رهبران سیاسی - تجاری بین‌المللی یا کودکان و سایر گروه‌های سنی خاص، توجه چندانی اعمال نشده است.

مرحلهٔ اول پژوهش‌ها در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ بر روابط شرق - غرب تأکید می‌کند. در مرحلهٔ دوم که مشخصهٔ آن دههٔ ۷۰ است، این تأکید بر محور شمال - جنوب منتقل می‌شود و در عین حال جنبهٔ غرب - جنوب نیز مد نظر بوده است. به جریان بین‌المللی اطلاعات در میان کشورهای کمتر توسعه یافته جهان سوم توجه خاصی مبذول نشده، و مبانی فرضیه‌های محققان و سیاست‌گذارانی که جهان را به الگوهای یک‌پارچه جهان اول، جهان دوم و جهان سوم تقسیم کرده‌اند، به‌طرزی آشکار مانع از آن شده است تا تجزیه و تحلیل در پرتو تنوع و کثرت‌گرایی صورت گیرد، این فرضیه‌ها همچنین به قالبی کردن و همگن‌سازی جهان سوم منجر شده است. و بالأخره، اکثر این پژوهش‌ها که اوج توان خود را در جنبه‌های سیاسی و اقتصادی به کار گرفته‌اند، به تجزیه و تحلیل فرهنگی و تحلیل شیوه‌ها توجه آشکار و یا تلویحی نکرده‌اند. بنابراین، مسئلهٔ فرهنگ که موضوعی مردمی و بحث‌برانگیز است، هم در تئوری و هم در عمل، تحت‌الشعاع تحلیل‌های سیاسی، اقتصادی و یا بحث‌های تکنولوژیک قرار گرفته است.

چهار مرحله جریان اطلاعات

این پژوهش با انگیزه آغاز شد که قبل از درک جریان بین‌المللی اطلاعات و بنابراین نقش ارتباطات در روابط بین‌الملل، مهم این است که هر دو مرحلهٔ تولید و توزیع، پیام‌ها بر حسب سخت‌افزار و نرم‌افزار مورد ارزیابی قرار گیرد. با توجه به بخش‌های پیشین و با توجه به نتایج حاصله از تحلیل ابعاد گوناگون جریان بین‌المللی اطلاعات، اینک شایسته است اعلام شود که هر پژوهشی که در آینده در ارتباط با جریان بین‌المللی اطلاعات صورت می‌گیرد، باید دو جنبهٔ دیگر را علاوه بر فرایند تولید - توزیع که قبلاً مورد بحث قرار گرفت، در برگیرد. این تحلیل کردن منبع یا منابع است که در مرحلهٔ تولید مقدماً جریان اطلاعات را از طریق نهادها، گروه‌ها، کارگزاران فراملی و سایر مجراها تغذیه می‌کند و همین امر است که روند ایجاد نمادها و پیام‌ها را به فراسوی سطوح کنونی تحلیل انتقال داده و آن را در حیطهٔ ملی و بین‌المللی به سطح گروه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که مقدماً اطلاعات را تهیه می‌کنند، منتقل می‌کند.

مرحلهٔ توزیع به انتقال پژوهش‌هایی می‌پردازد که نسبت به مقولهٔ سنتی عرضه اطلاعات به مخاطب در مرحلهٔ بالاتری قرار دارند. در این مرحله، این پژوهش‌ها به سطح تجزیه و تحلیل فرایند جذب، بین‌المللی شدن و بهره‌وری از پیام‌ها در یک جمعیت مفروض ملی یا بین‌المللی منتقل می‌شود. تنها با توجه به مرحلهٔ توزیع است که می‌توان به کارکرد، سوء کارکرد و به جنبه‌های آشکار و پنهان مخابرهٔ پیام پی برد.

بنابراین، مطالعه جامع جریان بین‌المللی اطلاعات ایجاب می‌کند تا چهار عامل مشخص اما مرتبط به یکدیگر را در روند ارتباطات بررسی کنیم: منبع، فرایند تولید، فرایند توزیع و فرایند بهره‌وری.

یک گرایش مهم که اگر نه در کل پژوهش‌ها، حداقل در بخش عمده آن از بعد از پایان جنگ دوم تا اواخر دهه هفتاد به چشم می‌خورد، تحلیل‌هایی است که سمت و سوی آنها به جای تمرکز بر جهان یا امور جهانی بر امور بین‌المللی متمرکز بوده است. در واقع باید گفت به جای آنکه جوامع، فرهنگ‌ها یا مناطق مختلف در بستر انسان‌شناسانه، فرهنگی و یا تاریخی خود، واحدهایی از تجزیه و تحلیل را تشکیل دهند، این دولت-ملت‌ها بوده‌اند که اجزای تحلیل را تشکیل داده‌اند. کوتاه سخن آنکه، تقسیم جهان به واحدهای بی‌شمار موسوم به دولت-ملت که تمایل هر یک از آنها نیز نیل به قدرت خود مختاری کامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نمایش مفهوم قدرت برحسب توانایی‌های سیاسی، نظامی و امنیتی است، چارچوب ویژه‌ای را خلق کرده که ارزیابی جریان بین‌المللی اطلاعات در آن صورت گرفته است.

توجه بیشتری به حاکمیت دولت-ملت‌ها اعمال شده و به رفاه فردی توجه چندانی نشده است. حفظ فرهنگ ملی بیشتر از هویت فردی مورد تأکید قرار گرفته است و با این‌همه در حالی که به پایان قرن نزدیک می‌شویم، نه تنها تعداد کارگزاران جهانی برحسب دولت-ملت‌ها افزایش یافته، بلکه تعداد بی‌شماری سازمان فراملی و فوق ملی نیز بوجود آمده که متناوباً در کشمکش یا همکاری با دولت-ملت‌ها هستند.

افزون بر این، اکنون روشن شده است که در نتیجه عوامل متعدد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از سوی کارگزاران فراملی و افراد خارج از دولت-ملت تقاضاهای بیشتری برای طرح، فرمول‌بندی و اجرای سیاست‌های گوناگون مطرح شده است. بدیهی است که یک تحلیل جامع از جریان بین‌المللی اطلاعات باید این عوامل را در نظر بگیرد و طرح‌های پژوهشی نیز که برای بررسی جنبه‌های گوناگون جریان بین‌المللی اطلاعات ارائه می‌شود، باید مشتمل بر همه این ابعاد در پیچیده‌ترین اشکال آنها باشد.

اکثر کتاب‌ها، مقاله‌ها و تکننگاری‌های اخیر به طرزی آشکار، به‌طور سطحی با مشکلات برخورد کرده‌اند. آنها مشکلات مربوط به اطلاعات و ارتباطات را صرفاً نوعی ناسازگاری تلقی می‌کنند که ماهیت محض اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیک و یا زیست‌شناختی دارد. از دیدگاه کشمکش شرق-غرب، مشکلات ارتباطات و اطلاعات یا اتفاقی و یا ایدئولوژیک است. همین مشکلات ارتباطات و اطلاعات از زاویه بحث شمال-جنوب ماهیتی اقتصادی دارد. آنچه درک نشده این است که مشکلات ارتباطات جزو لاینفک فرهنگ نوین صنعتی و اطلاعاتی است. بنابر این، راه‌حلی‌هایی که با اطمینان برای حذف مشکلات ارائه شده یا نوسازگاری اقتصادی تکنولوژیک را در مسئله پول، بانکداری، حمل‌ونقل، آموزش، تکنولوژی ارتباطی، کامپیوترها، ماهواره‌ها، ویدئو، تله‌تکست و سایر رسانه‌های کمکی توصیه می‌کند و یا اینکه خواستار تغییر سیاسی نظام‌ها می‌شود: بوروکراسی جدید، یک زیرساخت تازه، یک مدیریت تازه و یا شکل تازه‌ای از گسستگی. تردیدی وجود ندارد که اگر برخی از این اقدام‌ها به‌طور مناسب به کاربرده شود، به بهبودهایی منجر خواهد شد، اما در این مورد نیز تردیدی نیست که هیچ‌یک از آنها به ریشه مشکل دسترسی نخواهد یافت.

عوامل کارکردی جریان بین‌المللی اطلاعات

اکنون کاملاً روشن است که توسعه تکنولوژی نوین ارتباطی و جریان مستمر اطلاعات به افزایش هشیارای حاکمیت ملی و گسترش کارگزاران فراملی و دولتی انجامیده و نیازهای مهم کارکردی در نظام بین‌المللی را به حدی افزایش داده که مکانیزم موجود برای پاسخ‌گویی مکفی به این نیازها از ظرفیت لازم برخوردار نیست. این مسئله در رابطه با قدرت پایداری مدل و نظم موجود نظام بین‌المللی ارتباطی پرسش‌هایی رابرانگیخته است. آیا نظام موجود توان مقابله با دگرگونی‌های فزاینده در روابط بین‌المللی به‌طور عام و ارتباطات بین‌المللی به‌طور خاص را دارد؟

اکنون در مورد این حقیقت که کشتی حاکمیت سوراخ شده و حتی در پاره‌ای از موارد، در حال غرق شدن است هیچ تردیدی

وجود ندارد. کشورها ممکن است به گونه‌ای رفتار کنند که انگار کنترل حقوق ملی خود را در دست دارند، اما ساییده شدن حاکمیت به دست تکنولوژی ارتباطی و کارگزاران جدید فراملی، بروز محدودیت‌های فزاینده در زمینه آزادی عملکرد ملی و گسترش آشکار مسئولیت‌های رو به افزایش سازمان‌های بین‌المللی، همزمان با یکدیگر، در حال تحقق است. در حالی که جایگاه تصمیم‌گیری به طریقی مستمر از سطح ملی به سطح بین‌المللی و فرا ملی منتقل می‌شود، باید مشکلات رو به افزایش را در محیطی بین‌المللی حل و فصل کرد. در غیر این صورت، کشمکش ناگزیر خواهد بود و دقیقاً به همین دلیل است که سازمان‌های بین‌المللی و به ویژه آنان که با مسائل اطلاعات و ارتباطات سروکار دارند، به نیرویی محوری در روابط بین‌الملل تبدیل خواهند شد.

مسئله سیاست‌های ملی در برابر سیاست‌ها و ملاحظه‌های بین‌المللی نه تنها در قلمروی تکنولوژی ارتباطی، بلکه در مجموعه مسائل جهانی مربوط به ماهیت جریان اطلاعات و کیفیت ارتباطات نیز به یک مسئله اساسی تبدیل شده است. مسائلی چون دگرگونی‌های پیرامون انسان، تغییرهای مربوط به هوا و اوضاع جوی، اقدام‌های آزمایشی و تسلیحاتی وسیع با اثرهای محیطی اساسی و بالقوه، آلودگی هوا، منابع معدنی وزنده بستر دریاها، منابع زنده دریاها، تراکم بهره‌وری از اقیانوس‌ها، جنگل‌داری، کشاورزی، جغرافیا، نقشه‌برداری از منابع، گردآوری و توزیع داده‌ها، دریانوردی و کنترل تردد، غذا و جمعیت، به همراه منافع فزاینده عمومی در حفاظت از محیط انسان به شناخت رشد یابنده‌ای منجر شده که بر مبنای آن دولت‌ها، گروه قدرتمندی از دولت-ملت‌ها و یا پاره‌ای از کارگزاران منفعت طلب فراملی حق ندارند به طور یک‌جانبه در قلمروهای تکنولوژی ارتباطی عمل کنند، زیرا اثرهای قلمروهای تکنولوژیک و ارتباطات از مرزهای ملی فراتر می‌رود. سیستم حقوقی ساختار نهادینه‌شده نظام ارتباطی کنونی جهان و مجموعه کامل سازمان‌های بین‌المللی در آینده در مواجهه با نیازها و مسئولیت‌های نظام‌های جدید که طی چند سال آینده توسعه خواهد یافت، با مشکلات بیشتری مواجه خواهند شد، مگر آنکه تلاش‌هایی جدی و آگاهانه برای تطبیق آنان با نظم نوین به عمل آید.

در اینجا فهرستی (نه کامل) از عوامل و ملاحظه‌های کارکردی جریان بین‌المللی اطلاعات تا آنجا که به نظام بین‌المللی ارتباط دارد، ارائه خواهد شد. هدف ارائه این فهرست ترسیم نوع ضرورت‌های کارکردی بین‌المللی است که بسیاری از نظام‌های جریان اطلاعات - مطروحه در این کتاب - به آن نیاز دارند.

۱. مدیریت. این مسئله از مهم‌ترین جنبه‌های نظام بین‌المللی اطلاعات است. تجربه، دست‌کم در پاره‌ای از موارد نشان داده است که مالکیت ملی و فعالیت به دلایل عدیده سیاسی، فنی و اجتماعی نمی‌توانند از جمله ترتیبات کافی و دائم برای مدیریت باشند. اگر مالکیت ملی باشد این مالکیت و عملکرد عملاً تابع تحرک‌های تعاونی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی خواهد بود. در اینجا، سازمان‌های بین‌المللی - خواه قدیمی و خواه جدید - می‌توانند با داشتن مسئولیت مدیریت و حتی مالکیت حقوقی، راه فعالیت منابع تازه تأسیس اطلاعات را هموار کنند. منبع، عملکرد تکنولوژی، همیاری فنی، راهبری پژوهش و تدارک هزینه مالی پروژه‌ها، قطعاً می‌تواند در این مقوله گنجانده شود.

مقوله‌هایی چون مبادله اطلاعات، گردآوری و تحلیل داده‌ها، مانیتور کردن پدیده‌های فیزیکی و تسهیل اجرای برنامه‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله عواملی است که به مسئله عملکرد مدیریت مربوط می‌شود. در اینجا، به اطلاعات و دسترسی مساوی به آن، به مثابه عواملی نگریسته می‌شود که می‌تواند وابستگی را در روابط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کاهش دهد، نکته مهم در اینجا این است که اطلاعات و دسترسی به آن قدرت تلقی می‌شود. به عنوان مثال می‌توان به مسئله توزیع دسترسی از زاویه توزیع نقاط کانونی ملی نگریست. منظور از نقاط کانونی ملی (NFP) دفترهایی است که در وزارت‌خانه‌های مربوطه ملی قرار گرفته و به مثابه مراکز ارتباطی در نظام بین‌المللی اطلاعات انجام وظیفه می‌کنند.

نقاط کانونی ملی به دلیل آنکه نظام و استفاده‌کننده از نظام را به یکدیگر نزدیک می‌کنند، به ویژه برای کشورهای رو به توسعه بسیار با اهمیت هستند.

جان جرارد راگی (John Gerard Ruggie) و ارنست هاس (Ernest Haas) در یک پژوهش تازه دریافتند که در حالی که در سال

۱۹۸۰، هفده نظام جهانی اطلاعات دارای ۱۰۳۹ "نقطه کانونی ملی" بوده‌اند، کمیسیون‌های منطقه‌ای سازمان ملل ۱۶۰ نقطه کانونی بیشتر از آنها داشته است.^۵ بدبختانه براساس یافته‌های هاس و راگی چنین به نظر می‌رسد که نقاط کانونی عمدتاً در کشورهای ثروتمند متمرکز شده و این امر بیانگر آن است که کشورهای رو به توسعه در اطلاعاتی که فراهم آمده‌است، نقش قابل توجهی نداشته‌اند.

نقش بالقوه نظام‌های بین‌المللی اطلاعات در هدایت مفهومی در روند سیاست‌گذاری، یکی دیگر از ملاحظه‌های مطروحه است. یک پیامد نهایی دیگر نیز قدرت نظام‌های اطلاعاتی در ایجاد شکل‌های تازه‌ای از سازمان اجتماعی است. طبعاً پیامدهای وضعیت کنونی نظام‌های اطلاعات قابل توجه است، چرا که دانش موجود در قبال نظام‌های بین‌المللی اطلاعات کامل نیست. اما هاس و راگی معتقدند که پژوهش در این زمینه قابل توجیه و ارزشمند است. نتایج اولیه آنان بر این نکته تأکید دارد که «نظام‌های اطلاعات می‌توانند به خاطر فقدان قدرت مادی در جهان رو به توسعه، بر وابستگی کشورهای فقیر به شمال صنعتی تأثیرگذار باشند.» این دو پژوهشگر با اشاره به وابستگی فرهنگی چنین نتیجه می‌گیرند که: دست کم در کوتاه مدت، به دلیل ساختار کنونی حاکم بر جریان اطلاعات، بین‌المللی کردن طرح‌ها و تولید «شمال» به جای آنکه کاهش یابد، تقویت خواهد شد.^۶

۲. جنبه‌های قانونی و مقرراتی. طی دو دهه قبل، مقررات و سیاست‌های ارتباطی در روابط بین‌المللی و حل و فصل کشمکش‌ها، به مثابه مسائلی پر اهمیت مطرح شده است. فقدان پیوستگی و انسجام در مفاهیم حقوقی و کاربردها، نه تنها به دلیل شرایط تاریخی، بلکه به خاطر توسعه تکنولوژی‌های جدید نیز جنبه مشروط پیدا کرده است. امروز در حقوق بین‌الملل مقوله‌ای تحت عنوان حقوق اطلاعات هنوز عموماً به رسمیت شناخته نشده است. در بسیاری از موارد، حقوق اطلاعات، تنها با حقوق بشر مربوط بوده است و در موارد دیگر نیز به قوانین ارتباطات دور برد، قوانین قضا، قانون پست، حقوق مالکیت فکری یا به مجموعه قوانین و مقررات ویژه ناشی از شرایط تاریخی و نهادی مربوط می‌شده است. قلمروهای مهمی چون فرهنگ و آموزش، تجارت و مقررات گمرکی، جریان فرا-مرزی داده‌ها، مخابره زمینی، علائم تلویزیونی از طریق سیستم‌های متکی بر کابل و همچنین پذیرش عوامل تکنولوژیک، سیاسی و اجتماعی مربوط به این قلمرو از جمله مسائلی هستند که در برابر تفسیرهای گوناگون و ملاحظات ملی قرار گرفته‌اند. در عین حال، سازمان‌های بین‌المللی نیز کانون‌هایی هستند که در سراسر روند وضع مقررات و هنجارهای بین‌المللی نقش خود را ایفا می‌کنند. سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های منطقه‌ای باید به اختلافات ناشی از تغییرهای گوناگون و عملکرد نظام‌های جدید ارتباطی که پیامد مستقیم وضع قوانین و هنجارهای بین‌المللی است، رسیدگی کنند. بنابراین سازگار کردن، میانجی‌گری و اجرای استاندارد و مقررات از جمله حوزه‌های کارکردی در قلمرو مسائل حقوقی هستند که جامعه بین‌المللی باید آنان را در حال و در آینده مورد بررسی قرار دهد.

۳. پیامدهای اقتصادی و استراتژیک. پیامدهای اقتصادی و استراتژیک در قلب عوامل کارکردی جریان بین‌المللی اطلاعات و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی قرار دارد. برخی از نظام‌های توسعه یافته ممکن است به لحاظ هزینه‌های کاربرد در پاره‌ای از حوزه‌های جغرافیایی—و یا سودهای هنگفت تفاوت‌هایی داشته باشند. صرف‌نظر از پیامدهای صرف اقتصادی، هنگامی که قرار است نظام‌های جدید آغاز به کار کند، باید عوامل امنیتی، سیاسی و نظامی را در نظر گرفت. گفته می‌شود که در چنین مواردی فشارهای عدیده‌ای برای اداره بین‌المللی نظام‌های جدید وجود دارد و در عین حال به کاربران نظام‌های جدید نیز این اطمینان داده می‌شود که آنها هم در اداره و مالکیت نظام سهم خود را خواهند داشت. در هر حال، نه سود بالقوه این نظام‌ها و نه اصل تساوی در تدارک و ساخت نظام هیچ‌یک قابل انکار نیست. و در همین نقطه است که این ملاحظه‌های کارکردی باید با ایجاد نهادهای تازه و تغییر زیرساخت‌های موجود، همزمان در نظر گرفته شود. طبعاً از آنجایی که اطلاعات یک منبع قابل تبدیل به انواع مختلف قدرت است، به احتمال قوی و همان‌گونه که اکنون نیز وجود دارد، رقابت و کشاکش بر سر تولید و بهره‌وری از آن بالا خواهد گرفت.

بسیاری از سؤال‌ها به‌طور خلاصه قابل طرح هستند: چه کسی می‌پردازد و چه کسی سود می‌برد؟ بوم‌شناسی نظام‌های ملی و بین‌المللی در آینده چگونه خواهد بود؟ فشربندی نخبگان اطلاعات در سطح ملی و جهانی به چه صورت خواهد بود؟ ارتباط شناسندگان و کاربران چه نوع ارتباطی خواهد بود؟ آیا میزان رویارویی‌های مسلحانه کاهش می‌یابد، یا آنکه جنگ سرد مستقیماً به طرف نابودی سوق خواهد یافت؟ برسر از خود بیگانگی، انزوای فکری، کناره‌گیری و پذیرش فرهنگی افراد، گروه‌ها، نهادها و حتی دولت - ملت‌ها چه خواهد آمد؟

۴. **اعتبار و کیفیت.** و بالأخره نوبت به عامل اعتبار و کیفیت اطلاعات می‌رسد. عاملی که به ویژه در رابطه با ارتباطات از جنبه انسان و ماشین است. موانعی که بر سر راه کیفیت و اعتبار اطلاعات قرار می‌گیرد، کمتر از روند انتقال اطلاعات ریشه می‌گیرد. این موانع عمدتاً ناشی از نیاز به تغییر و تبدیلی است که برای تطبیق ویژگی‌های بسیار متفاوت و متمایز گیرندگان و منابع با یکدیگر ضرورت دارد. درحالی که انسان دارای مجراهای همزمان فعال - گرچه مصوت اما با دامنه محدود - چون بیان چهره‌ای و سایر اعضای قابل انعطاف حسی و هوشی است، اما ماشین تک اندیش است و در برنامه ریزی بی‌نهایت محدودیت دارد. ماشین‌ها می‌توانند متون را بسیار سریع‌تر از انسان، تولید و تکثیر کنند و آن را تلفیق کنند، اما انسان اطلاعات را بسیار سریع‌تر از ماشین تولید و تلفیق می‌کند.

بنابراین پیش بینی تکنولوژی انسان- ماشین بسیار مشکل‌تر از پیش بینی تکنولوژی سخت افزار است. با این‌همه جریان اطلاعات ناشی از ماشین و تأثیر متقابل انسان- ماشین با حجم وسیعی روبه افزایش است.

به عنوان مثال، واحد ویژه آژانس هوا نوردی و فضایی آمریکا در پیش بینی تکنولوژی فضایی طی سال‌های ۱۹۸۰ تا سال ۲۰۰۰ چنین پیش بینی کرد که تا سال ۲۰۰۰ آزمایش‌های تصویربرداری از زمین توسط ماهواره‌های کاربردی قادر به بازگرداندن ۱۰^{۱۳} الی ۱۰^{۱۵} واحد اطلاعات در روز خواهد بود در حالی که اکنون روزانه ۱۰^{۱۰} تا ۱۰^{۱۱} واحد اطلاعات مخابره می‌شود. باید گفت رقم کمتر ۱۰^{۱۳} تقریباً در بردارنده یک میلیون کتاب ۳۰۰ صفحه‌ای است. این حجم روزانه داده‌ها، طی یک سال با ۳۰ کتابخانه به اندازه کتابخانه کنگره آمریکا برابری می‌کند.^۷ افزایش مشابه داده‌ها که ناشی از مأموریت‌های مختلف و سایر تکنولوژی‌ها است، نیز قابل پیش بینی می‌باشد. با این همه، همین گزارش اعتراف می‌کند که پیش بینی‌های انفرادی، علی‌رغم آنکه عامل «اعتبار» یکی از عوامل مهم است، به این مسئله کمتر توجه کرده‌اند.^۸ در همین حال تولید فرمانبرها (Robots) دیگر یک افسانه علمی - تخیلی نیست. آژانس هوانوردی و فضایی آمریکا پیش‌بینی کرده است که تا پایان دهه باقیمانده از این قرن، تحولات اقتصادی تکنولوژیک ۱۵ سال قبل در حیطه علوم اطلاعات و سخت‌افزار کامپیوتر، به همراه پیشرفت‌های حاصله در حل مسائل آموزشی، تصمیم‌گیری، تجزیه و تحلیل از طریق سنجنده‌ها و بالأخره تحولات سایر حوزه‌های هوش مصنوعی، این اجازه را خواهد داد که فرمانبرهای ساده در حدی وسیع در خدمت جامعه در آینده.^۹

هنوز در اینجا مسئله اعتبار، کیفیت، بهره‌وری و همچنین بهره‌وری انفرادی، اجتماعی و جهانی از اطلاعات، مطرح است. افزایش حجم اطلاعات تنها به تکنولوژی‌های فضایی و ماهواره‌ای محدود نشده است. عوامل و مسائل به‌طور یکسان می‌تواند به انواع مجراهای اطلاعاتی که شرح آن در این اثر رفت، تعمیم داده شود. افزایش حجم اطلاعات، افزایش میزان گزینش و جذب را ضروری می‌سازد. در همین نقطه است که نه میزان و کمیت، که گزینش و کیفیت اطلاعات، در ارتباطات نقشی اساسی ایفا می‌کند. شاید اینک یک توافق عام و تا حدودی یک دیدگاه راست‌باور شکل گرفته باشد، این توافق و این دیدگاه حاکی از آن است که کشورهای صنعتی شمال به عصر اطلاعات وارد شده‌اند. دیگران در آستانه عصر اطلاعات قرار گرفته‌اند و دیری نخواهد پایید که جوامع و ملل کمتر صنعتی نیز در این وادی پای نهند. در حقیقت نگرش گسترده‌تری نیز وجود دارد که صرف‌نظر از سطح تحولات معتقد است تمامی کشورها اگر نه از نظر جهانی، دست کم از جنبه بین‌المللی در عصر اطلاعات قرار گرفته‌اند. گرچه ممکن است این دیدگاه‌ها و تعریف‌ها را پدیده‌ای طبیعی و یا جبری تلقی کنیم، اما یک سؤال اساسی هنوز باقی مانده است: آیا به انقلاب اطلاعات بهتر از انقلاب صنعتی خواهیم

پی‌نوشت‌ها

1. UNESCO. *Draft Medium-Term Plan (1984-1989)*, General Conference, Fourth Extraordinary Session, Paris 1982 (4XC/4), pp. 79-86.
2. ذکر همه سمپوزیوم‌های مربوط به ارتباطات بین‌المللی صفحات زیادی را می‌طلبد. برای فهرست نشریات ادواری ارتباطات جمعی رجوع شود به:

Sylwester Dziki, *World Directory of Mass Communication Periodicals*, Caracow (Poland), Bibliographical Section of IAMCR and Press Research Centre, Cracow, Poland, 1980.
3. «ک. ای. ایپین» هم بر این نکته تأکید کرده است:

«Resheping Training and Research for the NIIO», *Media Development*, XXVII, 4, 1980.
4. به عنوان نمونه، رجوع کنید به:

International Association for Mass Communication Research, *New Structure of International Communication?: The Role of Research (Main papers from the 1980 Caracus Conference)*, Leicester, England, International Association for Mass Communication Research, 1982; UNESCO and International Association for Mass Communication Research Consultation Meeting Report of July 1982, «Communication in The Eighties: The Nature of The Problem and Some Proposals for An International Research Strategy» Prepared by Annabelle Sreberny-Mohammadi, Leicester, England, Centre for Mass Communication Research, University of Leicester, January 1983; E. M. Rogers and F. Balle, eds., *Mass Communication Research in The United States and Europe*, Norwood, N. J., ABLEX Publishing Corporation, 1983; James D. Halloran, «Warning Schools or Complementary Perspectives?: A Case of Critical Eclecticism», Leicester, England, Centre for Mass Communication Research, Leicester University, 1983; Hamid Mowlana, «Communication in Intercultural and International Relations: Toward a New Framework», *Cultures: Dialogue Between the Peoples of the World*, Paris, UNESCO-, 1983; Hamid Mowlana, «Mass Media and Culture: Toward An Integrated Theory», in William B. Gudykunst, ed., *Intercultural Communication Theory Beverly Hills*, California, Sage Publications, 1983; Tamas Szecsko, «The Grammer or Global Communication», *Intermedia*, 10, 2, March 1982; Alex Edelstein, *Comparative Communication Research*, Beverly Hills, California, Sage Publishing, 1982; G. Melisoek, K. E. Rosangren, J. Scappers, eds., *Cultural Indicators: An International Symposium*, Vienna, Akademie der Eisanschaften, 1983; and George Gerbner and Marsha Siefert, eds., *World Communications: A Handbook*, New York, Longman, 1983. See Also *Journal of Communication*, 23:3, Summer 1983 (The Entire Issue is Devoted to Communication Research). For a more general and epistemological debate on Communication and Society See Jurgen Habermas, *Communication and The Evolution of Society*, Boston, Beacon Press, 1979; Ali Shari'ati, *Marxism and Other Western Fallacies*, Berkeley, California, Mizan Press, 1980; and I. V. Blauberg, V. N. Sadovsky, and E. G. Yudin, *Systems Theory: Philosophical and Methodological Problems*, Moscow, Progress Publishers, 1977.
5. Ernest B. Haas and John Gerard Ruggie, «What Message in The Medium of Information System? » *International Studies Quarterly*, 26:2, June 1982, p. 205.
6. *Ibid.* p. 218
7. National Aeronautics and Space Administration (NASA), *A Forcast of Space Technology: 1900-2000*, Washington, D. C.: Government Printing Office, 1976, p. 3-117.
8. *Ibid.* pp. 3-119
9. *Ibid.* pp. 3-105

گزیده کتاب‌شناسی

کتاب‌های زیر ابعاد گوناگون جریان بین‌المللی اطلاعات را مطرح می‌سازند:

Adams William C. Ed. Televisoin Coverage Of International Affairs. Norwood New Jersey: ABLEX Publishing Corporation 1982.

Adams William C. Ed. Television Coverage of the Middle East. Norwood New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1981 .

Anand, R.P., Ed. Cultural Factors in International Relations. New Dehli: Abhinay Publications, 1981.

Arbatov, Georgi. The War of Ideis in Contemporay International Relations. Moscow: Progress Publishers, 1973.

Asia- Pacific Brodcasting union (A B U) and Friedrich – Ebert-stiftung (F E S). Television News in a North – South Perspective. Bonn, Germany: Friedrich – Ebert – Stifung, 1981.

Beltran, Luis Ramiroand Elizabeth Fox DeCardona. Comunicion Dominada: Estados Unidos en los Medios de America Latina.

ILET/ Ed. Nueva Imagen, Mexico : ILET, Ed. 1980. Bickley, Verner and Puthenramril Gohn Philir, Eds. Cultural Relations in the Global Community. New Dehli: Abhinav Publications, 1981.

Board of Governors of the National Inquiry. Scholarly Communication: The Report of the National Inquiry. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1979.

Bortnick, Jane Information Flow: The Developing World Peroective , Cornell International Law Journal, Summer, 1981, PP.333-354.

Bockin, James, Dan Dimancescu and Ray Start, Global Stakes: The Future of the H

واژه‌نامه انگلیسی - فارسی

Consolidation Flow	جریان ادغام	Access to Information	دسترسی به اطلاعات
Content Analysis	تحلیل محتوا	Actor	کارگزار
Content And Image Studies	پژوهش‌های مربوط به انگاره‌ها و محتوا	Agenda Setting	برجسته سازی
Content And Viewing Patterns	الگوهای محتوا و دیدن	Analysis of the Media	تحلیل رسانه‌ها
Content of News	محتوای خبرها	Analyzed Information	اطلاعات تحلیل شده
Content Pattern	الگوی محتوا	Application Technology Satellite	ماهواره تکنولوژی کاربردی
Conventional Journalistic and Media studies	پژوهش‌های سنتی روزنامه‌نگاری و رسانه‌ای	Audience Analysis	تحلیل مخاطب
Conventional Media	رسانه‌های سنتی	Audience Survey	مخاطب پژوهی
Cooperation and Conflict	همکاری و کشمکش	Balanced Flow	جریان متعادل
Cooperative Approach	نگرش همیارانه	Band Capacity	ظرفیت باند
Copy Right	حق تألیف	Beamed Signals	علائم هدف‌دار (علائم موج‌های کوتاه الکترومغناطیس)
Coverage	پوشش (خبری)	Broadcasting	سخن پراکنی
Cross-Sectional Correlation Analysis	تحلیل همبستگی بین بخش‌ها	Broadcasting Media	رسانه‌های سخن پراکنی
Cultural And Ideological Distortion	تحریف فرهنگی و عقیدتی	Capacity of Band of Frequency	ظرفیت باند فرکانسی
Cumulative Imagery	انگاره‌سازی متراکم، انگاره‌سازی مضاعف	Capacity to Communicate	ظرفیت ارتباط برقرار کردن
Data Communication	مبادله داده‌ها	Center-Periphery	مرکز - پیرامونی
Data Havens	لنگرگاه‌های داده‌ها	Circular Broadcasting	سخن پراکنی دورانی
Data Traffic	تردد داده‌ها	Circulation	تیراژ
Destination	مقصد	Code of Fair International Practices	قانون رویه‌های عادلانه اطلاعات
Deutsche Press Agentur	خبرگزاری آلمان غربی	Coding Protocol	پروتکل نشانه گذاری
Deffusion	اشاعه	Comics	فکاهی
Digital Encoded Units	واحدهای ارقامی اطلاعات	Commercial Exploitation of The Information Communication Channels	بهره‌برداری تجاری از اطلاعات کانال‌های ارتباطی
Direct Broadcast Satellite	ماهواره پخش مستقیم	Communication in The Service of Man	ارتباطات در خدمت بشر
Directionality of The Flow	جهت‌دار بودن جریان	Communication Policies	سیاست‌های ارتباطی
Dissemination	انتشار	Communication Process	فرایند ارتباطات
Distorted Picture	تصویر تحریف شده	Communication Revolution	انقلاب ارتباطات
Distribution of Access	توزیع دسترسی، تعدد دسترسی	Communication Interaction	کنش متقابل ارتباطی
Distributional Flow	جریان توزیع، جریان توزیعی	Communication Media	رسانه‌های ارتباطی
Do It Yourself Manuals	جزوه‌های دستورالعمل	Communication Revolution	انقلاب رسانه‌های ارتباطی
Dominance -Dependency	سلطه - وابستگی	Communications Satellite	ماهواره‌های ارتباطاتی
Dubbing	دوبله کردن (فیلم)	Community Reciever	گیرنده جمعی
Editorial And Financial Control	کنترل‌هایی و موضوعی (سرمقاله‌ای)	Comparative Cross-Cultural Analysis	مطالعات تطبیقی بین فرهنگی
Editorial Page	صفحه سرمقاله	Computer Satellite System	سیستم کامپیوتری ماهواره‌ای
Electronic Communication Technology	تکنولوژی ارتباطی الکترونیک	Conceptual Development	تحول مفهومی
Elite And Mass Periodicals	نشریات ادواری نخبگان و توده‌ها	Conflict Management	مدیریت کشمکش

Information ALW	حقوق اطلاعات	Empirical Data	داده‌های تجربی
Information Management	مدیریت اطلاعات	Empirical And Critical Analysis	تحلیل منتقدانه و تجربی
Information Media	رسانه‌های اطلاعاتی	Epistemological Orentation	سمت‌گیری معرفت‌شناختی
Initiation	ابتکار	Eurovision	تلویزیون اروپا
Input	درون دهی	Event-Interaction Analysis	رویدادها - تحلیل واکنش
Institutional Modification	تغییرهای نهادی	Experimental Satellite	ماهواره تجربی
Institutional Systems Perspective	موقعیت نظام‌های نهادی	Exposure to Outside Message	در معرض پیام‌های خارجی قرار گرفتن
Intake Output Ratio	نسبت درون دهی - برون‌دهی	Extra-Media Factors	عوامل بدون رسانه‌ای، عوامل ماوراء رسانه‌ای
Integrative View	دیدگاه همگرا	Extra- Media Variables	متغیرهای برون رسانه‌ای
Intera-Media Variables	متغیرهای درون رسانه‌ای	Facial Expression	بیان چهره‌ای
Intera-Regional Broadcasting	سخن پراکنی بین منطقه‌ای	Feedback	بازفرست
Interdisciplinary Contribution and Coherence	پیوستگی و تعاون بین‌رشته‌ای	Flow of Broadcasting News	جریان پخش خبر
Internationa Affaira Coverage	پوشش روابط بین‌المللی	Floe of News	جریان خبرها
International Images	انگاره‌های بین‌المللی	Foreign Images	انگاره‌های بیگانه
International Radio Broadcasting	سخن پراکنی رادیویی بین‌المللی	Framework of Analysis	چارچوب تحلیل
International Regulatory Standard Setting Process	فرایند قانون‌گذار و معیار ساز بین‌المللی	Functional	کارکردی، کارکردی بودن
International Transmitters	فرستنده‌های بین‌المللی	Functional Elements	عوامل کارکردی
International TV Flows	جریان‌های تلویزیونی بین‌المللی	Gatekeepers	دروازه بانان
Know-How	دانش کاربردها	Gatekeeoing Process	فرایند دروازه‌بانی (خبری)
Knowers	شناسندگان	Gate Producers	دروازه سازان
Letters-To-The-Editor	نامه به سردبیر	General Content	محتوای کلی
Listenérs Diaries	خاطرات شنوندگان	Geosynchronous Orbit	مدار هم‌زمان
Listenérs Letter Analysis	تحلیل نامه‌های شنوندگان	Global Vantage	برتری جهانی
Literature of News Flow	مبانی جریان خبرها، ادبیات جریان خبر	Group Interactions	واکنش‌های متقابل گروه‌ها
Local Content	محتوای بومی رسانه‌ها	Historical Analysis of Floes	تحلیل تاریخی جریان‌ها
Media Factors	عوامل رسانه‌ای	Homogenity	همگن سازی
Media Units	واحدهای رسانه‌ای	Horizontal and Vertical Integration	هم‌گرایی افقی و عمودی
Message Distribution Process	فرایند توزیع پیام	Horizontal Integration	هم‌گرایی افقی
Modern Media	رسانه‌های نوین	Horizontal News Flows	جریان‌های خبری افقی
Monitiring Broadcast Services	مانیتور خدمات سخن پراکنی	Host Computer	کامپیوتر پذیرنده
Monograph	تک پژوهی	Human-Oriented Information Channels	کانال‌های اطلاعاتی انسان مدار
Multinational Network Flow	جریان شبکه چند ملیتی	Image	انگاره
Multiple Hosts	پذیرنده‌های متعدد	Image Manipulation	دخل و تصرف در انگاره‌های ذهنی
Multiple Users	کاربران متعدد	Image Studies	پژوهش‌های مربوط به انگاره‌ها
National Agencies	خبرگزاری‌های ملی	Impact and Effects of TV Flows	نقش و اثرهای جریان‌های تلویزیونی
National Images	انگاره‌های ملی	Indicators of Impact	شاخص‌های تأثیرگذاری
		Indirect Community Reception	دریافت جمعی غیر مستقیم
		Information Age	عصر اطلاعات

Pixels	جزء تصویری	Negative Feedback	بازفرست منفی
Pluralism	کثرت‌گرایی	New Information Economy	اقتصاد نوین اطلاعات
Policy of Open Skies	سیاست آسمان‌های باز	New World Information Communication Order	نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات
Political-Economy Information	اقتصاد سیاسی اطلاعات	News	خبر
Positive Feedback	بازفرست مثبت	News Accuracy	صحت خبر
Primary Data	داده‌های اولیه، داده‌های پردازش نشده	News Agency	خبرگزاری، آژانس خبری
Print Media	رسانه‌های چاپی	News Bias	جانبداری خبری
Periodical	نشریه ادواری	News Channel	کانال خبری، مجرای خبر
Prior Patterns of Information	الگوهای مقدم اطلاعات	News Funnel	مجراهای خبر، مجرای خبر
Process of Message Production	فرایند تولید پیام	News Importation	واردات خبر
Process fo Reciprocal Information	فرایند اطلاعات دو سویه	News Magazines	مجله‌های خبری
Processing	پردازش	News Stereotyping	ایجاد قالب‌های ذهنی از طریق خبرها
Product Life Cycle	دگرذیسی تولید	News Values	ارزش‌های خبری
Production aspects of Communication Media	جنبه‌های تولیدی رسانه‌های ارتباطی	Non-News Material	مواد غیر خبری، موضوعات غیر خبری
Proximity of Cultural Factors	قربانیت عوامل فرهنگی	Normative	هنجاری بودن
Public Communication	ارتباطات عمومی	North-South Flow Patter	الگوهای جریان (خبری) شمال - جنوب
Public Opinion Poll	سنجش افکار عمومی	Offensive Propaganda	تبلیغات تهاجمی
Pure Positivism	اثبات‌گرایی محض	Official Coding Instrument	نظام‌نامه رسمی
Qualitative Nature of News	ماهیت کمی خبر	On-Line-Data- Base Services	خدمات مستقیم پایگاه‌های داده دهی
Quality Versus Quantity	کیفیت در برابر کمیت	One-Way Flow	جریان یک طرفه یا تک سویه
Readers Interest	علائق خوانندگان	One-Way Global TV Traffic	تردد یک طرفه جهانی تلویزیونی
Reciprocal Coverage	پوشش دو جانبه	Operational Data	داده‌های اجرایی
Regional Agencies	خبرگزاری‌های منطقه‌ای	Organizational Systems-Level Perspective	موقعیت سطح نظام‌های سازمانی
Regional Conflict Management	مدیریت کشمکش‌های منطقه‌ای	Orthodox View	دیدگاه راست باور
Reliability and Quality	اعتبار و کیفیت	Outer Space Treaty	پیمان فضای کیهانی
Remote Sensing	تکنیک سنجش از دور	Output	برون دهی
Remote Sensing Data	داده‌های سنجش از دور	Patterns of Recall	الگوهای فراخوان
Remote Terminals	پایانه‌های دور	Pattens of Information	الگوهای اطلاعات
Reported News	خبر گزارش شده	Pereceptions	تصورات
Representativeness of the Sample	معرف بودن نمونه‌ها	Personal Privacy	اسرار شخصی
Retrieval	بازیافت	Personally Identifiable Data	داده‌های احراز هویت
Robot	فرمانبر	Persuasive Messages	پیام‌های اقناعی
Round Flow	جریان مدور	Pervasive	فراگیر
Sample Survey	بررسی مبتنی بر نمونه برداری	Phenomenal Technological Innovations	نوآوری‌های تکنولوژیک پدیداری
Screen Terminals	پایانه‌های تصویری، پایانه‌های پوششی	Pilot Programs	برنامه‌های موقت و آزمایشی
Single-Minded	تک اندیش		
Size of Sample	حجم نمونه‌برداری		
Societal Communication	ارتباطات اجتماعی		

	فرا - مرزی	Source	منبع
Transborder Data Flow	جریان فرا - مرزی	South-South Flow	جریان (خبری) جنوب - جنوب
Transnational Actors	کارگزاران فراملی	Sovereignty Over information	حاکمیت بر اطلاعات
Transnational Network Flow	جریان شبکه فراملی	Sparsity of The Coverage	پراکندگی پوشش
Transnational News Agencies	خبرگزاری‌های فراملی	Spectrum Spacing	طیف فضایی
Transponder	تکرار کننده فضایی	Speculative	نظری بودن
Triangular Flow	جریان مثلثی	Specialized Magazines	مجله‌های تخصصی
TV Line System	سیستم پخش سراسری تلویزیونی	Spillover	پوشش ناخواسته
Up To Date	روزآمد	Spot or Directional Beams	علائم راداری یا جهت‌دار نقطه‌ای
User	کاربر، استفاده کننده	Stereotyping	قالبی کردن اعمال و افکار
Vector Quality	کیفیت برداری	Storage	انباشت
Vertical Control	کنترل عمودی	Structural Analysis	تجزیه و تحلیل ساختاری
Vertical Integration	هم‌گرایی عمودی	Structure of Global Communication	ساختار ارتباطات جهانی
Vertical Interaction	کنش متقابل عمودی	Sun Synchronous	مدار همزمان خورشیدی
Vertical News Flows	جریان‌های خبری عمودی	Superficiality	سطحی بودن
Visual Contact	ارتباط دیداری	Survey Analysis	زمینه پژوهی
Visual Conveyance of Meaning	القاء بصری مفهوم	Synoptic Imagery	تصویر برداری کلی
Visual Symbols	نمادهای دیداری	Telecommunication Infrastructure	زیر ساخت ارتباطات دوربرد
Western-Centric News	خبرهای مغرب مدار	Terrestrial Communication Networks	شبکه‌های ارتباطی زمینی
Wire Services	خدمات تلگرافی	The Big Four	چهار غول خبری جهان
World Agencies	خبرگزاری‌های جهانی	Theoretical Constructs	سازه‌های تئوریک
World Image Making	انگاره سازی جهانی	Thoroughness	جامعیت
World of TV News	جهان خبرهای تلویزیونی	Traditional Channels of News	مجراهای سنتی خبرها
		Transborder and Planetary Data	داده‌های جهانی (سیاره‌ای) و

اختصارات این کتاب

NOAA	ماهواره اداره ملی اقیانوس‌ها و اوضاع جوی (آمریکا)	AFP	خبرگزاری فرانسه
NORDIC	کشورهای حوزه اسکاندیناوی	ANN	شبکه خبری آسیایی اقیانوس آرام
NWICO	نظم جهانی نوین اطلاعاتی - ارتباطی	ANSA	خبرگزاری آنسا (ایتالیا)
OANA	سازمان خبرگزاری‌های آسیایی	AP	خبرگزاری آسوشیتدپرس (آمریکا)
OPEC	خبرگزاری اوپک	ATS	ماهواره تکنولوژی کاربردی
PANA	خبرگزاری پان افریکن	BBC	بنگاه سخن پراکنی انگلیس
PTT	پست، تلگراف و تلفن	CANA	خبرگزاری حوزه کارائیب
REUTERS	خبرگزاری رویتر (انگلیس)	COMSAT	مؤسسه ارتباطات ماهواره‌ای
SITA	شبکه خطوط هوایی اروپا	CTS	ماهواره تکنولوژی ارتباطی
SITE	ماهواره تجربی آموزش تلویزیونی	DPA	خبرگزاری آلمان غربی
SPIN	استراتژی‌ها و سیاست‌های اطلاعات	ESA	آژانس فضایی اروپا
STC	مؤسسه تلویزیون ماهواره‌ای (آمریکا)	IBI	دفتر بین‌المللی انفورماتیک
SWIFT	سیستم انتقال بین بانک‌ها	IEEE	خبرگزاری اسپانیا
TANJUG	خبرگزاری تاینوگ (یوگسلاوی)	INTELSAT	سازمان بین‌المللی ارتباطات دوربرد ماهواره‌ای
TASS	خبرگزاری تاس (شوروی)	ITU	اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دوربرد
UNCOPUOS	کمیته استفاده مسالمت آمیز از فضای کیهانی	JERS-1	ماهواره منابع زمینی (ژاپن)
UNCTC	مرکز شرکت‌های فراملی سازمان ملل	LATIN	خبرگزاری منطقه‌ای آمریکای لاتین
UPI	خبرگزاری یونایتدپرس اینترنشنال (آمریکا)	MOS	ماهواره نظارت دریایی (ژاپن)
USCI	اتحادیه ارتباطات ماهواره‌ای	NASA	آژانس فضایی و هوانوردی آمریکا
VOA	صدای آمریکا (راديو آمریکا)	NEP	نقاط کانونی ملی
WARC-ST	کنفرانس اداری رادیویی جهانی برای ارتباطات دوربرد فضایی		

گزیده کتابشناسی

کتاب‌های زیر ابعاد گوناگون جریان بین‌المللی اطلاعات را مطرح می‌سازند:

- Adams, William C., Ed. *Television Coverage of International Affairs*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1982.
- Adams, William C., Ed. *Television Coverage of the Middle East*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1981.
- Anand, R. P., Ed. *cultural Factors in International Relations*. New Dehli: Abhinav Publications, 1981.
- Arbatov, Georgi. *The War of Ideas in Contemporary International Relations*. Moscow: Progress Publishers, 1973.
- Asia-Pacific Broadcasting Union (ABU) and Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). *Television News in a North-South Perspective*. Bonn, Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung, 1981.
- Beltran, Luis Ramiro and Elizabeth Fox DeCardona. *Comunicacion Dominada: Estados Unidos en los Medios de America Latina*. ILET/Ed. Nueva Imagen, Mexico: ILET, Ed., 1980.
- Bickley, Verner and Puthenramril John Philir, Eds. *Cultural Relations in The Global Community*. New Dehli : Abhinav Publications, 1981.
- Board, of Governors of The National Inquiry. *Scholarly Communication: The Report of The National Inquiry*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1979.
- Bortnick, Jane. «International Information Flow: The Developing World Perpective », *Cornell International Law Journal*, Summer, 1981, pp. 333-354.
- Bockin, James, Dan Dimancescu and Ray Stata, *Global Stakes: The Future of The High Technology in America*. Cambridge, Mass.: Harper and Row, 1982.
- Bovd, Douglas A. *Broadcasting in The Arab World: A Survey of Radio and Television in The Middle East*. Philadelphia: Temple University Press, 1982.
- Bovd-Barrett, Oliver, *The International News Agencies*. London: Constable, 1980.
- BBC Annual Report and Handbook 1983*. London: BBC Publications, 1983.
- Browne, R. Donald. *International Radio Broadcasting: The Limits of The Limitless Medium*. New York: Praeger Publishers, 1982.
- Bushkin, Arthur A. «Information Exchange: An International Trade Issue?» *Satellite Communications, January, 1983*. pp. 42-43.
- Charles, Whitney D. and Allen Wartella Eds. *World Radio TV Handbook*. New York: Billboard A. G., Volume 35, 1981.
- Cherry, Colin. *World Communication: Threat or Promise?* London: Wiley Interscience, 1971.
- Christol: Carl Q. *The Modern International Law of Outer Space*. New York: Pergamon Press, 1982.
- Clark, Peter M. and Hamid Mowlana. «Iran's Perception of Western Europe: A Study in National and Foreign. Policy Articulation». *International Interactions*, 4:2, 1978, pp. 99-123.
- Cleverdon, Robert and Anthony Edwards. *International Tourism to 1990*. Cambridge, Mass.: Abt Books, 1982.
- Conference Board Inc. *Information Technology: Some Critical Implications for Decision Makers*. New York: The Conference Board Inc., 1972.

- Crane, Rhonda J. *The Politics of International Standards: France and The Color TV War*. Norwood, New Jersey: ALEX Publishing Corporation, 1979.
- Dertouzos, Michael L. and Joel Moses, Eds. *The Computer Age: A Twenty-Year View*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1981.
- Deutsch, Karl W. *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press. 1966.
- Dizard, Wilson. *The Coming Information Age*. New York: Longman, 1982.
- Duke, Judith S., Ed. *The Knowledge Industry 200: America's Two Hundred Largest Media Companies*. White Plains, New York: Knowledge Industry Publications, Inc., 1983.
- Eapen, K. Eapen, «Reshaping Training and Research for The NIO». *Media Development*. XXVII,4, 1980.
- Edelstein, Alex. *Comparative Communication Research*. Beverly Hills: Sage Publications, 1982.
- Faraone, Roque. «El Poder Economico y la Funcion Ideologica de Control Social que Ejerce la Prensa en el Uruguay». *Comunicacion v Cambio Social. Coleccion Intiyan, CTESPAL*. Second Edition. Quito: CIESPAL, 1981. pp. 191-202.
- Fascell, Dante, Ed. *International News: Freedom Under Attack*. Beverly Hills: Sage Publications. 1979.
- Feldman, Mark B. and David B. Garcia. «National Regulation of Transborder Data Flows» *North Carolina Journal of Intentional Law and Commercial Regulations*, 7:1, winter 1982, pp.1-25.
- Galtung, Johan. «A Structural Theory of Imperialism». *Journal of Peace Research*, 8:2, 1971. pp. 81-118.
- Galtung, Johan. *The True World: A Transnational Perspective*. New York : The Free Press, 1980.
- Ganley, Oswald H. and Gladys D. Ganley. *To Inform or To Control: The New Communications Networks*. New York: McGraw-Hill Book Company, 1982.
- Gerbner, George, Ed. *Mass Media Policies in Changing Cultures*. New York: John Wiley, 1997.
- Gerbner, George and George Marvanyi. «The Many Worlds of The world's Press». *Journal of Communication*, 27:1, Winter 1977. pp. 52-66.
- Gerbner, George and Marsha Siefert, Eds. *World Communications: A Handbook*. New York: Longman, 1983.
- Gidengil, E. L. «Centers and Peripheries: An Empirical Test of Galtung's theory of Imperialism». *Journal of Peace Research*, 15:2, 1978, pp. 51-66.
- Gorman, G.E. and L. Shaw. «Improving Information Flows in Current Development Research: A Western European Perspective» *International Social Science Journal*, 1978. pp. 929-934.
- Golding, Peter and Phillip Elliot. *Making The News*. London: Longman, 1979.
- Gonzalez Manet, Enrique. «Medios de Difusion, Cultura y Cambio Social en America Latina». *Boletijn UNESCO*, July December, 1980. pp. 16-28.
- Cotlieb, Allen E. «The Impact of Technology on The Development of Contemporary International Law». *Recueil des Cours*. Collected Courses of the Hague Academy of International Law. 1980, pp. 277-284.
- Could, Peter and Jeffrey Johnson. «The Content and Structure of International Television Flows». *communication*. 5, 1980. pp. 43-63.
- Guback, Thomas and Tapio Vans in coliaooracion with Jose C. Cancon, Heriberto Nuraro, Cloria Rojas, and Boonrak Booyaketmala. *Transnational Communication and Cultural Industries*, Reports and Papers on Mass Communication No. 92, Paris: Unesco, 1982.
- Haas, Ernest and John Gerard Ruggie. «What Message in The medium of Information Systems?» *International Studies Quarterly*, 26:2, 1982, pp. 190-219.

- Halloran, James D. ,Warring Schools on Complementary Perspectives? A Case for Critical Eclecticism ». Centre for Mass Communication Research. University of Leicester, Leicester, England. 1983.
- Halloran, James D. and Virginia Nightingale. 'Young TV Viewers and Their Images of Foreigners: A Summary and Interpretation of A Four Nation Study". Centre for Mass Communication Research, University of Leicester, Leicester, England, 1983.
- Hamelink, Cees J. *Cultural Autonomy in Global Communication*. New York: Longman, 1983.
- Hoso-Bunka Foundation. *Symposium 2 on Public Role and System of Broadcasting: Summary Report*. Tokyo: Hoso-Bunka Foundation, 1981.
- Hudson, Heather. *Telecommunications and Development*. Norwood, N. J.: Ablex Publishing corporation, 1983.
- Independent commission on International Issues (Brandt Commission). *North South: A Programme for Survival*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1980.
- International Association for Mass Communication Research. *New Structures of International Communication? The Role of Research* (Main Papers from The 1980 Caracas Conference). Leicester, England: IAMCR, 1982.
- International Association for Mass Communication Research and UNESCO. «Communication in The Eighties: The Nature of The Problem and Some Proposals for An International Research Strategy». Report prepared by Annabelle SrebernyMohammadi on The IAMCR/UNESCO Consultation Meeting of July 1982. Leicester, England: IAMCR, January 1983.
- International Commission for The Study of Communication Problems. *Many Voices, One World*. London: Kogan Page, 1980.
- International Organization of Journalists. *Clashes of Ideas on Modern Media*. Prague: International Organization of Journalists, 1975.
- Katz, Elihu and George Wedell. *Broadcasting in The Third World*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977.
- Kelman, Herbert C. *International Behavior: A Socio-Psychological Analysis*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1965.
- Keune, Reichard, Ed. «The New International Information and Communication Order». *Viertel Jahres Berichte Probleme der Entwicklungslander* (Special Issue), No. 85 September 1981. Bonn, Federal Republic of Germany: Friederick-Ebert -Stiftung.
- Larson, James F. *Television's Window On The world: International Affairs Coverage on The U. S. Networks*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Lasswell, Harold, Daniel Lerner and Hans Speier, Eds. *Propaganda and Communication in World History*, Volume III. Honolulu, Hawaii: University of Hawaii Press, 1980.
- Lawtence, John Shelton and Bernard Imberg, Eds: *Fair Use and Free Inquiry: copyright Law and The New Media*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1980.
- Lee, Chin-Chuan. *Media Imperialism Reconsidered: The Homogenizing of Television Culture*. Beverly-Hills/London: Sage Publications, 1980.
- Lehman, Maxwell and Burke Thomas, Eds., *communication Technologies and Information Flow*. Elmsford, New York: Pergamon Press, Inc., 1980.
- Lent, John A., *Third World Mass Aledia: Issues, Theory and Research*, williamsburg, Virginia: College of Williams and Mary, Publications No. 9, 1979.
- Lindahl, Rutger. *Broadcasting Across Borders: A Study on The Role of Propaganda in External Broadcasts*. Goteborg,

- Sweden: C. W. K. Gleerup, 1978.
- Mankekar, D. R. *One-Way Flow: Neo-Colonialism Via News Media*. New Dehli: Clarion Books, 1978.
- Martin, John L. and Anjugrover chauthary, Eds. *Comparative Mass Media Systems*. New York: Longman, 1983.
- Mattelart, Armand. *Multinational Corporations and The control of Culture*. New Jersey: Humanities Press, 1979.
- McCavitt, william E. *Broadcasting Around The World*. Blue Ridge Summit, Pennsylvania: Tale Books, 1981.
- McPhail, thomas L. *Electronic colonialism*. Beverly Hills: Sage Publications, 1981.
- Merrill, John C., Ed. *Global Journalism: A Survey of The world's Mass Media*. New York: Longman, 1983.
- Merritt, Richard L., Ed. *Communication in International Politics*. Urbana: University of Illinois Press, 1972.
- Mosco, vincent. *Pushbutton Fantasies: Critical Perspectives on Videotex and Information Technology*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1982.
- Mosco, Vincent and Janet Wasko, Eds. *Changing Patterns of Communications Control*, Volume Two of The Critical Communications Review, Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Mowlana, Hamid. «Political and Social Implications of Communications Satellite Applications in Developed and Developing Countries». In Joseph N. Pelton and Marcellus S. Snow, Eds., *Economics and Policy Problems in Satellite Communications*. New York: Praeger, 1977.
- Mowlana, Hamid. «Technology Versus Tradition:communication in The Iranian Revolution». *Journal of Communication*, 29:3, Summer 1979. pp. 107-112.
- Nowlana, Hamid. ,The communication Dimension of International Studies in The United States: A Quantitative Assessment ». *International Journal of communication Research* (Koln, Germany), 1:1, 1974, pp. 3-22.
- Mowlana, Hamid. «The Multinational corporations and The Diffusion of Technology». In A. A. Said and L. R. Simmons, Eds., *The New Sovereigns: Multinational Corporations as world Powers*. Englewood cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1975.
- Nowlana, Hamid. *International Communication: A Selected Bihlioeraphv*. Dobucu. Iowa: Kendall/Hunt Publissions Combany, 1971.
- Mowlana, Hamid. «A Paradigm for Source Analysis in Events Data Research: Mass Media and The Problems of Validity». *International Interactions*, 2:1, Summer 1975, pp. 33-44.
- Mowlana, Hamid. «Trends in Research on International Communication in the United States» *Gazette*, XLX:2, 1973. pp. 79-90.
- Mowlana, Hamid. «Who Covers America?» *Journal of Communication*, 25:3, Summer 1975, pp. 86-95. Also, «Who Covers America? An Update». School of International Service, American University, Washington, D. C., 1983.
- Mowlana, Hamid and Ann Elizabeth Robinson. «Ethnic Mobilization and Communication Theory», in A. A. Said and L. R. Simmons, Eds. *Ethnicity in An International Context*. New Brunswick, N. J.: Transaction Books, 1976.
- Mowlana, Hamid. «A Paradigm for Comparative Mass Media Analysis». In H-D. Fischer and J. C. Merrill, Eds., *International and Intercultural Communication*. New York: Hastings House, 1976.
- Mowlana, Hamid. «Communication in Intercultural and International Relations: Toward a New Framework». *Cultures: Dialogue Among Peoples of The world*. Paris: UNESCO, 1983.
- Mowlana, Hamid, Ed. *International Flow of News: An Annotated Bibliography*. Paris: UNESCO, 1983.
- Mowlana, Hamid., Mass Media and Culture: Toward an Integrated Theory». In william B. Gudykunst, Ed., *Intercultural Communication: Current Perspectives*: Beverly Hills,California: Sage Publications, 1983.
- Mowlana, Hamid, «On The New World Information Order and UNESCO». In *Review of U. S. Participation in*

- UNESCO. (Hearings and markups before The Subcommittees on International Operations and on Human rights and International Organizations of The Committee on Foreign Affairs, U. S. House of Representatives, Ninety-Seventh Congress, March 10, July 9, and July 16, 1981). Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1982.
- Nair, Basskaran. *Mass Media and The Transnational Corporation*. Singapore: Singapore University Press. 1980.
- Nacional Aeronautics and Space Administration. *A Forecast of Space Technology: 1980-2000*. Washington. D. C.: U. S. Government Printing Office, 1976.
- National Telecommunication and Information Administration. «Long-Range Goals on International Telecommunication and Information: An Outline for The United States Policy». Reort to The Congress of The United States, U. S. Department of Commerce. Washington, D. C.: Februarv 1983.
- National Telecommunications and Information Administration, U. S. Department of Commerce. «Present and Projected Business Utilization of International Telecommunications». Washington. D. C.: U. S. Department of Commerce, September 1981.
- Neustadt, Richard. *The Birth of Electronic Publishing: Legal and Economic Issues in Telephone. Cable and Over-The Air-Teletex and Videote*. White Puains. New York: Knowledge Inaustry Publications. Inc. 1982.
- Nordenstreng, Kaarle. *The Mass Media Declaration of UNESCO*.
- Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Nordenstreng, Kaarle and Herbert I Schiller, Eds. *National Sovereignty and International Communication*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1979.
- Nordenstreng, Kaarle and Tapio Varis. *Television Traffic: A One Way Street Reports and Papers on Mass Communication*, No. 70. Paris: UNESCO. 1974.
- Novotny, Eric J. «Transborder Data Flow Regulation: Technical Issues of Legal Concern». *Computer/ Law Journal*, 3:2, winter 1981. pp. 105-124.
- Novotny, Eric J. «Transborder Data Flows and International Law: A Framework for Policy-Oriented Inquiry». *Stanford Journal of International Law*, 16, Summer 1980. pp. 141-180.
- Nnaemeka, Tony and Jim Richstad. «Structured Relations and Foreign News Flow in The Pacific Region». *Gazette*, 26:4, 1980. pp. 235-257.
- Nwuneli, Onuora E. «Methodology in The Study of Traditional Communication in Africa». Paper presented at The Seminar on Theories and Methodologies in The Sociology of Communication, University of Legos, Lagos, Nigeria July 415, 1983.
- Ouedraogo, J. P. G. «Regional Needs and Utilization of Remote Sensing in West and Central Africa». Paper read at The United Nations International Seminar on Remote Sensing Applications and Satellite Communications for Education and Development, toulouse, France, April 21-25, 1981.
- Pasquali, Antonio. *Comprender Ia Comunicacion*. Monte Avila Editors Caracas, 1978.
- Pavlic, Breda and Cees J. Hamelink. «Interrelationship Between the New International Economic Order and a New International/World Information-Communication Order». (Report Prepared for UNESCO), Research Centre for Cooperation with Developing Countries, Ljublejana, Yugoslavia, 1982.
- Pelton, Joseph. *Global Talk*. Boston: A. w. Sijthoff, 1981.
- Pelton. Joseph and Marcellus S. Snow, Eds. *Economics and Policy Proolems in Satellite Communications*. New York: Praeger, 1977.
- Ploman, Edward. *International Law Governing Communications and Information: A Collection of Basic Bocumencs*.

- Westpot, Connecticut: Greenwood Press 1982.
- Pool, Ithiel de Sola. *Forecasting The Telephone: A Retrospective Technology Assessment*. Norwood, New Jersey: ALEX Publishing Corporation, 1983.
- Pool, Ithiel de Sola and Richard Jay Solomon. «Intellectual Property and Transborder Data Flows». *Stanford Journal of International Law*, 16, Summer 1980. pp. 113-139.
- Prosser, Michael. *Intercommunication Among The Nations and Peoples* New York: Harper and Row, 1973.
- Raskin, A.H., «Report on News Coverage of Belgrade UNESCO Conference», The National News Council, New York, 1981.
- Reijnen, Gisjsbertha C. *Utilization of Outer Space and International Law*. Amsterdam: Elsevier Scientific Publishing company, 1981.
- Reyes Matta, Fernando. «El Encandilamiento Informativo de America Latina ». *La Circulacion de Noticias en America Latina. Mexico: Federacion Latino-americana de Periodistas*, 1978
- Reyes Matta, Fernando. «Las Agencias de Noticias en el Nuevo Orden Internacional de la Informacion». *Memorias de la Semana Internacional de la Comunicacion*, 18-20 August 1980. *Cuadernos de Comunicacion Social*. Bogata: Universidad Pontificia Javeriana, 1981. pp. 211-237.
- Richstad, Jim and Michael Anderson. *Crisis in The International News: Politics and Prospects*. New York: Columbia University Press, 1981.
- Righter, Rosemary. *Whose News? Politics, The Press and The Third World*. London: Burnett Books, 1978.
- Roach, Colleen. «Mexican and U. S. News Coverage of The IPDC at Acapulco». *Journal of Communication*, Volume 32. Summer 1982. pp. 71-85.
- Robinson, Gertrude J. *News Agencies and World News in Canada and The United States and Yugoslavia: Methods and Data*. Fribourg, Switzerland: University Press of Fribourg, 1981.
- Rogers, Everett M. and Livia Antola. «Television Flow's in Latin America,, Paper Read at The Conference on Flow of Messages, Flow of Media in The Americas, Stanford, California, December 9-10, 1982, Stanford University.
- Roncagliolo, Rafael and Norene Janus. «Publicidad Transnacional, Medios de Comunicacion y Educacion en Los Paises en Desarrollo » (Transnational Advertising, Communications Media, and Education in The Developing Countries). *Perspectives*, Volume X. 1, 1980. pp. 32.
- Roncagliolo, Rafael, «Flow of News and Freedom of The Press». *The Democratic Journalist* March 1979. pp. 7-11.
- Rosenblum, Mort. *Coups and Earthquakes: Reporting the World for America*. New York: Harper and Row, 1979.
- Rosengren Karl E. «Communication Research: One Paradigm, Or Four?». In E.M. Rogers and F. Balle, Ed. *Mass Communication Research in The United States and Europe*, Norwood, N. J.: ALEX Publishing Corporation. 1983.
- Rosengren Karl E. «Bias in News: Methods and Concepts». In Cleveland Wilhoit, Ed., *Mass Communication Review Yearbook 1*. Beverly Hills, California: Sage Publications, 1980.
- Rosengren Karl E. «Four Types of Tebles ». *Journal of Communication*. 27:1, Winter 1977, pp. 67-75.
- Sebins, Floyd F. *Remote Sensing: Princioies and Inceroreracion*. Sanfrancisco: W. H. Freeman, 1978.
- Said, Edward W. *Covering Islam*. New York: Pantheon Books, 1981.
- Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1978.
- Santoro, Eduardo. «La Informacion Sobre Latinoamerica en Una Semana de Prensa en Caracas». *Comunicaciony Cambio Social*. Coleccion Intiyan, Second Edition. Quito: CIESPAL, 1981, pp 323-343.
- Schiller, Daniel. *Telematics and Government*. Norwood, New Jersey: ALEX Publishing Corporation, 1982.

- Schiller, Herbert I. *The Mind Managers*. Boston: Beacon Press, 1973.
- Schiller, Herbert I. *Communication and Cultural Domination*. New York : International Arts and Sciences Press, 1976.
- Schiller, Herbert I. *Who Knows: Information in The Age of The Fortune 500*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1981.
- Schnitman, Jorge A. *Film Industries in Latin America: Dependency and Development*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Schramm, Wilbur and L. Ervin Atwood. *Circulation of News in the Third world. -A Study of Asia*. Hong Kong: Chinese University Press, 1981.
- Scrales, Christopher. *Copyright*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1980.
- Selser, Gregorio. «Guerra en las Malvinas: Censura, Limitaciones, Vetos, Castigos y Intimidaciones a la Labor de Prensa ». Document Presented at The International Forum on Social Communications of El Dia, Mexico, 1982.
- Efrem Sigel, et al, *The Future of Videotext*. White Plains, New York: Knowledge Industry Publications, Inc., 1982.
- Singh, Indu B., Ed. *Telecommunications in The Year 2000: National and International Perspectives*, Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing corporation, 1983.
- Smith, Anthony. *The Geopolitics of Information: How The Western Culture Dominates The World*. New York: Oxford University Press, 1980.
- Smith, M. Esselli. «The Cultural Costs of Tourism». *Cultural Survival Quarterly*, 6:7, Summer 1982. pp. 7-12.
- Smythe, Dallas W. *Dependency Road: communications, Capitalism, Consciousness, and Canada*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1981.
- Stevenson, Robert L. and Richard Cole. «Foreign News and The 'New World Information Order' Debate. Part II: Foreign News in Selected Countries». *Research Report*. Prepared under contract of International Communication Agency, Office of Research, U. S. Government, July 1, 1980.
- Straus, Richard, Ed. *Communication and International Trade: A Symposium*. Washington, D. C.: United States National Committee of The International Institute of Communication, 1982.
- Szalai, Alexander (with Margaret Croke and Associates). *The United Nations and The News Media*, New York: United States Institute for Training and Research (UNITAR), 1972.
- Szecsco, Tamas. «The Grammar of Global Communication». *Intermedia*, 10, 2, March 1982.
- Szecsco, Tamas. *Recent Studies (on Radio and Television) 1976-77*. Budapest: Mass Communication Research Centre, 1978.
- Szecsco, Tamas and Elihu Katz. *Mass Media and Social Change*, London: Sage Publications, 1981.
- Ten, Alexis. *Mass Communications in The Third World*. Norwood, N.J.: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Taubert, Sigfred and Peter Weidhaas. *The Book Trade of The World*, Munchen: K. G. Saur, 1981.
- Terestyeni, Tamas. «Geopolitical Regions in The News ». *JEF-KEP*, The Quarterly of The Mass Communication Research Centre, Budapest, Hungary. Special Edition, August, 1982, pp. 128-144.
- Treize, James, James G. Stovall and Hamid Mowlana. *Watergate: A Crisis for The World-A Survey of British and French Press Reaction Toward an American Political Crisis*. Oxford, England: Pergamon Press, 1980.
- Tunstall, Jeremy. *The Media Are American*. New York: Columbia University Press, 1977.
- Uglioajah, Frank. «'Oramedia' or Traditional Media as Effective Communication Options for Rural Development in Africa». *Communicatio Socialis (Aachen, Germany)*, 15:3, September 1982. pp. 211-221.
- United Nations General Assembly, Questions Relating to Informacion* (International Relations in The Sphere of

- Information and Mass Communication) 34th Session. Document A/34/149, 1979, 34 p.
- United Nations. Centre on Transnational Corporations, *Transnational Corporations in World Development*, Reexamined. 1978, E/C. 10/38. Sales number. 78. Annex I.
- United Nations. *The Impact of Multinational Corporations on Development and International Relations*. New York, United Nations, 1974.
- United Nations. Centre on Transnational Corporations (UNCTC). «Transnational Corporations and Transborder Data Flow: An Overview». paper presented at the Seventh session of UN Economic and Social Council Commission on Transnational Corporations, Geneva, Switzerland, August 31-September 14, 1981.
- United Nations. «Preparation of an International Convention on Principles Governing The Use by States of Artificial Earth Satellites for Direct Television Broadcasting». General Assembly Resolution 2727 (XXVI), annex, A/37/646, New York, 1982.
- UNESCO. *Draft Medium-Term Plan (1984-1989)*, General Conference, Fourth Extraordinary Session, Paris 1982 (4XC/4).
- UNESCO. «Consultation of Experts on Means of Communication and The Nature of Human Communication. Vienna, 1980 (SS. 80/CS. 9/12; SS, 81/WS/7).
- UNESCO. *Statistical Yearbook*, Paris, 1981.
- UNESCO. «International Commission for The Study of Communication Problems: Final Report.» Paris, 1980.
- UNESCO. «Educational Documentation and Information. Bulletin of The International Bureau of Education, No. 215, Paris, 1980.
- UNESCO. *The Multinational Exchange of Educational AudioVisual Material*. Paris 1980.
- UNESCO. «consultative Meeting of Specialists and Representatives of Inter-governmental and Non-governmental Organizations Active in The Field of Communication». Paris, 1981 (CC. 81/WS/27).
- UNESCO. *Domination or Sharing? Endogenous Development and The Transfer of Knowledge*, Paris, 1981.
- UNESCO. «Meeting of The Coordinating Committee: News Agencies Pool of Nonaligned Countries». 6th, New Dehli, 1981 (MC/1371/81).
- UNESCO. «Intergovernmental Council of The International Programme for The Development of Communication (IPDC)». Third Session, Paris 13-20. December 1982.
- UNESCO. «Reports of The Meetig of Experts on Communication Policies and Planning». Paris, July 1972 (COM/MD/24).
- UNESCO. *Moving Toward Change (Some Thoughts on The New International Order)*, Paris, 1976.
- UNESCO. *Reports and Papers on Mass communication (series)*. Paris, UNESCO: *The Right to Communicate: A Status Report*. No. 94, 1981.
- News Dependence*. No. 93, 1980.
- Transnational Communication and Mass Media Industries*. No. 92, 1980.
- The Site Experience*. No. 91, 1980.
- Community Communications: The Role of Community Media in Development*. No. 90, 1979.
- The SACI/EXTERN Project in Brazil: An Analytical Case Study*. No 89, 1979.
- Rural Journalism in Africa*. No. 88, 1979.
- Communication in The Community*. No. 87, 1979.
- Mass Media: Codes of Ethics and Councils*. No. 86, 1979.

- News Values and Principles of Cross-Cultural Communication*, No. 85, 1979.
- Mass Media: The Image, Role and Social Condition of Women*. No. 84, 1979.
- National Communication Policy councils*. No. 83, 1979.
- The Book in Multilingual Countries*. No. 82, 1978.
- External Radio Broadcasting and International Understanding*. No. 81, 1977.
- Media Studies in Education*. No. 80, 1977.
- The Economics of Book Publishing in Developing Countries*, No. 79, 1977.
- Planning for Satellite Broadcasting*. No. 78, 1976.
- Cross-Cultural Broadcasting*. No. 77, 1976.
- Towards Realistic Communication Policies*. No. 76, 1976. *Technology and Access Communications Media*. No. 75, 1975. *National Communication Systems: Some Policy Issues and Options*, No. 74, 1975.
- Training for Mass Communication*. No. 73, 1975.
- Promoting The Reading Habit*. No. 72, 1975.
- Television Traffic-A One-Way Street*, No. 70, 1974.
- Mass Media in an African context*. No. 69, 1973.
- The Practice of Mass Communication: Some Lessons from Research*. No. 65, 1972.
- Mass Media in a Violent World*. No. 63, 1971.
- Mass Media in Society: The Need of Research*, No. 59, 1970.
- UNESCO. *Cultures: Dialogue Between The Peoples of The World*. «An Introduction to Cultural Policies». (Special Issue), Paris: UNESCO, 1983.
- UNESCO. *Cultures: Dialogue Between The Peoples of The World*. «Communication and Culture». (Special Issue) Paris: UNESCO, 1983.
- UNESCO. Intergovernmental Council of The International Programme for The Development of Communication, Second Session, Acapulco, 18-25 January 1982, *Final Report*, Paris; also Third Session, December 13-20, Paris, 1982.
- UNESCO. *The Unesco Courier* (series), 1977-1983.
- UNESCO. *List of Documents and Publications in The Field of Mass Communication 1981*. Paris: Unesco, 1982 (COM/82/WS/15).
- U.S. Congress, House of Representatives, Subcommittees on International Operations and on Human Rights and International Organizations of The Committee on Foreign Affairs. «Review of The U. S. Participation in UNESCO». Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1982.
- U. S. Congress, House of Representatives. «International Information Flow: Forging a New Framework». Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1980.
- U. S. Congress, House of Representatives, Committee on Government Operations, Subcommittee of Government Information and Individual Rights. «Hearings on International Broadcasting: Direct Broadcast Satellite». Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 1981.
- U. S. Congress, Senate, Committee on Commerce, Science and Transportation. «International Telecommunications Act of 1982». Washington, D. C.: Government Printing Office, 1982.
- U. S. Department of Commerce, International Trade Administration. *An Assessment of U. S. competitiveness in High Technology Industries*. Washington, D. C. 1983.

- U. S. Department of State. *International Aspects of Communication and Information*, Washington, D. C. 1982.
- Van Dinh, Tran. *Independence, Liberation, Revolution: An Approach to The Understanding of The Third world*. Norwood, New Jersey: ABLEX Publishing Corporation, 1983.
- Waldrop, M. Mitchell. «Imaging the Earth (I): The First Decade of Landsat». *Science*, 215:4540, March 1982, pp. 1600-1603.
- Waldrop, M. Mitchell. «what Price Privacizinz Landsat?» *Science*, 219:4585, February, 1983, pp. 752-754.
- Weaver, David H. *Videotex Journalism: Teletext, viewdata, and The News*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1983.
- William, Raymond. *Television: Technology: and Cultural Form*. London: Fontana Collins, 1974.
- Woolfe, Roger. *Videotex: The New Television/Telephone Information Services*. London: Heyden, 1980.

